

44 100 5
Л. Калуська

ДИВОКРАЙ

книга перша

**Вибрані дидактико-методичні
матеріали для працівників
дошкільних закладів**

Л. Калуська

Дивокрай

Вибрані дидактико-методичні матеріали
для працівників дошкільних закладів

КНИГА ПЕРША

Тернопіль
Мандрівець
2004

ББК 74.100.5

К17

Рецензенти:

О. І. Кіліченко – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та українознавства Прикарпатського університету ім. В. Стефаника;

І. М. Вірстюк – інспектор-методист з дошкільного виховання відділу освіти Богородчанської райдержадміністрації Івано-Франківської області.

Затверджено Вченою радою Івано-Франківського обласного Інституту післядипломної педагогічної освіти
(протокол №1 від 04. 03. 2004 р.)

Калуська Л. В.

К17 Дивокрай. Вибрані дидактико-методичні матеріали у 2-х книгах для працівників дошкільних закладів. Книга перша. – Тернопіль: Мандрівець, 2004. – 320 с.

ISBN 966-634-173-5

До першої книги “Дивокрай” увійшли дидактико-методичні матеріали з народознавчої роботи та проблем традиційного народного і сучасного трудового виховання дітей дошкільного віку. Вона містить короткі інформативні відомості з вищеокреслених проблем, систему роботи та методичні поради, а також орієнтовні моделі занять, свят, розваг та дозвіль, форми роботи з педагогічними кадрами, необхідну кількість практичного матеріалу для роботи з дітьми.

Для вихователів дошкільних закладів, батьків, студентів.

ББК 74.100.5

ISBN 966-634-173-5

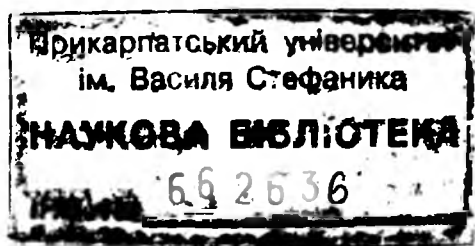
Всі права застережені
All rights reserved

© Л. Калуська, 2004

© Видавництво “Мандрівець”, 2004

Видруковано в Україні

Пам'яті Учителя,
академіка Мирослава Стельмаховича,
присвячую

ЗМІСТ

Передмова	8
Слово від автора	9
Ознайомлення дошкільників із календарною обрядовістю	10
1. Методичні рекомендації та поради	10
2. Орієнтовна тематика занять	12
3. Перспективна тематична сітка народознавчої роботи з дітьми	13
4. Календарно-обрядові звичаї, традиції	18
Стрігіння	18
Весна	24
Великдень	29
Писанка	30
Зелені свята	34
Ой на Івана, ой на Купала	36
Обжинки	40
Спас яблучний	44
Спас медовий	48
Коляда і Різдво в українській традиції	50
Святвечірні страви	51
Вертеп	57
Література	57
Додаток 1. Весняні звичаї	58
Додаток 2. Великдень	59
Додаток 3. Зелені свята	60
Додаток 4. Новий рік на порозі	62
Додаток 5. Звідки прийшла коляда, щедрівка, вертеп	65
Родинно-побутові звичаї, традиції	67
1. Українська побутова культура	67
2. Ознайомлення з традиційним українським житлом	69
3. Ознайомлення з українським національним одягом	71
4. “У біленькій хатині є маленька дитина”	72
Література	77
Додаток 1. Родинна обрядовість	77
Додаток 2. Давні звичаї будівництва житла	80
Додаток 3. Український національний одяг	81
Додаток 4. “Роси, косо, до пояса.”	84
Додаток 5. Чоловічі зачіски	86
Символи та обереги дому	87
1. Методичні рекомендації та поради	87
2. Ознайомлення з народною природничою символікою	90
3. Хатні символи та обереги	92
4. Хліб у нашому домі	95
5. Вишивані обереги	98

Література	100
Додаток 1. Вишивані обереги	101
Додаток 2. Природнича символіка	101
Фольклорне намисто	107
1. Словничок-довідничок для педагога	108
2. Орієнтовна тематика роботи з педагогічними кадрами	109
3. Використання фольклору у роботі з дошкільниками. Семінар-практикум	110
4. Усна народна творчість та мовленнєвий розвиток дитини	112
5. Логопедична робота на основі використання фольклору	114
6. Моделювання форм логопедичної роботи. Семінар-практикум	116
7. Валеологічні аспекти українського фольклору	117
8. Орієнтовна тематика дозвілля для дітей та дорослих	119
9. Орієнтовна перспективна календарна сітка використання жанрів фольклору ...	119
10. Методичні рекомендації та поради щодо використання різних жанрів фольклору ..	119
11. Використання усної народної творчості в окремих навчальних темах	131
Література	147
12. Добірка практичного матеріалу	148
У країні легенд	199
1. Методичні рекомендації та поради	199
2. Добірка легенд для дітей старшого дошкільного віку	201
Народні ремесла у дитячому садку	206
1. Завдання і зміст роботи з народних ремесел	207
2. Програма з народних ремесел	208
3. Система використання народних ремесел у роботі з дітьми	214
4. Методика ознайомлення з народними ремеслами	217
5. Методи та методичні прийоми ознайомлення з декими видами народних ремесел ...	219
6. Ручна праця на основі ремесел	229
7. Виховний вплив народних ремесел на формування особистості старших дошкільників	236
8. Організаційно-методична робота з педагогічними кадрами	242
9. Організація роботи з народних ремесел удома	245
Література	246
Додаток 1. Фольклорні та художні тексти про народні ремесла	247
Додаток 2. Короткий словник народознавчих термінів	258
Художня праця дошкільників	261
1. Ідеї трудового виховання у науковій та народній педагогіці М. Стельмаховича	261
2. Праця як важливий засіб ранньої соціалізації дитини	263
3. Деякі аспекти інтеграції художньої праці у дітей старшого дошкільного віку та учнів початкової ланки освіти	267
4. Реалізація мовленнєвих завдань на заняттях з художньої праці	268
5. Роль художньої праці у всебічному розвитку дитини. Основні завдання	273
6. Зміст та структура занять	276
7. Методи організації дітей на занятті.	277
8. Аналіз дитячих робіт	279

9. Техніка безпеки на заняттях	281
10. Організація роботи з різними видами матеріалів	281
11. Орієнтовний зміст роботи з художньої праці	287
12. Технологія виготовлення виробів	291
13. Дитячі поробки з різних видів матеріалів	296
14. Інші види рукоділля	300
15. Робота з педагогічними кадрами	303
16. Художня праця дошкільників удома	306
Література	307
Додаток 1. Інформаційні відомості про деякі види матеріалів	308
Додаток 2. Обладнання та інструменти для занять з художньої праці	316
Додаток 3. Дидактичні ігри	317

ПЕРЕДМОВА

“Ідеалом виховання, – зазначається в “Концепції виховання дітей та молоді у національній системі освіти”, – є гармонійно розвинена, високоосвічена, соціально активна й національно свідома людина, що наділена глибокою громадянською відповідальністю, високими гуманними якостями, є носієм кращих надбань вітчизняної та світової культури, здатна до саморозвитку й самовдосконалення”.

Дошкільний вік – це початок становлення особистості, це період, коли в дитини починає формуватися мораль та образ власного “Я”, виникає потреба досягнути явища суспільного життя. І те, що закладено в цей період, згодом, як квітка, розквітає і плодоносить.

Головною метою дошкільної освіти, окресленої Базовим компонентом дошкільної освіти в Україні, є формування основи “особистісної культури через відкриття її світу в його цілісності та різноманітності”. Тому “Дивокрай” є на часі. Адже це не просто збірник наукових праць Любомири Калуської, а ґрунтовний poradnik з проблем дошкільного виховання батькам, вихователям, студентам педагогічних навчальних закладів.

До двотомника ввійшли дидактико-методичні матеріали з народознавчої роботи та проблем традиційного народного і сучасного трудового виховання дітей дошкільного віку; ознайомлення дошкільників з природним довкіллям та формуванням у них елементів екологічної культури; дослідження проблем здоров’я, безпеки життєдіяльності та поведінки дошкільнят у природному, людському та предметному середовищах. Це інформативні матеріали для педагогів і батьків з вищезазваних проблем, визначення системи роботи та методичні поради, орієнтовні моделі занять, свят, розваг та дозвіль, форми роботи з педагогічними кадрами.

*О. Кіліченко, доцент кафедри ТМПН
Прикарпатського університету ім. В. Стефаника*

СЛОВО ВІД АВТОРА

Різноманітні веснянки, прекрасні поетичні звичаї Великодніх та Зелених свят, чир-свято Івана Купала, обряди, пов'язані з працею хлібороба і ремісника, обжинки, колядки і шедрівки – це неоціненна глибока криниця народної мудрості, духовне надбання наших прабатьків.

З давніх-давен славилась Україна розмаїттям народних свят, звичаїв та обрядів. Наші діди і прадіди берегли їх, передавали з роду в рід, з покоління в покоління для того, щоб нащадки ніколи не забували своє коріння, свій родовід, історію свого народу. Та, на жаль, ми все більше пересвідчуємося, що багато чого втрачено, загублено, забуто.

Нові вітри повіяли над Україною. Через багато тисячоліть повертаються до нас забуті звичаї, обряди, бо в них – щедра, багата, дотепна і мудра душа народу.

Що треба робити, щоб не пересихало цілюще джерело мудрості наших прабатьків? Як зробити так, щоб наші діти не змаліли духовно, щоб не виростили, як оте перекотиполе, без роду і племені, байдужими до рідної землі, до краю, до свого коріння, щоб вміли берегти кращі традиції минулого?

А починати треба з дошкільного віку, коли дитина пізнає навколишній світ. І від нас, батьків і педагогів, багато залежить, щоб разом з молоком матері та її ніжною колісковою у душу дитини входила любов до всього рідного, щоб змалечку вона пізнавала звичаї та обряди свого краю, збагачувала мову скарбами усної народної творчості, полюбила гарну і милозвучну рідну мову.

Так, багато забуто нами за довгі роки. Тому маємо надію, що пропонуваний матеріал допоможе вихователям і батькам деякою мірою пригадати забуті звичаї та обряди і розповісти про них своїм дітям. Це допоможе повернути у сім'ю та дошкільні заклади духовні скарби наших прадідів.

При доборі інформаційно-довідкового матеріалу використано багато літературних і фольклорних джерел, що їх списки подаються.

ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ З УКРАЇНСЬКОЮ КАЛЕНДАРНОЮ ОБРЯДОВІСТЮ*

Методичні рекомендації та поради

При ознайомленні дошкільнят із календарно-обрядовими святами, обрядами, звичаями, традиціями потрібно керуватися такими принципами: доступності, зрозумілості, відповідності віковим особливостям.

Ознайомлення дітей з родинно-побутовими традиціями, звичаями, обрядами доцільно перш за все починати з уточнення й узагальнення початкових знань про український народ, його побут, тобто вяснити, що їм відомо з цього питання. Далі варто провести заняття на тему “У кімнаті (кутку) народознавства”. Розглядаючи зібрані там матеріали, вихователь повинен поставити перед собою такі завдання: викликати інтерес до всього, що знаходиться у кімнаті (кутку) народознавства, збагатити мову новими словами, поняттями, а найголовніше – зародити в дитячих душах відчуття гордості за талановитих людей, що жили і живуть на нашій українській землі.

Знайомлячи малят з українським національним одягом, необхідно звернути увагу на барви, кольори, закріпити назви. Наступним етапом роботи може бути ознайомлення із зачісками прабабусь і прадідусів. По можливості показати ілюстрації із зображенням жінок-українок. Розповісти про догляд за волоссям нашими бабусями, про обряд першого заплітання на Гуцульщині та в інших регіонах України. На окремому занятті дати дітям знання про український віночок. На прогулянці та під час інших видів діяльності (переважно ігрової та трудової) доцільно закріпити одержані знання. Так, наприклад, у процесі творчої гри “Перукарня” закріпити знання обряду першого заплітання, а на заняттях ручної праці вправляти малят у плетенні косичок (із стрічок, з ниток, трави тощо). Плетення віночків (з живих та штучних квітів) сприятиме розвитку сенсорних здібностей дошкільнят, формуватиме естетичний смак, уміння підбирати кольори, розміри квіток. Вихователеві варто наголосити, що віночок – це символ дівочої краси, що найкращу жницю колись нагороджували вінком із колосся.

Під час проведення заняття “Хатина Тарасикової бабусі” – підсумувати знання дітей про інтер’єр, давні речі вжитку.

Щоб познайомити дітей зі звичаями та традиціями, що побутували при будівництві хати, доцільно провести таку підготовчу роботу: розглянути різні види будинків на малюнках; провести екскурсію будь-якою вулицею міста (села), звернувши увагу на різні будинки, їхню архітектуру. Далі проводиться заняття з конструювання у поєднанні із заняттями з розділу програми “Дитина і навколишній світ”.

* Любомира Калуська. Ознайомлення дошкільнят із народними звичаями та обрядами. Методичний посібник для педагогічних працівників дошкільних закладів. – Івано-Франківськ, 1993. – 71 с.

Дітям подаються знання про обряди, пов'язані з будівництвом житла, пропонується побудувати будинок для Оксанки (Тарасика) за народними традиціями.

У другій половині дня в процесі конструктивно-будівельних ігор дошкільнята закріплюють набуті знання.

Отже, будинок зведено за народними звичаями. Логічно впливає організація малят на "вхідчини". Вихователь розкриває дітям суть цього обряду, пропонує ігрову ситуацію "Вхідчини". Разом з тим дає поняття про правила народного етикету (як треба вітатися, поводитися, пригощатися та ін.), закріплює знання "чарівних слів", відповідні народні побажання з приповідками.

Розглядаючи з дошкільнятами тему "Краса і затишок прабабусиної світлиці", педагог закріплює знання про інтер'єр давнього житла. При цьому він повинен розкрити малятам таку рису українських жінок, як любов до порядку, чистоти, охайності, краси (часто білили хати, прикрашали вишиванками та витинанками, розмальовували печі, на вікна ставили вазони, а біля хати завжди садили багато квітів). Таку розмову необхідно спрямувати на формування у дітей бажання дотримуватися чистоти, порядку в дошкільному закладі, вдома, на вулиці та на виховання естетичного смаку.

Надзвичайно важливе значення для збагачення духовного світу наших малят має ознайомлення їх з елементами українського дитинознавства. Почерпнути знання для подальшої передачі дітям вихователь може з книг академіка М. Стельмаховича, письменників В. Скуратівського, С. Пушика та інших, із публікацій у журналах та газетах.

Розповіді про звичаї і традиції вибору колиски, обряду купання, забавляння та ін. сприятимуть вихованню у малят таких важливих якостей, як ніжність, любов, ласка і доброта у ставленні до дитини, роль якої на даному етапі виконує лялька. І хтозна, чи систематична робота з ознайомлення дошкільнят з елементами українського дитинознавства, реалізація елементів української етнопедagogіки у діях з лялькою у майбутньому не перенесеться на власних дітей, у взаємовідносинах з якими запанують доброта і взаєморозуміння, вимогливість і взаємоповага. А від цього все наше суспільство було б тільки у вигаші.

Варто звернути увагу на традиції трудового виховання. Приклади, розповіді про виконання трудових доручень 4–6-річними дітьми у давні часи сприятимуть формуванню позитивного ставлення до праці, вихованню працьовитості. Дошкільнятам можна запропонувати деякі види праці, що її виконували колись у минулому їхні ровесники. Це може бути лущення гороху, квасолі, бобів, їх перебирання, догляд за рослинами й тваринами, різні види рукоділля.

Проведення систематичної роботи з дошкільниками щодо ознайомлення з народними звичаями, традиціями, обрядами сприятиме ранньому прилученню їх до багатих скарбів духовної культури українського народу.

Орієнтовна тематика занять

Календарно-обрядові звичаї, традиції, обряди

Осінь

- ◊ Щедра осінь (Ознайомлення з традиціями збору врожаю).

Зима

- ◊ Ялинка. Звідки вона? (Ознайомлення зі звичаєм ставити ялинку).
- ◊ Різдвяні звичаї нашого краю.
- ◊ Колядки, щедрівки, посівалки.
- ◊ Вертеп.
- ◊ Традиції зустрічі Нового року (13 січня).
- ◊ Свято Стрітення.

Весна

- ◊ Ознайомлення з обрядом зустрічі весни.
- ◊ Великодні звичаї.
- ◊ Писанка.
- ◊ Весняні ігри та забави.

Літо

- ◊ Зелені свята.
- ◊ Свято Івана Купала.
- ◊ Спас яблучний.
- ◊ Літо, літо, літечко! Вже достигло житечко. (Обряд обжинків).

Родинно-побутові звичаї, традиції, обряди

- ◊ У кімнаті (кутку) народознавства.
- ◊ Наші друзі Оксанка і Тарасик. (Ознайомлення з традиційним українським одягом.)
- ◊ Зачіски наших прабабусь. Догляд за волоссям.
- ◊ Український віночок.
- ◊ Хатина Тарасикової бабусі. (Ознайомлення з інтер'єром давнього житла.)
- ◊ Збудуємо будинок за народними звичаями.
- ◊ Краса і затишок прабабусиної світлиці. (Запрошуємо на вхідчини до нової хати.)
- ◊ А в біленькій хатині є маленька дитина.
- ◊ Народні прикмети, пов'язані з веденням господарства.

**Орієнтовна перспективна тематична сітка
народознавчої роботи з дітьми**

ЛІТО	Червень	Липень	Серпень
Заняття	1. Зелені свята 2. Розповідь-легенда про спориш "Ой трава мурава" (із книги Ф. Мамчура "Цвів на полонині верес").	1. Свято Івана Купала. 2. Ознайомлення з одним із видів рукоділля – макраме. 3. Бесіда про літо.	1. Спас яблучний. Ознайомлення з традиціями цього свята. 2. Літо, літо, літечко! Вже достигло житечко.
Робота в повсякденному житті	1. Ознайомлення з дикорослими лікарськими рослинами. Спостереження за їхнім розвитком і ростом. 2. Читання легенд про рослини.	1. Вивчення купальських пісень. 2. Екскурсія в поле, на луг, спостереження за луговими та польовими рослинами. 3. Розгляд ілюстрацій, виготовлених технікою макраме.	1. Вивчення загадок, прислів'їв, приказок, віршів про фрукти. 2. Екскурсія-огляд фруктових дерев. 3. Розгляд достиглих колосків жита і пшениці. 4. Екскурсія в поле. Спостереження за збиранням урожаю пшениці. 5. Вивчення прислів'їв про хліборобську працю.
Образотворча діяльність	Малювання. "Лікарські рослини", аплікація "Літній луг".	Малювання "Польові квіти", "Волошки у полі, волошки у житі".	Малювання, ліплення, аплікація овочів і фруктів, що досягають улітку: "Колосок до колосочка, мов стіна, стоїть пшениця золота".
Самостійна художня діяльність, праця	1. Збір лікарських рослин. 2. Виготовлення гербаріїв.	1. Збирання лугових квітів, плетіння вінків, прикрашення букетами квітів групових кімнат. 2. В'язання технікою макраме елементарних виробів (шнурки для фізкультури, підвіски для вазонів).	1. Вивчення народних ігор, плетіння вінків, створення візерунків із квітів, листків, збирання природного матеріалу. 2. Підготовка до свята обжинків.
Свята та розваги	1. Розваги "У русалочок в гостях". 2. Виконання русальських і петрівочних пісень.	1. Свято Івана Купала.	1. Розваги "Кучерява яблунько, дай мені хоч яблучко". 2. Свято "Обжинки".

Робота з батьками	Консультація лікаря “Ліки навколо нас”.	1. Участь батьків у підготовці та проведенні свята. 2. Консультація “Елементи в'язання макраме”.	1. Участь батьків у підготовці та проведенні свята “Обжинки”.
-------------------	---	---	---

ОСІНЬ	Вересень	Жовтень	Листопад
Заняття	1. Мій любий, рідний краю. 2. Обереги нашого дому. 3. Легенди краю. 4. Ознайомлення з обрядом обжинків.	1. Місто, де я живу. 2. Ознайомлення з витинанкою. 3. Українська казка “Колобок”. 4. Ознайомлення з українським національним одягом.	1. Дитячий садок. 2. Мій родовід. 3. Ознайомлення з народною іграшкою. 4. Мамина колискова.
Робота в повсякденному житті	1. Розглядання ілюстрацій. 2. Екскурсія в художній салон. Розглядання вишитих рушників. 3. Розглядання ілюстрацій, читання віршів про наш край. 4. Вивчення прислів'їв про працю хлібороба, віршів, пісень.	1. Екскурсія вулицями міста, до пам'ятних місць. 2. Закріплення знань про витинанку, звичаї, пов'язані з нею. 3. Бесіда про працю-витість. Прислів'я, приказки, пісні. 4. Виставка українського національного одягу. Розглядання предметів, закріплення назв.	1. Бесіди про працівників дитячого садка. Вивчення віршів, загадок. 2. Складання дерева родоводу. Збирання фотографій, розповідь про предків. 3. Виставка вишиванок. Легенди про вишивки. Дитячий фольклор. 4. Вивчення колискових, віршів про маму.
Образотворча діяльність	Малювання: моя вулиця, рушничок, куш калини, щедрі дари осені, осіннє поле. Аплікація “Рушничок”.	Малювання “Що найбільше я люблю в нашому місті”. Аплікація “Прикрасимо світлицю витинанками”. Малювання “Лялька в національному одязі”.	Малювання “Що мені подобається в дитячому садку?”, серветка. Аплікація “Доріжка”.
Самостійна художня діяльність, праця	1. Виготовлення альбому “Прикарпаття моє”. 2. Вивчення таночка “Рушничок”.	1. Вирізання зитинанок. 2. Виготовлення атрибутів, елементів костюмів до казки.	1. Розучування пісень, віршів про дитячий садок. Збудуємо дитячий садок для ляльки.

	3. Вивчення обжинкових пісень, жартівливих коломийок. 4. Плетіння віночків із жита.	3. Плетіння віночків зі штучних квітів.	2. Виготовлення подарунків до Дня незалежності України.
Спяча та розваги	1. Свято “Люблю тебе, краю калиновий”. 2. Свято врожаю.	1. Інсценізація казки “Колосок” (для дітей молодших груп).	1. Розваги “Бабусина казка”. 2. Конкурс на краще виконання колискових пісень.
Робота з бігтьками	1. Допомога батьків у виготовленні альбому, підбір ілюстрацій, вишивок. 2. Консультація “Як навчити зберегти те, що зроблено людськими руками”.	1. Консультація “Виховуємо працьовитість”.	1. Консультація “Щоб старість була щаслива”. 2. Вишивання серветки чи рушничка.

ЗИМА	Грудень	Січень	Лютий
Заняття	1. Ознайомлення з інтер’єром сільської хати та стародавніми речами вжитку. 2. Ялинка. Звідки вона? Ознайомлення зі звичаєм ставити ялинку. 3. Прикмети зими.	1. Зустрічі з народною іграшкою. 2. Різдвяні звичаї нашого краю. 3. Вертеп. 4. Колядки, щедрівки, посівалки.	1. Художнє ткацтво і килимарство. 2. Зустріч зими з весною. 3. Народна математика на основі лічилок.
Робота в повсякденному житті	1. Розглядання ілюстрацій, екскурсія в музей. 2. Вивчення віршів до новорічного свята. 3. Вивчення прислів’їв, приказок, загадок про зиму.	1. Ігри з народними іграшками. Дидактична гра “Що з чого зроблено?” 2. Закріплення знань про зимові звичаї та обряди. 3. Сюжетні ігри “Готуємо святу вечерю”, “Святий вечір у нашій хаті”.	1. Екскурсія в художній салон, розглядання виробів. 2. Ознайомлення з книжкою “Гуцульщина”. 3. Вивчення прислів’їв, приказок, народних прикмет. 4. Вивчення лічилок та використання їх в іграх

Образотворча діяльність	Малювання "Хатина бабусі Настусі". Аплікація "Ялинка в нашому садку". Малювання "Ось зима у нашім краї на санчатах роз'їжджає".	Ліплення "Іграшки, що сподобались".	Аплікація "Килимок для ляльки". Малювання "Зустріч зими з весною".
Самостійна художня діяльність, праця	1. Виготовлення макету сільської хатини з покладькового матеріалу. 2. Виготовлення іграшок для прикрашення ялинки. Співання пісень про ялинку і Новий рік. 3. Виготовлення гілочок, запошених снігом із пінопласту.	1. Виготовлення іграшок із природного та покладькового матеріалу. 2. Прикрашення груп до Нового року, Різдва, Водохреща. 3. Використання хатніх символів. 4. Виготовлення масок для вертепу.	1. Ткання килимів на рамках і верстатах. 2. Малювання стрітенських свічок, пташок-жайворонків. 3. Ліплення жайворонків із глини. 4. Випікання жайворонків із тіста.
Свята та розваги	1. Свято Нового року. 2. Розваги "Ой весела в нас зима".	1. Різдвяне свято. 2. Розваги "У нас в гостях Маланка".	1. Свято Стрітєння. 2. Розваги "У світі цікавої математики".
Робота з батьками	1. Залучення батьків до збору і виготовлення предметів та інтер'єру сільської хати. 2. Підготовка до Новорічного свята. 3. Залучення батьків до участі у розвагах.	1. Лекція для батьків "Коляда і Різдво в українській традиції". 2. Участь батьків у вертепному дійстві.	1. Консультація "Привчаємо дітей до рукоділля". 2. Виготовлення батьками рамок для ткання. 3. Підбір віршованих загадок, логічних вправ та лічилок.

ВЕСНА	Березень	Квітень	Травень
Заняття	1. Косівська кераміка. 2. Театри нашого міста. 3. Ознайомлення з обрядом зустрічі весни.	1. Великодні звичаї нашого народу. Писанка. 2. Весняні народні ігри та забави. 3. У світі чарітних сил (мирилки, дрижнілки)	1. Ознайомлення з різьбярством, вишиванням. 2. "У миминій світлиці" (до Дня матері). 3. Ознайомлення з прикметами весни, загадками, прислів'ями, приквітками про весну.

Робота в повсякденному житті	<ol style="list-style-type: none"> 1. Розглядання керамічних виробів. 2. Екскурсія в ляльковий театр, кінотеатр. Бесіда про ввічливість, культуру поведінки. 3. Спостереження за весняними явищами в природі. Вивчення прислів'їв, приказок, загадок. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Закріплення знань про звичаї та обряди. 2. Вивчення віршів про писанку, зустріч із писанкарями. Розглядання писанок. 3. Розучування ігор "Просо", "Овес". 4. Вивчення мирилок, застосування їх в іграх. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Розглядання предметів декоративно-прикладного мистецтва. Дидактична гра "Що з чого зроблено?" 2. Бесіда про маму. Читання легенди "Зозуля". Вивчення віршів і пісень про маму. 3. Спостереження за весняними явищами в природі. Закріплення знань про прикмети, загадки, вивчення віршів.
Образотворча діяльність	<ol style="list-style-type: none"> 1. Малювання "Розмалюємо глечик (тарілку)", "Мій улюблений казковий герой", "Прийшла весна, прийшла красна". 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Малювання "Писанка", "Весняні розваги". 2. Аплікація "Весняний букет". 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Аплікація (шкатулка, тарілочка). 2. Малювання "Дерев'яна ложка", "Намалюємо портрет мами". 3. Малювання та аплікація "Задзвеніли на галявині перші квітоньки весняні".
Самостійна художня діяльність, праця	<ol style="list-style-type: none"> 1. Виготовлення виробів із глини, розмальовування їх. 2. Інсценізація знайомих казок. Гра "Театр". 3. Вирізання з паперу або картону пташок. Відображення їх у малюнку. Вивчення весняних хорів, таночків-закличок. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Вивчення гаївок, веснянок, народних ігор. 2. Розписування писанок, ігри з писанками. 3. Інсценізація твору М. Коцюбинського "Дві кізочки". 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Виготовлення шкатулок із паперу і картону, сувенірів. 2. Виготовлення подарунків матусям. 3. Виготовлення штучних квітів (яблуневий цвіт, ромашки, гвоздики, дзвіночки).
Свята та розваги	<ol style="list-style-type: none"> 1. Розваги. Інсценізація казки "Зайчикова хатка" 2. Свято "Зустріч весни". 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Розваги "Прийшла весна, прийшла гаївоньку нам принесла". Інсценівка "На Великдень" 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Виставки "Що уміють..."

БІБЛІОТЕКА
 НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
 ІМЕНІ
 ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА
 НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА
 17

Робота з батьками	1. Підбір ілюстрацій керамічних виробів для куточка народознавства. 2. Консультація “Виховання любові до театру”. 3. Участь батьків у святі. 4. Консультація “Весняні звичаї нашого народу”.	1. Залучення батьків до участі в розфарбовуванні яєць. 2. Бесіда “Чи ввічливі наші діти?”	1. Конкурс для батьків і дітей “Заспіваймо колискову”.
-------------------	---	--	--

Календарно-обрядові звичаї, традиції

СТРІТЕННЯ

Інформація для педагога

Про свято Стрітєння існує така легенда. У рік народження Христа жив у Єрусалимі праведний старець священник Симеон. Йому було відкрито Богом, що не помре доти, поки не побачить Спасителя Світу. Цього ж дня (тобто 15 лютого) Симеон зустрів біля воріт храму Христа- немовля і виголосив свою промову: “Нині відпускаєш раба твого, Владико, по слову твоєму з миром...”. Старця ще називають богоприємцем, тим, хто прийняв Бога на свої руки.

А в народі свято Стрітєння вважають святом зустрічі зими з весною (інколи кажуть, що це єдиний день, коли зима з літом зустрічається). Говорять, що у лютому сонце йде на літо, а зима – на мороз. Саме у цей день зима з весною змагаються, і котра з них перемаже, та й буде до кінця місяця панувати. У цей час ведмідь прокидається від сну і валить свій барліг.

Є цікавий звичай, пов’язаний із цим святом. Напередодні Стрітєння жінки випікали печиво у вигляді жайворонків і давали їх дітям, щоб ті віднесли у садок. Люди вважали, що це птахи на своїх крилах з далекого вирію приносять весну, проганяють люту зиму. А називали випечених із тіста пташок жайворонками, бо за давніми легендами вважалось, що ця пташка народилась із сонячного жару. Вона прокидається разом із сонечком і своїм срібним голосочком сповіщає про те, що вже весна прийшла, в поле вийти пора, пора орати, сіяти, щоб восени врожай зібрати.

Отож вибігали діти з пташками у двір, весело стрибали, підкидали їх угору і співали пісні:

*Пташок викликаю із теплого краю:
 Летить, соловейки, на нашу земельку.
 Сніжить, ластівоньки, пасти корівоньки.*

Або:

Вилети, гулю, горою.

Винеси літо з собою.

На Стрітіння старші люди впродовж дня спостерігали за погодою.

У скарбниці народної мудрості є багато прислів'їв, приказок, народних прикмет, що стосуються цього свята.

На Стрітіння зима з літом зустрілися.

Сонце на літо – зима на мороз.

Яка погода на Стрітіння, така буде й весна.

Сніг мете через дорогу – буде пізня весна.

На Стрітіння вранці сніг – уродять ранні хліба, сніг іде опівдні – середні, під вечір – озимі.

Відлига віщує урожай пшениці, вітер – урожай фруктів.

Якщо на Стрітіння півень води під порогом нап'ється, то у травні корова напасеться.

Коли на Стрітіння капає зі стріх, то у липні так капатиме мед.

Якщо на Стрітіння бурульки на стрісі довгі, то літо буде дощовим, якщо малі – то сухим, погожим.

Лютий казав: “Якби мені та сила, що у січні, то я б бикові роги вломив”.

У церквах на Стрітіння освячували воду й свічки. Освячена вода вважалася цілющою, а свічку називали стрітенською. Зберігали її цілий рік. Коли була страшна негода: грім, блискавка, – запалювали свічку. Вона мала оберігати людей від біди і лиха.

Система взаємодії з дітьми

Підготовча робота

1. Спостереження за весняними явищами в природі.
2. Спостереження за птахами.
3. Вивчення веснянок, прислів'їв, приказок, загадок, закличок, народних весняних ігор та хороводів.

Заняття

1. Дитина і навколишній світ. Ознайомлення зі святом Стрітіння, зі звичаями і традиціями, що його супроводжують.

2. Музичне заняття. Тематичне заняття “Свято Стрітіння”.

Прогулянка перша. Провести спостереження за птахами. Закріпити звичаї, пов'язані зі святом Стрітіння.

Друга половина дня. Самостійна художня діяльність.

Діти вирізають з паперу або картону пташок, ліплять їх із глини або пластиліну, виробляють із заздалегідь замішаного тіста.

Примітка: Відповідно до того, з чого зроблені пташки, проводиться гра з ними. Якщо пташки випечені з тіста, діти роздають їх працівникам дитячого садка і зичать при цьому теплої і гарної весни.

Прогулянка друга. Ігри дітей з пташками, виготовленими з картону, пластиліну та ін.

Вечір. Вивчення хороводних ігор-веснянок, повторення закличок, примовок, закріплення звичаю, пов'язаного з прильотом птахів.

Тематичне свято-розвага “Стрітення”

(Під музику діти “вїжджають” до зали. Хлопчики протягують руки дівчаткам. Дівчатка присідають, а хлопчики їх “везуть”).

Ведуча: Ось зима по наших краї
На санчатах роз'їжджає.
Сніжок сипле без упину –
Вже засипав всю Україну.

Дитина: Де не гляну я надворі –
Всюди бачу білий колір.

Дитина: Ліс і поле, і діброви
Білі одягли обнови.

Дитина: Сніг січе безперестанку, –
Зима трудиться ізранку!
І мороз не угаває,
Йому й вітер помагає.

Усі діти: Не мети, не мети, зимонько, снігами,
А приходи ти до нас з гарними піснями.

Зима: Це хто тут кличе мене? Іду-іду, снігу намету.
З вами разом потанцюю, бо ще силу свою чую.

(Зима разом з дітьми водить хоровод “Зимонька” (див. кн. “Співують малюки”. – К.: Музична Україна, 1968. – С. 78). Після хороводу діти залишаються у колі.)

Зима: Дуже весело у вас, то я ще дужче снігу натрушу і морозу напушу.

Ведуча: Зимонько, зимонько, сніжком не труси,
І морозу морозити не вели.
Бач, он зайчики сидять
І від холоду тремтять.

Зайчики: Хто нас пожаліє, лапки нам погріє?

Діти: Ми вас пожалієм, лапки вам погрієм.
Лиш навчіться так, як ми,
У танку кружляти, бігати й стрибати.

(Хороводна музична гра “В лісі під сосною” (див.: Верховинець В. “Весняночка”. – К.: Музична Україна, 1989. – С. 273).)

(Поки діти граються, збоку на стільчик сідає дитина, що виконує роль ведмедя, і “спить”).

Ведуча: Ой діти, а хто ж тут спить?
Діти: Ведмідь.
Ведуча: Т-с-с! Ми з вами так забавилися,
Що навіть ведмедя не побачили.
Ой! Рятуйтеся від біди,
Утікайте, хто куди!

(Діти втікають, ведмідь їх лякає.)

Ведуча: Прокинувся ведмідь від зимового сну. А в народі кажуть: коли ведмідь прокидається і валить свій барліг, то значить, що зимі кінець підходить. *(Звертається до Зими).* Дякуємо тобі, Зимонько, що завітала до нас зі снігом та морозами, принесла стільки радощів дівчорі. Цього року ти потішила малят, але всьому свій час і пора. Бо у лютому, кажуть, сонце йде на літо, а зима – на мороз. А ще говорять, коли лютий дорогу підгриз – кидай сани, бери віз. Так що хочеш ти, чи не хочеш, а доведеться з Весною зустрітись. Якраз це вже скоро підбудеться. Адже 15 лютого Стрітєння. Ще моя бабуся говорила, що у цей день зима з весною змагаються, і котра з них переможе, та і буде до кінця місяця господарювати.

(Вихователь розповідає про свято Стрітєння, про звичаї. Матеріал для розповіді див. в описі свята. Діти говорять прикмети.)

Ведуча: Лютий казав: “Якби мені та сила, що у січні, то я б бикові роги вломив”. Але сили у нього не додається, а, навпаки, зменшується. Ось-ось, Зимонько, пропаде твоя силюнька. Он глянь! Уже звірята в дорогу вирушають весну красну зустрічати.

Весняна казка

3. Пещенко

(Інсценізація Любомири Калуської)

(На галявину вибігає Зайчик.)

Зайчик: Ох, і надокучили мені морози та завії! Наголодувався я взимку. Кожушок геть обносився. Піду-но я Весну красну шукати.

(Назустріч летить Синичка.)

Зайчик: Синичко! Ти всюди літаєш, усе примічаєш. Скажи, чи не зустрічала де Весну?

Синичка: Ще у нашому лісі сніги лежать. Та перший струмочок сьогодні прозвенів мені, що Весна вже близько.

Зайчик (радісно підстрибнувши): То швидко ходімо їй назустріч.

Ведуча: І помандрували вони вдвох. Аж тут викотилося на небо ясне Сонечко.

Сонечко: Добридень, друзі!

Синичка і Зайчик: Доброго дня, любе Сонечко!

Сонечко: А куди це ви поспішаєте?

Зайчик: Весну зустрічати.

Синичка: Чи не видно тобі її згори?

Сонечко: Ану, надішлю своїх гінців-промінців на всі стежки-доріжки, що ведуть до лісу...

Зайчик (нетерпляче): Чи бачиш ти Весну?

Сонечко (радісно): Ой, бачу! Ген-ген вона за високими дубами. Розсвіає квіти, трави і сюди вже повертає.

Ведуча: Діти, давайте разом із Сонечком, Зайчиком та Синичкою покличемо Весну. Будемо Весну закликати, будемо Весну благословляти.

(Звучать пташки-свистульки. Діти на пілочках несуть пташок.)

Діти (всі разом): Благослови, мати,
Весну закликати!
Весну закликати,
Зиму проводжати!

Дівчинка: Ой жайворонку, ти ранній пташку,
Ой чого так рано з вирію вийшов?

Хлопчик-“жайворонок” (з ключиком у руках):
Не сам же я вийшов,
Дажбог мене вислав.
В праву рученьку ключика видав.
З правої рученьки літо відмикати,
З лівої рученьки зиму замикати.

Дитина: По всіх усюдах пісня лине,
Усе пробуджує від сну.
І всі комашки, всі рослини
Вітають дівчинку-Весну.

Дитина: Весна іде, весна іде!
Весну вітайте, діти!
Вона пісні нам принесе,
Вінки, чудові квіти.

Заходить Весна (хтось із батьків або працівників дитячого садка).

Весна: А ось і я Весна красна.
Куди ступлю – сонце сяє,
Усе навколо оживає,
А ще пробуджую від сну
Я нашу землю чарівну.

Зима: Ой! Ой! Та це ж Весна іде, тепло несе.
Треба мені всю силюнку зібрати,
Щоб з Весною до бою стати.

(Зима підходить до Весни і намагається вирвати квіти. Потім знесилено присідає.)

Діти (разом): Утікай, утікай, біла Зимонько!
Вже нема, вже нема в тебе силюньки.
Йде Весна, йде Весна-чарівниченька,
Потемніє, почорніє твоє личенько!

Ведуча: Зимонько! Веснонько! Не сваріться. Ви обидві гарні і добрі, приносите радість людям. Ти, Зимонько, втомилась і треба тобі відпочити, щоб Весні дорогу звільнити.

Зима: Що ж, прощайте, милі діти!
За зиму ви поздоровіли.
Пішли на користь і мороз, і сніг,
І щічки ваші як порожевіли,
Неначе маки розцвіли на них!
Прощай і ти, Весно красна!
Я чую, як дзвенить вже твій струмок!
Тож зараз я залишу дитсадок.
Отож, маленькі хлопчики й дівчатка,
Прощаюсь з вами усіма.
Щасливі будьте! Через рік я знову
Свою вам казку принесу зимову.

Дитина: Ясне сонечко усміхається,
Зима білая вже лякається,
Зима білая з хуртовинами
За горами вже, за долинами.

*(Хоровод "Ой минула вже зима".)**

Ведуча: Пішла вже від нас Зима, а я згадала ще один звичай. На Стрітення всі люди йшли до церкви і святити свічку, що її потім так і називали – стрітенською. Її зберігали цілий рік. Коли була страшна негода – буря, грім, блискавка, то запалювали цю свічечку і вона оберігала від біди та лиха. Ось і я запалю цю стрітенську свічку. Нехай вона захистить нас усіх: і наш край, і нашу рідну землю, і нашу рідну домівку, усіх рідних, усіх діточок на Землі від біди та лиха.

(Поки вихователь запалює свічку, дитина читає молитву.)

* "Музика в дитячому садку". – К.: Музична Україна, 1978. Вип. 5. – С. 55

ВЕСНА

Інформація для педагога

У давніх слов'ян рік починався весною. Березневе літочислення зберігалось до 1409 року (за цим літочисленням Нестор-літописець розпочав “Повість минулих літ”).

У свідомості давнього землероба новий трудовий рік починався з відродженням навколишньої природи та з пробудженням матері-землі від зимового сну, з першою оранкою і сівбою. Весну зустрічали радісно і пишно, з піснями, танцями, іграми. Ці пісні називали веснянками. Існують і паралельні назви: в Галичині – гаївки, гайілки; на Поліссі – маївки, магівки; на Волині – рогульки. Гаївкою у західних областях України називають ігрові і танцювальні рухи, що їх проводять переважно під час Великодніх свят. Назва “веснянка” об'єднує всі пісні, що їх співають на вулиці, на вигоні за селом від ранньої весни аж до Зелених свят.

Як тільки починали танути сніги, дівчата виходили на пагорби, “на високу гору”, іноді навіть вилазили на дерева і співали пісень, запрошуючи весну швидше повернутися. Цей обряд називався “закликанням”, або “гуканням” весни:

*Благослови, мати,
Весну закликати!
Весну закликати,
Зиму проводжати!*

Хлібороб не міг дочекатися того часу, коли можна буде поля орати. Тому з таким нетерпінням очікували повернення птахів-провісників весни, які, згідно з віруваннями, на своїх крилах мали принести тепло. Щоб швидше настала благодатна пора, подекуди в українських селах випікали з борошна печиво у формі пташок, давали дітям, а ті виносили їх на довгих палицях у двір, підкидали вгору і приспівували:

*Вилети, гулю, горою,
Винеси літо з собою.*

Або:

*Пташок викликаю з теплого краю:
– Летить, соловейки, на нашу земельку,
Спішіть, ластівоньки, пасти корівоньки!*

У піснях і примовках звертали до птахів з проханням замкнути ключами зиму, “відімкнути землю”, “повернути тепло”, щоб “зиму одмело”, принести “старим дідам сіяння”, “чоловікам орання”, “молодицям гречку жать”. В основі цих пісень – магічні заклинання, що ними хлібороби намагалися сприяти майбутньому врожаєві.

Звертали не лише до птахів, помічників весни, а й до її доньки-весняночки або й до самої весни:

*Ой ти, весна, ти весна,
Ти чого до нас прийшла?
Що ж ти нам принесла?*

Віру в силу замовлянь бачимо і у весняному звичаї “топтати ряс”. Коли з’являлася перша зелена трава, розквітали перші квіти, дівчата і хлопці зграйкою ходили в ліс, топтали ногами ряс, приспівуючи:

*Топчу, топчу ряс, ряс.
Бог здоров’я дасть, дасть.
Ще буду топтати,
Щоб на той рік діждати.*

Наші предки вірили, що сила землі переходить у траву і квіти, а від них і до людини. Від цього звичаю залишилися у народі приказки: “Вже виліз на ряс” (про хворого, що вже одужує); “Йому вже ряску не топтати” (про безнадійно хворого).

Система взаємодії з дітьми

Підготовча робота

1. Спостереження за весняними явищами у природі.
2. Вивчення прислів’їв, прикмет, закличок та інших видів фольклору.

Заняття

Дитина і навколишній світ. Тема “Ознайомлення з весняними звичаями”.

Музичне заняття. Вивчення веснянок та гаївок.

Прогулянка перша. Розглядання трави. Чому взимку трава не росла? Що погрібно для росту рослин? Пригадати звичай, пов’язаний із птахами. Ознайомити зі звичаями зустрічі весни (“топтати ряс”, “збірна каша” та ін.). Збагатити знання дітей прислів’ями, приказками, прикметами про весну та весняні явища.

Друга половина дня. Тематичні розваги “Ой весна, весняночка”.

Прогулянка друга. Продовження роботи, розпочатої під час першої прогулянки. Закріплення звичаю “топтати ряс”.

Тематичне свято-розвага “Ой весна, весняночка”

Ведуча: З року в рік ми з великим нетерпінням очікуємо весну. Ми лічимо дні, коли пташки на своїх крилах з далекого вирію принесуть нам весну красну. Ми чекаємо, коли весна прожене холод, устелить землю зеленою травичкою, уквітчає квітами, а пташки наповнять гаї та діброви своїм голосним веселим співом. Колись давно ще наші дідусі і бабусі веселими піснями закликали у гості чарівницю весну. Виходили на пагорби за село і виводили веснянки. Згадаємо і ми наші давні звичаї і зустрінемо весну так, як її колись давно зустрічали.

(Кілька дітей підходить до ведучої, звертаючись зі словами):

Благослови, мати, весну закликати!
Весну закликати, зиму проводжати!
Зимонька у візочку, літечко у човночку!

Дівчинка 1: Ой виходьте, дівчата,
Та в сей вечір на вулицю,

Дівчинка 2:

Весну красну стрічати,
Весну красну вітати.
Будем весну стрічати
Та віночки сплітати,
А віночки сплетемо,
Хороводом підемо.

Хоровод "Ой минула вже зима" (або інший на вибір музичного керівника).

Гніздо ластів'яче

В. Багірова

Під дахом бурулька радіє і плаче.
З весною говорить гніздо ластів'яче: –
Ой веснонько-пташе, здіймися на крилах,
Скажи ластів'ятам, щоби прилетіли.
Скажи, хай скоріше несуть щебетинку,
Скажи, виглядає їх рідна хатинка.
Скажи, що без пісні теплу не прийти,
Душі не радіти, землі не цвісти!

Дівчинка 3:

Вийди, вийди, Іванку,
Заспівай нам веснянку!
Зимували, не співали,
Усе весни дожидали..

Дівчинка 4:

Вийди, Грицю, на вулицю,
І ти, Коваленку!
Та винесіть сопілочку
Хоч на оберемку!

(Ансамбль хлопчиків на сопілках виконує весняні мелодії.)

Ведуча: Вслухайтесь у ці ніжні мелодії. Чи не чуєте в них співу пташок, що їх ми закликали у гості? Так, це пташки принесли тепло на своїх крилах, розбудили сонну землю, уквітчали її рястом, барвінком укрили.

Діти, а відгадайте-но загадку:

Хто вона?

Л. Глібов

Лиха зима сховається,
А сонечко прогляне.
Сніжок води злякається,
Тихенько тануть стане.

Ведуча:

Хто ця гостя чарівна,
Що від неї сніг тіка?

(Діти відгадують загадку. Вбігає дівчинка-Весна.)

Дівчинка: Весела, гарна й кучерява
Маленька дівчинка-Весна
Біжить, сміється, сіє трави,
І пісня ллється голосна.

Дівчинка: По всіх усядах пісня лине,
Усе пробуджує від сну,
І всі комашки, всі рослини
Вітають дівчинку-Весну.

Танок бджілок і метеликів (Весна танцює разом із ними.)

Хлопчик (звертається до дівчинки-Весни):

Весна: Хто ти така, красуне дивна?
А я Весна, Весна-царівна.
Куди ступаю – сонце сяє,
Міста і села оживають,
Квіти й дерева величні
Землю-матір прикрашають.

Дитина: А що ж ти нам, Веснонько, принесла?

Весна: А про це дізнаєтеся, коли зі мною пограєтесь. У коло ста-
няйте, пісню-веснянку починайте.

Веснянка "Ой весна, весна, днем красна".

Діти: Ой Весна, Весна, днем красна
Що ти нам, Весно, принесла?

Весна: Принесла я вам літечко,
Ще й рожевую квіточку,
Хай вродиться житечко,
Ще й озимая пшениця
І усякая пашниця.

Діти: Весно красна, що ж ти нам принесла?

Весна: Коробочку з веретенцями,
А скринечку з червінцями,
Старим дідам по кийочку,
Старим бабам по серпochку,
Малим дітям по яблучку.

Діти: Ой Весна, Весна, днем красна!
Що ж ти нам, Весно, принесла?

Весна: Принесла я вам літечко,
Ще й запашнеє зіллячко,
Ще й зеленую травицю
І холодную водицю.

Ведуча: А я розкажу вам, діти, про цікавий звичай, що був у нашого народу. Коли розквітали перші квіти, трава, ряст, хлопці з дівчатами

ходили до лісу і там топтали ряст. Бо колись люди вважали, що розбуджена теплим сонечком земля передає свою силу траві, рослинам, а від них сила переходить до людини. Тому топтали ряст і промовляли:

Топчу, топчу ряст, ряст,
Бог здоров'я дасть, дасть.
Ще буду топтати,
Щоб на той рік діждати.
Принесла я вам,
Дівчаточка, по вінку
З хрещатого барвінку.
Ви віночки одягайте
Та гаївоньку розпочинайте.

Весна:

(Весна роздає дівчаткам віночки і разом з ними заводить гаївку на вибір музкерівника.)

Ведуча: Діти, а чи знаєте, що таке гаївка?

(Діти пригадують. Ведуча доповнює (при потребі) відповіді.)

Дівчинка: Дівчаточка-вороб'ята,
Радьмося!
Та виходім на травицю –
Граймося!

Хороводна гра "Просо" (в деяких фольклорних збірниках ця гра має назву "А ми просо сіяли..." – див. кн. "Закувала зозуленька". – К.: Веселка, 1989. – С. 61).

(Замість хороводної гри "Просо" можна використати будь-яку іншу весняну хороводну гру, наприклад: "Синичка".)

Хлопчик: Ану ж бо, хлопці і дівчата, не гаймося
Та в іншу веселу гру пограймося.

Гра (на вибір вихователя). Наприклад, гра "Довга лоза" (див. "Закувала зозуленька" – С. 70).

Ведуча: Співали дівоньки, співали,
У решето пісні складали
Та й поставили на вербі.
Десь взялися горобці,
Звалили решето додолу.
Час вам, діточки, додому.

Ведуча: Ось і закінчилося наше свято весни. Та весна красна йде по всій землі, прикрашає її квітами, ніжною зеленню. Тож бережіть красу кожної квіточки, кожної рослинки, кожної тваринки, комахки. Тоді буде наша земля квітучою і завжди чарівною. Пам'ятайте і звичаї своєї рідної землі, бо перейшли вони до нас від наших дідусів і бабусь.

ВЕЛИКДЕНЬ

Інформація для педагога

До свята весни і Великодня у нас готувалися завжди – білили хату, мастили в ній долівку глиною (підлоги не було), квітчали барвистими квітами світлицю.

На свято жінки і чоловіки обов'язково вдягали вишивані сорочки, що їх вмілі рукодільниці вишивали довгими зимовими вечорами.

Більшість страв готувалася з яєць – яйця з хрінном, яйця, залиті холодцем та ін. А символом свята ставали писанки (крашанки, галунки), що їх на Великдень кидали у воду і давали тою водою вмиватися дівчині, щоб була гарною, як писанка.

Випікали паску, прикрашали її різними фігурками, виробленими з тіста, – кучерями, пташками, колосками, ріжками, з якими вони й пеклися.

Гордістю кожної господині були “баби”, до тіста яких додавали копу (60 яєць). Випікали їх у спеціальних формах. А коли “баба” пеклася, то треба було ходити по хаті тихо, легко зачиняти двері, бо сяде. Як витягали “бабу” з печі, колисали її на руках, поки не охолоне. Печені “баби” ще гарячими посипали цукровою пудрою з ваніллю або поливали білою помадкою, приготовленою з цукру-пудри та білків, і посипали кольоровим маком. По білій помадці писали “Христос Воскрес!”

На Великдень обов'язково мав бути спечений сирник або сирна паска. Також випікали у спеціальних формах “баранчиків”, перев'язували їх стрічками і ставили на святковий стіл.

Традиційними були різні вироби з м'яса, ковбаса та печене порося з хрінном.

ВЕЛИКОДНІ ЗВИЧАЇ ГУЦУЛЬСЬКОГО КРАЮ

Інформація для педагога

Цвітносна (вербна, шуткова) неділя. Святять зелені галузки верби. Посвяченими галузками б'ють один одного, промовляючи: “Не я б'ю, шутка (верба) б'є. Віднині за тиждень –

Великдень”. Останній тиждень перед Великоднем називається білим, або чистим.

Чистий четвер. Люди купаються до сходу сонця. Зерно, посіяне у цей день, вільне від бур'янів.

Великодня п'ятниця. Ні шити, ні прясти, ні дрова рубати не можна. Господині печуть паски і садять капусту. У церкві виносять Плащаницю. Віруючі люди нічого не їдять.

Великодня субота. Сіють городину, печуть паску, а шкаралупки від яєць кидають на воду, щоб попливли далеко і дали знати світові, що у нас Великдень. А ще вішають шкаралупки на дерева, щоб фрукти вродили. Пишуть писанки.

Попіл, вибраний із печі у середу, четвер, п'ятницю і суботу, оберігає капусту від шкідників. А коли такий попіл винести у курник, то кури будуть ліпше нестися.

Великодня неділя. У цей день святять паску, яйце і ковбаску. Христосуються з усіма. Заносять паску і яйце на могили рідних. При церквах водять весняні ігри, забави, гаївки. Старі люди кидають крихти від святкового стола на город і вірять, що з тих крихт виросте зілля – маруна.

Поливаний понеділок. Парубки обливають водою дівчат, а дівчата – парубків.

Провідна неділя. Відбуваються поминки на могилах. У народі є повір'я, що у цей день покійники тужать за землею.

Кукуцарі. На Гуцульщині у великодню середу після обіду газдині печуть кукуци – малі хлібини з житньої муки. Того дня ходять малі діти за кукуцями. Стануть діти під хатою рядком під вікнами й кличуть усі в один голос: – Грійте діда! Дайте хліба! Аби вам овечки, аби вам ягнички, аби вам телички!

Кричать доти, поки хтось не вийде з хати і не дасть кукуца.

Дітей, що просять кукуци, називають кукуцарі.

Система взаємодії з дітьми

Підготовча робота

1. Вивчення гаївок, веснянок.

2. Розглядання писанок.

Заняття

1. Дитина і навколишній світ. Ознайомлення із Великодніми святами, їх звичаєвою обрядовістю (розповіді про Шуткову неділю, Великодні четвер, п'ятницю, суботу, неділю, про печення паски та ін.).

2. Художня література. Читання творів про Великдень, вивчення віршів.

3. Образотворче мистецтво. Малювання з натури “Вербова гілка”.

4. Музичне заняття. Вивчення гаївок та весняних ігор.

Прогулянка. Екскурсія до місця, де росте верба. Розглядання вербових котиків. Розповіді про звичаї Вербної неділі.

На Вербну (або Шуткову) неділю святять зелені гілочки верби. Посвяченими галузками б'ють один одного, худобу і приповідують: “Не я тебе б'ю, шутка б'є. Віднині за тиждень буде Великдень, будем їсти паску, яйце і ковбаску”.

Люди вважали, що биття гілочками свяченої верби відганяє від усіх злі сили, а хату, де є посвячена верба, грім обминає. Якщо її посадити край поля, вона оберігатиме посіви від біди.

Друга половина дня. Запропонувати дітямвиліпити з тіста гарні пасочки, спекти їх і пригостити всіх працівників садка, побажавши при цьому гарних і веселих свят.

ПИСАНКА

Інформація для педагога

З глибини століть дісталася нам від пращурів у спадщину дивовижна писанка – один із найяскравіших орнаментальних видів декоративно-прикладного мистецтва. Це диво народжується не з дерева, не з металу, а зі звичайнісінького яйця і являє собою своєрідний мініатюрний живопис. Рисунки-зображення як знаки-символи були відбиттям вірувань наших далеких предків та їхніх уявлень про навколишній світ, природу. І, звісно, мистецтво писанки виникло задовго до зародження християнства у Київській Русі. У X–XIII ст. найпоширенішими були керамічні писанки, здебільшого саме їх знаходять археологи.

Яйце, як і дерево, було у слов'ян символом весняного пробудження та оновлення світу, символом перемоги життя над смертю. Тому дотепер серед народу існують перекази, що саме з писанки почався світ. Цікавим є переказ про злого духа Пекуна-Щезника, котрий нібито живе у темній гірській ущелині і прикутий до скелі дванадцятьма ланцюгами. Йому дуже кортить знати, що діється на землі. Він посилає туди своїх слуг і щоразу запитує: “Чи говорять там люди між собою, чи ні?” Як довідується, що говорять, то ридма ридає, а як дізнається, що живуть німотою, у гніві, він втішається. А ще тому клятому Пекунові-Щезнику кортить знати, чи діти шанують тата і маму, чи ні; чи кровні брати ворогують між собою, чи ні; чи сусід доносить на сусіда, чи ні? Але найбільше хочеться йому знати, чи ще пишуть люди писанки, чи вже забули або лінуються, і чує завжди від слуг:

– Пишуть люди писанки і живуть мирно.

Яйце було символом Сонця на землі, а сонце – найголовніше природне явище у багатьох культурах світу, своєрідний культ, що йому поклонялися наші предки.

Писали українські дівчата писанки. Кожна потай ворожила над білою шкарапункою, купала кожне яйце у трав'яних фарбах-галунах, покривала символами сонця, воскресіння, любові, щастя, родючості землі, бо хотіла, щоб її писанки були найкращими, подобалися всім, а найбільше – судженому:

*Ой легіню, вийди з хати, не бійся морозу,
Я ти в твої білі ручки писанку положу...*

А в одній з космацьких коломибок на Івано-Франківщині співається:

*Ой чия ж то дівчинька по горі ходила,
Взяла в руки писаночку – води ся напила.
Ой молоді легіники, де воли займете?
Я згубила писаночку, чи ї там знайдете?
Ой займемо сиві воли в зелену ліщину,
Заміняєм писаночку за файну дівчину.
Ой калино, калиночко, чом у лузі стоїш,
Ой ти, файна писаночко, чом ся мене боїш?
Який листок на явору, такий на калині.
Ти писанку подарував, маю ще й донині...*

З 988 р. із запровадженням християнства в Україні почалося поєднання язичеських, поганських звичаїв з християнськими. Таким чином, поганські символи на писанці дістали нове тлумачення – християнське. Так, трикутник, що в язичестві символізував три елементи, необхідні для життя: воду, вогонь, повітря, християнами став сприйматися як свята Трійця. Квадратні хрести, що раніше означали чотири сторони світу, стали символом перемоги над гріхом і смертю. Сонячна символіка у формі ламаного хреста, кола, павутиння знаменує собою добробут, щастя.

Вважається, що назва “писанка” походить від “списаного”, скатованого тіла Ісуса Христа. Тому писанка є необхідним атрибутом Великодніх свят.

Усі писанки по-своєму гарні, різноманітні за кольорами, їхніми відтінками, орнаментами та візерунками.

Багато чудових писанкарів живуть у Прикарпатті. Серед майстрів найбільше славляться своїми писанками Марія Копитко й Ганна Савіцька із с. Гарасимів Івано-Франківської області.

Система взаємодії з дітьми

Підготовча робота

1. Розглядання писанок.
2. Розповіді про найкращих писанкарок свого краю.

Заняття

1. Дитина і навколишній світ. Тематичне заняття на тему "Гарна писанка у мене".
2. Розвиток мовлення. Складання творчих розповідей на тему "Моя писаночка".
3. Зображувальна діяльність. "Намалюю (виліплю, зроблю аплікацію) писаночку".

Прогулянка. Народні ігри з дерев'яними писанками.

Друга половина дня. Художня праця. Розписування яєць воском.

Вечір. Ігри дітей з писанками.

Тематичні розваги "Гарна писанка у мене"

Зала або групова кімната прикрашена вишиванками. Діти у святковому вбранні. У розвагах беруть участь бабусі, дідусі, батьки.

Ведуча. Сьогодні, діти, ми з вами відкривемо чарівний світ наших писанок, пізнаємо великодні звичаї.

Бабуся. Розкажу вам, діти, про часи давні і нинішні, про великодній звичай. Перед Великоднем білили хати, прикрашали кімнати рушниками, прибирали подвір'я. А коли вже скрізь був порядок, наставав час для писанок. Бо що ж то за Великодне свято без писанок? Зараз подивимося про це казку.

Великодня казка

Зірка Мензатюк

Курочка (вбігає): Куд-ку-дак! Куд-ку-дак! Знесла яйце, як кулак! (Показує яйце). Та яке ж гарне! Схоже на білий світ. Бо у світі сонце, а в яйці золотий жовточок. Куд-ку-дак! (Подає яйце бабусі Марії.)

Бабуся: Яйце? Та кругле, біленьке! Візьму його на писанку (кладає яйце в решето). Ходи-но, Івасику, писанки писати!

(Підходить Івасик, а бабуся розтопленим воском писачком проводить лінію по яйці. Івасик і курочка спостерігають.)

Івасик: Бабуню, чуєш, бабуню, а що це в тебе за квіточка така?

Бабуся: То, Івасику, не квіточка. То знак сонечка золотого.

Івасик (розглядає писанку): Бабуно! А що то за цяточки-крапочки навхрест між промінням?

Бабуся (бере писанку): То не цяточки, Івасику. То чарівні знаки дощу. Бабуся бере писанки і роздає їх дітям. Візьміть, онучата, по писанці. Ану ж покотіть свої писаночки.

Ведуча: Котять діти писанки, а на них вербички, хрестики, ялички, клинці-вітрячки, вигадливі поясочки так і мерехтять. А на небі сонце сміється, світлом розливається.

Дитина 1 (її писанка розмальована сонечком, вона котить свою писанку і промовляє): Чи будеш ти, Сонечку, весь рік щедро світити?

Дитина-Сонечко: Буду, буду, бо на тобі мій знак. Ти котишся – мене до землі приворожуєш!

Дитина 2 (котить писанку): А чи будеш, Дощику, землю поливати, зілля напувати?

Дитина-Дощик: Буду, буду, бо на тобі мій знак. Ти по землі котишся, мої струни-срібнодзвони до неї прив'язуєш!..

Курочка (підходить до дітей з писанками, бере одну писанку, розглядає): Що воно за яйце-райце, барвисте і зірчасте? Мабуть, самого Сонечка дитина. Я б такого зроду не знесла...

Ведуча: А й справді, подивіться, які гарні розфарбовані яєчка! (Бабуся в ведучою роздають писанки і пропонують дітям розповісти про них.)

Бабуся: Розкажу вам, діти, як розписували писанки в нашому краї. Найбільше писали писанки дівчата. Кожне яйце купали вони у трав'яних фарбах. А ці трав'яні фарби називали галунами. Тому яйце, фарбоване однією фарбою, часто називали галункою. Розмальовували яйця колосками, щоб нива щедрою була; пташками, щоб з весни до осені щebetали та серця людей звеселяли; квітками, щоб скрізь гарно було; малювали сонечко красне, щоб світило ясно.

Бабуся 2: А я ще знаю, що не всі яйця годяться на писанки. Вони повинні бути чисті, білі, без жодних цяток чи плям. Їх треба старанно вимити у холодній воді, а потім покласти у тепле місце, щоб висохли й зігрілися. До теплого яйця віск ліпше чіпляється. Де лежить віск, там фарба не візьметься. Забарвлення треба починати з найяснішої фарби і закінчувати найтемнішою. Через кілька годин яйце опускають у теплу воду, щоб розтопився віск. Писанка готова.

Дівчинка: А я розкажу вірш про писанку:

Писанка

Михайло Верес

Спекла мама на Великдень

Біленькі паски,

А я куплю фарб і спишу

Гарні писанки.
Розмалюю на писанках
Квіти, ялички
І роздам їх на Великдень
Поміж діточки.
А братові маленькому
Дам писанки дві,
Щоб качав їх по зеленій
Шовковій траві.

Мама (батько): Я знаю, що колись кожна дівчина хотіла, щоб її писанки сподобалися всім, а найкращу дарувала своєму хлопцеві.

Дідусь: Пригадую, що гарну дівчину називали писанкою.

Бабуся: А ще на Великдень писанками хлопці з дівчатами обмінювались і берегли їх до наступного року.

Батько: А ми, коли були малими, бавилися у гру “Купса”. Ану ж, хлопчики, навчу і вас цієї гри. *Батько проводить гру “Купса” (або іншу весняну великодню гру.)*

Мама: Ось послухайте, що розповідається про писанки в “Легенді про злого духа”.

Легенда про злого духа (див. інформацію для педагога.)

Ведуча. Отож запам’ятаймо це. Живіть мирно, пишіть писанки і хай вони будуть, як ясні сонечка, і даруйте їх на Великодні свята один одному як символи добра і краси.

ЗЕЛЕНІ СВЯТА

Інформація для педагога

Тиждень перед Трійцею називають зеленим, клечальним, русальним, а три останні дні цього тижня і три перші тижні Трійці – Зеленими святами. Під час Зелених свят цвіте жито й, за народними віруваннями, прокидаються покійники, виходять з води русалки.

Клечальна субота

Напередодні дня святої Трійці у суботу вранці, до сходу сонця, дівчата й молодіці йдуть на левади або у поле рвати запашне зілля: чебрець, полин, любисток, татарське зілля. Ввечері цього ж дня квітчають свої хати зеленим гіллям клена, липи, ясена та осики. Перед дверима будівель, на воротах, а також у загорожі, де ночує худоба, ставлять гілля зеленої осики. Гілля й молоді деревця, зрубані у цей день, називають клечанням.

У клечальну суботу вносять на ніч до хати зрубану осичку, а вранці дивляться: якщо листя залишилося зеленим, хоч би й зів’яло, – у родині всі доживуть до наступної клечальної суботи; якщо ж листя почорніє, то буде покійник у хаті.

Не квітчати хату вважалося гріхом, бо, за повір'ям, душі померлих родичів приходять до хати і ховаються у клечанні.

Клечальна неділя

Після того, як дзвін ударить третій раз, люди повагом, святково вбрані йшли до церкви. Потім, після церковної відправи, починалися веселі ігри й забави серед зелених дерев.

У західних областях України люди відвідують могили рідних, ніби йдуть на бесіду з душами померлих.

Система взаємодії з дітьми

Підготовча робота

1. Ознайомлення з лікарськими рослинами (собача кропива, липа, подорожник, спориш та ін.).
2. Читання й обговорення легенд про рослини (Л. Павленко "Квіт папороті", Ф. Мамчур "Цвів на полонині верес...", книга "Калинова сопілка" та ін.)
3. Розучування русальних пісень.
4. Екскурсія в поле (доцільно провести за тиждень до Зелених свят). Бажано показати дітям, як цвіте жито. Сказати, що тиждень перед Зеленими святами називали русальним і співали русальних пісень.
5. Друга екскурсія (провести напередодні Зелених свят).

Заняття

1. Дитина і навколишній світ. Ознайомлення зі звичаями Зелених свят. Бажано провести під вербою або тополею і там розповісти про Зелені свята, про звичаї та обряди, пов'язані з ними.
 2. Художня література. Читання та обговорення творів про Зелені свята. Вивчення загадок, віршів про дерева, квіти.
 3. Образотворче мистецтво. Малювання дерев, квітів.
- Прогулянка.* Екскурсія в парк, гай, до річки. Біля річки можна розповісти дітям про русалок. Закріпити вивчені раніше русальні пісні, згадати легенди про рослини і знайти деякі з них.

Друга половина дня. Діти виготовляють печиво із задалегідь приготовленого тіста. Інша група прикрашає (маїть, клечає) садок і групові кімнати зеленими гілочками.

Інші діти у саду під вербою накривають стіл і готують частування.

Примітка. Роботою дітей у групах керують дорослі: вихователь, помічник вихователя, музкерівник.

Діти водять таночки, співають пісні, грають у народні ігри, а потім пригощаються.

ОЙ НА ІВАНА, ОЙ НА КУПАЛА

Інформація для педагога

Надзвичайно поетичне чар-свято Івана Купала дійшло до нас ще з язичеських часів, коли людина жила в тісній єдності з природою, поклонялася їй, тонко відчувала і поетизувала її красу. Припадає це свято на 7 липня – день літнього сонцестояння. Настають найдовші дні і найкоротші ночі. В цей день, за народними повір'ями, сонце рано сходить, грає, а трави і квіти набирають найбільшої сили й опівночі цвіте папороть. Кажуть у народі, що той, хто знайде цвіт папороті на Івана Купала, буде багатий і здоровий. На Гуцульщині вранці ходили збирати лікарські трави, бо вважали, що саме у цей день вони мають найбільшу лікувальну силу. А всі люди прикрашали квітами будинки, хати, прибивали букетики польових квітів (ромашка, звіробій, м'ята, лопух, королиця та ін.) біля воріт, криниці, приміщень, де перебувала худоба, щоб квіти і трави принесли господарям силу, здоров'я, достаток, оберігали від усього лихого.

Вранці вмивались іванівською росою до сходу сонця, що бути гарними.

Напередодні свята хлопці встановлювали на вигоні обрядове деревце, а дівчата прикрашали його вінками, стрічками, квітами.

Для обрядового дерева найчастіше вибирали вербу і називали її Мареною, Купайлом, Купайлицею, гільцем.

На Полтавщині Купайла робили у вигляді солом'яної ляльки Мари або Маринки, вбраної у жіночий одяг, що прикріплювалася до високого стовпця. На Київщині прикрашена зіллям жердина з колесом угорі мала назву Іван.

Увечері молодь ішла до Купайлиці з піснями, запрошувала всіх до гурту:

*Коло Купайла обметено,
Ще й барвіночком обплетено,
Ще й васильочком обтикано.
Нас на Купайла покликано.*

Біля обрядового дерева запалювали вогнище. На Поліссі ще на початку ХХ ст. існувала традиція запалювати купальське вогнище “живим вогнем”, що його добували тертям сухих гілок.

Іноді з пагорбів пускали на воду запалене колесо – символ сонця.

У давнину перестрибували через вогонь, щоб перед жнивнами пройти обряд очищення вогнем, бо вогонь, за давніми віруваннями, очищав душу людини від усього поганого, наділяв силою та здоров'ям.

На Івана Купала дівчата плели вінки і ворожили, кидаючи їх на воду: у який бік попливе, туди дівка заміж піде, а якщо потоне – з милим розлучиться:

Пливи, вінок, за водою, пливе доля із тобою.

Обов'язковим елементом купальського свята був обряд купання, бо колись вірили, що вранці цього дня купається навіть сонце.

Під час свята водили таночки, співали, влаштовували веселі ігри. Закінчувалося свято перестрибуванням через вогонь і урочистим спаленням Купайлиці.

Система взаємодії з дітьми

Підготовча робота

1. Розучування купальських пісень.
2. Ознайомлення з польовими рослинами та їхніми цілющими властивостями.

Заняття

1. Дитина і навколишній світ. Рідна природа. Свято Івана Купала. Ознайомлення зі звичаями та обрядами, пов'язаними з цим святом.
2. Розвиток мовлення. Збагачання словника назвами рослин. Складання творчих розповідей про рослини.
3. Художня література. Вивчення загадок та віршів про лікарські рослини.
4. Рідна природа. Ознайомлення з лікарськими рослинами та їхніми цілющими властивостями.
5. Музичне заняття. Розучування купальських пісень та таночків.

Прогулянка. Екскурсія на луг. Збирання квітів. Плетення вінків. Розповідь про цілющі властивості рослин, переказ легенд про них.

Друга половина дня. Виготовлення букетиків із лопуха та інших квітів і рослин. Прикрашання ними приміщення дитячого садка.

Проведення свята Івана Купала.

Тематичне свято-розвага “Ой Іванку Купайлочку”

(Діти розташовуються півколом на майданчику. Кілька дітей-бджілок виконують танок біля дітей-квітів. Свято починається інсценізацією вірша М. Рильського “Дівчина”).

Дитина 1: Бджілки золотисті
В квітах літають.
Роси перлисті
З трав опадають.

Дитина 2: З золота зіткане
Сяєво лється,
Ліс в нім купається,
Листя сміється.

Дитина 3: В шатах зелених
Вийшла дівчина,
В косах студені
Роси-перлини.

(Входить дівчинка-літо.)

Дитина 4 (показує на дівчинку-Літо):
В квітах барвистих
Дівчинка сяє,
В оченьках чистих
Сонечко грає.

Дитина 5: З тих оченяток маєво ллється...
Дівчинка Літом веселим зоветься.
Літо: Здрастуйте, любі діточки!
Принесла я вам квіточки,
Щоб квітчались дівоньки
І співали пісеньки.

Пісня "Ой літечко теплесеньке" (див.: Дошкільне виховання. – 1989. – № 5)

Ведуча розповідає про свято Івана Купала. Закінчує розповідь такими словами: "Ось і ми вчора разом з вами прикрашали наш садочок букетиками польових квітів, цілющим зіллям, щоб вони дали силу і здоров'я усім дітям і тим, хто працює у садку."

Пісня "Вийду я за стінку" (див.: Дошкільне виховання. – 1989. – № 5. – С. 27.)

Ведуча: Колись на Купала прикрашали деревце стрічками, квітами, вінками і навколо нього водили хороводи, співали пісні, грали у різні ігри. Ось і ми разом з вами прикрасимо наше деревце.

(Діти разом з вихователем прикрашають купальське деревце.)

Дівчинка 1 (встановлює деревце):

Поставлю я вербу,
Сама сяду зверху.
На вербі я сиджу, гукаю,
Дівчат на Купайла скликаю.
Коло Купайла обметено,
Ще й барвінком обплетено,
Ще й васильочком обтикано.

Дівчинка 2:

Нас на Купайла покликано.

Усі діти:

Ведуча: Для деревця найчастіше вибирали вербу і називали її Мареною, Купайлом, Купайлицею, гільцем. А біля деревця водили таночки.

Танок "Коло Мареноньки ходили дівоньки" (див.: Закувала зозуленька. – С. 83).

(Входить хлопчик-Купайло.)

Дівчатка: Купайло, Купайло,
Де ти зимувало?

Хлопчик-Купайло: Зимувало в лісі,
Ночувало в стрісі.
Зимувало в пір'ячку,
Літувало в зіллячку.

Дівчинка: Ой Іванку Купайлочку,
Не гордись!
А із друзями своїми
Разом веселись.

Гра "Ой Іванку Купайлочку" (див. Дошкільне виховання. – 1989. – № 5).

Ведуча: На Івана Купала дівчата плели вінки і ворожили. Вони кидали їх на воду і дивились: у який бік попливе, туди дівка заміж піде.

Дівчинка 1: Піду я в садочок, нарву я квіточок.
Нарву квіточок, сплету віночок.
Я свій вінок візьму, кину у ставочок.
Хто той вінок спійме, той мене візьме.

Дівчинка 2: Заплету віночок,
Заплету шовковий.
На щастя, на долю, на чорнії брови.

Дівчинка 3: Пливи, вінок, за водою,
Пливе доля за тобою.

(Дівчатка кидають вінки на воду.)

Ведуча: Колись біля річки, біля купальського дерева, розкладали вогнище.

Люди вірили, що він очищає душу від усього злого, недоброго і наділяє людину силою і здоров'ям. Біля вогню проводили веселі забави, ігри, танці, лунали жарти і було чути сміх.

(Вихователь може використати різні смішинки-веселинки. Як приклад подаємо народну смішинку-веселинку "Летіла сова із чужого села".)

Дитина 1: Летіла сова із чужого села,
Окропом очі завішала,
Соломою вуха затикала.
Та тому люди дивувалися.

Дитина 2: Не дивуйтеся ж ви сьому, люди!
Бо я бачила ще й дивніше:
Що щука-риба сукно ткала.

Дитина 3: Рак-неборак півки сукав.

Дитина 4: Муха-горюха їсти варила.

Дитина 5: А комар пищить та у воду тащить.

Дитина 6: На Івана Купала
Жаба в борщ упала.

Ведуча: Догоряло вогнище. Свято Івана Купала наближалось до кінця.

Сходилося Купало із долу до долу. Час і вам, діточки, додому.

Щоб ваші душі були чистими і добрими, росли ви здоровими, давайте тричі перестрибнемо через вогонь (бутафорський).

ОБЖИНКИ

Інформація для педагога

У всьому слов'янському світі до початку жнив готувалися як до великого і врочистого свята, а водночас і до тяжкої відповідальної роботи, коли доводилося від зорі до зорі, не зважаючи на спеку і спрагу, працювати.

Урочисто вирушали у перший день жнив на поле. Ще сонечко не сходило, а святоково вдягнені люди вже поспішали на свої ниви. Починала жати найліпша жниця.

Сніп із першого вжинку – “воєводу” – встановлювали після закінчення жнив на покуті у хаті. Він свідчив про те, що жнива у цього господаря закінчилися.

На початку жнив співали так звані зажинкові пісні, що у них величали вправних жниць, віддавали почесні першому снопові, бажали господарям стільки кіп, щоб зозулька не змогла перелічити. Відтоді, власне, і починалися справжні жнива.

Віддавна жнива проводилися толокою, коли декілька сімей об'єднувалися, щоб спільно обробити поле кожної з них по черзі. Закінчувалася толока обідом у господаря.

Закінчивши жнива, жінці качалися по стерні, щоб не боліла спина і легко було жати наступного року. При цьому співали:

*Ой ниво, наша ниво!
Верни нам нашу силу!
Ми на тобі жили,
Силоньку положили.*

Останній на полі сніп називали “осталець”, “дід”. Його перев'язували стрічками та врочисто з піснями несли в село, давали господареві, а він ставив “діда” на покуті.

За язичеськими віруваннями, збереження у хаті останнього снопа та обряд “завивання бороди” були пов'язані з духом рослинності й мали повернути силу, що перейшла в колосся від землі, господаря дому.

На полі залишали жменю невижатого збіжжя, прикрашали його стрічками, квітами і називали “бородою” (“козою”, “перепілкою”). Колосся заламували до землі, зерно з нього висипали і поруч клали сіль, хліб, воду. При цьому промовляли: – Оце тобі, борода, хліб, сіль і вода.

Із пшеничних або житніх колосків дівчата сплітали вінок – символ щедрого врожаю та успішного закінчення жнив. Закосичений маками, волошками, калиною вінок прикрашав найліпшу жницю – “княгиню”, котра у парі з хлопцем, що ніс останній сніп, йшла попереду всієї громади жінців до двору господаря. При цьому співали жнивварських пісень, вшановували обжинковий вінок і шанобливе ставлення господарів до робітників. Перед двором господаря вінок клали на хліб і просили за нього викуп – “рубрика на танок”. Господарі цілували хліб, а вінок урочисто вносили у хату і вшали на стіні. Він зберігався до осені, щоб вилущеним з нього зерном розпочати сіяння озимини.

Система взаємодії з дітьми

Підготовча робота

1. Розглядання дозрілих колосків пшениці і жита.
2. Екскурсія у поле. Спостереження за збором урожаю комбайнами.
3. Порівняння поля перед зеленими святами, коли цвіло жито, з нинішнім.
4. Вивчення прислів'їв та приказок про хліборобську працю.
5. Ознайомлення з обжинковими піснями.

Заняття

1. Дитина і навколишній світ. Жнивварські звичаї та обряди.
2. Рідна природа. Ознайомлення зі злаковими хлібними культурами.
3. Художня література. Вивчення віршів про хліб та хліборобську працю.
4. Розвиток мовлення. Розповіді дітей з власного досвіду (про враження від екскурсії, за ілюстраціями та ін.).
5. Образотворче мистецтво. Малювання на тему "Літо, літо, літечко, вже доспіло житечко".

6. Музичне заняття. Розучування обжинкових пісень.

Прогулянка. Екскурсія на поле.

Друга половина дня. Плетення віночків із жита та пшениці, прикрашання "бороди".

Підготовка і проведення свята обжинків.

Тематичне свято-розвага "Обжинки"

Кілька дітей з колосками у руках:

Літо, літо, літечко!
Вже достигло житечко,
І пшениця, і ячмінь,
Золотіє далечінь.

Дівчинка 1 (звертається до хлопчика-"колоска"):

Колосочку, колосе, мудра голова,
Розкажи нам, колосе,
Чи скоро жнива?

Хлопчик-колосок: Вже не за горами золоті жнива,
Вже до землі хилюся я
Повнісінький зерна.

(Хлопчик з дівчинкою збирають розкидані колоски і складають букет.)

Хлопчик і дівчинка:

Колосок до колосочка, мов стіна,
Золота стоїть пшениця наливна.

Ведуча: Тепер у цю пору комбайни, наче кораблі в морі, на полях широких збирають золоту пшеницю. А колись, коли ще ваші бабусі і

дідусі були такими, як ви, жито-пшеницю жали серпами. *(Звертається до бабусі з проханням розповісти, як це було колись.)*

Бабуся: Так, діти. Жнива – це був дуже цікавий і врочистий обряд, а також і велика тяжка праця хлібороба. У перший день жнив, а це починалися зажинки, всі святково прибрані, до сходу сонця вирушали у поле. Жати починала найліпша жниця, а перший сніп називали “воєвудою”. Його дарували господареві, бажаючи, аби на ниві було стільки снопів, щоб зозулька не змогла їх перелічити.

Ведуча: Ось і сьогодні я запрошую вас на давнє свято обжинків, на якому ви дізнаєтеся про наші звичаї збирання врожаю.

(Вбігають дівчатка з колосочками у руках. Під музику вони імітують, як пшениця сходить, росте, як нею колише вітерець. Дівчатка розташовуються рядками, між якими можуть пройти жниці, роль яких виконують працівники дошкільного закладу. Проводиться інсценівка.)

Жнець 1: У неділю поранесеньку
Найняв женців Ковалесенько.

Жнець 2: А женці тії все добірнії,
Хлопці та дівчата молодії.

Жнець 3: Завів їх на нивоньку,
На яру пшениченьку.

Коваленко: Жніть, женчики, не розгинайтеся,
Назад себе не оглядайтеся.

Пісня “Ой на горі жита много” (або інша на вибір музкерівника).

Жнець 1: Ой жни, дівча, пшениченьку
Та й думай собі.

Буде тота пшениченька
На коровай тобі!

Жнець 2 (співає): Ти дівчино чорнявая,
Ти дівчино біла,
Чи ти в полі не робила,
Що не загоріла!

Дівчина-жниця (співає):

А я в полі, легінику,
Жала і в'язала,
Але своє біле личко
Хустков закривала.

Жниця 1 (втирає піт рукою):

Ой жала я жито, жала
І дуже пильнувала –
Удень по три копи нажинала.
Я ж думала, що три копи,

Жниця 2: Оглянулась – аж три снопи.
Ой жали ми нивку
Із гори в долинку.
Від кінця до кінця
Вижали-смо за сонця.

Пісня-хоровод “Кругом, женчики, кругом” (див. Закувала зозуленька. – С. 93).

Жнець 3: Золотії серпики бряжчали, поки сього жита дожали.

Жнець 4: Тепер уже не будуть бряжчати, а будуть у коморі лежати.

Бабуся (або ведуча) розповідає дітям про обряд обжинків.

Ведуча: Коли закінчували жнива, жінці або їхні діти качалися по землі, по свіжій стерні, щоб не боліла спина і легко було жати в наступному році. Качалися по стерні, дякували за врожай і говорили:

Ой ниво, наша ниво,
Верни нам нашу силу,
Ми на тобі жили,
Силоньку положили.
Женці: Бувай здорова, ниво,
Що сто кіп жита вродила.
Ще й пшеницю та й овес,
Буде ситий рід увесь.

Хороводна гра “Ой у полі жито” (див. Пролісок. – С. 70).

Ведуча: Після жнив були веселі ігри, забави, жарти.

Жнець 5: Наша господиня не жала,
У садочку-холодочку лежала.

Жнець 6: Наша матінка добра,
Зловила в житі бобра.

Жнець 7: На три кухні варила,
На три столи ставила.

Жнець 8: За четвертий сама сіла –
Та й усього бобра з'їла.

Жнець 9: Наша матінка домує,
Нам вечероньку готує..

Ведуча: У полі доріженька бита –
Котиться віночок із жита.
Котиться віночок по полю,
Проситься господарю в стодолу.

Хоровод “Ой котився віночок по полю” (див. Дошкільне виховання. – 1990. – № 9).

Жінці (дають господареві останній сніп, кладуть вінок на хліб, що його на вишитому рушникові тримає господиня):

Даємо тобі, господарю, останній сніп,
Щоб у добрі і багатстві прожив з родиною цілий рік.

Жнець 2: Даємо вам, газди, цей з колосся вінок,
А ви дайте нам за це рублика на танок.

Жнець 3: Ой вижали житечко в добрий час,
А тепер, господарю, частуй нас.

Господар з господинею (виносять на вишитому рушникові коровай):
Дякуємо вам, люди добрі, за працю щиру,
Що цього часу діждали та й усе житечко пожали.

Кажуть у народі правдиві слова: Хліб-годувальник – усьому голова.

Женці: Так, так! Як є хліб у коморі, то буде й обід на столі.

(Грає весела музика. Господар з господинею всіх частують. Починаються веселі танці, пісні, забави.)

СПАС ЯБЛУЧНИЙ

Інформація для педагога

По всій Україні на Спаса (19 серпня) святять у церквах яблука. Ці соковиті плоди є символом краси, кохання, шлюбу й подружньої вірності, пізнання добра і зла. Ними багаті наші обряди. У багатьох регіонах України, наприклад, на Різдвяні свята разом з іграшками на ялинку вішають червонобокі яблука. На Святий вечір і на Новий рік обов'язковою стравою є узвар з лісниць (так називають сушені яблука). Є й щедрівка про яблука. Хто не просить почастувати ними – тато, мама, брат, сестра – дівчина всім відмовляє, бо береже їх для милого.

“Замовляння” на майбутній урожай наші предки робили ще взимку. Існував звичай, що 15 лютого, на Стрітєння, коли зима з весною зустрічається, господарі після заутрені (тобто після ранкової відправи служби Божої) виходили в сад і трусили фруктові дерева руками, “щоби були з плодами”, а потім напрошували вітру – провісника плодючості.

Яблука були незамінними у народній медицині. Печеними плодами лікували плеврит, а тертими з жиром – рани на губах і руках. Свіжим зрізом антонівки терли бородавки, щоб їх позбутися. Цілющий чай із листя й пелюсток давали дітям від кашлю та застуди. Яблучний сік лікував від подагри, сечокам'яної хвороби, недокрів'я, авітамінозу, ревматизму, атеросклерозу, хвороб печінки й шлунка.

Вважалося, що до Спаса не можна їсти ніяких фруктів, особливо тим, у кого дітки померли, бо у райському саду всі дітки будуть ласувати яблуками, а тій дитині не дадуть.

Система взаємодії з дітьми

Підготовча робота

1. Закріплення знань про фруктові дерева.
2. Вивчення пісень, загадок, таночків, віршів про фрукти.

Заняття

1. Дитина і навколишній світ. Ознайомлення зі звичаями та обрядами, що стосуються Спаса яблучного.

2. Художня література. Вивчення загадок, віршів про фрукти.

3. Образотворче мистецтво. Малювання (ліплення, аплікація) фруктів.

4. Розвиток мовлення. Опис фруктів. Складання творчих розповідей про фрукти.

5. Рідна природа. Ознайомлення з фруктовими деревами.

6. Математика. Закріплення просторових понять. Порівняння дерев за висотою, товщиною. Геометричні форми. Лічба кількісна, порядкова.

Прогулянка. Експерсія-огляд фруктових дерев. Математика в природі.

Друга половина дня. Розваги на тему "Яблунько, яблунько, дай мені хоч яблучко".

Вечір. Веселі літні ігри, забави.

Тематичне заняття-розвага "Спас яблучний"

(Заняття доцільно проводити під яблунею. Діти сидять або стоять півколом.)

Дівчинка:

Кучерява яблунько,
Дай мені хоч яблучко!

Дівчинка-яблуня:

Ти носила з річки
У відрі водичку?
Мене напувала?
Мене доглядала?

Дівчинка:

Так, носила, яблунько,
З річки я водичку.
Хоч сама я, яблунько,
Зростом невеличка.

Яблуня:

Спасибі тобі, дівчинко,
Що про мене дбала,
Водою напувала,
Щоб я не зів'яла,
Щоби на гілочках своїх
Багато яблук мала.

Дитина 1:

Медом яблуко налите
Зачепилось на гіллі.
По садочку ходить літо
У солом'янім брилі.

Дитина 2:

Літо яблука зриває
І підносить дітлахам.
Гарну пісеньку співає:

Літо (з кошиком, повним яблук, співає):

Трам-трам-тара-рам,
Цьому дам і тому дам...

А маленькому найбільше,
Подарую цілий ківш.
Покуштуйте, любі діти,
Подаруночок від літа.

(Літо хоче пригощати дітей яблуками.)

Ведуча (зупиняє Літо):

Літечко, Літечко, постривай!
Яблучка дітям не роздавай!
Яблучка не роздавай,
Хай малята дізнаються
Про український звичай.

Ведуча (тримає у руках яблуко): Діти, погляньте, яке гарне яблуко я тримаю у руці. Давайте позмагаємося: хто про яблучко найкраще скаже, тому подарунок на руки ляже.

(Діти добирають епітети, порівняння, образні вислови про яблуко.)

Ведуча: З давніх-давен люблять в Україні яблука. Ми багато гарних слів сказали про них. Цінують яблука не лише за красу і смак, а й за їхні цілющі властивості. *(Розповідь вихователя про цілющі властивості яблука).* У нашого народу є гарний звичай: першими, кого годилося пригощати, були старші люди. І ось на нашому святі старшою є бабуся, то ж найліпше яблуко – їй. *(Підходить до бабусі і подає яблуко).*

Бабуся: Ні, дякую за частування. Але я не можу до Спаси ні яблук, ні якоїсь іншої садовини їсти.

Ведуча: Але ж чому?

Бабуся: Та був такий звичай. У кого дітки помирили, тим не можна їсти яблук та іншої садовини до Спаси, бо всі діточки у райському саду будуть ласувати ними, а тій дитинці не дадуть і вона буде плакати.

Ведуча: А чому на Спаси можна їсти?

Бабуся: Бо спасівка – ласівка, а петрівка – голодівка. До Івана не можна їсти афін (чорниць), до Петра – черешень, а до Спаси – яблук.

Ведуча: Діти, давайте запам'ятаємо те, що сказала нам бабуся, і не будемо їсти зелених недозрілих фруктів. (Вихователь бере великий кошик з фруктами, гарно прибраний барвінком та іншими квітами і накритий вишитим рушником). А чи подобається вам цей гарний кошик? Хочете знати, що в ньому? А про це дізнаєтесь, як загадки мої відгадаєте.

Загадки

Яким словом можна замінити слово “фрукти”? *(Садовина).*

Кругленьке, червоненьке, соковите, наливне, просить: “Покуштуй мене!” *(Яблуко).*

Золотисті ліхтарики на дереві висять, а дітки на них дивляться і куштувать хотять. (*Груша*).

Синя спинка, жовта серединка, а в серединці – намистинка. (*Слива*).

Ведуча: Молодці! Ви все відгадали. Так, у моєму кошику багато фруктів, що ними літечко потім усіх почастує.

Бабуся: Я ще хочу сказати, що колись та й тепер у багатьох селах і містах у такі кошики складали садовину й святили в церквах, щоб на наступний рік добре родила.

Ведуча: Дивлячись на яблуко, люди завжди думають про добро і зло. Навіть побажання були такі: “Як яблучко наливне та рум’яне, щоб такою красною була. Як це яблучко кругленьке та гладеньке, щоб таким і життя було добрим та любеньким.”

Існує ще звичай вішати яблука на ялинку. Люди вірили, що яблука принесуть добро, ласку, любов і добробут у родину на цілий рік. Ось такі були звичаї у нашому краї. І маємо з вами запам’ятати їх, щоб потім могли іншим про них розповісти.

Бабуся: Годі, годі розмовляти,
 Вже пора дітям погратися.

Гра “Ой де ж була?” (див. Верховинець В. Весняночка. – К.: Музична Україна, 1989. – С. 259). Гра повторюється два-три рази. Груші – іграшкові, бутафорські. Після гри діти сідають.)

Ведуча: Ану ж бо, діти, пригадаймо вірші про фрукти і позмагаймось у конкурсі на кращого декламатора.

Ведуча: Літечко, літечко, підійди,
 Яблуньку в таночок ти запроси.
 Хай танцюють вишеньки і сливки,
 Рясно родяться хай грушки.
 Хай по всьому саду буде новина,
 Що родить у нас рясно садовина.

Танок фруктів (музика і рухи таночка за вибором музкерівника.)

Ведуча: Ось і закінчується наше свято щедрого літа, свято Спаса яблучного. Їжте яблука на здоров’я, і хай кожне червонобоке наливне яблучко додасть вам сили, здоров’я, доброти, щоб ви ніколи не ламали дерев, берегли природу.

Ведуча читає вірш Д. Павличка “Яблуко”.

На галузці яблуко висіло.
Каменем я кинув – перебив
Гілочку, аж серце заболіло:
І навіщо я таке зробив?
Не подумав. Лютий недотепа,
За добро я розплатився злом.

І стоїть коло дороги щепи,
Наче птах з підстреленим крилом.
Яблунько моя зеленюкрила,
Може, ти й заплакала тихцем.
Ти для мене яблуко вродила,
Я ж у тебе кинув камінцем.
Ви танцювали, співали і гралися.
Ви про звичаї українські дізналися.
Ти, Галинко, з кошиком поспішай
І дарунки літечка роздавай.

Ведуча:

(Галинка разом з Літечком роздають фрукти.)

СПАС МЕДОВИЙ

Інформація для педагога

Спас медовий святкували 14 серпня, коли бджоли переставали працювати і пасічники заламували соти. Вважали, якщо цього не зробити, то сусідні бджоли повиносять увесь мед із вуликів. Перший мед вранці освячували у церкві, а потім ним ласували. Господині пекли пироги й готували пшеничну кашу з медом. Урочиста трапеза ставала своєрідним святом бджолярів-пасічників. А що ж є смачніше від меду?

“Робити – то не мед лизати”, – каже народне прислів'я. І таких приказок безліч: “Не все мед, що солодке”, “Аби мед, а мухи знайдуться”, “З пальця меду не добудеш”, “І медок солодок, а язичок дере”, “Коли мед, то ложкою”. В Україні здавна говорили: “Медом куті не зіпсуєш”. У національній кухні є багато страв з використанням цього продукту: шулики з медом, пампушки, коржики, торти, тістечка та ін.

Бджолярі зазделегідь готувалися до медового Спасу. Цікавим був перший день на пасіці. Накривали стіл білою скатертиною, клали хліб-сіль. Помолившись, пасічник обходив свої володіння із запаленою свічкою і кропив свяченою водою. Біля входу на пасіку забивав осиковий кіл від усякої нечисті й закликав: “Полети, моя бджоло, на всі чотири сторони за жовтим воском, за солодким медом”. Люди вірили: якщо бджілки сідають на біло-рожеві пелюстки, то буде гарний урожай. Вміли наші прадіди вгадувати і погоду: якщо бджоли летіли до вуликів – очікували дощу, дуже жалили – готувалися до засухи.

З давнини мед був ритуальною стравою, символом достатку і здоров'я, широко застосовувався у народній медицині.

Система взаємодії з дітьми

Підготовча робота

1. Закріплення знань про медоносні рослини.
2. Вивчення пісень, загадок, таночків, віршів про дерева, квіти, бджіл та бджолопродукти.

Заняття

1. Дитина і навколишній світ. Ознайомлення зі звичаями та обрядами, пов'язаними Спасом медовим.
 2. Художня література. Вивчення загадок, віршів про бджіл.
 3. Розвиток мовлення. Складання творчих розповідей про бджіл.
 4. Рідна природа. Ознайомлення з бджолами.
 5. Математика. Складання і розв'язування задач на додавання та віднімання про бджіл та квіти.
- Прогулянка.* Спостереження за бджолами.
- Друга половина дня.* Ознайомлення з продуктами бджолярства. Бесіда про лікувальні властивості меду.

Бджілки на розвідці

Костянтин Ушинський
Інсценізація Л. Калуської

(Декорації: дерева в саду.)

Дійові особи: ведучий, Бджілки, Фіалка, Яблунька, Вишня, Тюльпан.

Ведучий: Настала весна, сонце зігнало сніг з полів. Бруньки на деревах розгорнулися й випустили молоденьке листячко. От прокинулася Бджілка від зимового сну, прочистила очиці волохатими лапками, розбудила подруг. Виглянули вони у віконечко дізнатися, чи зник уже сніг і лід та холодний північний вітер. Бачать Бджілки, що сонечко світить весело, що скрізь ясно й тепло; вибралися вони з вулика й полетіли до Яблуньки.

Бджілки: Чи немає в тебе, Яблунько, чогось для бідних бджілок? Ми цілу зиму голодували.

Яблунька: Ні, ви прилетіли дуже рано. Мої квіти ще заховані в бруньках. Спитайте у Вишні.

Ведучий: Полетіли бджілки до Вишні.

Бджілки: Люба Вишенько! Чи немає в тебе квіточок для бідних бджілок?

Вишенька: Завітайте, любі, завтра. Сьогодні ще немає на мені жодної відкритої квіточки, а коли відкриються, я буду рада гостям.

Ведучий: Полетіли бджілки до Тюльпана, зазирнули в його яскраву голівку.

Бджілки: Ой, немає тут ні запаху, ні меду.

Ведучий: Сумні та голодні бджілки вже хотіли додому вертатися, коли враз побачили під кущем темно-синю квіточку. Це була Фіалочка.

Фіалочка: Летіть, летіть, Бджілоньки, до мене. Я відкрию вам свою чашечку, повну запашного солодкого соку.

Бджілки: Дякуємо, Фіалочко, за доброту твою.

Ведучий: Наїлися, напилися Вджілки та й полетіли радесенькі додому.

КОЛЯДА І РІЗДВО В УКРАЇНСЬКІЙ ТРАДИЦІЇ

Інформація для педагога

Свята вечера – це насправді надвечір'я Різдва.

Святочна дія розпочиналася церемонією добування “живого” нового вогню, що його одержували тертям двох шматків дерева твердої породи або від ударяння двох кременців.

Упродовж 12 днів готували 12 дровин, що ними потім розпалювали вогонь у печі.

Готували не менше 12 страв. На Гуцульщині їх подавали у такому порядку: боби, рибу, пироги кількох сортів, голубці, сливи, пшеничну кутю з медом, маком і горіхами, картоплю з товченим часником, узвар, горох з олією і часником, ячмінну кашу з олією, вершки з квасолею, капусняк, варену кукурудзу.

Усяка робота, окрім готування святочної вечери, у цей день відмінялася. До цього дня скрізь мав бути уже порядок.

Цього вечора і цієї ночі ніщо не повинно перебувати поза домом, у чужих руках, позичене. Навіть на своєму подвір'ї ніщо не повинно десь стирчати на кілках, висіти на грядках. Усі члени родини теж мусять бути всі у зборі. Колись говорили: “Боже, сохрани в людях ночувать, тоді будеш цілий рік блукать”. Не можна сваритись, а навпаки, треба помиритися навіть з ворогами, щоб у новому році було мирно. При цьому затикали травою або клоччям дірки у лавах або в'язали вузли на шнурку, примовляючи: “Не дірки затикаю (не вузли зав'язую), але роти моїм ворогам, аби їхні напасті не ловилися мене через цілий рік”.

Під вечір господар заносить до хати сіно, солому. Господиня бере частину сіна чи соломи і притрушує стіл перед тим, як покрити скатертиною. Матір Божа в яслах на сіні народила Христа, тому святвечірнє сіно набирає магічної сили. Потім на Йордан дадуть його з'їсти корові, аби відьми не змогли присмоктатися до молока та щоб у корови його було багато. Кілька стеблин цього сіна клали під квочку, щоб не було порожніх яєць. З цього самого сіна крутили перевесла і обв'язували дерева в саду, щоб зла напасть до них не чіплялася, щоб родили рясно.

Під скатертину на сіно клали зерно, часник і гроші: часник – щоб злі сили не приступали до хати і щоб члени родини трималися купи, як зубці у часнику; зерно – щоб урожай був гарний; гроші – щоб у хаті водилися та позичати не доводилося.

Під стіл інколи клали різне залізо, на котре треба було вранці стати босими ногами, щоб бути міцним і твердим.

На покуті ставили прикрашений сніп – символ достатку. Біля нього клали ярмо від плуга, чепіги та ін.

Стіл накривали білою вишитою скатертиною і викладали різні страви.

До вечері господиня з господарем обходять усю господу з хлібом і кутею, обкурюють усе ладаном, благословляють хлібом усю худобу. Доторкаючись тричі хлібом до голови худоби, господар промовляє:

– Благословляю тебе цим святим хлібом і закликаю на добро, щоб ти звіра не боялася, грому не лякалася та щоб минали тебе чорні напасті!

Господиня у цей час годує вареною пшеницею (кутею) всіх гусей, качок, курей та іншу птицю, щоб добре велася.

Після цього господар тричі закликав:

– *Морозе, Морозе, йди до нас кутю їсти.*

Промовивши це втретє, він продовжував:

– *Як не йдеш, то не йди і на жито-пшеницю, усяку пашницю.*

Йди краще на моря, на ліси та круті гори, а нам шкоди не роби!

З подібними словами звертався господар до сірого вовка, злих хурделиць і сильних вітрів.

Господар із господинею заходили до хати, щільно закривали двері, зарубували поріг, щоб звір не міг приступити до хати. І після цього виходити на вулицю аж до закінчення вечері ніхто не мав права.

Сідали вечеряти, коли на небі з'являлася перша зірка.

Пам'ятаючи про своїх померлих родичів, ставили на вікнах або на покуті кутю і узвар, щоб їхні душі могли підживитись.

А ще, сідаючи на стілець або лаву, обов'язково здували пилінки – “щоб не привалити собою мертвої душі”, бо у цей вечір їх з'являється сила-силенна і скрізь вони є: на лавках, вікнах, на столі та під ним.

Господар запрошує всі мертві душі на Святвечерю. З макітрою і запаленою свічкою він обходить тричі “за сонцем” навколо столу і ставить їх на стіл. Вся родина молиться і сідає до вечері. Найстарший член родини перехресчує кутю в макітрі, куштує сам, а вже потім її їдять інші члени родини.

Після вечері починаються забави. Малі діти тішаються ялинкою, залазять під стіл, “квокчуть” (щоб кури неслися), мекають, мукають, бекають (щоб худоба велася). А мати їм за це кидає в соломі горішки, яблука, цукерки, дрібні гроші.

На Східній Україні діти носять вечерю до своїх родичів, хресних, вітають їх зі Святою вечерею і Різдом.

В інші дні свят починається коляда. Колядують і дорослі, й діти, йдучи від хати до хати, зичать господарям усіляких гараздів.

СВЯТВЕЧІРНІ СТРАВИ

Інформація для педагога

Небесні світила, рослинне і тваринне оточення селянина зумовило і його ритуальну поведінку на полі, городі, з худобою. Донині пшениця символізує повний місяць і водночас небесну праматір, вода – богиню дощу Дану, котрій у жертву ставили кутю на Різдво. Зубці часнику символізують фази місяця. Пиріг – символ Місяця – головного божества з астральної тріади (Місяць – Сонце – Зоря). Вважалося, що Місяцю (Дідуху) народ зобов'язаний усіма своїми матеріальними і культурними здобутками, а тому начинкою до пирогів могли бути будь-які продукти рослинного і тваринного походження: м'ясо, риба, морква, капуста, квасоля, горох, мак, вишні та ін.

Вареники також символізують Місяць і їх теж, як і пироги, готували з будь-якою начинкою.

Риба була символом світотворення. Тому без неї не можна було розпочинати Святу вечерю. Вона немов стояла на сторожі традицій предків, що їх не можна було нікому забувати.

Система взаємодії з дітьми

Підготовча робота

Вивчення колядок, щедрівок, посівалок.

Заняття

1. Дитина і навколишній світ. Різдвяні звичаї нашого краю.
2. Художня література. Читання творів про Різдво та різдвяні звичаї.
3. Музичне заняття. Вивчення колядок, щедрівок.

Прогулянка. Із снігу в мисочках готуємо “вечерю” з 12 страв. У процесі ігор закріпити набуті дітьми знання про різдвяні звичаї.

Друга половина дня. Дати нове спрямування творчій грі “Родина”, використовуючи знання дошкільнят про різдвяні звичаї та підготовку сім’ї до них.

Тематичне свято-розвага “Різдво”

(Інтер’єр сільської хати з піччю, вишитими рушниками, образами, коліскою, мисником. Усі готуються до Святої вечері (прибирають у хаті, труть мак, товчуть горіхи та ін.). У залі – діти, батьки, працівники садка. Завідувач дитсадка вітає всіх із різдвяними святами.)

Ведуча: Нова радість стала, яка не була:
Зірка Різдва і надії ясно засіяла.
Під скатертю сіно і сніг на покуті...
Мати щедрими руками кладе на стіл кутю...
Мед, мак і пшениця – ці різдвяні страви –
Знову до нас завітали спогадом ласкавим.

Отож запрошую вас у цю щедрю хату на хліб, на сіль, на Святу вечерю. Разом з вами пригадаємо давні звичаї наших дідів-прадідів – святкування Різдва.

Заходить дівчинка, підходить до вікна, заглядає на небо і співає пісню на слова Марійки Підгірянки “Мала Галя вже від рання” (див. додаток). Співаючи, дівчинка прикрашає ялинку, а потім підходить до мами.

Дівчинка: Подивіться, матусю, чи гарно ми вбрали ялинку?

Мама: Гарно, гарно. Молодці, діти. Але чи знаєте, звідки пішов звичай вбирати ялинку?

Діти: Розкажіть, матусю!

Мама: Коли народився Ісусик, усі приходили до нього з поклоном і приносили дарунки. Лише ялинка не мала що подарувати. Вона тільки сказала:

Я принесла лише щиру любов.

Ти будеш благословенна і вічнозелена, – відповів Ісусик. – Кожного року на Різдво люди прикрашатимуть тебе.

(Заходить хлопчик із сокирою в руках.)

Хлопчик: Я ходив у сад обстукувати дерева, щоб добре на другий рік зародили.

(Заходить тато з сіном і “дідухом”).

Батько: Христос ся рождає!

Мама і діти: Славимо Його!

(Тато ставить на покуті “дідуха”, частину сіна на стіл, а другу – під стіл.)

Мама *(кладає по голові часнику на кути стола)*: Щоб ми трималися купи, як ті зубці в часнику, щоб усе зло обминало нашу хату. Щось наш товар сидить тихо. Може, нам худібки в цьому році не треба?

Діти: Треба, треба! *(Лізуть під стіл.)*

Хлопчик: Ку-ку-рі-ку! Куд-ку-дах!
Я домашній красень птах.
Побажаю в Новім році
Птиці вам на кожнім кроці.

Мама: Добре, добре, сину, птиці на газдівстві треба.

Дівчинка: Му-у-у! Це я, корова Ласка. І мене прийміть, будь ласка. Примощуся під столом, а віддячу молоком.

Мама: Ходи, ходи, Ласко! Ми для тебе сіна під стіл поклали, їж, молочка прибавляй.

Діти разом. Няв! Няв!

Мама: А хто це там нявчить?

Діти: Кошенята ми вусаті. Чи не пустите до хати? Бо без нас в людській оселі навіть діти невеселі.

Мама: А де ж від вас подінешся? З вами і справді веселіше. Молодці, дітоньки, гарно віншували, а за це маєте горішки *(розкидає горішки під стіл у сіно, діти збирають їх)*.

Падайте, горішки, ясно,
Хай худоба наша буде красна.
Падайте, горішки, ніби град,
Хай на хазяйстві панує лад.
Падайте, горішки, як злива,
Аби весна-красна була живо.
Звивайтесь, діти мої, гарно,
Аби новий рік був урожайний!

Мама *(бере макітру з кутею, хліб, пироги і примовляє)*:

Святий вечір на поріг, а на стіл – хліб, пиріг.

Хай у полі – зерно, а в домі – добро.

Після цих слів передає макітру з кутею господареві.

Господар (підходить до вікна або дверей і говорить):

Морозе, Морозе! Ходи до нас кутю їсти!

Не морозь нам ні жита, ні пшениці,

Ні оратаїв старих, ні погоничів малих.

(Звертаючись до родини, батько говорить, щоб кожен подумав над прожитим минулим роком і в молитві просив щастя на наступний. Усі моляться.)

Батько (бере кутю, промовляючи):

Дай, Боже, дочекати від нині за рік в щасті, здоров'ї, аби нас прибувало, а не убувало! *(Пробує кутю і частує всіх.)*

(Під дверима чути спів колядників. Заходять колядники.)

Колядник 1: Ой чи вдома, вдома пан господар дому?

Господар з господинею: Вдома, вдома, просимо до хати!

Колядник 2: Чи дозволите колядувати, вас і вашу родину з Різдвом Христовим вітати?

Господар: Аякже! Кажуть, що в тій хаті добра не буде, що її колядники обминають.

(Усі колядують "Добрий вечір тобі, пане господарю" або іншу (на вибір).)

Колядник 3:

З Вифлеємською зорею

І з ялинкою в інеї,

І з кутею, з дідухом,

І з царями, колядками.

В вашій хаті під вікном,

Із Святвечором святим,

І з Ісусиком малим,

Що родився спасти світ,

Вас вітаєм і бажаєм

Свят веселих, многих літ!

Колядник 4:

Ісусик маленький не спить, не дримає,

Своїми руками весь світ обнімає.

І вашу хатину, і вашу родину,

І всю Україну!

Христос ся рождає!

(Дзеленчать дзвоники. Заходять Ангели і вносять шопку (вертен).)

Ангел 1:

Слава на небесах Богу,

Мир, вам, люди добрі!

Радійте і веселіться,

Бо Христос народився.

Нехай на світі добро завітає,

Підлість пропаде, щастя засяє,
А Ісусик-дитятко вас благословляє.

(Дзеленчать дзвоники. До зали вбігають пастушки.)

Пастушок 1: Приходимо до Тебе пастирі убогі
Крізь ліси і гори, поля і діброви.
Несемо в дарунок, що лиш в хаті маєм,
Тобі, о Ісусе, у ясла складаєм.

Пастушок 2: Я овечку гарну.

Пастушок 3: Я кожух тепленький.

Пастушок 4: А я знов приношу медок солоденький,
Щоб було солодко Христові між нами,
Між народом тихим і між пастушками.

Пастушок 5: А я знов до меду калач ще приношу.

Ангел 2: Ісусик вам вдячний, маленькі діти,
Ваш голос, мов пісня весняної птиці.

(Пастушки складають дарунки біля коліски.)

Ангел 1: Господиня-мати дуже тому рада,
Що вас тут зібралась велика громада.
Тому із дитятком вас благословляє
І сповнення усіх мрій вам щиро бажає.
Колядник 5: Славу господню Христу віддаймо,
І разом всі хором пісню заспіваймо.

(Дорослі і діти виконують коляду "По всьому світу стала новина" або іншу (на вибір).)

Пастушок: Віншуємо нині всім вам, добрі люди!
Нехай поміч Божа завжди з вами буде.
Хай кожної днини, кожної години
Бог благословить вас, хай лихо загине.
Бувайте здорові разом з діточками,
Нехай горя, смутку не буде між вами.
Худібка і бджілка нехай ся ховає,
А град, вогонь, хмари нехай вас минають.
Нехай ся зародить жито і пшениця
І всяка пашниця!

Усі разом: Христос ся рождає!

(Господиня з господарем пригощають колядників пампушками.)
Колядники проходять до зали і сідають.)

Ведуча: Гарно колядували та віншували наші колядники. Відсвяткували люди три дні різдвяних свят та другого празника дожидають. "А що другий празник – святого Василя, – співається в одній з найулюбленіших колядок і збігається він з народженням Нового року

(за старим календарем.) А чи знаєте ви, куди завжди ходив господар у новорічну ніч?

Господар (з хлібом і цеберком води заходить до хати): Був я біля річки. Тричі мочив хліб у воді, примовляючи: “Не купається хліб у воді, але я у здоров’ї та силі. Не беру я воду, але молоко, мед і вино”.

(*Господар доторкається хлібом до голови кожного члена сім’ї промовляє: “Аби ви були такі величні, як сей хліб пшеничний”.*)

Ведуча: Із самого ранку на Василя, на старий Новий рік хлопчики ходять засівати.

Мама: Так, так, синку! Ось тобі рукавичка, повна всякого збіжжя. Підеш посівати до бабусі, до сусідів. Усіх обійди, а найперше в нашій хаті повиншуй, аби наша хата повнилася щастям.

Хлопчик: У світлу ніченьку зимову повиншую добрим словом:
Аби сялось, родилось, на гаразд усе робилось.
У садочку, в полі, в хаті, щоб добра було багато,
Щоб росли здорові діти, аби мир був в цілім світі!
Сію, сію, посіваю, щастя, радості бажаю,
Аби вам весь Новий рік було краще, як торік.

Мама: Дякую, синку, за посівання та добрі побажання.

(*Заходять жінки, діти. В руках у них глечики з йорданською водою.*)

Ведуча: Прийшов до нас і третій празник. А третій же празник – святе Водохреще. В цей празник опівночі святять воду, а потім кроплять нею будинки, ціле обійстя, щоб відігнати від нього всяку нечисту силу. Напередодні другого Святого вечора господиня робила з прісного тіста хрестики і наліплювала їх по три на всіх чотирьох стінах. А господар з хлібиною і часником, що його дістали, де він лежав з першого Святого вечора, йшов до стайні годувати худобу і кропити її свяченою йорданською водою. Йорданська вода не псувалася цілий рік.

Жінка 1: Йордан, Йордан, вода студененька,
Пречиста Діва воду брала,
Свое дитятко напувала.

Жінка 2 (умиває дитину): Водо-водичко, свята йорданичко, найстарша царичко! Умиваєш береги, коріння, каміння... Умий і мою дитину від усього злого.

Дівчинка: Водичко-водичко, свята йорданичко! Яка ти чиста, яка ти свята, учини, щоб і я була така!

Ведуча: Третій празник був найщедрішим, бо колядники цілий день щедрували.

(*Усі діти підходять до ведучої і щедрують “Ой сивая тая зозуленька”.*)

Діти-колядники віншують:

Дитина 1: Будьте здорові, добрі господарі!
Дитина 2: Бажаємо вам щастя, здоров'я.
Дитина 3: В городі зілля, а в хаті весілля.
Дитина 4: В городі трави жмуток, а в хаті прибуток.
Дитина 5: Якщо в вашій хаті хтось гірко сумує,
Якщо в вашій хаті когось бракує,
Того, хто сумує, – розвеселяйте,
Кого бракує – не забувайте.

Усі: Віншуємо вас віком довгим, здоров'ям добрим на многі літа!

ВЕРТЕП

Інформація для педагога

Сам вертеп – це похідний будиночок з двох поверхів: один – це Вифлеєм, а на нижньому поверсі – трон царя Ірода.

Вертепна драма складалася теж з двох частин: різдвяної драми та приєднаної до неї сатирично-побутової інтермедії. Перша частина вертепу, так звана свята, – традиційна, а друга – народна, змінюється залежно від місцевих умов, історичного періоду та від здібностей самого вертепника.

Ідуть вертепники – ангели з крилами та довгим конопляним або лляним волоссям від хати до хати, несуть ясла з новонародженим. Тут і пастушки з дзвіночками, і горбатий дід Мошко з бородою, і скарбник зі скринькою, три царі зі Сходу, і цар Ірод. Не обходиться також без Смерті та Чорта, котрі суд учиняють над Іродом.

– Христос народився! Христос народився! – співають колядники, йдучи від хати до хати. Вони вітають зі святом господарів дому, бажають їм усяких газдрів, а всі їх радо зустрічають.

Система взаємодії з дітьми

Підготовча робота

Перегляд ілюстрацій на відповідну тематику.

Заняття

1. Дитина і навколишній світ. Ознайомлення з вертепом та дійовими особами вертепного дійства.

2. Розвиток мовлення. Активізація мовленнєвої діяльності під час перегляду настільного вертепу.

Прогулянка. Виготовлення зі снігу хатинки – “вертепу”.

Друга половина дня. Перегляд вертепного дійства, підготовленого школярами.

ЛІТЕРАТУРА

Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнограф. Нарис. Т. 1,2 (Укр. вид-во. Мюнхен, 1958) – К.: Оберіг, 1991.

Календарно-обрядові пісні. / Упор., передмова, прим. О. Ю. Чебанюк) – К.: Дніпро, 1987.

Кравець О. М. Сімейний побут і звичаї українського народу. – К., 1966.

Культура і побут населення України / В. Наулко, Л. Артюх, В. Горленко. – / Народні знання, світоглядні уявлення, вірування, мораль. – К.: Либідь, 1991.

Малиновська Ж. М. Я візьму той рушник... // Освіта, 23.08.1991 р.

Народні знання, світоглядні уявлення, вірування, мораль. – Кн.: Культура і побут населення України (Наулко В. І., Артюх Л., Горленко В. Ф. та ін.). – К.: Либідь, 1991.

Пилипів І. Зимові свята в Україні // Червона долина, 1.01.1991.

Скрипник Г. А. Традиційні уявлення і вірування українців // Рад. школа, 1991. – № 3. – С. 25–31.

Скуратівський В. Берегиня. – К.: Рад. письменник, 1988.

Скуратівський В. Погостини. – К.: Веселка, 1990.

Скуратівський В. Свята нашого народу // Вітчизна, 1991.

Стельмахович М. Г. Народне дитинознавство. – К., 1991.

Стельмахович М. Г. Родинна обрядовість українців // Прикарпатська правда, 14.02; 26.03; 21.05.1991.

Шиптур Б. Звичаї нашого народу // Галицька старовина, 4.01.1991.

Додаток 1

ВЕСНЯНІ ЗВИЧАЇ

Весняне водіння козла

“Весняне водіння козла” – це ритуальні дії з піснями, хороводами, що ними ще давні слов’яни проводжали зиму і вже у лютому, передчуваючи перші теплі подихи, зустрічали весну. Нині ці пісні і хороводи лише подекуди живуть у пам’яті людей похилого віку, але ще у XIX – на початку XX ст. такі весняні свята були дуже поширені на Слобожанщині.

Дівчата беруться за руки і стають у шеренгу. Потім, починаючи з кінця, пробігають під руками перших двох дівчат, не розділяючись, одна за одною, перекручуючись, вивертаючись під своїми руками. Так вони рухаються вулицями села.

Всі ці дії супроводжувалися співом.

- Заскочив козел в город, в город.*
- Приспів: *Зеленая моя руточка, жовтий квіт.*
Та й потоптав козел лук-часник, лук-часник.
- Приспів: *Зеленая моя руточка, жовтий квіт.*
Піймали козла за ріжок, за ріжок.
- Приспів: *Зеленая моя руточка, жовтий квіт.*
Повели козла на торжок, на торжок.
- Приспів: *Зеленая моя руточка, жовтий квіт.*
Продали козла за сім кін, за сім кін.
- Приспів: *Зеленая моя руточка, жовтий квіт.*

Масниця

За давнім звичаєм на Масницю на жердині встановлювали дерев'яне колесо і підпалювали його. Ця обрядова дія – відгомін тих часів, коли на честь бога сонця Ярила у певні дні року запалювали вогнище. Подібні дії відбувалися і під час свята Івана Купала, коли стрибали через вогонь. Щось схоже робимо і ми з вами, коли на Новий рік запалюємо свічки або вогники на ялинці – своєрідні сонечка.

Особливістю українських Масниць (на західноукраїнських землях – М'ясниць) є те, що впродовж святкового тижня незаміжнім та нежонатим прив'язували “колодку” або “колодія”. Для цього вибирали сучкувату гіллячку, прив'язували її до руки або ноги з відповідними примовляннями. Дівчатам, наприклад, приспівували: “щоб у тебе женихів було стільки, скільки сучків на цій гілці”. Отримавши викуп, колодку знімали. Такий звичай відомий і серед західних слов'ян-чехів, словаків, поляків.

Масниця вважалася одним із найяскравіших і дуже веселих свят. Її радо зустрічали, але проводжали неохоче, співаючи:

*Масляна, вернися,
До Великодня протягнися,
Од Великодня до Петра,
А од Петра та до тепла.*

Додаток 2

ВЕЛИКДЕНЬ

Випікання паски

Випікання паски починається вранці. Замішують тісто й дають йому підійти. Як уже добре паска підійшла й надходить пора садити її у піч, тоді господар виходить із хати подивитися, щоб ніхто з чужих не зайшов у хату та не наврочив паски. Господиня зачиняє за ним двері, ловить курку, пхає її хвіст через лавку і виринає пір'я, скільки захопить. Пір'я кидає у піч на грань і, заплющивши очі, промовляє:

– Як я не виджу, де ти падеш, так аби не видів половик* курку.

Коли газдиня саджає у піч першу паску, господар стріляє, щоб сповістити, що паска вже у печі.

Саджаючи паску, господиня промовляє:

– Як лізеш у піч ладна та гладенька, така щоб івилзла. Поки печеться паска, у хаті не можна нікому сідати, бо вона не буде “рости”, а може навіть “сісти”. А це погане пророчтво: може хтось з цієї хати в землю сховатися, себто вмерти.

*Половик – різновид яструба.

З кожного шматка тіста, призначеного на печиво, із сиру, яєць залишає господарина трохи на “худобійну” паску. Крім решток із страв, додає ще до худобійної паски вугілля, неживих бджіл і цукор, що осі роблять. Такою паскою пригощають худобу, а залишки паски висушують. Борошно з цієї висушеної паски має допомагати проти всякої хвороби.

Свячення пасок

Усе, призначене до свячення: паска, сир, масло, яйця, писанки, хрін, сіль, солонина, ковбаса, шматок худобійної паски, – складається у пасківник, тобто кошик, прикрашений барвінком, і накривається вишиваним рушником. Вранці господар або господиня будять дітей, і всі по черзі стають босими ногами на сокиру, “аби ноги були такі дужі, як залізо”. Потім усі вмиваються у воді, що в неї господиня кинула писанки і копійки, “аби були красні, як писанки, і багаті на гроші”.

Біля церкви кошик ставлять на землю і чекають, коли священник освятить його.

Повернувшись додому, газди насамперед несуть паску до худоби; кладуть її три рази на хребет коровам та іншій живності, промовляючи: “Який дар красивий, такі би Бог дав телички красні”.

Від стайні господар іде до пасіки, запитуючи маток:

– Чи ти, матко, спиш? Чи чуєш? Чи зробила матінник?

Коли повернеться газда у хату, всі сідають за стіл, а батько розрізає свячене яйце на стільки частин, скільки є членів сім’ї, христосується з усіма, бажає родині всього доброго:

– Аби дочекали на другий рік святого Воскресіння. Після святочного снідання йдуть на цвинтар, несуть яйця, паску на могили своїх рідних.

Додаток 3

ЗЕЛЕНІ СВЯТА

Сиділа русалка на білій березі

Русальні пісні. Їх співали на так званому русальному тижні під час Зелених свят. У язичницькі часи це було свято закінчення весни й початку літа. За народними повір’ями, дівчата, що втопилися або померли засватаними, ставали русалками, а маленькі діти, що померли, називалися “русалками-семилітками”. Вони населяли ріки, озера, ставки. Ліси й поля населяли “русалочки-земляночки”, що їх ще називали мавками, нявками (від давньоруського “нявь” – мрець).

Народна фантазія малювала русалок вродливими дівчатами з прозорими блакитними очима, з розпущеним гарним волоссям. Одягнуті вони були у довгі білі сорочки, а на головах мали віночки. Теплими травневими ночами вони виходили з річок та озер погрітися при місячному сяйві, погойдатися на гілках дерев. Любили русалки бавитися, водити таночки, причаровувати співом хлопців і дівчат, щоб залоскотати їх до смерті і забрати з собою. Тому подекуди їх називали “лоско-

тарками”, або “лоскотухами”. Від їхніх чарів треба було мати при собі обереги – часник і полин.

Для русалок жінки вішали на деревах рушники, сорочки, намітки, а дівчата – вінки з квітів і трав.

Русальний тиждень закінчувався “проводом русалок”, що у деяких місцевостях України мали назву “розигри”, або “мавчин великдень”. У цей день на Поліссі вибирали русалкою вродливу дівчину, вдягали її в довгу сорочку (“чохлик”), розплітали коси, завітчували голову вінком і водили з піснями по селу. Після цього нібито русалки йшли з річок та озер у ліси.

Подекуди дівчата робили опудало русалки, водили навколо нього таночки, співали пісень. По закінченні “розигрів” опудало спалювали і розкидали попіл по полю на добрий урожай. Відтоді русалки не бігали по полях:

*Проводили русалочки, проводили,
Щоб вони до нас не ходили,
Нашого житечка не ломили
Та наших дівочок не ловили.*

Завивання вінків

Зелений тиждень починається з четверга. Цього дня дівчата йдуть на луги, лєвади, у ліс. Там завивають вінки, співаючи при цьому:

*Ой зів'ю вінки та на всі святки,
Ой на всі святки, усі празнички.*

У деяких місцевостях України дівчата ходять по селу з вінками на голові. Їх роблять із конвалій, незабудок, волошок, чебрецю, часто вплітають і полин (від нечистої сили).

Під березою ставлять стіл, а на нього – частування, серед якого обов'язково має бути яєчня.

У декотрих селах, переважно в східних районах України, довго зберігався звичай завивати берізку. Із самого ранку в четвер дівчата пекли пироги, різні солодощі, готували яєчню.

Подвір'я, куди сходилися дівчата, чисто вимітали. Посеред нього ставили зрубану молоду деревину, а під нею – горщик із водою. Одна дівчина виливає воду із горщика, бере у руки деревину і разом з іншими хлопцями та дівчатами рухається вулицею до лісу. А там розстеляють обрус (скатертину), виставляють частування. Після пригощання дівчата розсипаються по лісу й вибирають одну з берізок для завивання на ній вінків. Якщо дівчат багато, то вибирають кілька берізок такої величини, щоб можна було дістати гілля, стоячи під деревом. Розділившись по двоє, кожна в'є собі вінок з гілля берези, не відриваючи гілок від дерева. Коли вінок уже готовий, кожна пара кумується: одна одній через вінок дає жовту крашанку. Обмінявшись ними, цілуються через вінок. Після цього обирають старшу куму. Для цього скручують хустки, кидають їх угору. Чия хустка підлетить вище, та з дівчат і буде старшою кумою.

Після завивання вінків дівчата повертаються у село. У неділю вони йдуть у той самий ліс, де завивали вінки, щоб розвивати їх. Кожна пара оглядає свій вінок: чи ще свіжий, чи вже зів'яв? У такий спосіб визначають свою долю чи недолю.

На Харківщині в зелений тиждень дівчата водили "тополю". Для цього вони вибирали найвищу дівчину, яка й повинна була зображати "тополю". Вона піднімала руки догори, з'єднувала їх над головою. На руки їй чіпляли намисто, стрічки, барвисті хустки, що з-під тих оздоб голови майже не було видно. Груди й стан теж оздоблювали різноколірними хустками. Інколи до плечей прикріплювали дві палички і всі ці оздоби чіпляли на них. Убравши так "тополю", дівчата водили її не лише по селу, а й по полях, де у той час починали колоситися жита. Зустрівши людей, "тополя" їм низько вклонялася, а ті частували дівчат і давали подарунки "тополі на стрічки".

Додаток 4

НОВИЙ РІК НА ПОРОЗІ СТОІТЬ

Офіційно новорічне свято запровадив римський цар Нум Помпілій. Він переніс початок року з березня на січень. А назва цього місяця (рос. январь) походить від імені давнього божества – дволикого Януса. Римляни вважали його покровителем усіх дверей і брам, що їх той власноручно відчиняв і замикав. Українська назва ґрунтується на народних спостереженнях за погодою (січень морозом січе).

Наші предки зустрічали Новий рік навесні 1 березня. Але київський князь Володимир Святославович, запровадивши християнство, офіційно прийняв і візантійське літочислення. Згідно з ним Новий рік переносився на вересень. Втім поступово у побут входив січневий відлік часу.

Новорічні обряди в різних країнах дуже різноманітні. В Ефіопії, скажімо, Новий рік припадає на середину вересня. Жителі міст і сіл сходяться на околиці і спляють на вогнищі сухий хмиз. Навколо багаття влаштовують ігри.

У Судані в новорічну ніч належить жартувати і кепкувати один з одного. При цьому ображатися на жарти суворо забороняється.

В Італії господарі під Новий рік позбуваються старих меблів, викидаючи їх з гуркотом на вулицю.

У Бірмі і в Таїланді під Новий рік обливають один одного водою. Щоправда, там це досить приємна процедура, оскільки новорічне свято припадає на добрячу спеку.

Особливо добре японцям, котрі зазвичай святкують Новий рік протягом цілого місяця.

В Ірані Новий рік святкують навесні, 22 березня. За традицією господар дому дарує родині нове вбрання, а тоді всі гуртом виходять на вулицю, розпалюють багаття, стрибають через нього.

Шотландці на Новий рік приходять у гості з грудочкою вугілля, кидають його у вогонь і бажають: “Нехай світло і радість завжди будуть у вашому домі”.

В Україні Новий рік був найбажанішим святом кожної родини. З ним пов’язували кращі сподівання, зичили здоров’я, добробуту, родинної злагоди, щедрого врожаю зернових і садовини, приплоду худоби. Найпишніше новорічні дійства відзначалися напередодні Нового року, тобто опівночі. Цей час нерідко називають чародійним.

За повір’ям, узимку росте відома в Україні рослина – нечуйвітер, що її широко застосовують у народній медицині. Проте особливої чудодійної сили вона набирає напередодні Нового року. Її можуть відшукати тільки незрячі, яким “нечуйвітер очі коле”. Ця рослина допомагає всім щасливо переправлятися через ріки.

У Карпатах люди вірили, що у новорічну ніч “виходять заміж і святкують цю подію усі хатні печі”. Тому газдині вранці на Маланки спеціально мастили їх глиною, щоб у такий спосіб догодити, бо “цілорічно вона (себто піч) робить тую службу, а на Василя йде у танок”. До печі у всі часи ставилися шанобливо. При ній не годилося лихословити, вчиняти лайки та бійки, бо це вважалося великим гріхом.

Крім того, господиня, опівночі одягнувши чоловікову шапку і взявши горня та хліб, йшла до джерела, тричі занурювала посудину у воду й, наповнивши вщерть, верталася до хати, змащувала мокрою м’якушкою чоло членам своєї родини і промовляла:

– Абисте були такі величні, як святий Василь!

Після цього клала у посудину з водою срібні монети, а вдосвіта, коли діти збиралися йти посівати, давала вмиватися цілющою джерельною водою, аби “вєлися гроші протягом року”.

Опівночі селяни виходили на подвір’я слухати, як Новий рік проганяє старий: той хоче забрати з собою все, а новий намагається віддати лише “погане”. Після цього господар, зайшовши у хату, пов’язував солону й сіно у три в’язанки: одну ніс до клуні, а решту на подвір’я та в садок (це ж робили і з “дідухом”), де їх спалювали. Сюди ж кидали і сміття з уперше в новому році заметеної хати. Дим спрямовували так, щоб він обкурював фруктові дерева, аби “добре родили у новому році і не побив їх мороз”.

Від Різдва до Василя не годилося замітати хату та виносити сміття. Це пов’язували з тим, що протягом тижня начебто до оселі повертаються всі добрі духи – небіжчики, котрі після Святої вечері розташовуються на покуті біля “дідуха”, а також на сіні. Тому, щоб не винести разом зі сміттям щастя-долі, люди й не замітали оселю.

У деяких місцевостях винесене сміття спалювали біля воріт. Усі члени родини перестрибували через цей вогонь, а потім переганяли ще й тварин, “аби усяка нечисть на вогні залишилась і щоб чистими увійти в новий рік”.

Спалювали “дідухів” уранці з першим промінням сонця, сповіщаючи цим, що настав Новий рік.

З приходом Василя починалися нові дійства. Оскільки, за євангельським ученням, цього дня Христові робили “обрізання”, то не годилося нічого різати. Та

найцікавішими у цей день були новорічні засівання осель збіжжям. Це пов'язували з тим, що Василь є покровителем землеробства. Традиційно засівали тільки хлопчики, а дівчатка напередодні щедрували.

Наповнивши торбинку чи рукавичку житнім або пшеничним зерном, одягнувши святковий одяг і ставши перед образами, хлопчики йшли засівати спочатку оселю, потім усіх родичів, сусідів:

– На щастя, на здоров'я! Роди, Боже, жито, пшеницю і всяку пашницю. Будьте здорові! З Новим роком! З Василем!

Посівальників щедро обдаровували ласощами та грішми. Часто перших посівальників господиня садовила на порозі, роззувала, щоб “вдома краще кури неслись”, а господар тим часом йшов з коцюбою до сідала й зганяв курей, аби “починали скорше нестись”. Часто зерно від посівальників збирали і несли курям, щоб ті добре неслися.

Ще був звичай “страшити” неродючі дерева. Хлопчина у батьковім убранні разом із сестрою виходив у сад. Дівчинка вилазила на дерево і говорила від його імені. Хлопчик стукав сокирою по дереву, питався, чому не родить, а дівчинка відповідала: “Бійся Бога, не рубай. Буду родити краще від усіх”. Хлопчик-господар на це говорив так:

– Гляди ж, як не вродиш цього року, то на той рік зрубаю і спалю!

Після такого “страхання” дерево перев'язували перевеслом.

У перший день нового року до всього потрібно уважно приглядатися, бо все має віще значення:

- ◊ Якщо гніт палаючої свічки зігнувся гачком – цього року буде врожай;
- ◊ Якщо гніт стирчить на свічці, ніби порожній колос, – жди неврожаю;
- ◊ Якщо напередодні Нового року погода тиха, ясна – буде щасливий рік для усього;
- ◊ Якщо сонце рано зійде – весь рік буде щасливий і садовина буде рясна;
- ◊ Якщо іній на всіх деревах – буде врожай збіжжя.

Новорічна ялинка. Звідки вона?

А й справді, звідки до нас ялинка прийшла?

Звичай прикрашати або просто ставити деревце у домі був ще тоді, коли новий рік у наших предків починався з весняного рівнодення (у березні), задовго до виникнення християнства. Коли Новий рік почали святкувати 1 січня, це свято збіглося зі стародавнім народним святом народження Місяця – Щедрим вечором. Воно існує кілька тисяч років. Усі новорічні обряди пов'язані зі Щедрим вечором, з його ритуалами: прикрашанням ялинки, засіванням, щедруванням, звичаєм водити козу і колоти свиню, а головне – з величанням господаря-хлібороба.

Міфи, що дійшли до нас, свідчать про те, що на початку творення світу “не було ні неба, ні землі”, а було лише “синєє море”. Згодом серед моря з'являється Прадерево, або Перводерево, що від нього і починає творитися світ.

Згідно з висновками учених, міфічне Прадерево означає нашу Галактику – ту зоряну систему, що до неї належить Сонце зі своїми планетами. Це Прадерево і символізувалося колись деревцем у домі. Спочатку це була пальма, верба, а згодом у північних народів – ялинка, що її прикрашали яскравими зірками, зображенням місяця, вогнями, щоб вона світилася і палахкотіла, як справжня галактика.

У народних уявленнях місяць був божеством родючості і символізував предка народу “дідуха”, що йому люди завдячували своїми матеріальними і культурними надбаннями. Про місяць і зорі в Україні говорять, що це “цап на полі басує з цапенятами”, або що це “прадід “дідух” і його рідня”, тому й зберігся звичай вносити на Щедрий вечір “дідуха”. (Оберемок сіна ставили під стіл, а у нього кидали горішки, гроші, цукерки, щоб добро у домі було.) Це було великою радістю для дітей, котрі знаходили такі щедри дарунки у сіні.

Звичай прикрашати ялинку існує віддавна. Колись наші пращури вірили, що в деревах живуть духи рослинності та родючості, від котрих начебто залежить майбутній урожай хліба й овочів. Наприкінці грудня, коли дні ставали довшими і починався новий “сонячний” рік, люди всією громадою вирушали у ліс і на гілках найбільшої ялинки розвішували “дарунки” для духів, сподіваючись, що ті подарують багатий урожай.

З часом віра у духів зникла, однак гарний звичай зберігся.

Додаток 5

ЗВІДКИ ПРИЙШЛИ КОЛЯДА, ЩЕДРІВКА, ВЕРТЕП?

В Україні слово “коляда” має три значення, а саме:

Коляда – це різдвяні свята (“будьте здорові з Колядою”);

коляда – це пісня, що її співають під час різдвяних свят (“пустіть його до хати, він нам буде коляду співати);

коляда – це винагорода за величальну пісню (“он і пан іде, коляду несе: корбка вівса, зверху ковбаса”).

Колядування, щедрування належать до найдавніших народних дійств у слов'янській культурі та й у традиціях інших народів. Вони виникли задовго до Різдва Христового (III–II тис. до н. е.). В основі цих обрядів – поклоніння сонячним божествам. Наприклад, Коляду – життєдайного сонячного Духа, що у найдовшу зимову ніч, у пору зимового сонцестояння (21–22 грудня) народжує нове сонце, – наші предки називали Різдом Сонця. Люди вірили, що в цю ніч збирається всяка земна нечисть, аби перешкодити визріванню світлої Сили. Тому люди теж збиралися у гурти, ходили від хати до хати і відлякували ці темні сили. При цьому співали величальних пісень, що у них славили сонячного Духа, а господарям цього дому бажали миру, достатку, щастя та здоров'я. Таких людей називали колядниками. У язичницьких піснях-колядках вшановувався дух Світла, що наступає, – на знак нового приплоду худоби. Тому й водили з собою козу, що була символом родючості і достатку хліборобів:

*Де коза ногою, там жито копою,
Де коза рогом, там жито стогом.*

З прийняттям християнства ці звичаї зазнали різного роду змін, що були пов'язані з новим віруванням. Зимове свято народження Сонця стало називатися народженням Ісуса Христа – Сина Божого, і всі язичницькі пісні – колядки, щедрівки – набули виразного християнського змісту. На зміну традиційним народним (тобто язичницьким) колядкам прийшли нові, християнські тексти та євангельські сюжети.

Щодо змісту, то колядки і щедрівки відзначалися великою різноманітністю мотивів. Умовно їх можна поділити на кілька окремих груп: біблійно-релігійні, хліборобські, ремісничі, казково-фантастичні, весільні та ін.

Вертеп

Вертеп – різдвяне священнодійство, прадавня обрядова форма українського народного театру.

Тлумачення вертепу як святкового дійства на честь народження Христа виникло з поширенням на слов'янських землях християнської релігії, що використала язичницькі народні вірування, звичаї, традиції, пристосувавши їх до релігійних догм. Відбулася трансформація прадавнього космогонічного міфу: мотив народження Сина-Сонця Матір'ю Колядою замінено мотивом народження Сина Божого Ісуса Христа Дівою Марією. А саму назву “вертеп” стали тлумачити як печеру, де, за легендою, Марія народила маленького Христа. Одним із значень цього прадавнього слова і справді є печера (“печро” – у перекладі піч духа Сонця, тобто Вирій).

Появу вертепу відносять до XVI–XVII ст.

Виставляти на Різдво вертепну драму було загальновідомим і поширеним звичаєм по всій Україні. Найбільше збереглося вертепне дійство у західних областях України.

РОДИННО-ПОБУТОВІ ЗВИЧАЇ, ТРАДИЦІЇ

УКРАЇНСЬКА ПОБУТОВА КУЛЬТУРА

Інформація для педагога

Той, хто не знає свого минулого, – не вартий майбутнього.
М. Рильський.

Побутова культура – це сукупність матеріальних та духовних цінностей, звичаїв, традицій, що визначаються соціальним укладом життя.

Житло в духовному світі українця

Боротьба з природною стихією, бажання найрізноманітнішими засобами задобрити її, прагнення забезпечити надійність та міцність нової оселі – все це знайшло відображення у своєрідних віруваннях, звичаях та обрядах. Це вибір місця і часу для будівництва житла, його закладин, закінчення будівництва, вхідчин, тобто переходу у нове житло та багато іншого.

Вибір місця для будівництва житла:

щоб город за хатою та господарськими спорудами виходив до річки;
на горбку, де нема вологи;
там, де вранці не буває роси; де не ростуть дерева;
де була злагода в сім'ї і не вмирили діти;
де можна було розмістити господарські будівлі;
де був зручний під'їзд;
вхід до хати мав бути з південного боку або зі сходу.

Заборони щодо будівництва житла:

не можна було будувати хату:
за розмірами меншу, ніж стара (щоб не зменшилася сім'я);
на садибі родини, де були п'яниці, злодії та ін.
де вимерли від пощесті;
де часто хворіли;
де були сварки та розлучення;
де вбили когось чи ще якось опоганили місце;
де були поховання, особливо вішалників;
де раніше була церква або якесь інше святе місце;
на перехресті доріг та на межі;
де росли дерева, куші, а особливо бузина, терен, груша, калина;
де був смітник, гноярка; місце, куди виливали помій;
де була хата, що згоріла від блискавки.

Вибір часу

закладати нову хату було прийнято восени та влітку;
на Поділлі будівництво починали у п'ятницю, найкраще – коли місяць уповні,
щоб у хаті був достаток. Загалом в Україні сприятливими днями вважалися вівторок, четвер, п'ятниця та субота;

не бажано було починати будівництво у високосний рік, у понеділок, середу, на свята чи день, присвячений комусь зі святих мучеників, бо не доведеш розпочату справу до кінця.

Закладини

Обряд закладання починали рано-вранці. У центрі майбутнього житла або у східному кутку південного боку ставили стілець, застелений рушником, що на ньому лежали хрест, букет квітів, хліб, сіль, склянка води або вина. Старший майстер брав рушник з хлібом, цілував його, промовляючи: “Господи, допоможи”, і починав роботу. Рушник і гроші – своєрідний аванс – майстер забирав собі.

Після початку закладин, коли майстер устиг добре попрацювати, господар запрошував родичів та сусідів на святкову трапезу на місці майбутньої будівлі. Таким чином сплачувалася своєрідна данина займаній природі.

Закладання сволока. Під сволок (сторона від сходу сонця) закладали різні предмети, освячені в церкві, найчастіше ладан (від ударів блискавки), а з протилежного (глухого) кінця – шматок хліба, сіль, гроші (для достатку) та вовну – для сухості й тепла.

Завершення будівництва. На гребені даху ставили хрест, колоски збіжжя та букет квітів. Це була “квітка” або “косиця”.

Одяг

Символіка народного костюма – важлива складова національних традицій. У ній втілювався досвід поколінь, їхні уявлення про навколишній світ і людину в ньому. Народний костюм поділявся на святковий, буденний, обрядовий, а правила користування залежали від віку, статі, сімейного стану, уявлень про межі дозволеного у проявах особистих смаків та уподобань. Знаком соціальної диференціації була частота переміни костюма, якість тканини, кількість прикрас та ін.

Вирізнялася і обрядова символіка костюма. Він мав захистити людину від злих сил, принести добробут, здоров’я, кохання. Дівчина повинна була вишити нареченому сорочку, зять – подарувати тещі чоботи. Намітку, хустку дарувала свекрусі невістка. У ролі обрядового символу виступав колір: у весільному костюмі – червоний, у похоронному – чорний.

Сімейний та громадський побут

Кумівство – один із видів духовної спорідненості, звичай обрання народженої дитини “других батьків” – її опікунів та покровителів.

Побратимство (посестринство) – звичай духовного споріднення, індивідуальної взаємодопомоги. Оформлення акту братання відбувається в хатах майбутніх побратимів.

Приймацтво – традиційне явище сімейних і господарських відносин, пов’язане з особою приймака, тобто сторонньої людини, прийнятої на певних умовах в ту чи іншу родину.

Взаємодопомога – одна з характерних рис громадського побуту, заснована на відповідальності членів громади один за одного.

Толока – одна з найдавніших форм колективної взаємодопомоги при виконанні нагальних і трудовістких робіт.

Хрестини – комплекс обрядових дій, спрямованих на прилучення дитини до сім'ї, общини та християнського світу.

Пострижини – традиційне відзначення річниці від дня народження дитини; обов'язково запрошували бабу-повитуху та хрещених батьків.

Посеред хати простеляли на долівці вовною догори кожух (як обереговий знак), на кожух садили хлопчика. Названий батько вистригав своєму похресникові трохи волосся навхрест.

Заплітання – на Закарпатті воно проводилося через 5 років після народження дитини. Урочисте плетення навхрест перших кісок. Запрошували хрещену магір, потім їй дарували калача та хустини.

ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТРАДИЦІЙНИМ УКРАЇНСЬКИМ ЖИТЛОМ

Інформація для педагога

Існував такий народний звичай: на тому місці, де мала стояти нова хата, ввечері напередодні будівельних робіт господар розкладав на чотирьох забитих кілках спеціально випечені перепічки або хлібини. За повір'ям, якщо впродовж ночі одна з них шикне, то тут можна будувати житло, якщо ні – у господарстві не вестиметься худоба, обсідатимуть злидні.

Хліб символізував достаток, а коли котрась із тварин – пес чи кіт – поласує ним, то у господі, згідно з уявленням, вестиметься живність.

Під фундамент кидали копійки, “щоб гроші велися”, кидали суху гілку дуба, “щоб рід був міцний, дужий і мав довгий вік”.

Система взаємодії з дітьми

Підготовча робота

Розглядання будівлі дитячого садка.

Заняття

1. Дитина і навколишній світ. Ознайомлення зі звичаями будівництва житла.
 2. Художня література. Читання уривку з книги В. Скуратівського “Берегиня” про будівництво житла.
 3. Рідна природа. Ознайомлення з рослинами, що їх додавали в букет при швершенні будівництва.
 4. Розвиток мовлення. Складання за малюнками описів-порівнянь різних будівель.
 5. Конструювання. Ознайомлення з архітектурними формами різних будівель. Виготовлення будинку з покійкового матеріалу.
- Прогулянка.* Екскурсія вулицями міста (села). Розглядання будівель різних архітектурних конструкцій.

Друга половина дня. Конструктивно-будівельні ігри дітей з використанням одержаних народознавчих знань.

Конспект заняття

Мета: ознайомити дітей із традиціями будівництва житла. Вчити уважно слухати, сприймати і розуміти текст. Розвивати діалогічне граматично правильне мовлення. Виховувати інтерес до українських звичаїв.

Словник: глина, долівка,

Матеріал: ілюстрації із зображенням давнього житла.

1. Загадка про будинок.
2. Бесіда про будинки, що їх бачили діти під час екскурсії.
3. Читання уривку з книги В. Скуратівського "Берегиня".
4. Підсумкова бесіда: Як колись починали будівництво житла? Які звичаї, пов'язані з будівництвом, ви запам'ятали?

Фрагмент розваги "Запрошуємо на вхідчини"

(У хаті господиня порається біля печі, син з донькою прибирають у хаті, господар – надворі біля худоби, трохи згодом входить до хати.)

Господар: Ну, як, соколята, робота підходить до кінця?

Дитина: Так, тату, ще тільки треба підмести навкруги.

Господар: Молодці, поспішайте, бо незабаром односельці прийдуть до нас на вхідчини. А ти, газдине, чи вже готова зустріти гостей?

Господиня: Та вже готова. Ой, швидше б вони уже поприходили, повеселимося у новій хаті.

(У сінях гамір, збираються гості. Заходять діти.)

Дитина 1: Чи приймеш, газдо, на вхідчини?

Господиня: Проходьте, проходьте, будьте ласкаві! Ми вже вас так зачекалися.

Господар: Дякуємо, що прийшли привітати нас у нашій новій оселі.

Дитина 2: *(тримає хліб на вишитому рушникові):*

Добрі люди! Щастя вам і добра,
Всякого гаразду у новій оселі!

Дитина 3:

Щоб велося вам завжди,
І в коморі, і в столі,
Щоб було всякого добра доволі.

(Трое дітей дарують господарям хліб.)

Кілька дітей (з квітами у руках):

Даруємо вам ці квіти,
Щоб у новій оселі
Весело було жити.

Двоє дітей: Принесли ми вам мішечок гречки,

Щоб у вашій родині у новій оселі не було суперечки.

Ще кілька дітей: А ми даруємо мішечок вівса,
Щоб була здорова ваша родина уся.

Дитина 4: Дарую вам цукор, щоб солодко жилося всім у новій оселі.

Дитина 5: А я додаю ще й мед, щоб завжди щиро приймали гостей.

Кілька дітей: А ще даруємо вам підкову на щастя, щоб у новій хаті всі були щедрі, веселі, багаті.

(Господиня з господарем запрошують на частування, дякують за добрі побажання.)

ОЗНАЙОМЛЕННЯ З УКРАЇНСЬКИМ НАЦІОНАЛЬНИМ ОДЯГОМ

(Інформацію див. додаток №3)

Система взаємодії з дітьми

Підготовча робота

Розглядання одягу дітей та закріплення назв його елементів.

Заняття

1. Дитина і навколишній світ. Ознайомлення з елементами національного одягу.
2. Мовленнєве спілкування. Складання описових розповідей про національний одяг.
3. Образотворче мистецтво. Декоративне малювання (аплікація). Оздобимо одяг Оксанки та Іванка.
4. Математика. Порядкова та кількісна лічба площинних зображень елементів українського національного одягу.
5. Рідна природа. Рослинні елементи в оздобленні українського одягу.

Прогулянка. Порівняння натуральних рослин з рослинними елементами, використаними в оздобленні українського одягу.

Друга половина дня. Розглядання ілюстрацій із зображенням національного одягу в різних регіонах України.

Конспект заняття

Мета: ознайомити дітей з елементами українського національного одягу, навчити бачити спільне і відмінне в одязі різних етнічних груп. Ввести у словник такі слова: кептарик, сердак, запаска, крайка, постолі, плахта, свита. Виховувати почуття любові до свого народу, національну гордість.

Матеріал: елементи одягу, ілюстрації.

Примітка: заняття проводиться у кімнаті (кутку) народознавства.

1. Опис дітьми власного одягу.
2. Сюрпризний момент. У гості приходять дві дівчинки в українському одязі (східного і західного регіонів).

3. Вихователь пропонує дошкільнятам розповісти про українські костюми, що в них одягнені гості, виділяючи спільне і відмінне, узагальнює і доповнює їхні відповіді.

4. Проводиться дидактична гра “Майстерня”. Її мета – закріпити назви одягу. Вихователь розкладає на столі ілюстрації одягу, розвішує готовий одяг. Роль приймальниці замовлень бере на себе педагог. Діти підходять до столу, вішаків з одягом, розглядають усе і вибирають те, що їм найбільше сподобалося. Після цього описують “приймальниці” той елемент одягу, який їм би хотілося замовити.

5. Дидактична вправа “Відгадай”. Вихователь називає елемент одягу, діти повинні відгадати, якій етнічній групі він належить.

У підсумку заняття вихователь говорить про те, що, не зважаючи на різницю в елементах одягу, ми всі – українці, бо живемо в Україні, спілкуємося українською мовою, співаємо українські пісні.

6. Декламування вірша “Українка я маленька”.

“У БІЛЕНЬКІЙ ХАТИНІ Є МАЛЕНЬКА ДИТИНА”

Система взаємодії з дітьми

Підготовча робота

Вивчення забавлянок.

Заняття

1. Дитина і навколишній світ. Ознайомлення дітей з елементами рідної обрядовості.

2. Художня література. Вивчення забавлянок.

3. Рідна природа. Ознайомлення з лікарськими рослинами, що їх кидали у купіль немовляти.

4. Музичне заняття. Вивчення колискових пісень.

Прогулянка. Експерсія на луг. Закріплення знань про лікарські рослини.

Друга половина дня. Ознайомлення зі звичаєм першого купання дитини. Відтворення ігрової ситуації “Купання дитини” з використанням народних обрядових дій.

Конспект заняття

Мета: ознайомити дітей з елементами рідної обрядовості.

Матеріал: лялька, ванночка для купелі, рушнички, пеленки, зілля (гілочка дуба, калини, любистку, ромашки, чебрецю та ін.)

Примітка. Запрошується мама якоїсь дитини для виконання відповідної ролі.

Вихователь: Сьогодні я запрошую вас на гостину у біленьку хатину, де є маленька дитина. А чи знаєте ви, як колись заходили до хати, де є немовлятко? Обов’язково несли квіти, щоб життя дитини квітло; несли цукор, щоб життя було солодке; хліб, щоб жила в достатку.

Разом з дітьми після відповідних приготувань усі заходять у хатину. Мама-господиня зустрічає гостей. Її роль виконує хтось з батьків або працівників дитячого садка.

Діти вітаються, поздоровляють з народженням донечки, підносять дарунки.

Мама (звертається до дітей): Діточки, а потіште-но мою маленьку донечку забавлянками та потішками, поки я частування приготую.

(Діти промовляють забавлянки, потішки, пестушки, смішинки-веселинки.)

Мама дякує дітям, що вони так гарно малу забавляли, і пропонує допомогти їй скупати дитину та приготувати її до сну. Вона готує купіль і розповідає дітям, що додає до води: гілку дуба, щоб здоровою росла; гілку калини, щоб була гарною; любисток, щоб усі любили; ромашку, щоб ніжною була; чебрець і материнку, щоб росла, як квітка запашна, і любила рідний край.

Коли виймають дитину з купелі, вихователь пропонує проказати примовки до води, щоб дитина швидше виростала.

*Течи, течи, водо, з мене,
А я буду рости з тебе.
А ти будеш витікати,
А я буду виростати.*

Після купелі мама вкладає дитину в колиску, а вихователь розповідає про колиску та про інші звичаї, пов'язані з новонародженим. Мама тихенько наспівує колискову, а потім пропонує дітям погойдати колиску і заспівати свою пісеньку-колисанку для маленької Оксанки, щоб малятко міцно заснуло.

На закріплення одержаних знань доцільно запропонувати дошкільнятам розгорнути сюжетно-рольову гру "Малесенька доня".

Фрагмент дозвілля для дітей молодшого та середнього дошкільного віку "Колискова для доні-ляльки"

(Зала або кімната прикрашені вишивками. Бажано по можливості відтворити інтер'єр сільської хати зі столом, лавами, колискою.)

Вихователь: Підем з вами у хатинку,
Де маленькая дитинка.
Будем її забавляти,
Будем пісеньки співати.

(Діти з вихователем підходять до мами, роль якої виконує хтось із дорослих.)

Вихователь: І гарна ж у вас донечка!

Мама: Так, гарна, але чомусь плаче. Не знаю, кого б покликати, щоб дитину погойдав, щоб дитину забавляв.

Вихователь: А я знаю. *(Співає колискову.)*

Ходить котик по двору,

Ходить котик по двору
Та збирає солому.
Та збирає солому
Дитяткові в голову.
А дитятко буде спат,
Котик буде колихат.
А-а-а! А-а- А-а-а! А-а-а.

Вихователь: А де ж це наш котик?

Діти співають коліскову:

Пішов котик у лісок,
Знайшов котик поясок.
До коліски прив'язав
Та дитину погойдав. А-а-а!

(Під час виконання коліскової входить Котик та імітує всі дії, що про них йдеться в колісанці.)

Мама разом з дітьми співає коліскову "Котику сіренький". Доня-лялька засинає, а господиня частує дітей, дякує їм, що допомогли заколисати дитину.

Родинне свято для старших дошкільників та батьків "Заспіваймо коліскову"

(Інтер'єр сільської хати. Світлиця прибрана вишивками. Тут – коліска, стіл, лави. Звучить мелодія коліскової пісні. Під мелодію заходять діти, батьки, гості.)

Ведуча 1: Бринить коліскова, дзвенить коліскова.
О тиха й задумлива матері мова,
Ти падаєш в душу, подібно зерняті,
Щоб вирости квіткою...

Ведуча 2: Народилася дитина... А в народі кажуть, що на небі в цей час зоря нова засяяла.

Двоє ведучих разом: Тож запрошуємо вас, гості, де біленькая хатина, де маленькая дитина.

(Діти стоять гуртом біля дверей.)

Ведуча 1: А чи знаєте, як колись заходили у хату, де є маленька дитина?

Ведуча 2: Знають, знають про це наші діти.

(Господиня запрошує дітей проходити у світлицю. Діти вітаються і обдаровують дитину і маму.)

Двоє дітей: Даруємо вам квіти, щоб життя дитини квітло.

Кілька дітей: Даруємо цукор, щоб життя було солодке.

Кілька дітей: Даруємо хліб, щоб завжди достаток був.

*Кілька дітей: Даруємо копійки вашій донечці на стрічки.
(Господиня запрошує дітей підійти до колиски. Сама ж погойдую
колиску і співає колискову.)*

*Ведуча 1: А чи здогадалися ви, як називається ця ніжна пісня, що
її співають над колискою маленьким дітям?*

*Ведуча 2: Ця пісня така ніжна, лагідна, як і матуся чи бабуся, що її
співають. Це перша пісня, яку чує дитина, і називається вона колиско-
вою, бо співають її над колискою. Кажуть, що ті дітки, яким співають
колискові пісні, виростають добрими, лагідними, ніжними, щедрими,
чуйними.*

*Ведуча 1: Ласкаво просимо всіх: і мам, і татів, і бабусь, і дідусів
позмагатися на краще знання колискової пісні.*

*Господиня: От бачите, поки співали колискові, доня не плакала.
Дітки, а забавте-но мою маленьку забавлянками.*

(Діти говорять забавлянки.)

Гойда-да, хліба нема.
Був буханець –
З'їв баранець,
Була кришинка –
З'їла дитинка.
Мишенька-шкряботушечка
Не йди в поле –
Ведмідь сколе.
Мишенька не послухала,
Пішла в поле.
Ведмідь сколов:
Кіль, кіль, кількіль!
Кую, кую ніжку,
Поїду в доріжку,
Куплю черевички,
Ніжки невеличкі.

*Ведуча 1 (пропонує дівчаткам узяти своїх доньок-ляльок і заспі-
вати колискову.)*

Співають колискову (на вибір музкерівника).

*Ведуча 2: Мряка сіра, мряка біла
На земельку тихо сіла,
Пеленочку простеляє,
На ніч землю сповиває.
Над високим оборогом
Зійшов місяць срібним рогом.*

Господиня: Ой, заслухалась я колискових пісень, а вже ж час до-
нечку купати. Зараз дитину купатимемо.

Буду зілля цілющого вкидати,
А ви, дітки, будете мені допомагати.

*(Господиня роздає дітям зілля, наливає воду у ванночку, купає ляль-
ку-дитину, примовляючи):*

У любисточку купали,
Живу воду наливали;
Щоб здоров'я тіло мало,
Лиха-горенька не знало.

(Господиня вкладає дитину спати.)

Ведуча 1:

Спи, дитинко, спи,
Очка зажмури...
Можеш, рибко, тихо спати,
Над тобою рідна мати
Шепче молитви.
Спи, дитинко, спи.

*(Батьки і діти співають колискову на слова Марійки Підгірянки,
або на вибір музкерівника.)*

Ведуча 2: Мамина колискова... Вона завжди повинна бути з люди-
ною, як добра згадка про батьківську хату, як світлий спомин дитин-
ства про ніжні й турботливі руки батька й матері. Співайте колиско-
вих своїм дітям, онукам, а вони нехай співають своїм дітям.

Ведуча 1: Хай ніколи не забувається ніжна мамина колискова.

Леліймо слово колискове,
Нехай праправнукам буде,
Нехай і їх щодня додому
Колиска мамина зове.

Конкурс колискової пісні

Для конкурсу доцільно вибрати 2–3 колискові пісні для кожної з вікових груп
дітей-учасників та обіграти їх. Крім того, можна запропонувати дошкільникам
вікторину, поставивши їм такі запитання:

◇ Які дарунки несли до новонародженої дитини?

◇ У чому дитина спала?

◇ Які були колись колиски?

◇ З чого виготовляли колиски?

◇ Чому пісня називається колисковою?

◇ Як примовляли, коли дитину виймали з купелі?

Потім учасники конкурсу змагаються, виконуючи такі завдання:

◇ Розповісти найбільше забавлянок, потішок, щоб забавити дитину.

◊ Підготувати ліжечко для дитини.

◊ Заспівати колискову пісеньку.

(Вихователь може на власний розсуд змінити й доповнити перелік запитань і завдань вікторини та конкурсу.)

ЛІТЕРАТУРА

Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнограф. нарис. Т. 1, 2 (Укр. вид-во, Мюнхен, 1958) – К.: Оберіг, 1991.

Кравець О. Сімейний побут і звичаї українського народу. – К.: Народні знання, світоглядні уявлення, вірування, мораль. – Кн.: Культура і побут населення України / Наулко В. І., Артюх Л., Горленко В. Ф. та ін. / – К.: Либідь, 1991.

Наука і культура. Україна: Щорічник АПН УРСР. – К.: Знання, 1966. Вип. 23, 24.

Орел Л. Український рушник // Рад. жінка. – 1989. – №1. – С. 31–32.

Пушик С. Страж-гора: Роман. Повість. Оповідання. – К.: Дніпро, 1988.

Скрипник Г. Традиційні уявлення і вірування українців // Рад. школа. – 1991. – №3. – С. 25–31.

Стельмахович М. Родинна обрядовість українців. // Прикарпатська правда, 14.02; 26.03; 21.05.1991.

Стельмахович М. Народне дитинознавство. – К., 1991.

Додаток 1

РОДИННА ОБРЯДОВІСТЬ

Чекає мати немовлятко

Уривки з роману С. Пушика “Галицька брама”.

(Ужгород: Карпати, 1989. – С. 133–142).

...А матерям, які дітей під серцем носили, говорили, що не можна вогню з хати давати, бо дитина напасною буде рости.

І казали вагітній за куму не йти, бо помре або ця, або та, що народиться, дитина.

А ще радили вагітним, аби не крали нічого, хоч би кортіло-хотілося вкрати. Одна шкварку вкрала на весіллі, і така ж родимка була в її дитини на обличчі. Якщо вкраде вовни чи ниток, то біла латка на голові зробиться...

І не задивляйся, жінко, на неприємне! А коли задивилася, то промов сама до себе: “Не сама дивлюся, але самодруга...”

...Ще вуйна Гармашка радила вагітним жінкам на звірину не дивитися, бо жінка якогось мисливця із Мислова на серну задивилася та й народила дитину з маленькими очима і маленьким ротом, а тіло шерстю вкрите було, як у звіра... І на жабу-ропуху (карапаню) не задивляйся, жінко, бо то відьма погана на Юрія у жабу перекидається.

...Та й радили старі бабусі молодим жінкам двох колосків, котрі вкупі вирости, не рвати, і двох яблук не брати, і двох сливок, що зрослися, не їсти, бо ж близнята народяться...

...Ййце в пазуху не смій сховати, і капусти не вкради, бо ж без волосся на голові твій син чи донечка народяться. Носа не затикай, коли сморід чуєш, бо й дитині з рота тхнутиме. Вух не закривай, бо глухим мале буде.

Не проси і не благай у лихого людини нічого, бо вона зі злості зарубає сокиру в поріг слідом за тобою при виході, а дитина буде з розтятою губою.

...А породіллі у нашому краю очей поганих бояться. Колись чоловічу сорочку жінка на себе одягала, часник у полу зав'язувала, дрібку солі, щоб не урекли злі очі...

Новонароджене дитя

Новонароджене дитя клали на припічок і стукали злегка його головою об притулу, аби таке тверде було, як притула.

Баба-повитуха купала дитину у літеплі та забороняла воду цю на ніч з хати виносити, аби спання не винести. В цім купелі є дарунок від батька – гроші, є від матері – мед.

Виливали купіль перший раз між вікнами або під зелений кущ, аби дитина жила та й цвіла...

...І клали часник, ніж та ключі коло породіль, щоб відганяли нечисті сили...

Рубали хлопчикові лупа до сокири, аби добрим майстром був. А в кого самі хлопці родилися, там баба-повитуха, рубаючи пуп, кужіль під нього підкладала. А коли самі дівчата, тоді до сокири пуп рубали.

Але спочатку пуп прядивом зав'язували, “на два пальці від живота, щоб мале грижі не мало”. І не ниткою в'язали, а конопляним повісом, і не з плоскині те повісто було, а з матірок, аби плідна людина виросла, бо ж сям'я конопель не в плостінках, а в матірках.

І не посміє мати відтяти пупа рідній дитині, бо ж і дитину відітне від себе, загубиться син чи дочка у світах, забуде батька, матір, рідні пороги, звичаї, пісні і край свій забуде, де вперше сонце ясне побачила. А що є страшніше, ніж виродок поганий?! Як той перешиванець-перелатанець-манкурт, що і мову батьківську забув.

А вже в'язати пупа треба так, щоб не розв'язався...

Купання

Не в теплій, а у холоднуватій воді вперше дітей купали, аби дитина була не лінивою. Вкидали у воду хліба, зілля цілющого і гроші для баби-повитухи. Говорили, що прищі-устуди з обличчя дорослого вступаються, коли вмитися у тій воді, де вперше немовля купалося. Зникнуть, пропадуть, і стане обличчя гоже, як рожа. Не можна цього купелю лити назустріч сонцеві, що сходить, аби не образити. Хай дивиться світле й трисвітле сонце, як виливають воду на міцне дерево, аби ніщо по цій святій воді не топталосся, аби дерево росло і дитина росла, і не плакала, і ніщо її не боліло – ні рученьки, ні ніженьки, ні тіло біленьке.

Не м'якенькі пелени були першим словитком нашим, а батьківська сорочка. А ще краще сорочку взяти з легіня вродливого і дужого, аби й новонароджений мав стан чоловічий, міцний був...

Колись ворожили, що в неділю народитися – щастя велике; в понеділок, вівторок, середу – так собі, середньою доля буде, а в п'ятницю – недобре. Найщасливіші вранці на світ приходять, звичайні – опівдні, а нещасливі – ввечері.

...Радила бабуся пелени на сонці не сушити, бо "сонця" дитину візьмуться – живіт болітиме. Певне, мухи сідають на біле полотно та й хвороби всякі заносять.

І вогню не давали вночі з хати при малій дитині. Мабуть, тому, що виносячи ватру з хати, можна було нехотючи запалити будинок. А може, вірили, що вогонь – охоронець дитини, що ніяке лихо не доступиться до хати, в якій горить вогонь.

Колишися, колисонько*

Мов ясочка, схилилася над дитячою люлечкою молода мати, обережно колише свого первістка: "Ой люлі, люлі, налетіли гулі... Заплющ оченята, склади рученята..." У такт пісні й погойдування колиски легенько погладжує синові рученьки. Торкається тендітних пальчиків, нашіптуючи: "Сон у колиску, дрімки у кістоники, здоров'я на росточок, спи, мій синочок". І знову: "Ой люлі, люлі, засинай, синулю, заплющ оченята – давно пора спати".

Чарівна мелодія пісні, магія слів роблять свою добру справу. Зрештою "золотенятко-маміне дитятко" засинає, а матуся ще довго вдивляється у любе личко. І спадає їй на думку мудра бабусина наука:

– Пам'ятай, доню: ростиме дитина здоровою та щасливою, коли сама будеш мудрою. Матимеш доньку – то колихай її у вербовій, калиновій люлечці. Буде бадьорою, жвавою, а пісень співатимеш – повік будеш їй найріднішою. А як пошле доля сина, хай батько завчасно люлечку зробить із явора або дуба. Це найкращі "чоловічі" породи дерев. Вони додають сили, а ще, кажуть, і розуму в голівку. Коли ж удасться кволій чи плаксивий – вигойдуй у тополевій або кленовій. А як хочеш, щоб ніжним зріс, то краси його серденьку додасть ясен.

Ще знай, що класти спати дитину треба голівкою на схід сонця, а ніжками на захід. А щоб була чуйною до людей, природи, торкайся люльки руками з північного боку: "Тихесенько, люлечко, тихесенько. Вже вечір близесенько. На північ люльку колисаю, а з півдня тепла чекаю".

Для донечки-зіроньки устілку клади з соломи пшеничної, для хлопчика – з житньої. А подушечку-гулечку – з гусячого пуху. Та й про квіти-знахарі не забувай: під подушечку клади букетик з чебрецю, м'яти, безсмертника, материнки, полину, тільки обгорни ніжним серпанком. Вони, доню, "чудасію" творять – зле з очей знімають, сон дитини оберігають.

Може, десь іще хміль бачитимеш, що розвивається над річкою, то промов до нього слово і зріж квіти-шишечки, але небагато: "Хмелику, хмельовий, служнику землі-матері! Прошу тебе шишок дати, дитя шанувати, сон в колисоньку з вечірньою зорею накликає". А принесеш його додому, нав'яжи на мотузочках-вервечках. Сон дитини буде глибоким, міцним і ростиме вона здоровою.

* Ольга Волосюк. З журналу "Дошкільне виховання", 1991. – №3. – С. 29

Добре було б, щоб і застілок (простирадлечко), наволочку, сорочинку та сповивальні рушники вишила, – то пам'ять про тебе дитина берегтиме вічно. Ниточка до ниточки – та й квіточка, а ниточки, як і квіточки заворожені, оберігають дитя від насланя: “Кладу ниточку на щастя, на здоров'я синку, щоб ріс міцним та красним, як зоря довіку”. “Жовту нитку з сонця візьму, а зелену – в травах. Подарує небо синю, зіронька – багряню”.

Звела мати очі, глянула у вікно на світ широкий. Скільки в ньому мудрості, як на землі трави. Але як часто ця трава витолочена, а мудрість забута... Та й сіла записувати: хай і про колисочку, і про пісню люди пам'ятають.

Додаток 2

ДАВНІ ЗВИЧАЇ БУДІВНИЦТВА ЖИТЛА*

...На тому місці, де мала стояти хата, ввечері він (дядько Андрій – прим. упор.) розклав чотири, спеціально випечені тіткою Ганною, житні перепічки. За повір'ям, якщо протягом ночі одна з книшин зникне, то тут можна будувати осідло, якщо ж ні – значить, у господарстві не вестиметься худоба, обсідатимуть злидні...

...У даному разі хліб символізував достаток, а коли котрась із тварин – пес чи кіт – поласують ним, отже, у обійсті, згідно з уявленням, вестиметься живність...

...На визначеному місці сільські теслі невдовзі заклали підвалини. Ця подія проходила завжди з особливою урочистістю. Розпланувавши розмір житла, викопували ямки для стовпців, закріплювали їх і навершували дубовими підвалинами. При цьому на покутньому стовпці господар клав кілька копійок, “щоб у господарстві завжди велися гроші”.

Коли ж підвалини були закріплені, роботу припиняли. Закладини обов'язково освячували ритуальним обідом: на умовному покуті господиня застеляла ска-тертину і розставляла спеціальні страви. Старший серед будівельників бажав господарям щасливого зажитку, статків, злагоди їм, дітям і онукам на новому осідлі. Подякувавши за щедрі побажання, господар наповнював келишок, який мав обійти гостей за сходом сонця.

Тут же, за ритуальним обідом, домовлялися, коли почнуть зводити стіни, визначали день, кількість осіб, які б допомагали в роботі. Ці допоміжні послуги, за давнім українським звичаєм, виконувалися толокою.

...Дядькову хату, як вимагала того традиція, завершили до заходу сонця. Теслі наостанок закріпили крокви... коли оселя набрала відповідної форми, старійшина наказав: “Ану, подавайте гілку!”

Настала урочиста тиша. Соснова, подекуди використовували й березову, гіллячка швидко перестрибувала з рук у руки, і, нарешті, її густа крона заряділа на східному причілкові (як правило, застільне вікно мало бути тільки до сходу). Всі учасники толоки підходили до господаря, тиснули руку, приказуючи щиросердечні побажання.

* За кн. В. Скуратівського “Берегиня”. – К.: Рад. письменник, 1987. – С. 71–80.

УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ОДЯГ

Жіночий одяг

Сорочка – найдавніший одяг наших предків. Шують сорочки різного крою, з коміром стоячим або відкладним, а рукави – з манжетами або оборкою на кінцях біла зап'ястків. В усіх українських сорочках рукави є широкі й довгі. Довжина сорочок, що їх носять з плахтою або запаскою, повинна сягати “по кісточки”. З-під плахти чи запаски повинен визирати долішній вишитий край сорочки, що називається “поділ” або “подолик”.

Матеріалом для всіх українських сорочок завжди було і є біле лляне чи конопляне полотно домашньої роботи або купована біла бавовняна тканина.

Особливістю української сорочки є вишивка. За вишиттям їх можна поділити на три типи, а саме: наддніпрянські, галицькі, поліські.

Про жіночу сорочку є такі народні приповідки: “Рукав як писанка, а личко як маків цвіт”, “Пізнають хлопці і в драній сорочці, аби полики вишиті!”, “У наших хазяйок та по сто сорочок, а у мене одна та й та біла шодня”.

Запаски бувають двох видів. Одна з них – це чотирикутний шматок вовняної тканини із зав'язками на верхніх кутах. Такі запаски одягають по дві зразу: одну спереду, а другу ззаду, але таким способом, щоб з обох боків, де сходяться краї запасок, було трохи видно сорочку. Другий вид запасок – це один суцільний шматок вовняної тканини, що ним обгортається стан навколо, але так, щоб кінці його сходилися спереду.

Колір запаски буває чорний, синій, червоний і білий. Серед народних приповідок про запаску зустрічаємо таку: “Як були ми молодими, то ходили по дубині у червоних запасках і сивина на висках”. Ця іронія скерована проти тих молодлиць, які довго вважали себе молодими. Червоні ж запаски носять дівчата та молоді жінки.

Плахта у два рази ширша, ніж запаска. Це два полотнища, зшиті вздовж до половини. Виготовляється зі спеціально витканой плахтової тканини, візерунок якої складається з різноколірних квадратів. Залежно від орнаменту та основної барви кожна плахта має свою народну назву: крижева, хрещатка, грушева, рогатка, синятка, солов'їні очі, закладчина.

Про плахту є такі приповідки: “Шовкова плахта не к будню, а к святу годиться”.

Крайка. Плахта та запаска підперізуються крайкою. Вони бувають ткані і плетені. Тчуть їх з шовкових або вовняних ниток, а плетуть з бавовняних ниток і вовни. Жіночі крайки значно вужчі і коротші від чоловічих поясів, а за кольором бувають червоні, сині, зелені та квітчасті з китицями на обох кінцях.

Корсетка. Поверх сорочки на горішню половину тіла жінки та дівчата одягають корсетку. Вона шиється з тонкої вовняної матерії, з оксамиту або шовку,

* За розділами кн. О. Воропая “Звичаї нашого народу”. – К.: Оберіг, 1991. – Т. 2.

на підкладці, без рукавів, без коміра, в стан (талію). Довжина корсетки буває різною.

Спільний одяг для чоловіків та жінок

Кожух – основний одяг чоловіків та жінок узимку. Кожухи були переважно домашнього виготовлення, саморобні, що шилися з вичинених овечих шкір, а шуби шилися з хутра лиса або інших тварин. Їх здебільшого носили козаки й селяни, а шуби – пани.

Найкращим кольором кожуха для жінок вважається білий. Чоловічі кожухи бувають білі, червоні й чорні. Жіночі кожухи охайніші, барвисто оздоблені.

Прислів'я та приказки про кожух:

Іде зима, а кожуха нема, чоботи ледащо і купити нема за що.

Обіцяв пан: кожух дам, та слово його тепле.

Кожух та свита – та й душа сита.

Кептар – це коротка кожушанка без рукавів. Такого роду одяг носить все українське населення карпатських гір. Мешканці Буковини оздоблюють свої кептарі гарним різнобарвним вишиттям вовняними або й шовковими нитками. Іноді замість вишивок трапляється нашиття з різноколірного сап'яну, що утворює доволі вибагливий і пишний візерунок.

Кептарі у різних місцевостях відрізняються різним кроєм.

Свита, як і кожух, є дуже давнім одягом. Свити можна поділити на три основні види: з вусами, з рясами та зі зборами. Власне “вусами” називалися клинці, що їх вставляли з обох боків свити; їх може бути по одному або по два на кожному боці, і чим їх більше, тим свита ширша. Другий вид свити – з рясами. Ряси – це складки. У таких свитах замість клинців з обох боків вшивають шматок сукна, зібравши його у хвилясті складки – “ряси”. Такий вид свит найбільш поширений на Херсонщині та Лівобережжі. Найдовші та найширші свити носили на Харківщині та на Дніпропетровщині, а найкоротші та найвужчі – на Поліссі, в Карпатах. Вони були здебільшого сірі, чорні, темно-брунатні, для жінок – білі та ще й оздоблені вишивкою чи аплікацією. Запинали свити зліва направо.

Жіночі головні убори

Хустки – традиційний основний і улюблений головний убір української жінки. В різних місцевостях вони відрізнялися кольором, способом зав'язування і призначенням.

Намітка – це біле полотнище, з обох кінців вишите червоними нитками. У старих бабусь намітки були темно-димчастої барви, зовсім без вишиття або з чорними хрестиками по обох кінцях. Цей головний убір ткали з ниток льону, рідше з коноплі, а на Київщині – з білого шовку.

Півка – це досить великий чотирикутний шматок полотна чи бавовняної тканини, один край якої вишитий вузькою смужкою. Півку одягають на голову так, щоб вишита смужка приходилась над чолом.

Кораблик – це невелика шапочка подовгасто-округлої форми. Передні та задні кінці його іноді бувають подвійні, через це на голові виходить щось на зразок чотирьох вушок чи різжків.

За козацьких часів їх шили з дорогої парчі, оксамиту, а відвороти робилися з бобрового хутра. Це була дуже гарна й тепла жіноча шапочка. Найбільш поширені були на Полтавщині та Слобідській Україні.

Очіпок має форму циліндричної шапочки з плескати́м дном, а на задній частині, що на потилиці, має розтин на шнурівці. Одягнувши його на голову, жінка стягує його ззаду шнурком і зав'язує, тому він щільно прилягає до голови і волосся з-під нього не випадає.

Залежно від статків господині очіпки бувають з бавовняної тканини, з шовку, оксамиту і навіть дорогої парчі.

Обрус значно коротший, але й набагато ширший за намітку. Його не зав'язують, а просто кладуть на голову і кінці спускають на плечі.

Чоловічі головні убори

Шапки. За нашими звичаями ходити з непокритою головою можна лише на похороні та біля церкви, а, переступаючи поріг хати, треба зняти шапку. Відомі такі їх форми: стовбуваті або круглі, “мазниці”, рідше зустрічаються “кучми” і досить поширені “вухаті”. Стовбуваті шують високими і майже конічної форми. Вони поширені переважно на Поділлі, у степовій частині України. Круглі шапки мають форму циліндра, що трохи вищий, ніж ширший, з випуклим або плескати́м дном, іноді суконним, а найчастіше смушковим (відповідно оброблена шкіра молодого баранця). Ця форма шапок розповсюджена на Чернігівщині, Полтавщині та частково на Київщині.

“Мазниці” – це чорні баранячі шапки з суконним дном. У горішній частині ця шапка має з боку невеличкий розріз, з якого визирає кольорова, здебільшого червона стрічка. Форма цієї шапки є циліндричною, але через той розріз вона здається вгорі трохи ширшою, ніж унизу. Сукно для верхньої частини денця використовується здебільшого синього або зеленого кольору. Такі шапки розповсюджені на північному Поділлі, Волині.

“Кучма” або “кучомка” розповсюджена на півночі України. Це висока, з випуклим верхом суконна шапка, що її долішня частина майже до половини висоти обшита хутром. Такі шапки зустрічаються на зображеннях київських князів.

Матерки або яломки – стародавні плетені шапки, що ще й досі збереглися в Україні. В літературних пам'ятках XI ст. такі шапки називають клобуками.

Брилі плетуть переважно пастухи під час випасу худоби в полі. Це буває здебільшого в Петрівку, коли ще житня або пшенична солома не пересохла. Брилі з дуже широкими крисами називають **капелюхами**.

Кресаня. У Карпатах капелюх називають кресанею. Влітку гуцульські парубки люблять оздоблювати свою кресаню квітами.

Вийся, віночку, гладко¹

Вінок є найкращою оздобою голови дівчини. Наші дівчата плетуть собі вінки з квітів маку, синіх волошок, білого ромен-зілля, чорнобривців та дикої рожі... Зимою ж, коли немає квітів, перев'язують волосся вище чола червоною або блакитною стрічкою або одягають вінок із штучних квітів, які переважно виготовлялися черниціями монастирів і продавалися на базарах.

З яких би квітів вінок не був, живих чи штучних, він повинен бути невисокий і охайно прилягати до голови...

Вінок з квітів – не лише ozdoba, це – символ дівочості. Молодиця і “покритка” не сміють класти його на свою голову.

Народ вірив, що дівчина, маючи на голові вінок, володіє чарами, якими вона могла тяжко карати напасника. Вінок захищав дівчину і від “лихого ока”, і від нечистої сили. Щоб посилити його захисну силу, дівчата вплітали поміж квіти часник, полин та любисток.

Колись в Україні, крім вінків з живих квітів, дівчата плели собі вінки з пташиного пір'я. Найкращим пір'ям для цього слугувало павичеве. В одній давній колядці знаходимо такі слова:

По горі-горі павоньки ходять...

За ними йшла гречная панна...

Ой ходить, ходить – пір'ячко збирає...

Віночок вина, на голову кладе.

Чільце. На Гуцульщині, крім вінків, ще й досі збереглося “чільце” або “рясна” – підвішені до дротика вузенькі металеві платівки, що мають вигляд маленьких стручечків або пелюсток квітів. Чільце носять над чолом. Вбирає його молода на весілля або всі дівчата під час урочистих свят. Уплітка – сплетені, ніби коси, гарусні нитки червоної барви. Вони приплітаються до кіс і в кінці об'єднуються в одну велику китицю, що звисає мало не до землі. Гуцулки оздоблювали свої уплітки мідними бляшками або декоративними гудзиками.

Додаток 4

РОСТИ, КОСО, ДО ПОЯСА...²

На Гуцульщині дівчину заплітають тоді, як їй сповниться шість років. Для цієї церемонії запрошують “сахнівну”, жінку, що належить до близької родини. “Сахнівна” заплітає волосся дівчини навхрест, беручи жмут волосся спереду, з потилиці, від правого вуха і від лівого. Зав'язуючи всі чотири кінці на середині голови, “сахнівна” примовляє:

¹ За однойменним розділом книги Олекси Воропая “Звичаї нашого народу”. – К.: Оберіг, 1991. – Т. 2. – С. 298–307.

² За розділом книги Олекси Воропая “Звичаї нашого народу”. – К.: Оберіг, 1991. – Т. 2. – С. 290–297.

“Як зв’язую все волосся на тобі, аби ся тримало з усіх чотирьох боків, так аби ся в’язали до тебе з усіх боків парубки, удівці, дідицькі сини та й котрі найстарші парубки у краї; котрий тебе уздрить, то так аби ся за тобою умлівав, як риба за водою”.

При цій церемонії зазвичай бувають, якщо не всі, то бодай ближчі родичі, що з нагоди першого плетення коси сідають за стіл, пригощаються і весело при-співують:

Ой ще буде подобочка дівчинов ходити

Та за своєю голівонькою косичку носити...

На Уманщині перший раз косу дівчинці заплітали дорослі дівчата, а не заміжні жінки, як на Гуцульщині. При цьому мати ставила дівчатам могорич, бо ж “треба косу поливати, щоб краще росла”. Ця церемонія відбувалася восени, перед тим, як дівчатка мали йти до школи.

Коси дівчат були довгі, справді до пояса. Це вважалося і вважається ще й тепер однією з головних ознак дівочої вроди. Довга коса – честь дівоча! Колись у наших селах парубки за негідну поведінку дівчини силоміць обрізали їй коси.

...На Лівобережжі у будень дівчата роблять рівний проділ посередині голови, розчісують волосся на два боки і заплітають у дві коси. Заплетеними косами обвивають голову, ніби вінком. У неділю або на свято все волосся сплітають в одну косу і вплітають у неї кілька кольорових стрічок-кісників, що разом з ко-сою звисають вздовж спини.

На Правобережжі у будні дні дівчата так само обвивають голову косами, ніби вінком, у неділю заплітають дві коси, але без стрічок.

На Київщині та Черкащині побутували два види зачісок: “у зв’язки” та “в коло-кілки”. У суботу ввечері напередодні великих свят дівчата збиралися по кілька до однієї хати, мили голови, одна одній виплітали “зв’язки” або викладали “колокілки”.

У Галичині дівчата заплітали волосся у чотири коси. Дві передні підплітали коло висків, а задні розподіляли на кілька дрібних кісок – дрібушок, що їх виклада-ли навколо голови вінком, а одну кіску “перекидали” через голову.

На Полтавщині ж дрібушками заплітаються молодиці перший рік після весі-лля. В одній весільній пісні з Лівобережжя дівчата співають, звертаючись до молодої:

Оце тобі, Маріє, за тос,

Щоб не плела кісоньки втрос.

Заплети кісоньки в дрібушки,

Бо вже ж тобі не ходити в дружки...

На Закарпатті дівчата заплітаються в одну косу, а спереду напускають волос-ся на кути чола – начоси. Нижчі частини начосів заплітають у “дрібушки”, ма-ленькі кіски, що є ніби орнаментом зачіски.

ЧОЛОВІЧІ ЗАЧІСКИ

Перші пострижини

На Холмщині батько стриже дитину щойно після народження – “аби не вилі сїло”. Про Гуцульщину В. Шухевич писав так:

“У місяць по родинях стрижуть дитині волосся, аби росло найгуще і аби бул файне. Мати бере дитину на руки, кладе обтяте волосся у вугол хати і каже: “Ді вися, де я кладу волосся, абись на тїм світі знов знало, звідки його взяти”. Бо ж з віруванням гуцулів, людина повинна на “той світ” принести кожний шматок свога тіла: волосся, нігті...

У народних звичаях східних земель України стрижуть по першїм році життя на Київщині, Полтавщині – на другому. Як сповниться дитині два роки, батьк простеляє кожуха вовною догори посеред хати, садить на кожух дитину і но жицями зрізує пучки дитячого волосся навхрест: над чолом, потилицею та з обо боків над вухами. Зрізане волосся кидають під худобу, розсівають по городі аби кидають на текучу воду. З нагоди пострижин батьки скликають близьких ро дичів та сусідів. Гості виносять на руках дитину (хлопчика), садять його на коня поводи якого тримає мати або старша сестра, і так усі гуртом возять “постриж ника” по подвір’ї.

У три роки постригають хлопчиків на Чернігівщині. На Херсонщині – н сьомому році і це пояснюють тим, що дитина у цей час дістає нові зуби, а том ніби відроджується та переходить з віку дитячого у вік юнацький. Самі ж пост рижини розуміються як жертва богам-опікунам роду. Якщо це так, то пострижи ни – залишок дохристиянського вірування.

“Під макітру”. Після пострижин, у скільки б років вони не відбулися, хлоп чика підстригали так само, як і дорослого чоловіка – “під макітру”. Колись сільськ цирульники, підстригаючи козака, насаджували йому на голову макітру і ножи цями обрізали все волосся, яке визирало з-під тієї посудини. Підстрижене таким способом волосся розчісували гребінцем у такому напрямку, який визначила йому сама природа.

“Оселедець” був прикметою справжнього запорізького козака. Молоді козаки. що ще “не нюхали пороху”, не мали права носити “оселедця”, тобто довгої чуприни.

“У кружок” підстригають волосся рівно навколо голови. Це щось близьке до стрижки “під макітру”. Так підстригалися старші селяни на Чернігівщині. На Полтавщині, Київщині, Херсонщині старі люди підстригалися **“під скопку”**: над бровами волосся зрізується майже горизонтально, а на висках та потилиці зали шається довшим. У цих же місцевостях була поширена мода стригтися і **“до закаблука”**: над чолом залишали волосся довше, а на потилиці коротше.

Молоді чоловіки та парубки по всій Україні підстригалися **“під польку”**: дов ге волосся з підстриженою та підбритою потилицею.

Було два способи зачісування: “вгору” та “просто”, тобто у тому напрямку, якого визначила сама природа. Найдовше волосся носять жителі Карпат, а найкоротше – степовики.

СИМВОЛИ ТА ОБЕРЕГИ ДОМУ

Берегиня, обереги – наші давні й добрі символи. Їхнє генетичне коріння сягає глибини століть. Може, думаю собі, маючи такі прекрасні символи, народ зумів уберегти від забуття нашу пісню й думу, нашу історію і родовідну пам'ять, волелюбний дух...

В. Скуратівський

У давнину наш народ жив у тісній єдності з природою, спостерігав за нею, живувач та обожнював її. Чи не з цього обожнювання і поклоніння виникла і українська народна природнича символіка, склалися деякі традиції та обряди, супроводжували людину все життя: від самого народження аж до смерті.

Ось народилася дитина. В народі кажуть, що в цей час спалахнула зірка на небі, а коли дитина помирає, кажуть, що зірка згасла. Зірка є символом радості, щастя. Вона осягає весь шлях людини.

Купаючи дитину, кидали у купіль різне зілля, пророкуючи їй щасливе життя, здоров'я.

Оберегами від усього злого була рідна домівка і все, що в ній знаходилось: і шивані рушники, і піч, і батьківський поріг, і хлібина на столі, і тварини на двірстві, і все, що росло навколо, все те, що оточувало дитину змалку.

Ознайомлення дошкільнят із символами та оберегами дому сприятиме вихованню у них любові до рідного дому, рідної землі, до природи рідного краю.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ТА ПОРАДИ

Ознайомлення дошкільників з народною природничою символікою може проводитись у різні режимні моменти: на заняттях, коли діти знайомляться з лицьками живої природи; під час прогулянок, коли спостерігають за ними; під час ігрової діяльності.

Оскільки всі заняття з ознайомлення з природою доцільно винести в природу, то і процес ознайомлення з рослинами-символами, тваринами і птахами, що надається символічне значення, теж повинен відбуватися в природі.

Наприклад, ознайомлення з дубом.

На прогулянці діти розглядають стовбур, крону, листя. Вихователь пропонує дітям колективно розповідь про дуб (який він; яка крона; стовбур; розташування гілок; де росте).

Вихователь пропонує обняти дуб і порівняти його за товщиною і висотою з іншими деревами, що ростуть поруч.

Підсумовуючи відповіді дітей, вихователь розширює знання дошкільнят про дуб.

Дуб – дуже міцне дерево, живе 100 і більше років. Колись люди вірили, що, якщо кинути суху гілку дуба під будівництво хати, то весь рід, що буде в ній, житиме довго і всі будуть здорові, як дуби. Дуб, – кажуть люди, – дає силу, здоров'я. Тому, коли купали маленьку дитину, у воду кидали гілочку дуба, щоб дитина була здоровою і міцною, як дуб. Ще наші прабабусі говорили, що коли болить голова, треба притулитися до дуба, постояти кілька хвилин – і біль пройде.

Наступний етап роботи – закріплення знань, що їх одержали діти.

У другій половині дня в процесі занять дітей будівельно-конструктивними іграми доцільно закріпити знання про звичай закладки будівлі і під фундамент кинути суху гілочку дуба.

Під час ігор з лялькою, купаючи її, запропонувати дошкільнятам кинути у купіль гілочку дуба, щоб “дитина” росла здоровою і сильною.

Вихователь може використати загадки, прислів'я та приказки про дуб, вивчити з малютами образні народні порівняння.

Аналогічно можна проводити роботу з ознайомлення з іншими рослинами-символами: деревами, квітами, травами, кушами.

Знайомлячи дітей з квітами-символами і звертаючи увагу на їхній колір, вихователь розповідає про символічне значення цієї квітки та символіку кольорів.

У такому самому плані можна повідомляти дошкільникам про тварин та птахів, що їм наш народ надає символічного значення.

Знайомство дітей з образами неживої природи (місяць, сонце, зорі, земля та ін.) проводиться на основі спостережень. Тут доцільно використати народний дидактичний фольклор про названі явища, образні народні порівняння.

Використовуючи народну символіку явищ неживої природи, можна спланувати підготовчу роботу до драматизацій, ігор, виробляти у дітей уміння передавати психологічний стан того персонажа, роль якого буде виконувати дитина.

У другій половині дня вихователь знайомить дітей із символами неживої природи. Наприклад: літнє сонце – доброта; зоря – радість, щастя; небо – ніжність. хмари – сум, біда і т. д.

Після цього пропонує дітям гру: з однією дитиною тихенько, щоб не почули інші діти, домовляється про те, який стан вона зобразить на своєму обличчі (сум, радість, і т. д.). Діти повинні відгадати і описати емоційний стан свого товариша та дати йому характеристику, використовуючи образні порівняння. Наприклад:

Ти такий сумний, як небо восени.

Ти така лагідна, як сонечко влітку.

При збагаченні лексики народними образними порівняннями необхідно розкрити їхній зміст, охарактеризувати властивості того об'єкта порівняння, про який ідеться. Наприклад: порівняння “Боюсь тебе, як торішнього снігу”. Минулорічний сніг, як відомо, нікому шкоди не принесе і не завдасть клопотів, бо його нема. Тому і виникло в народі таке порівняння.

Подасмо народні порівняння, що їх можна використати у роботі з дітьми при ознайомленні їх із символами живої та неживої природи.

Барвінок – в'ється як барвінок; зелений як барвінок.

Ведмідь – вайлуватий як ведмідь; неповороткий як ведмідь.

Верба – зігнувся, як верба, над водою; росте як верба.

Вітер – гуде як вітер у порожній димар; бігає як вітер у полі: у нього вітер в голові; непостійний як вітер.

Вовк – вие як голодний вовк; дивиться як вовк на козу; крадеться наче вовк до ягняти; любить як вовк поросля.

Вода – будь здорова як вода; збігло літо як вода; мовчить як води у рот набрав: води налив як кіт наплакав; де вода, там і верба: стільки правди як у решеті води.

Волошки – очі сині, як волошки в житті.

Ворон – чорний як ворон; чорний як вороняче крило.

Голуб – сизий як голуб.

Голубка – пестить як голубку; ніжна як голубка.

Дощ – дощ лле як з відра.

Дуб – великий, як дуб, міцний як дуб; дуб, мов богатир, стоїть.

Земля – багата як земля; земля як пух; почорнів як земля; припадає до землі як жайворонок.

Зірка – дівчина як зіронька ясна; далекий як зірка, очі мов зіроньки.

Зозуля – погана мати наче та зозуля, що дітей покидає.

Калина – як калина у лузі; як калина при дорозі (про дівчину).

Камінь – блищить як дорогоцінний камінь: важке як каменяка: пропав як камінь у воді; серце як камінь.

Кінь – зуби як у коня; мотає головою як норовистий кінь.

Корова – зникло наче корова язиком злизала; реве як корова; танцює як коро-ва на льоду.

Кропива – сердита як кропива; і на жалку кропиви мороз буває; жалить як кропива.

Ластівка – дівчина як ластівонька; дівчаточка як ластів'яточка.

Лисиця – хитрий як лисиця.

Льон – коси як льон.

Мак – дрібний як мак; пише як мак сіє; нема цвіту як маківочка, нема ріднішого як матіночка.

Місяць – хлопець як місяць молодий.

Мороз – мороз аж іскри сиплються.

М'ята – пахучий як м'ята.

Небо – блакитний як небо; очі сині як весняне небо; попав як пальцем у небо.

Орел – козак як орел.

Полин – гірке його життя як полин; слова як мед, а діла як полин.

Риба – він без тебе як риба без води; гуляє як риба у морі; мовчазний як риба; почуває себе як риба у воді.

Роза, троянда – гарна як роза; ніжна як пелюстки троянди (про дівчину).

Сніг – білий як сніг; боюся тебе як торішнього снігу; згинув як березневий сніг; з'явився як сніг на голову.

Сокіл – злетів як сокіл; парубок як сокіл ясний.

Соловей – говорить, наче соловей співає; голос як у соловейка; заливається як соловейко на калині.

Сонце – веселий як весняне сонце; глянула – і мов сонце засвітилось: в'яне як цвіт на сонці: любить роботу як кріт сонце; материнське серце як літне сонце.

Хмари – насупився як чорна хмара.

Явір – стоїть як явір над водою.

Як підсумок проведеної роботи з ознайомлення дітей із явищами живої та неживої природи та їхньою символікою доцільно провести свята та розваги на такі теми: “Ой вербиченько”, “Ой у лузі червона калина”.

ОЗНАЙОМЛЕННЯ З НАРОДНОЮ ПРИРОДНИЧОЮ СИМВОЛІКОЮ

(Інформацію див. додатки №№1, 2.)

Система взаємодії з дітьми

Підготовча робота

Розглядання квітів, дерев, що ростуть на території дитячого садка.

Заняття

1. Рідна природа. Ознайомлення з рослинами-символами.

2. Мовленнєве спілкування. Збагачення словника образними народними порівняннями, пов'язаними з природничою символікою. Формування граматично правильного мовлення.

3. Образотворче мистецтво. Декоративне малювання (аплікація). Колективна робота на тему “Без верби і калини нема України”.

4. Математика. Порядкова та кількісна лічба площинних зображень дерев, кущів та інших рослин, що їм у народній поезії надається символічне значення.

Прогулянка. Дидактична гра “Знайди рослину за описом”.

Спостереження за рослинами. Дидактична вправа “Порівняй” (дерева і кущі за висотою, товщиною та ін.)

Друга половина дня. Ігри-медитації на основі образних народних порівнянь, що базуються на природничій символіці.

Тематичне заняття-розвага “Ой у лузі червона калина”

(Зала прикрашена вишиванками, кетягами калини, лави застелені тканими килимками. Діти – в українському вбранні. Декорації – українська хата, а біля неї паркан. На паркані – глечики. Під парканом – лавка, а біля неї – кущ калини. Дівчинка в українському вбранні сидить на лавочці і виконує якусь роботу (перебирає квасолю, боби, лущить кукурудзу, вишиває та ін.)

Входять діти і вітаються з дівчинкою.

Вихователь: Хто ти, дівчинко маленька?

Дівчинка: Українка молоденька.

Усі діти: А як тебе звати?

Дівчинка: Щоб дізнатись, як мене звати, треба загадку вам відгадати.

За хатою у садочку, у зеленому віночку
Та в червоних намистах стала пава молода.
І збігаються всі діти, щоб на неї поглядіти.
За намисто кожен смик, та й укине на язик.

(Калина.)

Дівчинка: Відгадали. Тож звати мене Калинка. А ви загадки про калину знаєте?

Діти загадують загадки:

1. У вінку зеленолистім,
У червоному намисті
Видивляється у воду
На свою хорошу вроду.
2. Стоїть дід над водою
З червоною бородою.
Хто не йде – не мине,
За борідку ущипне.
3. І не дівчина, а червоні стрічки має.
4. У лісі на горісі червоні хустки висять.
5. Навесні білим цвітом,
а восени – червоним плодом.

Калинка: Бачу, багато загадок знаєте про калину. Тож і запрошуюю вас усіх у свою калинову світлицю.

(Діти сідають, а вихователь звертає увагу на інтер'єр калинової світлиці, розповідає легенду про калину.)

Примітка: Можна використати легенду Г. Демченко "Калина".

Вихователь: Подивіться, яку гарну калинову гілку тримає у руках Калинка. Давайте помилуємося нею і позмагаємося, хто краще про калину скаже (гарна, корисна, чарівна; ягідки, як намисто і т. д.).

А які порівняння, пов'язані з калиною, ви знаєте?

Молода дівчина така гарна, як калина.

Стоїть на дворі дівонька, як над ставом калинонька.

Щічки червоні, як кетяги калинові.

Пишна і гарна, як кетяги калинові.

Нема цвіту білішого, як цвіт на калині, нема в світі ріднішого, як мати дитині.

Вбралася в біле плаття, як калина в білий цвіт.

(Діти на прохання вихователя розповідають вірші про калину.)

Калинка: Бачу, багато знаєте про калину, вірші гарно розповідаєте.

А тепер у коло ставаймо та гарно про калину заспіваймо.

(Хоровод "Ой є в лісі калина".)

(Після хороводу діти сідають.)

Вихователь: Навесні зацвітає калина ніжним білим цвітом, а восени ховаються між листками червоні кетяги. Існує така прикмета: якщо на калині восени багато ягід – зима сувора буде. Давайте запам'ятаємо цю прикмету, а восени перевіримо її. Колись цвітом калини дівчата коси прикрашали, а ягодами лікувалися від застуди. Достиглою калиною прикрашали хати, взимку ставили між подвійними вікнами, щоб червоні кетяги нагадували щедре літо. Не було колись в Україні хати, біля якої б не росла калина. Недаремно в народі кажуть: без калини нема України. Ось як про це співається у народній пісні:

Поїхав на чужину козак молоденький

Поїхав на чужину козак молоденький:

Горіхове сіделечко, коник вороненький.

Ой поїхав на чужину, та й там і загинув,

Свою рідну Україну навіки покинув.

Звелів собі насипати велику могилу,

Звелів на ній посадити червону калину.

Будуть пташки прилітати калиноньку їсти.

Будуть мені приносити з України вісті.

Вихователь: Батьки вчили своїх дітей любити рідний край, садити калину біля своєї хати у чужому краю на згадку про рідний дім, про свою Україну.

Говорила мати

Говорила мати: не забудься, сину,

Як будуеш хату, посади калину.

Зоряна калина – і краса, і врода

Нашої України, нашого народу.

Пам'ятай же, сину, що сказала мати:

Посади калину в себе біля хати.

Вихователь: Хочу я, діти, щоб для вас, коли станете дорослими, дорогою була рідна домівка, щоб полюбили ви рідний край, його природу, народні звичаї, українську мову калинову. Щоб садили й доглядали калинові гаї, прикрашали нашу землю своїми руками. Дякуємо тобі, Калинко, за гостинність і запрошуємо заспівати гарну пісню про калину (на вибір дітей і педагогів).

ХАТНІ СИМВОЛИ І ОБЕРЕГИ

Ознайомлюючи дошкільнят із хатніми символами та оберегами, вихователь сам повинен добре знати про давнє українське житло, давні речі вжитку та те символічне значення, що його надавали їм наші предки.

Вихователь повинен заздалегідь продумати зміст та форму подачі матеріалу відповідно до вікових особливостей дітей.

Рекомендуємо провести заняття з таких тем:

“Хата моєї бабусі”,

“Хліб у нашому домі”,

“Український рушник”,

“Вишивані обереги”.

Готуючись до цих занять, потрібно провести підготовчу роботу: екскурсію у краєзнавчий музей; розгляд малюнків із зображенням інтер'єру давнього житла, розглядання вишиванок; вивчення фольклорного матеріалу про хліб, хату, рушники та ін.

Необхідно визначити місце проведення таких занять.

Сама побудова цих занять повинна бути нетрадиційною, невимушеною, насиченою багатьма ігровими та сюрпризними моментами.

Інформація для педагога

Хата не лише житло, а й священне місце. В її інтер'єрі, в організації внутрішнього простору знаходять втілення багаточисельні українські народні традиції, символи, життєві правила, звичаї та обряди. Вони знайшли своє відображення й у ряді прислів'їв та приказок, повір'їв:

Хата господинею красна.

Чим хата має, тим і приймає.

У своїй хаті і кути допомагають.

Хата не льодовня, не годиться снігу наносить.

Моя хата скраю – я нічого не знаю.

У чужій хаті худоби не збереш.

Не носи сміття під чужу хату.

Вважали, наприклад, що хата ставала повноцінним захистом людини лише тоді, коли її оздоблювали кольорами або розписом. Червоною смугою вище долівки обводили стіни. Утворений таким чином круг закривав доступ у хату нечистих сил. Магічне значення мали і настінні розписи. Вірили, що різні барвисті зображення, орнаменти можуть привернути увагу лихої сили і відвернути її від людей.

Кожен кут і суміжні зони мали певні функції і заповнювалися тими предметами, що були необхідні.

Так, спальна частина (піл) була за піччю, у найтеплішому куточку; парадна частина – більш освітлена вікнами. Тут стояв стіл, а над ним висіли ікони. Робоча частина – біля печі та вхідних дверей, де клали паливо, продукти. Тут же, зліва на стіні, висів мисник для посуду.

Крім свого основного призначення, речі та предмети в інтер'єрі мали ще й символічне значення.

Так, *стіл* був символом єдності і міцності сім'ї. За ним здійснювалися різні обряди і свята, що забезпечували, згідно з віруваннями, благополуччя у господарстві.

Піч з вогнем – річ найбільш родинна, і з нею завжди пов’язували непорушність сім’ї. Як вогонь, за давніми віруваннями, очищає душу людини, так вогонь у печі стоїть на сторожі чистих, добрих, людських стосунків у сім’ї. У дохристиянські часи біля неї укладали шлюби.

Скриня доньки – символ майбутньої нової сім’ї. Впродовж століть вона була у великій пошані в Україні. Сюди складали одяг, рушники, полотно, прикраси – все цінне, що було у господарстві. Тут зберігався і посаг нареченої. Виходячи заміж, дівчина забирала з собою і скриню, котра символізувала працелюбність нареченої, бо все, що в ній було, виготовлялося власноруч. За звичаєм скриню ставили на видному місці. Поряд із вишитими рушниками та килимами вона була окрасою хати. На весіллі скриню і те, що в ній, оглядало все село, обговорюючи її вартість та художнє оздоблення. Скрині виготовляли здебільшого з липи, тополі, берези, вільхи. За літо один майстер міг зробити до 20 скринь.

Важливе символічне значення у хаті мав поріг і сволок.

Поріг – це символ рідного дому, а **сволок**, будучи опорою перекриття хати, вважався надійним захисником від усього злого.

Система взаємодії з дітьми

Підготовча робота

Розглядання ілюстрацій із зображенням давнього житла та його інтер’єру. Вивчення фольклорного матеріалу про хату, житло.

Заняття

1. Мовленнєве спілкування. Граматична будова та зв’язне мовлення. Складання описових розповідей про предмети давнього вжитку.

2. Образотворче мистецтво. Декоративне малювання (аплікація). “Скриня моя мальована”.

3. Математика. Порядкова та кількісна лічба дрібних предметів давнього вжитку (з використанням ілюстративного матеріалу).

Прогулянка. Екскурсія до краєзнавчого музею.

Друга половина дня. Дидактична гра “Впізнай за описом”.

Конспект заняття “В гостях у бабусі Настусі”

Мета: ознайомити дітей із давнім українським житлом та давніми речами вжитку; збагатити знання малят про вірування наших предків; викликати інтерес до своєї родовідної пам’яті; збагатити мову новими поняттями народознавчого характеру.

Матеріал: давні речі вжитку, ілюстрації давнього житла, елементи інтер’єру давньої хати.

Підготовча робота: екскурсія в музей, вивчення прислів’їв та приказок про хату, розгляд ілюстрацій із зображенням давнього житла.

Примітка: заняття доцільно провести у музеї, куточку або кімнаті народознавства.

(Діти разом з вихователем заходять до кімнати, вітаються з бабусею Настусею.)

Вихователь: Подивіться, діти, яка красна хата, як писанка: вся у рушниках, вималювана, як та ружа.

(Бабуся Настуся запрошує дітей сідати.)

Вихователь: Бабусю, у вас тут так цікаво, стільки речей незнайомих. Розкажіть, будь ласка, дітям про них.

(Бабуся проводить невеличку екскурсію по кімнаті і знайомить дітей з інтер'єром і давніми речами вжитку.)

Бабуся: А ще у кожній хаті, і, як бачите, у моїй, на чільному місці повинен висіти образ Матері Божої, що є покровителькою роду, заступницею дітей.

Дідусь: А ось стіл – це символ єдності родини. За ним збирається весь рід, відзначають різні родинні та обрядові свята. А ще подивіться, яка гарна піч. Піч з вогнем – це символ добрих стосунків між членами родини.

Бабуся: А ще гляньте на нашу чудову скриню. Вона свідчить про добробут родини, працьовитість. Тут зберігається все, що є найцінніше. Давайте заглянемо, що є у нашій скрині. Подивіться, які гарні вишиванки, і полотно різне, і прикраси, і одяг барвистий!

Вихователь з метою закріплення одержаних від бабусі та дідуса знань пропонує дітям гру “Впізнай за описом”. *(Вихователь описує той чи інший предмет інтер'єру чи вжитку, а діти повинні відгадати.)*

Якщо є прядка, бабуся показує як прясти. Вихователь пропонує дітям пригадати прислів'я і приказки про хату.

Вихователь розповідає про хатні символи і обереги.

Примітка: Кожен вихователь буде свій варіант заняття.

ХЛІБ У НАШОМУ ДОМІ

Інформація для педагога

Із давніх-давен хліб був у великій пошані в нашого народу. Словник української мови подає дуже багато значень цього слова: хліб – один з продуктів, випечених з борошна; хліб – це зерно, яке перемелюється на борошно; хліб – харчі, прожиток (заробляти на хліб); хліб – засіб для існування, заробіток (відібрати у когонебудь хліб); жити на чужих хлібах – бути на утриманні когось, жити за чужий рахунок; хліб насущний – щоденні звичайні харчі. Шанобливе ставлення до нього ілюструють і народні прислів'я: “Без хліба суха бесіда”, “Хліб – усьому голова” та ін.

Раніше в Україні на щодень пекли житній хліб. Якщо борошна до нового врожаю не вистачало, домішували висівки, товчену картоплю, гарбуз, суху лободу. Вчиняли його на заквасці, місили у дерев'яній діжці. Випікання хліба було

цілим обрядом. Порожню діжку, прикриту рушником, ставили на покуті. Хліб у кожній хаті обов'язково лежав на столі, а біля нього стояла сіль.

У неділю та свята з житнього або пшеничного борошна пекли пампушки, піріжки з сиром, маком, картоплею, капустою, ягодами, із прісного тіста випікали коржі та млинці.

Їжею і окрасою був хліб на різних святах та в обрядах. І тепер жодне весілля не обходиться без короваю, а до нього випікають ще шишки, калачі, дивні, лежні тощо.

Готування та частування весільних гостей короваєм належить до найбільш поетичних дійств народного весілля. Пекти його запрошували жінок, у сім'ях яких панувала злагода. А на весіллі в урочистій обстановці староста вирізав верхівку короваю й підносив на тарілці молодим. Дітям дарували шишки. Оздоблення короваю качечками, голубками, гілочками уособлювало побажання продовження роду, щасливого подружнього життя, достатку. Із хлібом ідуть на родини, поминальний обід.

Обрядовим є хліб і в новорічні свята та на Різдво. Обов'язково печуть пироги. Їх подають колядникам, щедрівникам, посівальникам, несуть разом із кутею родичам. На Волинському Поліссі як новорічні гостинці дітям випікають калачики, а на Полтавщині – пряники у формі вершників, панянок.

Для кожної сімейної чи громадської події пряники мали свій малюнок, свій символ. Наприклад, на весілля у селах Зінківського району Полтавської області випікали їх із зображенням сонця, зірок, квітів, дерев.

Витиснені дошкою пряники-медяники й нині печуть на весіллі, “баранцями” та “кониками” запрошують гостей.

На Великдень обов'язково випікали круглі калачі – паски, прикрашали їх різними фігурами, виробленими з тіста – кучерями, пташками, колосками, ріжками та ін. У велику середу на Гуцульщині жінки печуть “кукуци” – малі хлібчики з житньої муки. А ввечері ходять діти за цими “кукуцями” попід вікнами, бажають господарям усіляких гараздів і за це одержують “кукуци”.

З хлібом на вишитому рушникові йшли навесні оглядати поле, сіяти, жати. Випікали й балабушки, що їх годилося давати худобі та класти у засіки із зерном, щоб накликати кращий урожай.

У день повернення птахів із теплих країв випікали “сорок”, “жайворонків” і давали їх дітям, що виходили на околицю села закликати весну, вітати її прихід.

Із хлібом і сіллю ми нині зустрічаємо гостей, підносимо його ювілярам.

Система взаємодії з дітьми

Підготовча робота

Вивчення загадок, прислів'їв, приказок, віршів про хліб та хліборобську працю.

Заняття

1. Дитина і навколишній світ. Традиції пошанівного ставлення до хліба. Ознайомлення з хлібними злаками – пшеницею, житом.

2. Художня література. Читання оповідання М. Романіки “Як хліб родить” (див. додаток).

3. Мовленнєве спілкування. Збагачення словника народними висловами про хліб та хліборобську працю.

4. Образотворче мистецтво. Малювання “Колоситься у полі пшениця, щоб була на столі пишна паляниця” (малювання пшеничного поля або колосків).

5. Математика. Порядкова та кількісна лічба колосків та зерен. Ознайомлення з грошовими одиницями. (“Купуємо хліб та булочки”).

6. Художня праця. Виготовлення з тіста печива.

Прогулянка. Екскурсія до хлібного поля (або куточка поля у дитячому садку). Спостереження за рослинами.

Друга половина дня. Вивчення віршів про хліб та хліборобську працю.

Конспект заняття “Хліб – усьому голова”

Мета: збагатити знання дітей про хліб і обряди, пов’язані з ним; розповісти про тяжку, але почесну працю хлібороба. Виховати шанобливе ставлення до хліба.

Матеріал: хліб на вишитому рушникові, сніп колосків, різні вироби з борошна.

Підготовча робота: вивчення прислів’їв та приказок, віршів, пісень про хліб; випікання напередодні заняття різних виробів з тіста; екскурсія в поле; перегляд картин про хліборобську працю.

Вихователь: Сьогодні у нас на вишитому рушникові найдорожче – хліб. А звідки до нас прийшов він? (*Розповіді дітей.*)

Вихователь робить підсумок: Дуже багато праці треба докласти, щоб на столі з’явився такий смачний коровай. А знаєте, як колись пекли хліб? (*Вихователь знайомить дітей зі звичаями.*) Чи не тому, що так багато праці йшло на хліб, є у нашого народу стільки прислів’їв та приказок про нього. Давайте пригадаємо їх.

Вихователь: Діти, а чому так говорили: хліб – усьому голова? Щоб краще це зрозуміти, я розповім вам легенду “Хліб і золото”.

Вихователь пропонує розглянути, які гарні вироби з тіста повипікали діти, розповідає ще про один звичай: хлібом і сіллю зустрічали і зустрічають дорогих гостей, пригощають їх різними виробами з тіста. Пригощаємо і вас, діти, бо ви сьогодні дорогі гості у нашій світлиці. Пам’ятаймо завжди, що в хлібі – велика праця. Пам’ятаймо завжди, що хліб – святий, він – золото і навіть більше за золото. Шануймо його так, як шанували наші дідусі, бабусі, як шанують його ваші татусі і матусі.

На закінчення вихователь може прочитати вірш про хліб і хліборобську працю.

ВИШИВАНІ ОБЕРЕГИ

*...Берегиня, обереги – наші давні й добрі символи...
Так ти питаєш про обереги? Вони онде, на кінцях
рушників. Це такі, щоб ти знав, добрі охоронці нашого
осідла, бережуть, аби до хати не заходили домовики.*

В. Скуратівський.

Інформація для педагога

Створюючи орнаменти, люди повсякчас зверталися до природи, але не копіювали її, а переробляли, спрощували, і кожна лінія чи завиток у вишивці щось означали. Прямая горизонтальна лінія означала землю, горизонтальна хвиляста – воду, вертикальна хвиляста – дощ, трикутники – гори, дві схрещені лінії – блискавки. Вогонь зображався у вигляді гачкуватого хреста, сонце – у вигляді ромба, кола або квадрата. Жіноча постать символізувала богиню життя. Деревя з розлогими гілками – родючість землі; птахи – настання весни, врожай, багатство; кінь і олень – достаток. Ромб із подовженими сторонами означав будівлю. Квадрат, розділений на чотири частини з крапками у кожній, символізував засіяне поле чи садибу.

Окремі знаки-символи не лише прикрашали житло, одяг, предмети побуту, а й повинні були охороняти, захищати, оберігати від злих духів, приносити щастя. Тому називали їх оберегами.

Український рушник

За однойменною статтею Л. Орел

Український рушник можна порівняти з піснею, витканою чи вишитою на полотні. Без рушника, як і без пісні, не обходиться народження, одруження людини, ювілейні урочистості.

У різних місцевостях його називають по-різному: “утиральник”, “утирч”, “стирч” тощо. Ознакою охайності, працьовитості кожної господині є прибрана хата і чистий рушник наповхаті. Не випадково в народній пісні мати навчає доньку:

Тримай хату, як у віночку,

І рушничок на кілочку;

Тримай відерця все чистенькі

І водиці повнесенькі.

По всій Україні поширений звичай накривати рушником хліб на столі. Ним накривали діжу після випікання хліба і ставили її під образами на покуті. На Правобережному Поліссі такі невеличкі рушники називають “надіжницями”, а на Лівобережному – хустками. Дарунковими рушниками перев’язують кумів і гостей, запрошених на зорини, колись підносили їх і бабці-повитусі.

На рушниках, намітках (головний жіночий убір, виготовлений із полотна), а то й просто на довгих полотнах подекуди і нині спускають домовину в яму. Часом такі рушники вішають на хрест.

Гарний був звичай використовувати рушник при будівництві житла. Наприк-

лад, на Полтавщині сволок піднімали на рушниках, а потім їх вручали майстрам. Коли стіни були вже зведені, вгорі, у кутку, також вішали рушник.

У перший день огляду озимини (на Юрія) йшли в поле гуртом. Попереду батько ніс на рушнику хліб-сіль, а мати – у кошику, прикритому рушником, різне частування. На зеленому полі розстиляли його, клали їжу, пригощалися. Так робили у перший день оранки, сівби та жнив. Після закінчення жнив господар зустрівач женців із хлібом-сіллю на вишитому рушникові.

Коли син вирушав із дому в далеку дорогу, мати, сестра, кохана дівчина дарували йому вишитий рушник як оберіг від усього лихого. Цей звичай існує і нині, що відображено в сучасній пісні на слова А. Малишка:

*І в дорогу далеку ти мене на зорі проводжала,
І рушник вишиваний на щастя, на долю дала.*

Система взаємодії з дітьми

Підготовча робота

Розглядання вишиванок.

Вивчення віршів про вишивання та вишиванки.

Заняття

1. Дитина і навколишній світ. Ознайомлення з народним мистецтвом вишивання та звичаями, пов'язаними з цим процесом.

2. Рідна природа. Кольори природи на бабусиних вишиванках.

3. Художня література. Читання легенд про вишиванки.

4. Мовленнєве спілкування. Збагачення словника образними народними порівняннями. Формування зв'язного та граматично правильного мовлення під час складання описових розповідей “Вишиванки з бабусиної скрині”.

5. Образотворче мистецтво. Декоративне малювання (аплікація). “Вишиванка для Оксанки (Тарасика).”

6. Математика. Порядкова та кількісна лічба наявних вишиваних виробів, кольорів та відтінків на них. Закріплення геометричних форм в орнаментах вишиванок. Складання задач на додавання і віднімання з використанням вишиваних виробів.

Прогулянка. Дидактична гра “Знайди рослину за описом”. Спостереження за рослинами.

Дидактична вправа “Порівняй” (дерева і кущі за висотою, товщиною та ін.)

Друга половина дня. Художня праця. Ознайомлення зі швом “хрестик”. Навчання дітей трудовим діям: вишивання серветки для матері.

Конспект заняття “Вишивані обереги”

Мета: ознайомити дітей з вишиванками та звичаями, що їх супроводжують. Збагачувати словник, розвивати зв'язне та граматично правильне мовлення під час складання описових розповідей “Вишиванки з бабусиної скрині”.

Матеріал: різноманітні вишиванки.

Заняття доцільно провести у кімнаті народознавства або (за її відсутності) відповідно обладнавши інтер'єр.

Дівчина Берегиня (хтось із батьків або працівників дитячого садка) приносить у дарунок вишиванки і промовляє до дітей:

Я прийшла до вас, щоб ви вчилися берегти і любити рідну землю, природу, свої пісні. Принесла в дарунок ці чудові вишиванки.

Діти розглядають вишиванки (кольори, візерунки на них).

Берегиня розповідає про мистецтво вишивання. При цьому наголює, що виникло воно з любові до рідного краю, з потреби не лише бачити і відчувати красу, а й творити її власними руками.

Берегиня запрошує до розмови вишивальницю, що приносить свої вишиванки, запитує її, чи це її руки створили таку красу.

Вишивальниця: Так, так, мої любі. Сама вишивала. Ще моя бабуся говорила, що вишиті рушники – то є обереги від усього злого. Ось бачите прямі лінії на рушнику? Вони оберігатимуть від усього злого на землі. А ось ці хвилясті лінії – обєріг від усього злого на воді. І хрестики тут вишиті. Вони є оберегами від блискавки і грому. А ще є хрестики із зігнутими кінчиками. Такі знаки – обереги від вогню.

(Вихователь доповнює розповіді Берегині та вишивальниці.)

Ще у глибоку давнину люди навчилися створювати нескладні малюнки з умовних знаків. Окремі знаки-символи не лише прикрашали житло, одяг, предмети побуту, а й повинні були охороняти, захищати від злих духів, приносити щастя. Тому їх називали оберегами.

(Вихователь показує таблицю умовних знаків-символів.)

(Таблиця умовних знаків-символів виготовляється на основі вказаних в інформації для педагога.)

(Діти розглядають обереги, знаки-символи на вишиванках.)

Дидактична гра “Вибери вишиваночку”.

(Діти вибирають те, що найбільше сподобалось із вишиваних виробів, а потім складають описову розповідь про нього.)

ЛІТЕРАТУРА

- Боруцький С. Квіти на весіллі – традиція, символ, окраса // Рад. жінка. – 1985. – №12.
Знаки 155 стародавніх українських вишивок / Упоряд. І. Островська. – К.: Б-ка журн. “Соняшник”, 1992. – 71 с.
Знойко О. Міфи Київської землі та події стародавні: Наук.-попул. статті, розвідки. – К.: Молодь, 1989.
Литковець Е. Голки, нитки, намистинки: Наук.-попул. кн. – К.: Веселка, 1989.
Малиновська Ж. Я візьму той рушник // Освіта. – 1991. – 23.08.
Орел Л. Український рушник // Рад. жінка. – 1989. – №1. – С. 31–32.
Садиленко К. Календар каменів // Галичина, – 15.03.1991.
Скрипник Г. Традиційні уявлення і вірування українців // Рад. школа. – 1991. – №3. – С. 25–31.
Скуратівський В. Берегиня. – К.: Рад. письменник, 1988.

ВИШИВАНІ ОБЕРЕГИ

У колекціях музеїв багато весільних рушників – “червоні”, “орласті”, “роменські”, “кролевецькі”, “богуславські”, “космацькі”, “косівські” та ін. Вони зберегалися як сімейна пам’ятка і переходили від бабусі до онуки.

Весільний рушник, як і весь посаг, кожна дівчина колись готувала собі сама. Вишивати рушники, сорочки матері навчали своїх доньок змалку. У виготовленні кожного рушника, вишиваної сорочки вкладалося багато дівочих мрій про коханого, про одруження, сподівань на щасливе подружнє життя. Весільний рушник – це символ єдності доль, символ життєвої дороги, що по ній тепер разом підуть наречені.

У центральних районах України наречена і дружка замість пояса чи крайки підперилися рушником – кінцями наперед. Найчастіше це були ткані червоні рушники, куплені на ярмарку. Вони також зберігалися в родині впродовж багатьох років.

Всього в Україні зафіксовано близько 100 видів техніки вишивки і понад 20 видів техніки ткання рушників.

В одній із народних казок розповідається, що гарні рушники виходили лише у тієї жінки, котра “як плаче – перли сипляться, а як сміється – так усі квіти цвітуть...”

Крім вишиваних і тканих рушників, побутували в Україні “вибійчані”, мальовані на папері, а також оздоблені аплікацією із клаптиків нашитої тканини.

Окрім хат, рушниками в минулому прикрашали також громадські установи – сільські управи, школи тощо.

Вишиті знаки-символи на рушниках є оберегами дому нашого, нашою пам’яттю про рідний дім і батьківську хату.

Додаток 2

ПРИРОДНИЧА СИМВОЛІКА

Рослини-символи

Барвінок – символ весілля. Наречена носить барвінковий вінок – символ прощання з дівочтвом. Коли на неї гляне нелюб – вінок в’яне, а як милий – розквітає.

Билинка – символ бідності, самотності, сирітства.

Гарбуз – символ відмови дівчини старостам, що прийшли її сватати.

Конопля символізує зраду милого. Полин, кропива – символи гіркого життя.

Льон – символ дівочої вроди.

Любисток, васильки – символи любові. (Барвіночок – для дівочок, любисточок – для любощів, василечок – для запаху). Любовним зіллям вважали також волошки, нагідки, шафран, петрушку, пастернак. Купання в любистку має прिवоротне значення так само, як ромен (ромашка) і розмай-зілля.

Мак – символ краси й ошатності, але й швидкоплинності. З квітучим маком порівнювали юнака-молодця. Макова квітка – символ розквітаючої дівочої вроди (розцвіла, як маків цвіт). Макова голівка символізує розум. Замість “Будь ро-

зумний” у народі кажуть: “Мовчи та мак товчи”, про гарного та нерозумного: “Аби цвіт, а маку ніт”; дурневі пропонують їсти страви з маком: “Їж дурню, бо це з маком”, очевидно, щоб він порозумнішав; про людину невдачливу говорять: “Був з маком, а став з таким”, тобто без нічого.

Рута, м'ята, фіалка – символи дівочтва.

Говорять квіти

У багатьох країнах квіти і дерева слугували своєрідними символами. У Давній Греції статуї бога Зевса прикрашали гілками дуба – символом сили; бога морів Посейдона – сосною; Афродіти – гілками мірта; Ерота, бога кохання, – трояндами та ін. У Середньовіччі символіка квітів набула більш релігійного значення. Найпоширенішими квітами стали біла лілія – символ чистоти і непорочності, що вважалася квіткою Діви Марії, та ірис – знак страждання й болю.

Символіка квітів і рослин

Айстра – сум; *волошка* – простота, ніжність; *верес* – самотність; *гвоздика* – мужність, стійкість, солідарність; *гіацинт* – біда; *дзвоник* польовий – вдячність; *лаєр* – успіх, слава; *конвалія* – приховане кохання; *мак* – краса, молодість; *мальва* – краса, холодність; *нарцис* – гордість, самозакоханість; *первоцвіт* – кохання, що минає; *піон* – довголіття; *підсніжник* – ніжність, чистота, вірність; *троянда* – кохання, здоров'я; *ромашка* – кохання, мир, ніжність; *тюльпан* – кохання, *фіалка* – сором'язливість.

Квіти на весіллі – традиція, символ*

З давніх-давен найпоширенішою квіткою на весіллі є барвінок. Цвіте він напровесні, та листя його зеленіє й під снігом. Саме цю властивість помітили люди, зробивши його незмінним атрибутом багатьох народних свят і обрядів. На весіллі він символізує вічність кохання і шлюбу, юність, дівочу чистоту і весну.

Листочками і голубим барвінком уквітчують весільне гільце, фату, коровай. Його разом із рutoю-м'ятою, любистком, кетягами калини вплітають у весільний вінок нареченої.

І в наш час у переддень весілля збирається молодь на традиційний “дівичвечір”, щоб сплести вінки, зробити букети, китиці, косиці – відзнаки для дружок та боярів, прибрати весільне гільце. Тут же плетуть вінки-гірлянди з барвінку, колосків жита, пшениці, вівса для оздоблення приміщення, де відбувається весілля. Із житнього колосся або барвінку плетуть два кільця, що їх прикріплюють на чільному місці, там, де сидітимуть молоді. Так у народі переплітаються радість праці й освячення нею народження молодої сім'ї.

Відповідно до народного звичаю нареченим дарують непарну кількість квітів. Цей звичай бере початок з давніх часів. Ще в далекому минулому почет нареченої і нареченого, вирушаючи запрошувати гостей на весілля або за молодою, складався, як правило, з непарної кількості учасників церемонії; парою мала стати

* За С. Боруцьким. “Квіти на весіллі – традиція, символ, окраса”.

вона, суджена нареченого. Так мовою символіки висловлювалося побажання знайти пару юнакові чи дівчині.

Ще один символ сімейної єдності – гілце-деревце. Найчастіше його в'ють із смерічки, ялини, інколи – яблуньки, вишні. Уквітченими деревцями часто прикрашають ворота подвір'я, двері приміщення, вхід до зали, де відбувається весілля.

Даруючи квіти на весіллі, люди бажали молодим жити в злагоді й мирі, бути щедрими на працю і любов, щоб повнилася хата молодих найкращими квітами життя – дітьми.

Символіка кольорів

Символіка кольорів зумовлена психофізіологічним впливом їх на людину.

Білий – нейтральний, все збільшує, підкреслює. Символізує цнотливість і чистоту.

Голубий – холодний, пасивний. Символізує ніжність, вірність, легкий сум, далечинь.

Жовтий – теплий, веселий. Символізує світло, життя, радість, повагу до старості, достигле золоте колосся.

Зелений – спокійний. Символізує мир, спокій, надію.

Зеленувато-жовтий – символізує зраду, ревності, заздрість.

Оранжевий – веселий, життєрадісний, полум'яний. Символізує владу, розкіш, сонце, радість, марнославство.

Синій – спокійний, сентиментальний, серйозний. Символізує довір'я, безкінечність, сум.

Фіолетовий – повний життя, але в той же час викликає сум. Символізує дружбу, довір'я, гідність.

Червоний – енергійний, найактивніший. Символізує життя, свободу, торжество, кров.

Чорний – похмурий. Символізує сум, горе, печаль.

Символіка дерев

Калина. Цвіт калини – символ незайманості й краси, коли ж калина відцвітає – це знак печалі. Під калиною зустрічаються закохані, а коли калинове дерево хитається без вітру – це дівчина тужить за милим. Коли калина опускає віття – це сум, а чорніє – горе. Зламана калина – покинута жінка, допіла калина – зрілість дівчини. Посаджена калина на могилі – жаль за коханим. Люди з давніх-давен шанували і шанують калину. Не було, здається, хати у нас в Україні, біля якої не кушувала б калина. Коли забілюють квіти, дівчата ними коси прикрашали, засушували для ліків. Коли кетяги достигали, їх вішали попід стріхою, а взимку клали між шибками вікон. У найлютіші морози і хурделиці вони жилив теплою і красою оселю. Проводжаючи сина в далеку дорогу, мати напувала його калиновим напоєм, а з собою давала хліб з калиною. Де копали криницю, там завжди висажували калину, щоб смачнішою була вода.

Калина опредметнює духовний потяг до своєї рідної землі, свого берега, своїх традицій. Про це свідчить народна поезія: мова – диво калинове, калиновий міст,

калинова сопілка, калинова колиска та ін. Чимало в Україні збереглося населених пунктів з поетичною назвою Калинівка.

Куш калини біля материнської хати – це не лише окраса, а й глибокий символ нашого духовного світу.

Верба. З особливою любов'ю народ опоетизував і вербу. Про вербу, нашу скромну вербу, написано чимало. Навіть важко уявити українське село без верби. Вербняком обсаджували дороги і городи, греблі й ставки, піщані пагорби та береги річок, левади чи видолінки, верболозом засаджувались плавні й болота. Верба росла всюди. Густа крона верб захищала від пекучого сонця чи зливи, оберігала від заметів. Колись із верби клали хату, а потім її стіни обмазували глиною. З неї виготовляли ясла для худоби, кошари. Плели кошики та ін.

Верба – це символ побачень. Громада парубків збиралася для ради під вербою. Під вербами водили танки, дівчата принаджували хлопців, жінки білили полотно. Верба – дерево згоди. Під нею збиралися на віче, чоловіки йшли миритися з жінками.

У народі кажуть: “Зацвіла верба – прийшла весна”. Пухнасті вербові котики випромінюють не лише тепло і ласку, а й запах весни.

За переказами, під ноги Христу, що входив у Єрусалим, кидали молоду зелень. І цією зеленню були гілочки верби. З того часу вони наділялися магічними властивостями. Згідно з повір'ями верба охороняє людей і худобу від усього злого. Застромлена у стіну або під стелею освячена вербова гілка вбереже тварин від напасті. Розтрушений попіл спаленої верби підвищить урожай і вбереже його від загибелі. Освяченою гілкою вдаряли хворих, щоб ті швидше одужували. Гілки верби клали у воду, що в ній купали дитину. Спалювали зелену гілку і обкурювали при лихоманці, з'їдали з освяченої верби дев'ять бруньок від зубного болю.

З вербою пов'язано багато цікавих історій. Не випадково Великий Кобзар, перебуваючи на засланні в Орській фортеці, посадив у пустелі саме вербову гілочку, прижив її, виходив. Вона нагадувала йому рідну Україну. Бо в народі не даремно говорять, що “без верби і калини нема України”. Верба і калина – символи рідного дому, символи нашої України.

Дуб – символ сили, міцності. Коли народжувалася дитина, то в купіль кидали гілку дуба, щоб росла міцною, як дуб. Коли будували хату, під фундамент кидали гілки дуба, щоб рід був сильний і довговічний.

Явір – символ печалі, нещастя, смутку. Явір – свідок смерті та вбивства і загалом загибелі людини. Вода, яка тече з-під явора, – символ плачу. Під явором оплакують своє горе; листя явора, що впало в криницю, занечищує її. За повір'ям, явір виростає з лица убитого, в явір перетворюється людина, вбита горем, – хлопець чи чоловік.

Ялина, сосна – символ печалі, самотності.

Птахи-символи

Ворон, пугач – вісники нещастя, їхній крик – це плач, сум.

Зозуля – символ жіночий, переважно матері, хоч часом означає заміжно жінку. В зозулю за певних обставин перетворюються здебільшого жінки (легенда “Як мати стала зозулею”). Вбити зозулю вважається великим злочином. Зозуля – добрий вісник, пророчиця, правдомовець. Куячи ранками, роздає щасливу долю, а коли співає на могилі, то втішає померлого й живих.

Зозуля – дитина літа, адже саме її спів провіщає про зміну весни на літо, дарує достаток і добробут, віщує врожай і прибуток худоби. Дівчата у зозулі запитують, чи довго будуть у батьковій хаті і як їм житиметься у свекрухи. Не лише добре віщує зозуля, а й зле, навіть нещастя, приносить звістки про смерть ближніх; людина перед смертю кличе до себе зозулю і просить її переслати рідним вісточку про себе; зозуля ж оплакує мертвого, коли близьких біля померлого нема.

У деяких містах і селах починали співати веснянки, коли вперше закує зозуля. А до зозульки зверталися, щоб вона накувала довгі роки життя. У кулаці затискали гроші або зернятка (щоб життя було багатим), вдарили по колінах і промовляли:

*Зозуленько рябенька,
Пташко маленька.
Закуй мені по звичаю,
Доки життя в світі маю.*

Ластівка – символ домовитості. З ластівками пов’язано багато прикмет та повір’їв. Ці птахи приносять щастя і добробут тому дому, де оселилися.

Орел (як і сокіл) – символ чоловічої відваги, сміливості, гордості, мужності. В одній із веснянок він виступає навіть сіячем.

Пара голубів – це родинна пара. У колядках їм навіть приписується створення землі, рослин і неба. Це птахи любові, що часто сидять на священному дереві – дубі. Дівчина називає милого сизим голубком, а він її – голубкою. Це символ вірної любові і злагоди. Сокіл – символ чоловічої краси та відваги.

Синиця – символ дівчини, що збирається заміж.

Соловей – символ веселощів, задоволення, часом він теж віщує долю. Голос солов’я – ознака щастя, а коли цей голос пташка втратить – губиться і щастя. Звиття гнізда – готування молодого до одруження; розорення гнізда – лихо.

Тварини-символи

Ведмідь – символізує неповороткість, незграбність.

Вовк – символ страху.

Воли і корови – символ заможності.

Кінь – символ дружби, товаришування, вірності, працьовитості. Він – вірний товариш юнака: коли грає під ним – радість буде, а спіткнеться перед походом – біда.

Куниця – символ нареченої.

Лисиця – символ хитрості.

Риби – символ роздолля, веселого життя.

Символи неживої природи

Вітер – вісник. Він співбесідник жінки, що сумує. Він несе милому чи милій листи, вісті, а може й милого принести.

Вода – символ здоров'я, чистоти, молодості і краси, веселого настрою. Тепла вода – біда, мутна – печаль, шум води – любовне страждання.

Дорога – це символ блукань, спогаду; стежки протоптані – зв'язок, а зарослі – розлука, забуття.

Дощ порівнюється зі щастям у коханні.

Земля – це мати, символ багатства, достатку. Вона зачинається і відчиняється, як і небо, на весну й на зиму; земля – заспокійниця. Рідна земля – символ сили, що її черпає борець за рідний край, доторкаючись до неї.

Зоря – символ радості, щастя, краси.

Камінь – символ труднощів, горя; у камінь перетворюються ті, хто зраджує, і ті, що тужать.

Місяць – символ нареченого. Він приходить у парі із зорею.

Мороз – символ страждання.

Небо – відчиняється на весну й зачинається на зиму, з неба виходить весна й розсипається роса; небо – це небесні ворота.

Сніг – образ терпіння, сердечної туги, холодного серця, нудьги, розлуки.

Сонце. Гаряче сонце – це серце дівчини, матері; зимове сонце – вдови або мачухи. Схід сонця – народження; захід – смерть.

Туман – уособлення лихого, загрозливого, невідомого і небезпечного. Це смуток зраженої дівчини.

Хмари – символ загрози, лихого, чогось непривітного, гніву, біди, лихої долі.

Стрітенська свічка

На Стрітєння скрізь по Україні в церквах святити воду, а разом з нею святити і свічки. Посвячені на Стрітєння свічки називали стрітенськими, або громовичними, бо їх запалювали і ставили перед образами, коли була страшна негода: буря, грім, блискавка. Вони повинні були оберігати людей і худобу від грому. Цю стрітенську свічку давали хворому, запалювали, коли людина помирала.

У день Стрітєння запалювали посвячені свічки, “щоб весняна повінь не пошкодила посівам і щоб мороз дерева не побив”.

Цю свічку зберігали цілий рік як оберіг від усього злого, особливо від стихій.

Яйце – символ сонця

Яйце було символом сонця, що живить і народжує усе живе на землі. Недарма воно набувало особливого значення у весняних святах. Звичай фарбувати і розписувати яйця на Великдень зберігся і до нашого часу. Яйце – символ весняного переродження. Саме в ньому в слов'янських казках ховали смерть Коцю. Символізує яйце також початок усіх речей. Це символ нового життя.

Свячене яйце

Давня християнська легенда пояснює походження крашанок і галунок так: Марія Магдалина, проповідуючи Христову науку, зайшла аж на двір римського цесаря Тиверія, дала йому в подарунок червону крашанку зі словами: "Христос воскрес!". Звідси і пішов звичай у день Паски дарувати крашанки, писанки. Яйце ніби стало символом воскресіння Ісуса Христа. Як з мертвої шкаралупи яйця родиться нове життя, так і Ісус Христос вийшов із гробу до нового життя. Червона крашанка є символом нашого спасіння через кров Ісуса Христа.

Кам'яні обереги

Як зірки, так і каміння, за середньовічними уявленнями, тісно пов'язані з життям людини. З давніх-давен існує віра у незвичайні властивості природних каменів, мінералів, у їхню здатність впливати на долю людей. Вважають, що одні приносять щастя, другі – біду, треті виліковують від хвороб. Здавна існують списки, за якими кожному місяцеві відповідає певний мінерал. За переказами, він щасливий для всіх, хто народився у цьому місяці.

Січень – гранат червоний, рожевий кварц, родоніт (постійність);

Лютий – аметист, чароїт, скаполіт (ширість);

Березень – аквамарин, амазоніт (мужність);

Квітень – алмаз, гірський кришталь (цнотливість, чистота);

Травень – смарагд, хризопраз, жадеїт, малахіт (любов);

Червень – перли, місячний камінь, агат (здоров'я);

Липень – рубін, шпінель, карнеол (благополуччя);

Серпень – хризоліт, нефрит (щастя в сімейному житті);

Вересень – сапфір, лазурит (мудрість);

Жовтень – опал благородний, яшма (надія);

Листопад – топаз жовтий, бурштин, цитрин (вірність);

Грудень – бірюза, топаз голубий (матеріальне благополуччя).

Вважають, що коли камінь свого місяця народження ви носитимете на собі, наприклад, у персні, чи якийсь інший прикрасі або матимете вдома, то він принесе вам щастя. Так, камінь березня аквамарин (або амазоніт) робить щасливими тих, хто народився в цьому місяці і вселяє у них мужність. Деякі вірування справджуються. Так, підтвердилося, що окремі камені, наприклад, сердолик і бурштин мають лікувальні властивості.

ФОЛЬКЛОРНЕ НАМИСТО

Не загубити! Не втратити! Відродити!... Ці слова, наче заповіт Березині, часто можна почути й нині. І, насамперед, вони стосуються нашої духовної культури, що, як і природа, опинилася під загрозою. Позабували мамині колискові пісні – і вже не можемо своїм дітям їх заспівати, позабували мудрі бабусині казки, забули звичаї і обряди свого народу, забули свій родовід...

Зі знання родоводу бере початок Людина. Коріння ж наше – у батьківській хаті, материній пісні. Любов до свого народу, до своєї квітучої землі починається зі знання народних традицій, звичаїв, із багатющої скарбниці народної творчості, бо, як писав Максим Рильський, “немає мудріших, ніж народ, учителів”.

Що ж робити, аби не забувалися народні традиції, звичаї, обряди, щоб усе передавалося з роду в рід?

Починати треба з раннього дитинства, у той період, коли, за твердженням учених, закладаються основні моральні якості малюка, коли серце його відкрите для добра і справедливості, коли він вчиться любити, шанувати, берегти, коли з ніжною колісковою маминою піснею, доброю бабусиною казкою і мудрим дідушевим жартом, прислів'ям чи приказкою вбирає красу рідної мови, збагачується скарбами народної мудрості.

Дуже важливо розкрити дитині навколишній світ так, щоб він був зрозумілим і дорогим для неї, щоб перші зустрічі з людьми, з природою, з працею, з мистецтвом стали джерелом високої моральності та благородства, духовного становлення особистості. Саме усна народна поетична творчість, відображаючи життя народу в усіх його проявах, є тією невичерпною глибокою криницею, з якої б'ють цілющі джерела народної мудрості, і, напившись з якої, глибше розумієш характер свого народу, відчуваєш красу рідного слова і рідної мови, збагачуєшся духовно.

Казки, пісні, прислів'я, приказки, загадки, інші види народної творчості доступні дітям за змістом і формою. Саме через них малюта чи не вперше дізнаються про культуру і побут свого народу, про народні звичаї і традиції.

Матеріали цього розділу спрямовані на те, щоб допомогти вихователям урізноманітнити роботу з малюками на заняттях і у повсякденному житті, заохотити вивчати народну мудрість, розкрити їм красу й поезію рідного слова, а через нього виховувати любов до рідної землі, до роду, збагатити мову, поповнити запас слів, розвивати мислення, формувати через прислів'я і приказки позитивні моральні якості.

Фольклорні тексти підібрані відповідно до вікових особливостей дітей молодшого, середнього та старшого дошкільного віку і включають найрізноманітніші взірці усної народної творчості від коліскових – до народних ігор.

СЛОВНИЧОК-ДОВІДНИЧОК ДЛЯ ПЕДАГОГА

Забавлянки, потішки – короткі пісні жартівливого характеру, що часто супроводжуються ігровими діями.

Загадки – популярний жанр фольклору, метафоричне чи алегоричне зображення якогось предмета або явища, дотепне запитання з метою виявити кмітливості того, хто відгадує.

Заклички – коротке поетичне звернення до різних явищ природи.

Коліскові пісні – народні пісні, що їх співають тоді, коли заколисують дітей, присипляють їх.

Коломийки – короткі танцювальні пісні, що можуть виступати як приспівки, переважно гумористичного характеру.

Лічилки – невеликий віршований твір, веселий і дотепний, що допомагає при розподіленні ролей у грі.

Мирилки – невеликі віршовані твори морального спрямування.

Приказка – стислий крилатий народний вислів, але без повчального значення.

Прикмети – узагальнені спостереження народу за явищами природи.

Примовки – невеликі віршовані рядки, що містять свого роду дитячі заклинання, примовляння до різних природних явищ.

Прислів'я – короткий, часто віршований крилатий народний вислів, що в ньому у високохудожній формі виражено повчальний життєвий досвід і мудрість народу.

Скоромовки – невеликий жартівливий вислів, побудований на чергуванні певних звуків.

Фольклор – усна народна творчість; сукупність звичаїв, обрядів, пісень та інших проявів духовної культури народу.

ОРІЄНТОВНА ТЕМАТИКА РОБОТИ З ПЕДАГОГІЧНИМИ КАДРАМИ

Педагогічні ради

1. Музичний фольклор як основа формування національної самосвідомості та гуманних взаємин у процесі організації дозвіль.
2. Використання українського фольклору в образотворчій діяльності дітей.
3. Застосування народних ігор в системі фізичного виховання.
4. Реалізація математичних завдань засобами казки.

Семінари-практикуми

1. Скарбниця народної мудрості.
2. Використання фольклору в роботі з дошкільниками.

Консультації

1. Використання легенд у роботі з дітьми.
2. Ігровий фольклор на заняттях та у повсякденному житті.
3. Методика навчання дітей скоромовок.

Колективні перегляди

Перегляди фольклорних свят та дозвіль у різних вікових групах.

Інші форми роботи

1. КВК “Використання фольклору в дитячому садку”.
2. Педагогічний аукціон “Щасливий випадок” (на основі фольклору).
3. “Ой співаночки мої”.
4. Засідання клубу молодих вихователів “До джерел народних”.
5. Педагогічна вікторина “Чи знаємо ми український фольклор?”

ВИКОРИСТАННЯ ФОЛЬКЛОРУ В РОБОТІ З ДОШКІЛЬНИКАМИ

Семинар-практикум для вихователів

Мета: вправлення у визначенні жанрів фольклору; вироблення принципів добору фольклорного матеріалу для роботи з дошкільнятами; використання різних жанрів фольклору у різних видах діяльності дошкільнят.

1. Актуалізація опорних знань педагогів про народознавчі та педагогічні літературні джерела.

Якою літературою ви користувалися, готуючись до семінару-практикуму? Доповнення переліку літератури з її демонструванням.

2. Що ми розуміємо під поняттям “народна творчість”?

Яким синонімом можна замінити словосполучення “народна творчість”? (Фольклор)

Підсумки: Короткий тлумачний словник української мови. – К.: Рад. школа, 1988.

Фольклор – 1. Усна народна творчість. 2. Сукупність звичаїв, обрядів, пісень та інших проявів духовної культури народу.

З життям дитини від колиски до юності у традиційному народному побуті тісно пов'язане явище, що дістало у фольклористів назву “дитячий фольклор”. Він складається з двох великих пластів: перший – твори, складені дорослими для дітей; другий – дитяча творчість. Коло творів, охоплених цим поняттям, широке і багатопланове – за призначенням, тематикою й образною системою, способом і часом використання. Жанри мають різні джерела, що виникли в різні історичні періоди розвитку народу.

3. Пригадати і записати відомі жанри фольклору.

4. Гра-вправа “Який жанр фольклору?”

Примітка. Ведучий семінару-практикуму зачитує фольклорні тексти, а всі учасники визначають їхній жанр.

Конкурс на краще знання різножанрових фольклорних текстів.

Принципи добору фольклорного матеріалу.

5. Жанри фольклору та їх доцільність у різних режимних моментах.

Завдання: в першу колонку запишіть режимні моменти, а в другу – найдоцільніші жанри фольклору, що їх можна використати.

6. Мета жанрів фольклору.

Завдання: Поверніться до колонки, де є перелік фольклорних жанрів, і допишіть мету використання кожного з них. Зачитування мети фольклорних жанрів.

7. Вплив різних жанрів фольклору на емоційний стан дитини.

Завдання: Порівняйте дражнилки, мирилки і казки.

8. Який жанр фольклору найперше повинні чути діти? (Колискові.)

Роль колискових пісень у житті дитини. Представлення моделей занять щодо ознайомлення дітей із колисковими піснями.

Керівник семінару аналізує представлені моделі з позицій використаних методів та прийомів роботи.

9. Які жанри фольклору найдоцільніше використати в адаптаційний період? (Забавлянки, потішки, гумористичні смішинки-веселинки та ін.)

Завдання: Розмежуйте поняття “забавлянка”, “потішка”.

Потіште всіх нас забавлянками (потішками).

10. Зачитайте заклички та примовки. Розрізніть, де закличка, а де примовка. Яка різниця між закличками і примовками?

11. Наведіть приклади коломийок.

Завдання: Керуючись принципами добору фольклорного матеріалу, коломийки якої тематики ви будете використовувати?

У які режимні моменти найдоцільніше використовувати коломийки?

12. Дайте своє визначення скоромовок як жанру фольклору. Наведіть приклади.

Чим цікаві скоромовки для дітей? (змістом, ритмікою). З якої вікової групи доцільно навчати дітей скоромовок? (зі старшої, бо у молодших ще не закінчився процес становлення вимови окремих звуків).

Завдання: Як ви навчате дітей скоромовок? (Обмін досвідом.)

13. З якою метою використовуєте лічилки у роботі з дітьми?

Завдання: Визначте мету запропонованих лічилок.

14. Який жанр фольклору найдоцільніше використовувати, коли між дітьми виникають непорозуміння?

Конкурс “Хто назве найбільше мирилок!”

15. Яку роль у розвитку дитини відіграють загадки?

Завдання: Чи потрібна підготовча робота до вивчення загадок? Якщо потрібна, то яка?

Завдання: Які види роботи із загадкою можна запропонувати дітям?

Як навчити дітей складати загадки?

Місце загадок у роботі з дошкільнятами.

16. Чим відрізняються прислів'я від приказок?

За якою тематикою орієнтовно можна їх поділити? Наведіть приклади.

З якого віку найдоцільніше ознайомлювати дітей із прислів'ями?

Чи на всіх видах занять доцільно використовувати прислів'я?

Наведіть приклади використання прислів'їв на заняттях з рідної мови, природи, зображувальної діяльності, при ознайомленні з числами, цифрами та ін.

17. Визначте мету використання кожної із запропонованих прикмет.

Коли найчастіше використовуються народні прикмети у роботі з дітьми?

Які принципи добору прикмет для роботи з дошкільнятами?

Які виховні й навчальні завдання допоможуть зреалізувати прикмети?

Яка методика ознайомлення з прикметами?

18. Значення казки в житті дитини.

Завдання: Запишіть у першу колонку виховне значення казки, а в другу – пізнавальне.

Яких вимог повинен дотримуватися вихователь, розповідаючи дітям казку? Чи можна розповідати казку “між ділом” (наприклад, коли діти чекають на обід чи сніданок)?

Чи доцільно проводити бесіду за змістом казки, коли казка прочитана вперше? Як треба закінчити заняття після першого прочитання казки?

Яка методика роботи з казкою у кожній віковій групі?

Які дії, на вашу думку, небажані при розповіді казки дітям?

Яка подальша робота за змістом казки може проводитись із дошкільнятами?

Підсумки. Український фольклор має посісти провідне місце у роботі з дошкільнятами. Запорукою успішного його використання у дитячих садках буде дотримання принципів добору фольклорного матеріалу, знання вихователем багатьох взірців різних фольклорних жанрів, що пропонуються дітям, та дотримання методичних порад щодо їх використання.

УСНА НАРОДНА ТВОРЧІСТЬ ТА МОВЛЕННЄВИЙ РОЗВИТОК ДИТИНИ

Мова... Мова – це душа народу. Найдорожче для людини – це думка, а вся солодкість думки – в рідній мові. Ворог може захопити територію. Він може сплюндрувати міста і села. Але доки живе душа народу – народ безсмертний. Вмирає душа – вмирає народ.

Павло Загребельний.

Інформація для педагога

Усна народна творчість, різноманітні звичаї, традиції, обряди, декоративно-ужиткове мистецтво, зразки народних ремесел – це той благодатний матеріал, що за його допомогою дитина має змогу збагатити свої знання про особливості та характер народу, його духовне багатство і культуру.

Вони вчать дитину мислити, розвивають уяву, фантазію, сприяють формуванню моральних якостей.

Народне художнє слово здавна вважали одним із засобів не лише виховання, а й мовленнєвого розвитку дитини.

Ні для кого не є секретом: чим більше дитина знає різножанрових фольклорних текстів, тим ліпше у неї розвинене мовлення. Прислів'я, приказки, ніжні коліскові, забавлянки, загадки, лічилки, мирилки та ін. збагачують словник новими поняттями народознавчого характеру, виховують інтерес і любов до рідного слова.

Вже на першому році життя діти із задоволенням слухають коліскові, ігрові пісеньки, потішки та забавлянки. Вони створюють у дітей радісний настрій, викликають бажання щось говорити – і дитина лепече, а згодом вимовляє окремі склади, що сприяє розвитку мовлення.

На другому році життя продовжується розвиток артикуляційного апарату, поліпшується розуміння та наслідування мови дорослих. Поступово мова стає

засобом спілкування дитини з дорослим. Вона повторює спочатку окремі слова, потім речення, а відтак відтворює текст потішки чи забавлянки. Ігровий характер цих жанрів фольклору з елементами звуконаслідування значною мірою допомагає у вправлянні мовленнєвого апарату.

Трирічні діти володіють значно більшим запасом слів. Для цього періоду їхнього життя характерним є велика мовленнєва активність, неправильна вимова звуків, що згодом може набрати мовленнєвої звички. Тому і на заняттях із звукової культури мови, і у повсякденному житті доцільно використовувати потішки, забавлянки, заклички, скоромовки, лічилки та інші малі жанри фольклору, добираючи їх на відповідні звуки, що їх діти не вимовляють або вимовляють погано. З метою виховання звукової культури мовлення використовують і народні ігри: “Гуси”, “Сірий кіт” та ін. Діалоги, що їх часто зустрічаємо в народних іграх, збагачують лексику дошкільнят, сприяють інтонаційній виразності мови дітей (наприклад, гра “Гуси”).

Старшим дошкільникам доцільно давати для вивчення і скоромовки. Після вивчення тексту можна запропонувати проказати їх, змінюючи силу голосу (пошепки, тихо, голосно), темп мовлення (швидко, посередньо, повільно). Такі вправи дають можливість виробляти у дітей вміння володіти голосом, регулювати його силу і темп, вправляти артикуляційний апарат, удосконалювати вимову звуків. Усе це є доброю основою для вироблення гарної дикції та інтонаційної виразності мовлення.

У роботі з дітьми молодшого дошкільного віку недоцільно використовувати скоромовки, оскільки у них ще не завершився процес правильної вимови звуків.

Формуванню інтонаційної виразності мовлення, його емоційності сприяють заклички та примовки, що їх можна використовувати в різні пори року і в різні моменти: на занятті, коли йдеться про весну і весняні явища (“Вилети, гулю, горою...”).

На прогулянці, коли спостерігаємо за комахами, використовуємо і навчаємо дітей примовок, що стосуються комах (“Комашки, комашки...”).

Розумовий розвиток і збагачення словника дітей відбуваються завдяки вивченню загадок, де сам предмет не називається, а його треба відгадати за певними точними ознаками, характерними діями. Загадки загострюють увагу, спостережливість, мають пізнавальне значення. Разом з тим вони розкривають образність рідної мови і збагачують словник новими поняттями.

Неабиякий вплив на формування лексики дітей мають прислів'я, приказки, образні народні порівняння.

Чим більше їх знає вихователь, тим більше передасть дітям, тим багатшою буде їхня мова. Вивчаючи з дітьми прислів'я та приказки, необхідно пам'ятати, що вони різняться за тематикою. Тому доцільно вивчити з дошкільниками по кілька прислів'їв, приказок та образних порівнянь про працю, чесність, правдивість, хвалькуватість та ін.; необхідно добиватися, щоб діти не лише знали, але й вміли застосовувати на практиці здобуті знання. Потрібно завжди продукувати, якими образними висловами, порівняннями збагатиться мовлення.

Фрагменти мовленнєвої роботи з дітьми

I. Збагачення словника пестливими словами, епітетами.

1. Постійні спостереження за пробудженням природи навесні.
2. Розгляд бруньок на деревах, особливо на кущах бузку, смородини, агрусу. Розповісти, що цілу зиму листочки спали у своїх хатинках-бруньках. Пригріло сонечко. Вони прокинулися і виглянули зі своїх будиночків. Розгляньте все навколо. Кого ще розбудило сонечко від зимового сну? (Травичку.) Діти розглядають травичку, торкаються її руками.

3. Завдання

Знайдіть пестливі форми для слів “трава” (травка, травка-муравка, травичка, травця), “сонце” (сонечко, соненько).

Підберіть епітети, метафори, порівняння до слова “трава” (зелена, ніжна, смарагдова зелень трави, густа, м’якенька; густа, як щітка; молода трава).

II. Мовленнєвий етикет

1. Використання казок у навчанні правилам мовленнєвого етикету.

Через народну казку подаються взірці живої народної мови, мовленнєвого етикету. Саме в казках зустрічаємо традиційні словесні формули вітання, побажання, вибачення, віншування. Українці вважали, що той, хто говорить, завжди вкладає в слово не лише думку, а й певну енергію. Тому слова можна назвати своєрідними провідниками добра і зла.

2. Вивчити прислів’я: Скільки разів ти привітався з людьми, стільки Господь дасть тобі здоров’я. Ознайомлення з традиційними формами вітання: Здоровенькі були! Зі святом будьте здорові! Доброго здоров’я!

3. Згідно з народною і християнською мораллю не годиться довго тримати гнів. Тому доцільно ознайомлювати дітей зі словами та мовними зворотами, що виражають вибачення. Наприклад: даруйте на цім слові; прошу, пробачте на слові; не у гнів будь сказано; нехай Бог простить, і я прошою.

4. Вивчити прислів’я: “Хто старе поминає, той щастя не має.”

ЛОГОПЕДИЧНА РОБОТА НА ОСНОВІ ВИКОРИСТАННЯ ФОЛЬКЛОРУ

Семінар-практикум для педагогів-логопедів

Мета: розкрити навчальні та виховні можливості різних жанрів фольклору в розвитку мовлення та у логопедичній роботі.

План

1. Фольклор та його жанри.
2. Принципи добору фольклорного матеріалу.
2. Використання фольклору в логопедичній роботі.
3. Моделювання форм логопедичної роботи з дітьми з використанням різних жанрів фольклору.

Модель проведення семінару-практикуму

1. Епіграф. Немає мудріших, ніж народ, учителів. М. Рильський.
Як ви розумієте вислів?
2. Дайте пояснення поняттю “народна творчість” (Усе, що створив народ протягом віків.).
3. Яким синонімом можна замінити словосполучення “народна творчість”?
4. Запишіть у колонку відомі жанри фольклору, охарактеризуйте їх, наведіть приклади кожного з жанрів.
5. Принципи добору фольклорного матеріалу:
6. Заповніть таблицю.

Жанр фольклору	Приклад	Спосіб використання

7. До колонки, що в ній були записані жанри фольклору, навпроти кожного запишіть логопедичне завдання, яке може найефективніше зреалізуватися через поданий жанр фольклору.

8. Розвиток фонематичного сприйняття здійснюється на початкових етапах логопедичної роботи і проходить в ігровій формі на фронтальних, групових та індивідуальних заняттях. Ця робота охоплює 6 етапів:

- 1-й етап – розпізнавання важких для вимови звуків;
- 2-й – розрізнення висоти, сили, тембру голосу на матеріалі однакових звуків;
- 3-й – розрізнення слів, близьких за звуковим складом;
- 4-й – диференціація складів;
- 5-й – диференціація фонем;
- 6-й – розвиток навичок елементарного звукового аналізу.

Завдання: Для кожного ряду на аркушах дати завдання на одну з шести позицій.
Принцип роботи – “ланцюжок”. 1-й у ряді доповідає, усі інші – доповнюють.

9. Які ще вади мовлення можна коректувати, використовуючи жанри фольклору?

10. Доберіть із книжки “Чарівна скринька” фольклорний матеріал на:
- а) ринолалію (порушення тембру голосу і звуковимови, що пов’язані з будовою мовленнєвого апарату);
 - б) моторну афазію (повна або часткова втрата здатності говорити або розуміти мову внаслідок ураження мовленнєвих центрів).

При моторній афазії логопедична робота включає в себе наступні етапи:

- а) активізація лексичного запасу;
- б) формування зв’язного мовлення.

11. Запишіть приклад з власної практики роботи з дитиною, що має певні мовленнєві вади. Доберіть жанр фольклору.

Примітка. Завдання виконують по рядах: один ряд дає приклади, інший – рекомендації щодо використання фольклору, добирають методи і прийоми.

12. Порушення темпу мовлення:

- а) тахілалія – пришвидшений;
- б) брадилалія – сповільнений.

Завдання:

- а) Чи можна використати фольклор? Які саме жанри? Наведіть приклади.
- б) Із “Чарівної скриньки” доберіть вправи на логопедичну ритміку.

Примітка: Завдання виконується у парах на аркушах.

13. Дайте характеристику голосу:

- а) висота –
- б) сила –
- в) тембр –

Завдання: Які жанри фольклору допоможуть у корекційній роботі? Наведіть приклади жанрів фольклору на корекцію висоти, сили та тембру голосу.

14. Коли процес засвоєння дітьми знань найефективніший? (Тоді, коли у дітей є інтерес, зацікавленість, бажання вивчити.) Як ви сплануєте роботу, щоб викликати у них інтерес?

Підсумки та рекомендації

1. Фольклорний матеріал повинен зацікавити дітей, викликати бажання його вивчити.
2. Необхідно врахувати досвід дитини, її можливості для запам’ятовування.
3. При ознайомленні дітей з тим чи іншим жанром фольклору доцільно використовувати ігрові моменти, ситуації, різноманітний і відповідно підібраний до теми наочний і демонстраційний матеріали.
4. Зазделегідь визначити, які слова збагатять мову дітей та які логопедичні завдання найефективніше зреалізуються через цей жанр фольклору.
5. Необхідно усвідомити, який вплив матиме цей жанр фольклору на емоційний стан дитини.

МОДЕЛЮВАННЯ ФОРМ ЛОГОПЕДИЧНОЇ РОБОТИ З ВИКОРИСТАННЯМ ЖАНРІВ ФОЛЬКЛОРУ

Семінар-практикум для логопедів

1. Зміст, завдання і мета логопедичної роботи (коротка інформація).
2. Характеристика найпоширеніших мовленнєвих вад.
3. Заповнити матрицю за таким взірцем:

Мовні вади	Жанр фольклору, що його можна використати для корекції	Методи і прийоми використання жанрів фольклору

Наприклад:

а) Розвиток фонематичного сприйняття:

- висота;
- сила;
- тембр.

б) Порушення темпу мовлення:

- тахілалія;
- брадилалія.

Примітка. Логопеди діляться на 4 підгрупи (групова форма роботи).

4. Ознайомлення зі звуками. Їх характеристика.

Завдання 1. Дібрати жанри фольклору на заданий звук. (Робота з книгою “Чарівна скринька”.)

Завдання 2. Дібрати методи, прийоми, форми використання фольклорних текстів у корекційній роботі.

5. До лексичних тем (на вибір керівника семінару) дібрати фольклорний матеріал.

Примітка. Завдання даються кожній підгрупі.

6. Робота з конспектами занять.

Завдання. Пропонується незакінчений конспект фронтального заняття для кожної групи. Дописати хід заняття з уведенням у канву конспекту фольклорного матеріалу.

Підсумки

1. Фольклорний матеріал є тим благодатним ґрунтом, на основі якого можна здійснювати мовленнєву корекційну роботу.

2. Фольклорний матеріал здебільшого доступний для дітей, легко ними сприймається і засвоюється. Однак важливо дотримуватися принципів добору фольклорного матеріалу.

ВАЛЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ

Жанр фольклору	Оздоровча мета	Реалізація мети
Колискові пісні	Створити позитивну заспокійливу атмосферу. Важливість дотримання режиму дня, зокрема сну, для повноцінного фізичного розвитку. Формувати звичку до денного сну, бажання вчасно лягати спати.	Ознайомлення з колисковими піснями. Навчання дітей їх співати через ігрові дії з лялькою. Бесіда про користь денного сну та дотримання розпорядку дня.
Забавлянки: “Коточку, де був?” “Кує коваль бричку”	Користь молока. Імітація рухів відповідно до змісту. Вправи для м’язів шії та рук.	Ігрова ситуація. Котик п’є молоко, тому він здоровий. Інсценізація забавлянки відповідно до твору. Поєднання словесного супроводу з діями.

Смішинки-веселинки	Позитивні емоції. Регуляція сили голосу. Розвиток слуху.	Проблемне запитання: Від чого можуть боліти горло, вуха? Дидактична вправа “Поспілкуймося” (діалогічне мовлення дітей). Визначення пари, котра вибрала максимально допустимий і найкращий тон спілкування.
Заклички та примовки: “Мишко, мишко...” “Гикавка, гикавка...” “Водичко, водичко” “Сороко, сороко...”	Для заспокоєння дитини, у якої випадають зуби. Один із методів відволікання уваги дитини, щоб позбутися гикавки. Для подолання боязні води. Для заспокоєння дитини, якій щось потрапило до ока.	Вивчення закличок та примовок. Моделювання ситуацій на основі вивчених закличок та примовок в ігрових діях з лялькою.
Веснянки	Оздоровча сила землі. Добрі побажання.	Вивчення веснянки “Топтати ряс”. Бесіда за змістом веснянки. Бесіда про користь ходіння босоніж.
Прислів'я та приказки	Людські вади, що впливають на власне здоров'я та здоров'я оточуючих. Здоровий спосіб життя. Психологія людських стосунків.	Вивчення прислів'їв та приказок про риси людського характеру. Бесіда за прислів'ям: “Ввічливий та чемний – усім приємний”. Моделювання та розв'язання проблемних ігрових ситуацій на формування морально-етичних норм поведінки та збереження психічного здоров'я.
Загадки	Формування елементів валеологічного світогляду.	Вивчення загадок про органи людського тіла, про корисні для здоров'я овочі та фрукти.
Народні ігри	Усунення плоскостопості, розвиток дрібної моторики рук, координація рухів, фізичне навантаження на всі групи м'язів.	Розучування народних ігор.
Народні пісні	Профілактика деяких хвороб через проспівування голосних та приголосних звуків.	Вивчення дитячих народних пісень. Навчання координації рухів відповідно до тексту.

ОРІЄНТОВНА ТЕМАТИКА ДОЗВІЛЛЯ ДЛЯ ДІТЕЙ ТА ДОРОСЛИХ

Подорож у казку.

Легенди мого краю.

Вечір гумору.

Пісні моєї бабусі.

КВК – народна творчість.

Вікторина “Чи знаєш ти народну творчість?”

Конкурс знавців фольклору.

“Народ скаже, як зав’яже”. Прислів’я та приказки на всі випадки життя.

Вірю – не вірю. Народні прикмети.

Природа в прикметах і повір’ях.

Ігри наших дідусів та бабусь.

ОРІЄНТОВНА ПЕРСПЕКТИВНА КАЛЕНДАРНА СІТКА ВИКОРИСТАННЯ ЖАНРІВ ФОЛЬКЛОРУ

Назви місяців	Жанри фольклору
Вересень	Прислів’я та приказки про рідний край, дитячий садок, про розум, науку. Загадки про осінні явища природи, овочі та фрукти. Забавлянки та потішки.
Жовтень	Прислів’я та приказки про сільськогосподарську працю, працьовитість. Народна казка “Колосок”. Вивчення потішок.
Листопад	Приказки про працю. Народні прикмети про осінь та осінні явища. Колискові пісні.
Грудень	Прислів’я та приказки про дружбу, добрі звички та поведінку. Загадки про іграшки. Колядки.
Січень	Бувальщини та перекази про народні ремесла. Різдвяні звичаї. Посівалки. Щедрівки.
Лютий	Загадки про народні іграшки. Лічилки, мирилки, дражнилки. Народні прикмети, пов’язані зі святом Стрітня.
Березень	Веснянки, заклички, примовки. Весняні прикмети. Народні ігри.
Квітень	Легенди про писанки. Коломийки. Гаївки, гаївкові ігри та забави.
Травень	Весняні та літні народні ігри. Казки, легенди, перекази. Народні прикмети. Прислів’я і приказки про довкілля та безпечну поведінку.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ТА ПОРАДИ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ РІЗНИХ ЖАНРІВ ФОЛЬКЛОРУ

Скарбниця народної мудрості надзвичайно багата. Є в ній казка і легенда, пісня і дума, загадка, прислів’я і приказка, весела забавлянка і ніжна колискова, цікава гра і мирилочка-дружилочка та ін. Лише пісень записано понад двісті тисяч.

У колискових піснях втілилися вся материнська любов, добро, краса, справедливість, що їх кожна мати, кожен народ прагне виплекати в юних душах.

В іграх-забавлянках та потішках перед дитиною розкривається навколишній світ. Вони створюють веселий настрій, приносять радість, потішають малюка.

Бабусині казки, легенди, перекази вчать розрізняти добро і зло, формують мораль майбутньої людини.

Із пісень та дум віє минувиною нашого народу.

А загадки, прислів'я та приказки, анекдоти та бувальщини збагачують мову влучними висловами, дають можливість зрозуміти дух і характер нашого народу.

Народне художнє слово здавна використовували як один із засобів не лише виховання, а й розвитку мовлення дитини.

Усі види і жанри народної творчості в більшості своїй доступні, зрозумілі дітям за змістом і формою, наділені ігровими моментами і легко сприймаються ними, а тому практично можуть використовуватися в усіх режимних моментах упродовж усього часу перебування дитини в дошкільному закладі.

Капризує маля – а ми йому веселу забавляночку, потішку.

Розсіяна увага дитини під час проведення занять, а ми цю увагу мобілізуємо за допомогою веселої і дотепної загадки.

Посварилися діти, а ми їм добру мирилочку-дружилочку:

Помирімося, помирімося,

Одне одному посміхнімося.

Будемо дружити, як у гаю квіти.

А щоб без образ і суперечок вибрати ведучого у грі – використаємо і вивчимо лічилки.

Злість, егоїзм, жадібність та інші негативні риси лікуємо народним жартом, прислів'ям, приказкою.

А на сон, щоб був міцний і здоровий, розкажемо добру казочку і ніжно заспіваємо колискову.

При організації роботи з дітьми щодо ознайомлення з різними жанрами фольклору необхідно керуватися такими основними положеннями:

Фольклорний матеріал для дітей повинен бути:

- а) доступний;
- б) зрозумілий;
- в) відповідати рівневі розвитку дітей.

Коліскові пісні

Ритмічно погойдується колісочка. Тихо, спокійно, монотонно летється над нею колискова. Маля заспокоюється, заплющує очі на міцний і здоровий сон.

Виховне значення колискової в житті дитини надзвичайно велике. Пестливі, лагідні слова, зрозумілі і доступні для дитячої уваги, фантастичні образи Сонка, Дрімоти, Кота-воркота та ін. заспокоюють дитину. Через коліскові дитина починає вслухатися і пізнавати звуки рідної мови. А соціологи стверджують, що діти, котрі засинали під спів колискових, не можуть бути жорстокими.

Ознайомлення з колисковими і навчання дітей цих пісень може проводитися на музичних заняттях, під час навчання ігровим діям з лялькою та в інші режимні моменти, в різноманітних ігрових ситуаціях.

У групах раннього віку, проводячи дидактичну гру “Вкладемо ляльку спати”, вихователь співає колискову для ляльки. Пропонує дітям ще раз допомогти йому заколисати ляльку (вона не хоче спати, треба її погойдати і пісеньку колискову заспівати). Діти підспівують.

Вкладаючи дітей спати, вихователь співає ту саму колискову, що її співав для ляльки.

Після кількаразового повторення діти зможуть уже самі повторити слова колискової та використати її під керівництвом вихователя у своїй ігровій діяльності.

У старших дошкільних групах відбувається подальше ознайомлення з колисковими. Дітям цього віку можна поставити запитання: чому такі пісні називаються колисковими; які ніжні і пестливі слова використані? Тобто на основі текстів колискових збагачувати мову дітей пестливими словами, виховувати ніжність, доброту, лагідність. До роботи по ознайомленню старших дошкільників з колисковими потрібно залучати і батьків.

Можна запропонувати, щоб батьки навчили дитину співати хоча б одну колискову пісню. Як підсумок роботи, доцільно провести свято “у маминій світлиці” на тему: “Заспіваю колискову” і влаштувати конкурс для батьків, бабусь на краще виконання колискової пісні. (Див. с. 69–72).

Знання колискових пісень діти старшого дошкільного віку можуть використовувати у різних видах ігрової діяльності: під час дидактичних, сюжетно-рольових ігор, ігор-драматизацій.

Забавлянки і потішки

Забавлянки і потішки – невеликі високохудожні віршовані твори. У них майстерно поєднуються зміст і форма, багато влучних епітетів, метафор, порівнянь, вдало вплетених у їх канву ігрових моментів. Таку назву цей вид фольклору одержав, мабуть, тому, що метою забавлянок і потішок є розвеселити дитину, переключити її увагу з предмета, що викликав незадоволення, на інше, відвернути увагу від неприємного.

Забавлянка і потішка повинні супроводжувати все раннє дитинство і старший дошкільний вік.

Одним із перших об’єктів, що їх вивчає дитина на першому році життя, є її власне тіло. Вона грається своїми рученятами і ніжками, розглядає їх, тягне до рота.

У цей період доцільно використати забавлянки і потішки, в яких є ігрові дії з руками і ногами. Наприклад: “Ладі-ладусі...”

Дорослий, стоячи навпроти дитини, плеще в долоні, промовляючи слова потішки: Ладі-ладусі, де були.

*Ладі-ладусі!
Де були?*

– У бабусі.

– Що їли?

– Оладки.

Маля прислухається до мови дорослого, спостерігає за його рухами, але самотійно відтворити їх ще не вміє. Тому дорослий бере його долоньки, плеще і промовляє далі потішку:

– З чим оладки?

(З медком та солодким молочком...)

– Шу-у-у-у ...полетіли.

На голівоньку сіли, півником заспівали: Ку-ку-рі-ку!

Після кількарізних повторень дитина починає сама імітувати відповідні рухи.

Ці жанри фольклору використовуються у всіх вікових групах. Найбільший ефект і користь приносять ясельним і молодшим діткам, особливо в адаптаційний період, коли маля від мами переходить у руки “чужої тітки-виховательки”. І якщо ця вихователька в своєму арсеналі має великий запас потішок та забавлянок, дитя швидко забудеться, заспокоїться, розвеселиться і період звикання до нової обстановки буде не таким болючим та затяжним.

Відповідно до віку зміст потішок ускладнюється і кількість їх збільшується.

Старшим дошкільникам варто пропонувати використовувати забавлянки у сюжетно-рольових іграх, особливо, коли проводяться ігрові дії з лялькою. Вихователь повинен пам'ятати, що сучасні малята – це майбутні мами й тата, а тому їх необхідно навчити забавляти дитину-ляльку, виховувати у них почуття ніжності і любові до молодших.

Заклички і примовки

Наші предки перебували у тісній єдності з природою, обожнювали її, наділяли чудодійними властивостями і одухотворювали її.

Вони переважно були землеробами і залежали від сил природи. А тому зверталися до дощу, сонця, хмар із проханням, щоб полив рясний дощ, щоб хмари розійшлися, щоб сонце виглянуло і т. д. Такі невеликі твори віршованої форми називали закличками або примовками.

У давнину вони, мабуть, ще й супроводжувалися якимись ритуальними діями. Заклички і примовки різноманітні щодо “об’єктів” звертань:

Мурашко, мурашко, садова кашко,

Дай мені кваску, а я тобі медку.

Звертаються як до “об’єктів” живої, так і неживої природи.

Наприклад:

Дощику, дощику, припусти

На бабині капусти,

На дідові дині,

Щоб поїли свині.

Різняться вони також за характером і змістом звертань.

Одні заклички та примовки розважального змісту, інші – своєрідне ворожіння, пророкування майбутнього.

Оскільки заклички і примовки невеликі, доступні за змістом і формою, відображають тісний зв'язок наших предків з природою, доцільно вже з другої молодшої групи ознайомлювати дітей з цим жанром усної народної творчості.

Ця робота може проводитись у всі режимні моменти та впродовж всього дня перебування дитини в дошкільному закладі.

При цьому вихователь повинен продумати і підібрати такі заклички і примовки за змістом та формою, щоб вони були зрозумілими, доступними дітям відповідної вікової групи і зацікавили їх. Крім того, треба вибрати відповідну ситуацію і відповідне місце для ознайомлення із закличкою чи примовкою.

Наприклад:

Ранок. Діти вмиваються. Вихователь промовляє:

Водичко, водичко, помий мені личко.

Діти **збираються на прогулянку**, а на вулиці дощ.

Не йди, не йди, дощику,

Зварю тобі борщичку

Та поставлю на горі,

Щоб не їли комарі.

На прогулянці спостерігають за мурашкою (слимаком, жуком, сонечком та ін.)

Павлику-равлику,

Вистав свої різжки.

Тобі два, мені два,

Поділимоь обидва.

Друга половина дня. Ігрова діяльність. Ігри дітей з лялькою. Купаємо ляльку.

Коли виймаємо з ванни, промовляємо такі слова:

Течи, течи, водо, з мене,

А я буду рости з тебе,

А ти будеш витікати,

А я буду виростати.

У цій ситуації вихователь може використати ще одну закличку.

Сказати дітям, що дитині-ляльці попала ненароком вода у вуха. Щоб вона вийшла, треба промовити такі слова:

Вийди, водо, з вуха,

Щоб я не була глуха.

Коли промовляють цю примовку, діти стрибають на одній нозі, і, приклавши долоні до вух, хитають головою то в один бік, то в інший, щоб витікала вода.

Друга прогулянка. Діти спостерігають за птахами. Побачивши перших ластівок, промовляють таку закличку:

Ластівки, ластівки,

Візьміть собі веснівки.

Нате вам камінці,

Дайте мені рум'янці.

Щоб позбутися ластовиння, діти підкидають камінці вгору і промовляють заклички.

У вечірні години можна використовувати заклички та примовки розважального характеру.

Наприклад (коли дитина гикає):

– *Гикавко, гикавко, де була?*

– *На лузі.*

– *Що робила?*

– *Кропиву збирала.*

– *А де ж діла?*

– *Покинула.*

– *То покинь і мене.*

Залежно від ситуації вихователь теж може використати закличку чи примовку. Наприклад, дитині потрапило щось до ока, можна промовити такі слова:

Сороко, сороко, вичисти мені око.

Дідку, дідку, полізь на драбинку та вийми запорошинку.

Порошко, порошок, вийди на доріжку, дам тобі горошку!

Коли в дитини випадав зуб, його викидали через грядки і промовляли:

Мишко, Мишко,

На тобі кістяний зубок,

А мені дай залізний.

Заклички і примовки можна використовувати у всіх дошкільних групах.

Вони сприяють не лише розвиткові мовлення, виробленню дикції та інтонаційної виразності, але й позитивно впливають на емоційний стан та настрої дітей.

КАЛЕНДАРНО-ОБРЯДОВІ ПІСНІ

Веснянки

Колись весну зустрічали пишно і радісно, з піснями, танцями, іграми. Пісні, що їх співали під час зустрічі весни, називали веснянками. В деяких місцевостях України їх ще називають гаївками, гагілками (на Галичині), маївками, магівками (на Поліссі), рогульками (на Волині).

В окремих регіонах весняні пісні носять назву гри, що її полюбляють у цій місцевості: “Жук”, “Володар”, “Перепілка”. У західних областях України гаївкою називають ігрові і танкові пісні, що їх співають лише на Великодні свята.

Назва “веснянка” об’єднує всі пісні, що їх співають переважно на вулиці, на вигоні за селом від ранньої весни аж до Зелених свят.

Купальські пісні

Їх виконували під час свята Івана Купала. Це свято співпадає з днем літнього сонцестояння. Напередодні свята хлопці і дівчата з радісними співами виходили

за село, розкладали вогнище на горі біля річки, танцювали навколо того вогнища і стрибали через нього. Дівчата співали пісні, ворожили про свою долю, прибирали голову квітами, а також прикрашали деревце, що його називали Мареною, Купайлом або Купайлицею. Вранці вмивалися іванівською рососою, щоб бути гарними. В Карпатах дівчата плели вінки з пахучих трав, а потім також перев'язувалися перевеслами з цих трав.

Жниварські пісні

Пісні, що їх виконували під час жнив, називали жниварськими. Вони поділяються на три групи: *зажинкові* – ті, що величають вправних жниць. Співають їх, коли вижнуть перший сніп, бажають, щоб цих снопів було якомога більше. *Власне жниварські* – у них звучить скарга на тяжку хліборобську працю і долю, на втому під час жнив. *Обжинкові* – у них звучить задоволення з того, що вдалося успішно завершити тяжкий хліборобський рік.

Жнива позаду. На полі зжатиї останній сніп. Його прикрашають стрічками та з піснями несуть у село господареві. Цей сніп – “дід”, або “осталець” – символізує достаток, запоруку нового гарного врожаю. Із пшеничних або житніх колосочків дівчата плели вінок – символ щедрого врожаю та успішного завершення жнив. Закосичений маками, волошками, калиною вінок прикрашав найкращу жницю. По дорозі до дому господаря співали пісень, що в них вшановували обжинковий вінок.

Колядки, щедрівки, посівалки

Колядування, щедрювання належать чи не до найдавніших пісень обрядового циклу. Наші предки вірили, що в різдвяні ночі збирається всяка нечисть земна, аби перешкодити визріванню світлої сили, і тому вони теж збиралися в гурти, ходили від хати до хати і відлякували оті темні сили. При цьому співали величальних пісень, що в них славили Сонячного Духа, а господарям дому бажали миру, достатку, щастя та здоров'я. Таких людей в народі називали колядниками.

Колядки виконували під час Різдва. Молоді люди обходили всі хати у селі з піснями і величальними господарям дому. За це вони одержували подарунки.

Щедрівки співали перед Новим роком діти і дівчата під вікнами односельців.

Колядки і щедрівки відрізняються хіба що рефреном, який повторюється: “Щедрий вечір, добрий вечір”. Їх виконують урочисто, піднесено, вони мають виразне емоційно - романтичне забарвлення, звернені до господаря, господині, до їхніх дітей, уславлюють життя в родині, тепло родинних стосунків.

Посівалки (засівалки, посипалки) виконують діти вранці першого дня нового року.

Діти ходять, посипають зерном двір і хату господарів, віншують (бажають) господарям усяких гараздів:

*Сійся, родися,
Жито-пшениця
І всяка пашиця.*

*На цей Новий рік,
Щоб вам вродило
Краще, як торік.*

У календарно-обрядових піснях закладені мудрість і досвід народу, його духовне багатство, морально-етичні ідеали. Вони, різноманітні за змістом і формою, за характером, виконувались у певні календарні періоди, нерозривно пов'язані з певною порою року, певними звичаями та обрядами, ігровими діями.

Ознайомлення дітей дошкільного віку з календарно-обрядовими піснями найдоцільніше починати зі старшої групи, бо молодші дошкільники ще не в змозі зрозуміти й усвідомити ті чи інші обряди та обрядові пісні.

Ця робота повинна проводитися через ознайомлення з тим чи іншим обрядом.

А оскільки здебільшого всі календарно-обрядові свята та обряди проходили і проводилися на вулиці, в природі, то і заняття такого типу треба проводити в природі. Перш за все необхідно дібрати зрозумілий і доступний малюкам фольклорний матеріал того чи іншого обряду і в невимушеній формі розповісти про певний звичай чи обряд. На музичних заняттях з допомогою музичного керівника вивчити пісні, що стосуються того обряду, що про нього розповів вихователь. Саме від останнього вимагається велика підготовча робота.

Ознайомлення зі звичаєм чи обрядом може проводитися в різних режимних моментах.

Вивчення календарно-обрядових пісень без знання звичаїв та обрядів практично неможливе. Дитина, звичайно, може механічно завчити обжинкові пісні, купальські та інші. Однак вона ніколи не відчує краси цього поетичного фольклорного жанру, якщо ці пісні будуть відірвані від контексту, тобто від розповіді про той обряд, про який співається в пісні.

Коломийки

Коломийки – оригінальний різновид усної народної творчості. Це коротенькі пісеньки, що можуть виступати як приспівки. В них – сум і радість, печаль і надія, спочинок, турботи і забави, в них – традиції і вірування. За словами І. Франка, – це “широкий образ нашого сучасного народного життя”.

У них – багата народна мова, характерні звороти і порівняння, епітети, легкий ритм, зрозумілість і доступність змісту для дітей, це є прекрасне джерело для навчання дітей рідної мови.

З коломийками варто знайомити старших дошкільників переважно в години дозвілля. Вони не лише спонукають дитину вслухатися в звуки рідної мови, але й викликають радісний настрій.

Скоромовки

Скоромовка – невеликий гумористичний твір, побудований на чергуванні певних звуків, що, чергуючись, утруднюють швидку вимову слів. Вони цікаві для дітей своїм змістом, ритмікою.

Вивчення скоромовок доцільно починати зі старших груп, оскільки в молодших і середніх групах ще не закінчився процес становлення вимови окремих звуків.

Скоромовки можна вивчати з дітьми впродовж усього періоду перебування дитини в дошкільному закладі:

Вранці – в індивідуальній роботі з дітьми з метою вправлення їх у правильній звуковимові.

На заняттях. Вивченню скоромовки може бути присвячене все заняття або, якщо з розвитку мовлення, то якась його частина; на заняттях з виховання звукової культури мовлення просто не обійтися без скоромовок, якщо хочемо поліпшити інтонаційну виразність мовлення, навчити регулювати силу голосу і вробляти темп мовлення.

Під час прогулянок і у вечірні години теж доцільно використовувати скоромовки для індивідуальної роботи з дітьми, у яких погана дикція.

Діти повторюють за вихователем слова скоромовки (хором і поодинці) спочатку повільно, а потім пришвидшують темп.

Навчаючи скоромовок, вихователеві необхідно пам'ятати:

по-перше, діти повинні чітко усвідомити і зрозуміти зміст скоромовки і кожне слово;

по-друге, необхідно добиватися при повільному промовлянні скоромовки чіткої вимови усіх звуків у словах. Лише після цього можна пропонувати дітям вимовляти скоромовку швидше.

Коли скоромовка вивчена, можна запропонувати промовляти її із різною силою голосу: пошепки – тихо – голосно – тихо – пошепки.

У скоромовках діти не лише навчаються вимовляти важкі сполучення звуків, але й вправляють артикуляційний апарат, вчать володіти голосом, регулюючи його силу і темп.

Лічилка

Лічилка – невеликий віршований веселий і дотепний твір, що допомагає дітям при розподіленні ролей у грі.

Лічилки можуть бути сюжетні або позбавлені його. Часто лічилками виступають невеликі вірші, заклички, примовки.

Люблять діти і лічилки, що мають якісь несподівані слова чи перекирвання слів. Наприклад:

*Ене, Бене,
Три контори,
Цукор, букор, помідори,
Аз, бас, кислий kwas,
Жмурити іде Тарас.*

Діти часто самі складають лічилки або переймають їх від старших.

Лічилки як малий жанр фольклору легко засвоюються дітьми, вони розвивають мовлення, пам'ять, поліпшують настрій.

Мирилки

Мирилки – невеликі віршовані твори морального спрямування. Вони покликані усунути конфліктні ситуації, що часто виникають між дітьми у процесі різних видів діяльності. Найчастіше їх використовують у бесідах на моральні теми та при конфліктах дітей, щоб усунути їх. Дітям пропонують подати одне одному руки і промовити слова мирилки. Наприклад:

*Помирімося, помирімося,
Одне одному посміхнімося...*

Або:

*Летів горобець,
Сів на стовпець.
Нашій сварці – кінець.*

Загадки

“Мальовничим описом предмета” називав загадки К. Ушинський. І, дійсно, у загадках сам предмет не називається, його треба відгадати за точними ознаками, властивостями, характерними діями.

Загадки відіграють велику роль у розумовому розвитку дитини. Вони уточнюють уявлення дітей про відомі вже предмети, мобілізують спостережливість, розкривають особливості рідної мови і її образність, вчать мислити і активізують уяву.

Щоб діти осмислено навчилися відгадувати загадки, перш за все вони за допомогою вихователя мають добре ознайомитися з предметом, про який ідеться у загадці, його властивостями, характерними діями та особливостями, що відрізняють його від інших предметів. Лише після цього вихователь загадує загадку.

Наприклад: *Стоїть тичка, на тичці – капличка, а всередині повно людей.*
(Маківка і мак).

Вихователь разом з дітьми розглядає маківку, діти описують її, потім можна розкрити та подивитися, як багато там є маку, дати покуштувати його.

Тільки після цього загадати загадку.

Дітей доцільно навчати складати свої загадки. Під час дидактичних вправ на закріплення знань можна дати такі завдання: знайдіть предмет, що його я опишу.

На другому етапі навчання дітей складанню загадок завдання ускладнюються: одна дитина йде жмурити, всі інші – вибирають якийсь предмет і описують його з різних сторін. Дитина-жмурка повинна відгадати, про який предмет ідеться.

Наприклад:

1-й етап

На столику знаходяться різні предмети. Вихователь описує предмет:

*Має два скельця, має три дужки,
Чіпляється за ніс і за вушка,
Очей не має, а іншим бачити допомагає.*

Діти відгадують предмет за описом.

2-й етап

Дитина-жмурка йде жмурити. Всі інші домовляються, про що будуть складати загадку, наприклад, про сніг. Діти повинні назвати жмурці всі якості та властивості снігу, але не називати його. Жмурка має відгадати.

3-й етап

Вихователь дає взірць загадки, а діти складають відповідно свої. Загадки можна використовувати під час бесід про різні предмети і явища, під час спостережень за живою і неживою природою для мобілізації уваги під час занять, особливо на початку заняття з метою зацікавлення дітей роботою.

Доцільним є використання загадок під час різноманітних свят та розваг.

Цікавою формою дозвілля для старших дошкільників може бути свято на тему “Загадаю загадочку”.

Прислів'я та приказки

Прислів'я та приказки називають енциклопедією народного життя, бо в них узагальнений увесь життєвий досвід народу, його побут, культура, духовне життя, господарська діяльність, його взаємини з природою і навколишнім оточенням.

Це надзвичайно багата духовна скарбниця наших прабатьків, своєрідний написаний звід правил поведінки.

Прислів'я та приказки мають великий вплив на формування лексики дітей, сприяють виробленню в них морально-етичних норм поведінки.

Чим більше малюки знають прислів'їв та приказок, вміють використовувати їх на практиці у процесі спілкування, тим багатша й образніша їхня мова.

Негативні риси характеру чи не краще лікувати за допомогою народної мудрості, що є у прислів'ях і приказках, народних жартах, ніж за допомогою довгих, одноманітних, багаторазових повчань.

Вихователь має необмежені можливості використання прислів'їв та приказок на різноманітних заняттях та різних видах діяльності дітей, в процесі спілкування між дітьми.

Оскільки прислів'я і приказки надзвичайно різноманітні за своєю тематикою, доцільно вивчити з дітьми їх кілька: про працю, чесність, ввічливість, охайність та ін. Таке навчання мусить відбуватися в тісному контексті з творами художньої літератури, бесідами на морально-етичні теми, у відповідних ситуаціях, при ознайомленні з господарською діяльністю людини.

Наприклад: Читаючи або розповідаючи дітям казку “Колосок”, можна використати прислів'я та приказки про працьовитість, скромність.

На заняттях з математики, ознайомлюючи з числами і цифрами, можна використати прислів'я та приказки з числовим значенням. Наприклад: один у полі не воїн; на двох вариться, третій – поживиться; хоч три дні не їсти, аби з печі не злізти; сім п'ятниць на тиждень.

Використовуючи на заняттях з математики прислів'я та приказки, виховате-

ліві треба добре продумати і створити таку ігрову ситуацію чи підібрати такий відповідний матеріал, що дасть змогу розкрити дітям зміст поданого прислів'я та приказки.

При ознайомленні з одним із видів народних ремесел звертається увага на інтер'єр хати, прикрашеної витинанками, проводиться відповідна бесіда з дітьми: чи подобається їм у світлиці, що найбільше сподобалось у ній? Педагог розповідає, як і чим прикрашали своє житло, говорить про культуру побуту нашого народу, про любов до чистоти й охайності. Після цього використовує прислів'я: “в хаті, як у віночку, і сама сидить, як квіточка”, пропонує також дотримуватися чистоти і порядку в груповій кімнаті і в садочку, щоб усі могли сказати про дітей: “У них в садочку, як у віночку”.

Казки

Виховне і пізнавальне значення казки в житті дитини надзвичайно велике. “Шкода тієї дитини, яка змалечку не знала казки”, – писала С. Русова. Казка допомагає формуванню свідомості, певних моральних якостей, характеру. Саме через казку можна зреалізувати багато навчальних, виховних, пізнавальних та розвивальних завдань, а робота над її змістом може відбуватися вранці, на заняттях, під час прогулянки, інколи під час гри у другій половині дня.

Для дорослих надзвичайно важливо донести зміст казки до дітей.

Потрібно підібрати відповідні інтонації, котрі б допомогли дитині уявити персонажів та їхні дії. Для цього необхідно виразно, цікаво відтворити казку, передати, розкрити красу і багатство народної мови.

Пісні, що їх зустрічаємо у казці, бажано співати, але мелодія їх має бути простою.

Мову дійових осіб треба передавати тоном, властивим цим дійовим особам.

Незнайомі слова, що зустрічаються у казці, вихователь пояснює напередодні розповіді (під час спостережень, розгляду предметів та ін.), іноді по ходу розповіді, шляхом підстановки слів-синонімів (наприклад: “Піди у хижку-комірчину та назмітай борошенця-муки”).

Коли доцільно розповідати дітям казки?

Для сприйняття змісту казки потрібна відповідна атмосфера, певна емоційна налаштованість.

Не треба, розповідаючи казку, дивитися поверх голів дітей чи кудись убік. Це порушує контакт з дітьми, і вони стають неуважними.

Не варто ставити у процесі розповіді запитання, робити зауваження. При неуважному сприйнятті казки вихователь привертає увагу дитини поглядом або висловом, наприклад: “Послухай, Наталочко, яку пісеньку заспівав Котик під Лисиччиною хаткою”.

У першій молодшій групі наслідують прості повторення казки (“Дід бив, бив...”).

У другій молодшій групі дітей вчать повторювати деякі ритмічні, характерні вирази казки (“Хто, хто в рукавичці живе?”).

У середній групі дітей вчать розповідати казку виразно з допомогою вихователя за запитаннями.

Старші дошкільники повинні вміти розповідати як цілу казку, так і частинами; використовувати її образну мову, передавати інтонаційно характер дійових осіб.

Прикмети

Люди завжди цікавилися погодою, що від неї залежало їхнє життя, настрої, самопочуття і плани на майбутнє. Протягом багатьох століть спостерігали вони за поведінкою рослин, тварин, за явищами неживої природи. Так, унаслідок цих спостережень з'явився цілий ряд прикмет, що базуються на точно підмічених закономірностях і реакціях живої та неживої природи.

У прикметах відбито споконвічну мудрість народу, його спостережливість, розум, дотепність, вміння порівнювати і робити висновки, зіставляючи різні явища природи.

Ознайомлення дітей з народними прикметами доцільно проводити на прогулянках під час спостережень за явищами живої і неживої природи, враховуючи при цьому власний досвід дитини, рівень її знань про те чи інше явище.

Прикмети, що з ними дорослий ознайомлюватиме дітей, мають бути доступні за змістом і формою, повинні давати повніше уявлення про спостережуваний об'єкт природи, формувати гордість за такий талановитий, розумний, спостережливий народ, представником якого є дитина.

ВИКОРИСТАННЯ УСНОЇ НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ В ОКРЕМИХ НАВЧАЛЬНИХ ТЕМАХ

Молодший та середній дошкільний вік

ДИТИНА І НАВКОЛИШНІЙ СВІТ

1. Дитячий садок. Екскурсія-огляд

- Цвітуть наші діти, як пишні квіти.
- Зверху – шкіра, знизу – теж, а всередині пусто. (*Барабан*)
- Б'ють мене старі й малі
І в повітрі, й на землі,
Та від цього не вмираю,
Тільки весело стрибаю. (*М'яч*)

2. Дитячий садок. Читання вірша Н. Забіли “Марина Дмитрівна”. Дидактична гра “Що кому потрібно для роботи”

- Праця чоловіка годує, а лінь марнує.
- Добре в світі тому жити, хто працюватиме.
- Книжку обережно гортай, сторінки не загинай.
- Будеш книжки рвати, будуть всі тебе зневажати.
- Іграшки не ламай, бережи, після гри на місце клади.

3. Наша країна

- Виростай, дитино, й пам'ятай: Батьківщина – то найкращий край.
- За рідний край – життя віддай.

4. Рідне місто. Бесіда про рідне місто. Екскурсія по місту.

Легенди та історичні оповідки

Примітка. Ці жанри використовують відповідно до місцевості, де проживає дитина.

5. Транспорт. Розглядання серії картин та бесіда за ними

- В небі синім путь моя, швидше всіх літаю я.
Маю крила, хоч не птах. Люди звать мене (*Літак*)
- Їм вугілля, п'ю я воду.
Як нап'юсь, додаю я ходу,
Везу віз на сто коліс,
А зовусь я (*Паротяг*)
- Вранці-рано вздовж дороги на траві блищить роса.
По дорозі їдуть ноги і біжать два колеса. (*Велосипед*)
- Засвистіла, полетіла, хвіст вогненний залишила. (*Ракета*)
- Я не їм вівса, ні сіна, дайте випити бензину,
Усіх коней обжену, кого хоч наздожену. (*Автомобіль*)
- Їду, їду, ні коліс, ні сліду. (*Човен*)

6. Транспорт. Розглядання автобуса, його зовнішнього вигляду

- Хто далеко живе, той пішки не піде.
Тож сідайте у будинок – він вас миттю доведе.
Цей будинок не простий, цей будинок – чарівний:
Є колеса, є мотор, очі бачать світлофор. (*Автобус*)

7. Правила дорожнього руху. Дидактична гра “Ми – пішоходи”

- Вулицю правильно перейди, не знатимеш біди.
- Хто вулицю перейти правильно хоче, тому світлофор допоможе охоче.
- Підморгне зеленим оком – ми йдемо,
Підморгне червоним оком – стоїмо. (*Світлофор*)

8. Одяг. Розглядання одягу та бесіда про нього

- Пошануй одяжину раз, вона тебе десять раз.
- Де не поклав, там не візьмеш.
- Що на місці лежить, то саме в руки біжить.

9. Праця дорослих

- Не журись, та за діло берись.
- Хочеш їсти калачі – не сиди на печі.
- Зробив діло – гуляй сміло.
- Без охоти нема роботи.

- 10. Праця дорослих. Екскурсія-огляд пральні**
- Якщо будеш правильно руки з милом мити,
То рушничок будеш менше бруднити.
 - Працю прачки бережи, руки в чистоті держи.
- 11. Праця дорослих. Екскурсія-огляд кухні**
- Біля тіла вуха, а голови нема. (*Каструля*)
 - Із гарячої криниці через носик лється водиця. (*Чайник*)
 - Смачні борщ та каша, коли там є шматок м'яса.
 - Добрий кухар – найкращий лікар.
 - Хто з тарілок все з'їдає, той здоровим виростає.
- 12. Предмети побуту. Розглядання посуду та бесіда про нього.**
- Я ні каші, ні борщу ні для кого не жалкую,
Як у мене їх наллють – всіх я щедро почастую. (*Тарілка для супу*)
- 13. Сільськогосподарська праця**
- Селянин без праці жити не може.
 - Якщо добре працюватимеш, честь і славу матимеш.
- 14. Праця хліборобів. Читання твору Т. Коломієць “Хліб”**
- Що посієш, те й пожнеш.
 - Де трактор ходить, там золота пшениця родить.
 - Молотить комбайн у полі, маємо хліба доволі.
 - Хто працює, той і урожай збирає.
 - Підійми всяк колосок – з колосків росте мішок.
 - Хліб з'їдай і ні крихти не викидай,
Бо хто хліб викидає, той щастя не має.
- 15. Будівництво. Розповіді дітей за картинами.**
- Дерев'яна шия, залізний чобіток,
Відгадайте, як я звуся? Ну, звичайно (*Молоток*)
 - Не взявшись за сокиру, хати не зробиш.
- 16. Праця дорослих. Екскурсія на будівництво**
- У рот каміння набирає без усяких перешкод,
Будувати помагає довгу греблю і завод.
Як він зветься? Відгадай-но ... (*Екскаватор*). Так, звичайно.
- 17. Сім'я. Розповіді дітей з власного досвіду на тему “Як я порадую маму”**
- Всяке дитя матері миле.
 - Лагідна дитина – то щаслива година.
 - Добрі діти – батькам радість.
 - Шануй батька й неньку, то буде тобі скрізь гладенько.
 - Хто батька й матір зневажає, той добра не знає.
- 18. Дружба й товаришування. Морально-етична бесіда**
- Дерево міцне корінням, а людина – друзями.

- Добре діло – правду говорити сміло.
- Добре слово краще за цукор і мед.
- З другом говори ввічливо: від грубого слова близький стає чужим.
- З добрим дружись, а лихих стережись.

19. Чуйність і доброзичливість. Театралізована гра “Впізнай себе”

- Доброму скрізь добре.
- Хочеш собі добра, не роби нікому зла.
- Якщо сам добрий, то добротою тобі відповідають.
- Не смійся з другого, щоб тобі не було того.
- Не радій чужому горю.

РІДНА ПРИРОДА

1. Нежива природа

- На небі біліє, світить, та не гріє. (*Місяць*)
- Вдень у небі гуляє, а ввечері на землю сідає. (*Сонце*)
- Без рук і без ніг, а узори малює. (*Мороз*)
- Біла морква взимку росте. (*Бурулька*)
- Зірка сніжно-біла
На рукав мені злетіла.
Поки ніс її сюди,
Стала краплею води. (*Сніжинка*)
- Білий, як пір’їна, холодний, як крижина. (*Сніг*)
- Без ніг, а двері й вікна відчиняє. (*Вітер*)
- Стукотить, гуркотить, немов сто коней біжить. (*Грім*)
- Сама не плаче, а сльози у неї течуть. (*Хмара*)
- Кольорова дуга через річку пролягла. (*Веселка*)

2. Рослини. Екскурсія-огляд зелених насаджень на території дитячого садка

- Навесні веселить, влітку холодить, а взимку гріє. (*Дерево*)
- Що восени роздягається, а навесні одягається? (*Дерево*)
- Ні сучок, ні листок, а на дереві росте. (*Кора*)

3. Екскурсія на город (у сад)

- Як на неї подивився, то сльозами zalився. (*Цибуля*)
Сидить Марушка в семи колушках,
- Хто її роздягає, той сльози проливає. (*Цибуля*)
- Я кругленька, червоненька, з хвостиком тоненьким.
На городі мене рвуть і до столу подають. (*Редиска*)
- Сидить вона на городі, вся в колушках. (*Капуста*)
- Без вікон, без дверей повна хата людей. (*Огірок, кабачок*)
- У зеленому лісочку під мережаним листочком
червоніє невеличка спіла ягідка (*сунишка*)

- Почервонів зелений сад – червоні крапельки висять
Знають добре краплі ці і дорослі, і малі.
З задоволенням їдять, лише кісточки летять. (*Вишні*)
- Кругленьке, червоненьке, всередині біленьке,
соковите і смачне просить: “Скуштуй мене”. (*Яблуко*)
- Всякому овочу свій час і пора.

4. Кімнатні рослини

- Без кореня і трава не росте.
- Дай квітам води напитись – вони будуть веселитись.
- Якщо квіточка води не дістане, то її листячко зів’яне.
- Кущики й дерева, квіти і травицю не рви, не ламай, а гарно доглядай.

5. Свійські тварини. Спостереження за кроликом або кішкою, куркою

- Кругом бочки бігають клубочки. (*Квочка з курчатами*)
- Коло бабусі сидить у кожусі,
Біля пічки гріється,
Без водички мисться. (*Кіт*)
- Сіренький, маленький по кліточці гуляє,
Травичку, сіно й моркву поїдає. (*Кролик*)

6. Свійські тварини. Перегляд картин “Коні”, “Вівці”

- За горами, за долами ходить свита і кожух. (*Вівця*)
- Один усю роботу тяжку робить, другий хазяїна молоком поїть,
Третій хату стереже. (*Кінь, корова, собака*).
- Ні старому, ні молодому не дасть приступити до дому. (*Собака*)
- Має гребінь – не може ним чесатися. (*Півень*)
- Хто із води сухим виходить? (*Качка, гуска*)
- Сіреньке, маленьке, хоч якого kota з місця стягне. (*Миша*)

7. Дикі тварини. Перегляд картин “Білки”, “Зайці”, “Їжаки”. Розповідь вихователя про особливості життя тварин в осінньо-зимовий період

- Влітку сіренький, а взимку біленький.
Довгі вуха має, швидко в лісі стрибає. (*Засць*)
- Біжить він у долині у сіренький кожушині. (*Засць*)
- Червонясту шубку має, по гілках вона стрибає.
Хоч сама мала на зріст, та великий має хвіст,
- Як намисто оченята ... Хто це? Спробуй відгадати. (*Білка*)
- По гілках скаче, та не птиця.
Сама руденька, та не лисиця. (*Білка*)
- Лиш торкнись до колючок – він згортається в клубок. (*Їжак*)
- Добре в лісі, в глушині мати хатоньку мені:
Затишненьку, тиху, просту.
Без віконець, без помосту,
Застелив сухеньким листом –

І в хатинці тепло, чисто.
Вдень я сплю, а зайде ніч,
Я виходжу полювати –
Стережись мишва хвостата!
Не злічу вже скільки штук
За життя я з'їв гадюк.
Я колючий, мов будяк.
Здавна звать мене (*Їжак*)

8. Рослини. Тварини. Екскурсія на луг (у парк)

- Весна днем красна.
- Сонечко весняне пригріває, ліси й луги в зелені шати одягає.
- Рости добрим, синку: не топчи даремно квітки й травинки.

9. Екскурсія в парк

- Який корінь, таке й дерево.
- Де верба, там і вода.
- Як вітер не повіває, то й листочки не гойдає.
- Нема такого дерева, щоб на нього птиця не сідала.
- Всяка пташка свої пісні має.
- Де багато пташок, там нема комашок.
- Дуб – дерево хороше, та плоди його свиням годяться.
- Ой, береза дуба везла, трохи впріла, трохи змерзла.
- На вербі груші, а на осиці – кислиці.

10. Сезонні явища. Бесіда про весняні зміни у природі. Читання вірша Т. Шевченка “Зацвіла в долині”

- Весна ледачого не любить.
- Весна днем красна.
- Весна багата квітами, а осінь снопами.
- Росте вона додолу головою,
Росте вона холодною зимою,
Тільки весна наступає і сонечко засяє,
Вона заплаче й помирає. (*Бурулька*)

11. Дикі тварини

- Живе в лісі хижий, дикий,
Душить кури та індики. (*Лис*)
- В темнім лісі проживає, довгий хвіст пухнастий має.
Їй на місці не сидиться. Як же звать її? (*Лисиця*)
- Хоч у нього шубка є, та як холод настає,
Він не їсть тоді, не п'є.
І не ходить, не гуляє,
А у лігво спать лягає. (*Ведмідь*)

- Весною зазеленіла, квітами забіліла,
А восени червоне намисто вбрала. (*Горобина*)
- У зайця стільки стежок, як у клубочку ниток.

12. Наше здоров'я і природа

- Щоби взимку не хворіти,
Треба гартуватися:
Загоряти на сонечку
І в ріці купатися,
Ще й холодною водою
Вранці умиватись,
Після того рушничком
Гарно розтиратись.
- Цибуля від недуг лікує.
- З'їси часничину – будеш здоровий, сину.

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

Зв'язне мовлення. Опис картини “Зимові розваги”. Перегляд картини “Допоміг”

- В небі хмара пролітала,
Білий пух порозсипала.
Він на землю міцно ліг.
Називають його (*Сніг*)
- Дві дощечки, дві сестри несуть мене з гори. (*Лижі*)
- У зимову веселу пору ми кращі друзі дітвори.
Вивозять діти нас на гору, а ми веземо їх з гори. (*Сани*)
- Друга завжди виручай.
- Не кидай друга в біді.
- В лиху годину пізнаєш вірну людину.

ХУДОЖНЯ ЛІТЕРАТУРА

1. Розповідь української народної казки “Колосок”

- Хочеш їсти калачі – не сиди на печі.
- Праця людину годує, а лень – марнує.
- Маленька праця краща за велике безділля.
- Хочеш бути щасливим, то не будь лінивим.

2. Зауваження вірша М. Рильського “Вересень”

- Красна осінь снопами, а весна – квітками.
- Восени й горобець багатий.
- Вересень студений, але ситий.

3. Розповідь української народної казки “Лисичка-сестричка”

- В лиху годину пізнаєш вірну людину.
- Людина пізнається в біді.

4. Заучування української народної пісеньки “Пішла киця по водицю”

- Хто з хвостиком і з вушками?
У кого лапки з подушками?
Як ступа, ніхто не чує.
Тихо, крадучись, полює,
І маленькі сірі мишки утікають геть від (*Кішки*)
- Всі сили віддай, а друга з біді виручай.

5. Заучування вірша Г. Демченко “Ялинка”

- І маленькі, і старенькі
Влітку, взимку, навесні –
Завжди вдягнені гарненько
У зелені сукні ми. (*Ялинка*)

6. Заучування вірша П. Ребра “Ялинка”. Читання вірша П. Воронька “Дід Мороз несе мішок”

- Що ж це за красуня така: і весела, і струнка,
Зелененьке плаття має, та ніколи його не скидає? (*Ялинка*)

7. Розповідь української народної казки “Солом’яний бичок”

- З добрим поживеш – добро переймеш.
- Хто не робить добра людям, тому й добра не буде.
- За добро плати добром.

8. Заучування вірша М. Познанської “Моїй мамі”

9. Читання вірша П. Воронька “Наша мама”

10. Читання оповідань С. Баруздіна “Мамина робота”, Л. Толстого “Хто найкращий з усіх”, В. Сухомлинського “Сьома дочка”. Бесіда за змістом творів

- Мама, як сонце: всіх діток зігріває і до серця пригортає.
- Хто батька й матір зневажає, той добра не знає.
- Всяка дитина своїй матері мила.
- Без матері і сонце не гріє.
- Найкращий подарунок для батька й матері – добрі та слухняні діти.

11. Розповідь казки Ш. Перро “Червона Шапочка”

- У кого серце вовче, той їсть, кого хоче.
- Хто другому яму копає, той сам у неї попадає.

12. Читання казки К. Ушинського “Умій почекати”

- На все свій час і пора.

ЦІКАВА МАТЕМАТИКА

1. Поняття “один-багато”, закріплення просторових понять (довгий, короткий, високий, низький та ін.), геометричних форм (круглий, квадратний трикутний).

Використання народних казок “Рукавичка”, “Колобок”.

2. Уміння розрізняти основні напрямки відносно себе (вперед, назад, угору, вниз, праворуч, ліворуч).

Маніпулювання відносно дитини площинними (іграшковими) зображеннями персонажів казок.

3. Частини доби (ранок, день, вечір, ніч).

Обговорення дій, що їх виконують персонажі казок у різні частини доби.

4. Числа і цифри. Лічба в межах 5.

Використання площинних зображень персонажів казок.

ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО. МАЛЮВАННЯ

1. Великі і маленькі яблука на тарілці

- Кругленьке, червоненьке, всередині біленьке
Соковите і смачне просить: покуштуй мене. (*Яблуко*)
- Я кругленька, червоненька,
З хвостиком тоненьким
На городі мене рвуть
І до столу подають. (*Редиска*)

2. Рушник для ляльки

- Говорить доріжка – два вишитих кінця:
“Ти добре мийся, друже! Бруд змий з лица,
Тебе повитираю насухо, до кінця”.
Діти, як зветься доріжка оця? (*Рушник*)

3. Намалюємо кавун бокатий і смугастий

- Круглий, як куля, зелений, як трава,
Червоний, як кров, солодкий, як мед. (*Кавун*)
- Лиш торкнись до колючок – він згортається в клубок
Не вгадаєте ніяк! Підкажуть вам? Це (*Їжак*)

4. Деревя восени

- Хто на зиму роздягається, а на літо одягається? (*Дерева*)

5. Пухнасті курчата

- Попищали, попищали, дружно просо подзьобали
І до матері стрибочком жовті збіглися клубочки.
Заховались під крило, наче їх і не було.
Треба загадку кінчати, ці клубочки – то (*Курчата*)

6. Святковий феєрверк

- В свята раптом в небі чистім
Засвітились вогні іскристі.
Що за диво, що за диво: стало небо все красиве.
Різнобарвні вогники у небо злітають,
Погорять, погорять, а потім затухають. *(Святковий феєрверк)*

7. Килимова доріжка для ігрового куточка

- Що це за річка, по якій не тече водичка,
Кольоровими нитками прикрашена,
Для ходьби ніжками призначена. *(Килимова доріжка)*

8. Наш дитячий садок

- Що ж це за будинок,
В якому вранці стрічають кожную дитину,
Де дзвенять голосочки,
Як весняні струмочки? *(Дитячий садок)*

9. Клітчаста хустина

- Клітинки, клітинки, клітинки усюди.
Візьму на голівку і тепленько буде. *(Клітчаста хустина)*

10. На дерева, на лужок тихо падає сніжок (колективна робота)

- В небі хмарка пролітала, білий пух порозсипала
Він на землю міцно ліг. Називають його *(Сніг)*

11. Ялинкові прикраси

- А щоб краща, а щоб краща була ялиночка наша,
Ми повісимо на неї зроблені прикраси.

12. Ой, струнка ялинка в нас

- Влітку, взимку вбрання одне,
Та кличуть дітки завжди мене,
Щоб я на свято до них прийшла,
Багато радості їм принесла. *(Ялинка)*

13. Розмалюємо подушечку для ляльки

- Я – хазяйка різних снів: про дельфінів, про слонів,
Про палаци кришталеві і про зірки мерехтливі.
Ви лягайте, і на вушко вам нашепче сон *(Подушка)*

14. Квіти для мами

- Хто вас, діти, ніжно любить?
Хто ласкає і голубить? *(Мама дороженька)*

15. Золоті рибки плавають у водичці

- У воді плаває, живе, а без води гине. *(Риба)*

16. На галявині розквітли гарні квіти

- Весна красна квітами, а осінь – снопами.

ЛІПЛЕННЯ, АПЛІКАЦІЯ

1. Яблука червоні, яблука пахучі

- Кругленьке, червоненьке,
Всередині біленьке, соковите і смачне.
Просить: “Покуштуй мене”. (*Яблуко*)

2. Вишні і сливи

- Червоний колір, кисло-солодкий смак,
І кругленька, і смачненька – любить мене всяк. (*Вишня*)
- Синя кожушинка, жовта серединка,
Всі мене із задоволенням поїдають, а кісточку викидають (*Слива*)

3. Горішки для білочки

- У зеленім кожушку, в кістяній сорочці
Я расту собі в лісочку, всім зірвати хочеться. (*Горіх*)

4. Іграшкова пташка

- Без сокири і без рук, а дім будує. (*Птах*)

5. Почастуємо зайчика морквинками

- Під землею світлиця,
Там сидить дівиця.
А у тої дівиці – зелена косиця.
Як взялися за косицю,
То витягли червону дівицю. (*Морква*)
- Сидить дівчина в коморі, а коса її надворі. (*Морква*)

6. Гриби великі і маленькі

- І великі, і малі поховались під брилі.
І дощу ці одноніжки не бояться анітрішки.
Ліс – улюблений їх край.
А як звать їх, відгадай! (*Гриби*)

7. Зайчик-побігайчик

- В полі, в лісі, навкруги –
Скрізь у мене вороги.
Часом лізу я у шкоду,
Їм капусту на городах,
Моркву, ріпку, буряки.
Відгадай, хто я такий? (*Засць*)

8. Чашка для молока

- Невелика, однуху, тримають всі мене за вухо,
Молоко із мене п'ють, але й часто мене б'ють. (*Чашка*)

КОНСТРУЮВАННЯ

1. Лава, гірка, стіл

- З головою він накритий, несуть йому їсти й пити.
Та він страви не вживає – все хтось інший поїдає. (*Стіл*)
- Чотири брати одним поясом підперезані,
Під одним капелюхом стоять. (*Стіл*)
- В лісі народився, в лісі виріс,
А в дім прийшов, усіх навкруги зібрав. (*Стіл*)

2. Будинок для ляльки

- Що зробити треба дітям, щоб лялька могла десь жити?
(*Треба збудувати дім*)

3. Іграшкове ліжко

- Що за дивний я предмет?
Всяк на мене спать лягає
І швиденько засинає. (*Ліжко*)

4. Дитячий садок (з будівельного матеріалу)

- Ми сьогодні на занятті для усіх малих ляльок
Постараємось й збудуєм справжнісінький (*Дитсадок*)

5. Їжачки з природного матеріалу

- В мене шубка з колючок,
В мене сіра спинка.
Ніс, як чорний п'ятачок, очі-намистинки. (*Їжак*)

6. Книжки для гри (з паперу)

- Язика не має, а розуму навчав.
Не дерево, а з листочками, не сорочка, а зшита,
Не поле, а засіяне. (*Книжка*)

7. Трамвай (з будівельного матеріалу)

- Маленькі будиночки по місту біжать,
Хлопчики й дівчатка в будиночках сидять. (*Трамвай*)

8. Автобус (з паперу)

- Дім по вулиці іде, на роботу всіх везе.
Не на курячих ногах, а в гумових чобітках. (*Автобус*)

9. Комаха-сонечко (з різних матеріалів)

- Має червоненький кожушок в краплинку чорну,
Поїдає тлю проворна. (*Сонечко*)

ДИТИНА І НАВКОЛИШНІЙ СВІТ

1. Наша країна

- Нема землі кращої від країни нашої.
- Україна – твій рідний край. Про це ти завжди пам'ятай!
- Хто в Києві не бував, той краси не видав.
- Кожній пташині своє гніздечко миле.

2. Рідне місто. Бесіда про рідне місто. Екскурсія по місту. Легенди та історичні оповідки

Примітка. Ці жанри використовують відповідно до місцевості проживання дитини.

3. Засоби зв'язку і пересування

- У Києві говорить, а у нас чути. (Радіо)
- Що за диво, що за ящик,
Сам співак й оповідач,
Ще й до того заодно
Він показує кіно? (Телевізор)
- Через поле і лісок подає він голосок.
Він біжить по проводах, скажеш тут, а чути там. (Телефон)
- Збоку марка і картинка,
В круглих штампках груди й спинка.
Їхав, летів, по морю плив, по дорозі йшов
І, нарешті, до вас прийшов. (Лист)
- Вона висить на виднім місці
І цілий рік ковтає вісті. (Поштова скринька)
- Маленькі будиночки по місту біжать,
Хлопчики й дівчатка в будиночках сидять. (Трамвай)
- Полотно, а не доріжка, кінць біжить сороканіжка. (Потяг)
- Я літаю і зірки на крилах маю,
І мотор у мене є, що життя мені дає. (Літак)
- Дім по вулиці іде й на роботу всіх везе. (Автобус)

4. Правила дорожнього руху. Дидактична гра “Ми – пішоходи”

- Підморгне зеленим оком – ми йдемо,
Підморгне червоним оком – стоїмо. (Світлофор)
- Є на вулиці доріжка – в білу смужечку панчішка,
Коли світло зелене, просить: “Ступай на мене”. (Перехід)
- Вулицю правильно переходи, то не будеш знати біди.
- Хто вулицю правильно перейти хоче, тому світлофор допоможе *охоче*.

5. Праця дорослих. Виховання любові до праці, поваги до людей праці

- Маленька праця краща за велике безділля.

- Добре тому жити, хто працюючий.
- Праця чоловіка годує, а лінь марнує.
- Бджілка мала, та й та працює.
- Більше роби, а менше говори.
- Не одяг прикрашає людину, а добрі діла.
- Людська праця – не дурниця, розкидати не годиться.
- Тяжко тому жити, хто не хоче робити.
- Гірко попрацюєш – солодко з'їси.
- Кінець діло хвалить.
- Діло майстра величає.
- Пізнати майстра по роботі.
- Щоб рибу їсти, треба у воду лізти.

6. Професії людей

- Хто діток зустрічає у садочку кожен день,
Хто добра їх навчає, з ними в ігри різні грає? *(Вихователь)*
- Миє підлоги,пил витирає,
Ліжечка діткам позаправляє.
Наче та бджілка, працює вона,
Щоб в чистоті росла дівчора. *(Помічник вихователя)*
- Щоранку з відром чи лопатою
Ходить, працює біля садка,
Підмітає, сміття збирає,
Щоб були порядок і чистота. *(Двірник)*
- Руки в милі, руки в піні,
Хто пере білизну нині? *(Прачки)*
- Хто під час хвороби вас лікує
І за здоров'ям вашим слідкує? *(Лікар)*

7. Предмети та машини, що полегшують працю

- Під пахвою посаджу, що робити накажу:
То дозволю йти гуляти або в ліжечку лежати. *(Термометр)*
- Всіх на світі обшиває, що пошіє – не вдягає. *(Голка)*
- Два кільця, а посередині цвяшок. *(Ножиці)*
- Ходить по килимах,
Водить носом по кутах,
Де пройде – пилу нема,
Пил й сміття він поїда. *(Пиловсмоктувач)*

8. Формування знань про сільськогосподарську працю

- Де трактор ходить, там золота пшениця родить.
- Яка пшениця, така й пашниця.
- Пшениця колоситься – життя веселиться.
- Без підливу і капуста не росте.

9. Предмети побуту. Розглядання посуду та бесіда про нього

- Всяка голка проворна, коли вона в мудрих руках

10. Чуйність і доброзичливість. Дружба й товаришування

- Добра людина завжди знайде добрих людей.
- Добро породжує добро, а зло породжує зло.
- Коли до тебе людина добра, будь до неї ще кращим.
- Хочеш собі добра – не роби нікому зла.
- Злий чоловік гірше вовка.
- Скромність прикрашає людину.
- Не бери, де не поклав.
- Як ти до людей, так і люди до тебе.
- Слово – не стріла, а глибоко ранить.
- Одна бджола меду не наносить.
- Дружба та братство – велике багатство.
- Друзі пізнаються в біді.
- Хвальби – повні торби, а в торбі немає нічого.
- Хто багато обіцяє, той рідко слова дотримує.
- Хто охайний, той людям приємний.
- Кожній речі своє місце.
- Чисті чоботи швидше ходять.

РІДНА ПРИРОДА

1. Нежива природа

- Пусти з гори – не розіб'ється,
Пусти на воду – розсиплеться. (*Сніг*)
- Що це за птиця, що сонця боїться? (*Сніг*)
- Зроду рук своїх не має, а узор вишиває. (*Мороз*)
- Червоне коромисло через річку повисло. (*Веселка*)
- Реве віл на сто гір, на тисячу городів. (*Грім*)
- Текло, текло та й під скло лягло. (*Вода, лід*)
- Куди ступиш – всюди маєш, хоч не бачиш, а вживаєш. (*Повітря*)

2. Народні прикмети

- Як листя жовтіє, то поле смутніє.
- Зимове сонце, як мачушине серце: світить, та не гріє.
- Сонце в хмарах купається – дощик їти збирається.
- Якщо ворони збираються великими зграями і кричать – буде дощ або сніг.
- Грак на горі – весна на дворі.
- Лелека – з теплом, ластівка – з листком.
- Птахи замовкли, а ластівки та стрижи літають низько – чекай грози, дощу.
- Якщо січень холодний – липень буде сухий та спекотний.
- Сильні морози і глибокий сніг – урожайний буде рік.
- Якщо горобина восени вродила рясно – буде зима холодна.

3. Рослини. Екскурсія-огляд зелених насаджень на території дитячого садка

- Хто на зиму роздягається, а весною одягається? (*Дерево*)
- Чим більше кілець, тим старшим є жилець. (*Дерево*)
- У білому сарафані сіла на галявині.

Летіли синички – сіли на косички. (*Береза*)

- Коли я зацвітаю, то бджілок до роботи скликаю:
Ходіть, бджілки, спішіть, медок з квіточок візьміть!
Однак мене ще й ображають, часто дерево ламають,
Квіточки обривають, а гілки викидають.
Прошу вас, благаю:
Обривайте квіти, та не ламайте віти! (*Луна*)
- Живе один батько і тисячі синів має,
Всім синам по шапці справляє, а сам шапки не має. (*Дуб*)

4. Свійські тварини

- Огрядна, боката, на молоко багата. (*Корова*)
- З бородою, але не дідусь, з рогами, але не бик,
Доять, але не корова, кору з дерев обдирає,
Хоча з неї нічого не виготовляє. (*Коза*)
- Без гребінця причесався і помився без води. (*Кіт*)
- Гладиш – лащиться, дражниш – кусається.
На ланцюгу сидить, дім сторожить. (*Пес*)

5. Дикі тварини. Перегляд картин “Білки”, “Зайці”, “Їжаки”

- Буркотливий, вайлуватий ходить лісом дід волохатий,
Одягнувся в кожушину, мед шукає і малину.
Літом любить полювати, а зимою в лігві спати.
Як зачує він весну – прокидається від сну. (*Ведмідь*)
- Тварина рогата і рогів багато. (*Олень*)
- Вік свій ходить з клунками та ще й сідають на нього з мішками. (*Верблюди*)
- В мене шубка з колочок, в мене сіра спинка.
Ніс – як чорний п’ятачок, очі – намистинки. (*Їжак*)
- Не ходжу я, а скакаю, бо нерівні ноги маю.
Через поле навмання перегнав би і коня.
Я страшенний боягуз, всіх на світі я боюсь. (*Засць*)
- Дуже товсті ноги маю, ледве їх переставляю.
Сам високий я на зріст, замість рота в мене хвіст. (*Слон*)
- У зеленому кашкеті галасує в очереті,
Хоч і плавати мастак, та не риба і не рак. (*Жаба*)
- Куди повзе, за собою хату везе. (*Черепаха, равлик*)
- Пухова руденька шуба із сосни стриба на дуба.
Хвіст у неї, як мітла, а сама на зріст мала.
Очі сяють, як намисто, мов дві цяточки вогнисті,

В неї хата гарна, тиха, взимку повненька горіхів,
В лісі любить вона жити,
Відгадайте, хто це, діти? (*Білка*)

6. Птахи, комахи

- Без рук і без сокири, а дім буде. (*Птах*)
- Швидко скрізь цей птах літає
І комашок поїдає,
За вікном гніздо будує,
Тільки в нас він не зимує. (*Ластівка*)
- Сам вечірньої години заховався в кущ калини
Та на дуду голосну грає пісню чарівну. (*Соловей*)
- Біла латка, чорна латка по дереву скаче. (*Сорока*)
- На зріст маленька, свитка сіренька.
Ку-ку, ку-ку! – кричу я в ліску. (*Зозуля*)
- Прилетів до нас здалека у гніздо своє (*Лелека*)
- Спритний хлопчина в коричневій сорочині
По дворах стрибає та крихти збирає. (*Горобець*)
- Біле, як сніг, надуте, як міх,
Лопатами ходить, а рогом їсть. (*Гуска*)
- Більше за всіх кричить, а найменше робить.
Має шпори та гребінець. Що це за молодець? (*Півень*)
- Ніс довгий, а голос дзвінкий.
Кого кусає, той добре знає. (*Комар*)

ЛІТЕРАТУРА

- Відгадай! Загадки, прислів'я, приказки та скоромовки у дитячому садку / Упоряд. Л. Гураш, Г. Ключова, А. Богуш. – К.: Радянська школа, 1981.
- Дитячий фольклор / Упоряд. і передмова Г. Довженко. – К.: Дніпро, 1986.
- Закувала зозуленька. Антологія української народної творчості. – К.: Веселка, 1989.
- Легенди та перекази / Упоряд. А. Іоніаді. – К.: Наук. думка, 1985.
- Мамчур Ф. Цвів на полонині верес... – К.: Молодь, 1987.
- Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини / Упоряд. М. Пазяк. – К.: Наук. думка, 1989.
- Українські прислів'я та приказки / Упоряд. С. Мишанича та М. Пазяка. – К.: Дніпро, 1983.
- Чарівна скринька: Зб. фольклору для дошкільників / Упоряд. Л. Калуська. – Івано-Франківськ, 1995.

ДОБІРКА ПРАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ*

Молодший дошкільний вік

КОЛИСКОВІ ПІСНІ

- 1. Ой у ліску на горішку**
Ой у ліску на горішку
Там хатинка новенькая,
Там хатинка новенькая,
Там дитина маленькая.
Ми дитинку будем колисати
І самі будемо спати.
- 2. Ой ну, котику, котино**
Ой ну, котику, котино,
Засни, мала дитино,
Засни, засни, задрімай
Та нічого не думай.
А-а-а, а-а-а, а-а!
- 3. Люлю, люлю**
Люлю, люлю, спи, синулю,
Спи, маленький, міцно.
Лягай спати вчасно,
Будеш жити щасно.
- 4. А-а-а, а-а-а, коточку**
А-а-а, а-а-а, коточку,
Спи, мій синочку,
Спи сном-дрімотою,
Добром-охотою. А-а-а!
- 5. Ой люлечки, люлі**
Ой люлечки, люлі,
Чужим дітям дулі,
- А** нашому калачі,
Щоб спав удень і вночі
Із кицькою на печі.
Киця буде воркотати,
А дитина буде спати.
- 6. Ой коте, коточку**
Ой коте, коточку, посидь у садочку,
Не займай лозину, не збуди дитину.
А-а-а, а-а-а, а-а!
- 7. Ой ти, коте сірий**
Ой ти, коте сірий,
Та вимети сіни,
А ти, кошенятко,
Колиши дитятко.
- 8. Пішов котик у лісок**
Пішов котик у лісок.
Знайшов котик поясок,
За люлечку прив'язав
Та дитину покачав.
А-а-а, а-а-а, а-а!
- 9. Баю, баю, баю**
Баю, баю, баю,
Дровець нарубаю,
А в печі натоплю.
Буде тепло в хаті,
Буде дитя спати...

ЗАБАВЛЯНКИ

- 1. Гойда-да**
Гойда-да, хліба нема.
Був буханець –
З'їв баранець,
Була кришинка –
З'їла дитинка.
- 2. Ласонько сіренька, біленька**
– Ласонько сіренька, біленька,
Де була?
– В ступці.
– Що їла?
– Крупці.
Несла, несла та й розсипала.

* Чарівна скринька: 36. фольклору для дошкільників / Упоряд. Л. Калуська. – Івано-Франківськ, 1995. – 124 с.

3. Мишенько-шкряботушенько
Мишенько-шкряботушенько!
Не йди в поле – Ведмідь сколе.
Мишенька не послухала,
Пішла в поле.
Ведмідь сколов:
кіль, кіль, кіль, кіль!

4. Печу, печу хлібчик
Печу, печу хлібчик
Дітям на обідчик.
Цьому дам, цьому дам...
А цьому не дам:
Він хліба не місить,
Він воду не носить,

Він в печі не палить, –
То я цьому не дам.

5. Гу-ту-ту, гу-ту-ту
Гу-ту-ту, гу-ту-ту!
Вари кашку круту,
Підливай молочка,
Погодуй козачка.

6. Летів горобчик
Летів горобчик:
Джив, джив, джив!
– Де ж мені сісти?
– На печі.
– Що ж мені їсти?
– Калачі.

ЗАКЛИЧКИ ТА ПРИМОВКИ

1. Не йди, не йди, дощику
Не йди, не йди, дощику,
Зварю тобі борщику
Та поставлю на вербі,
Щоб не їли комарі.

2. Ходи, ходи, дощику
Ходи, ходи, дощику,
Зварим тобі борщику,
Зварим тобі галушок
Та виллемо на пісок.

3. Вийди, вийди, сонечко
Вийди, вийди, сонечко,
На дідове полечко,
На бабине зіллячко,
На наше подвір'ячко.

4. Прийди, прийди, сонечко
Прийди, прийди, сонечко,
Під моє віконечко,

Будемо ся гріти,
Як маленькі діти.

5. Сонечко, сонечко
Сонечко, сонечко,
Виглянь у віконечко,
Дітки гуляють,
Тебе виглядають.

6. Водо, водо холодная
(промовляють після купання)

Водо, водо холодная,
Стечи з мене,
Нагрій мене.
А з кого не стече,
Того сонце спече.

7. Сороко, сороко (промовляють,
коли впаде щось в око)
Сороко, сороко!
Вичисти мені око.

СКОРОМОВКИ

1. На столі стоїть сільниця, у сільниці сіль.
2. Ходить квочка коло кілочка, водить діток коло квіток.
3. На печі, на печі
Смачні та гарячі
Пшеничні калачі.
Хочеш їсти калачі –
Не лежи на печі.

4. Укусила кицю муха, і болять у киці вуха.
5. Лежебока рижий кіт відлежав собі живіт.
6. Ворона проворонила вороненя.
7. Летів горобчик, сів на стовпчик.
8. Прибіг хлопчик – утік горобчик.
9. Пік біля кіп картоплю Прокіп.
10. Раз – дрова, два – дрова, три – дрова.
11. Росте липа біля Пилипа.

ЛІЧІЛКИ

1. Одинчики-драбинчики,
Поїхали по зайчики,
Задком, передком,
Навколішках хвостиком. 2. Плила качка по воді,
Несла яйця золоті.
По одному золотому,
А ти, качко, йди додому. 3. Котилася торба
З високого горба.
На кого попаде,
Тому спати припаде. | <ol style="list-style-type: none"> 4. Ішли коні під мостами
З золотими копитами.
Дзень, брязь,
Вийшов з моста старий князь. 5. Сів метелик на травичку
І думає про дурничку.
Раз, два, три, ти, метелику, лети! 6. А між нами, хлопчиками,
Хтось не слухається мами.
Раз, два, три,
То, напевно, будеш ти. |
|--|---|

КОЛЯДКИ, ЩЕДРІВКИ, ЗАСІВАЛКИ

1. Щедрику-ведрику
Щедрику-ведрику,
Дайте вареника,
Грудочку кашки
Ще й кільце ковбаски. 2. Я малий пастушок
Я малий пастушок,
По коліна кожушок.
Прийшов до вас засівати,
Ісуса Христа привітати. 3. Щедрівочка щедрувала
Щедрівочка щедрувала,
Під віконце заглядала:
– Що ти, бабко, печеш,
Чи гаряче, чи холодне?
Як гаряче – давай нам,
Як холодне – нехай вам. 4. Ісусик маленький
Ісусик маленький | <p>Не спить, не дрімає,
Своїми ручками
Весь світ обнімає:
І вашу хатину,
І вашу родину,
І всю Україну!
Христос ся рождає!</p> <ol style="list-style-type: none"> 5. Я вінчую, вінчую
Я вінчую, вінчую,
Бо у вас цукерки чую.
То ви, дядьку, вставайте
Та мені цукерки давайте. 6. Сію, сію, посіваю
Сію, сію, посіваю,
З Новим роком вас вітаю!
Щоб вам цілий рік,
Жилося краще, як торік. |
|--|--|

ПРИКМЕТИ

- Небо ввечері червоне – буде вітер.
- Сонце заходить за хмари – буде дощ.
- Коли сонце заходить при червоному небі, буде вітер.
- Місяць червоніє – на вітер, блідне – на дощ.
- Дим піднімається стовпом – на мороз.
- Дим стелиться низько – буде дощ, тепло.
- Великі дощові бульки на воді – дощ буде йти довго.
- Хмари йдуть низько – заплачуть дощем.
- Багато на полях снігу – буде добрий урожай.
- Деревя цвітуть рясно – плодів має бути густо.
- Квіти починають сильніше пахнути перед дощем.
- Ворони зграями кружляють у повітрі перед снігом.
- Горобці збираються зграями – на дощ.
- Коли журавлі летять високо, буде тепла осінь.
- Коли ластівки низько літають, буде дощ.
- Багато жаб на стежках – на дощ.
- Жаби дуже квакають – буде дощ.

ПРИСЛІВ'Я ТА ПРИКАЗКИ

Природа

- Зимове сонце, як мачушине серце: світить, та не гріє.
- Сонце блищить, а мороз тріщить.
- Взимку сонце світить, та не гріє.
- Багато снігу – багато хліба.
- Бджоли раді цвіту, а люди – літу.
- Вода з гір потекла, весну принесла.
- Не кожна хмара приносить дощ.
- Де багато пташок, там нема комашок.
- Доспівалася пташка до зими, прийшлося під стріхою зимувати.
- Хоч соловейко маленький, та його пісні удаленькі.
- Сорока гостей кличе.
- Сорока скрегоче, бо гостей хоче.
- Де люди ходять, там трава не росте.

Наука, розум, мораль, вади вдачі і поведінки

- Бджола мала, а й та працює.
- Чесне діло роби сміло.
- Добре роби, добре й буде.
- Губами говори, а руками роби.
- Почати – починає, а кінчати – не кінчас.

- Хотів зробити спішно, а вийшло смішно.
- Хто діло робить, а хто гави ловить.
- Швидкий як черепаха.
- Лінь – гірше хвороби.
- На те руки є, щоб працювати.
- Все минеться, одна правда залишиться.
- Правду не сховаєш.
- У нього стільки правди, як у решеті води.
- Правда світліша за сонце.
- Добре діло – правду говорити сміло.
- Полохливий заєць і пенька боїться.
- Всіх перегнав би, та бігти боюся.
- Як боїшся – не роби, а зробивши, – не бійся.
- Доброму скрізь добре.
- Друга шукай, а знайдеш – тримай.
- Товариша завжди виручай.
- Не хвали сам себе, нехай тебе інші хвалять.
- Ввічливі та чемні усім приемні.
- Шалена муха вкусила за вухо.
- Надувся, як півтора нещастя.
- Сердиться, ніби йому пес ковбасу з’їв.
- Не для Гриця паляниця.
- Де не посій, там і вродиться.
- За ним золоті верби ростуть.

ЗАГАДКИ

Нежива природа

- Синя шуба покрила весь світ. *(Небо)*
- За лісами, за горами золота діжа встає. *(Сонце)*
- Без дров, без вогню, а світить і гріє щодня. *(Сонце)*
- Вдень у небі гуляє, а ввечері на землю сідає. *(Сонце)*
- Голуба хустина, жовтий клубок
По хустині качається,
Людям усміхається. *(Небо і сонце)*
- Гріє, гріє, припікає, всіх у воду заганяє. *(Сонце)*
- Золотий бубон по воді плаває. *(Місяць)*
- Хоч сам не біжить, а стояти не велить. *(Мороз)*
- “Що це? Що це? – всі кричать, – білі мухи он летять.” *(Сніг)*
- Скатертина біла увесь світ накрила. *(Сніг)*
- Взимку горою, а влітку водою. *(Сніг)*
- Без крил, без ніг білі мухи літають. *(Сніг)*

- Я падаю на ваші хати,
Я білий, білий, волохатий,
Я припадаю вам до ніг
І називаюсь просто (Сніг)
- Біле, а не цукор, м'яке, а не вата, без ніг, а йде. (Сніг)
- Без крил по небу літає, ніхто її не б'є, а вона плаче. (Хмара)
- Без рук, без ніг, а стукає і гримить. (Грім)
- Довго нема мене – все в'яне, а як пройду – знов оживає. (Дощ)
- Без рук, без ніг, а ворота відчиняє. (Вітер)
- Рукавом махнув, дерева нагнув. (Вітер)
- Чорне рядно всіх людей накрило. (Ніч)

РОСЛИННИЙ СВІТ

- Сидить баба на грядках, вся закутана в хустках. (Капуста)
- Сидить дівчина в коморі, а коса її надворі. (Морква)
- Без вікон, без дверей, повна хата людей. (Гарбуз, огірок)
- Довгий, зелений – добрий солений, добрий і сирій.
Хто він такий? (Огірок)
- Сидить Марушка в семи кожухах,
Хто її роздягає, той сльози проливає. (Цибуля)
- Білі зуби маю, та усі ковтаю, довгі коси маю, та не заплітаю. (Кукурудза)
- Зверху кругленьке та зелененьке, а всередині червоненьке. (Кавун)
- Стоїть хлопчик під пеньком, накрив голову брильком. (Гриб)
- Червона, солодка, пахуча, росте низько – до землі близько. (Суніця)
- Влітку одягу одягає, а на зиму скидає. (Дерево)
- Не вогонь, а обпікає. (Кропива)
- Стоять у полі сестрички: жовті очка, білі повічки. (Ромашки)

ТВАРИННИЙ СВІТ

- Голодна – мукає, сита – жує, всім дітям молоко дає. (Корова)
- Пухнастий клубочок під столом ворочке. (Кіт)
- Хто з хвостиком і вушками?
У кого лапки з подушками?
Як ступа, ніхто не чує. (Кішка)
- Гавкає, кусає, а в дім не пускає. (Собака)
- Жовтенькі клубочки біля мами-квочки. (Курчата)
- Хто живе у дворі
І співає на зорі,
Має шпори й гребінець?
Хто це? (Півник-молодець)
- Плавала, купалася, сухою залилася. (Качка)

- Влітку сірий, взимку білий. (*Заєць*)
- Хоч не шию я ніколи, а голок у мене доволі. (*Їжак*)
- По гілках скаче, та не птиця,
Сама руденька – та не лисиця. (*Білка*)
- В темнім лісі проживає,
Довгий хвіст пухнастий має.
Їй на місці не сидиться. Як зовуть її? (*Лисиця*)
- Хоч у нього й шуба є,
А як холод настає,
Він не їсть тоді й не п'є,
І не ходить, не гуляє,
А у лігво спать лягає. (*Ведмідь*)

НАРОДНІ ІГРИ

1. Подоляночка

(Діти водять хоровод, а один малюк, який стоїть у колі, робить рухи, що відповідають змістові пісні.)

*Десь там була подоляночка,
Десь там була молодесенька.
Тут вона стояла,
До землі припала.
Личка не вмивала.
Устань, устань, подоляночко,
Промий очки, як ті скляночки,
Та візьмися в боки.
Та й піди у скоки,
Підскочи до гаю, бери дівча скраю.*

(Дитина, що посередині, вибирає когось із кола замість себе, і гра продовжується.)

2. Панас

Малюки в колі вибирають Панаса. Панас – у центрі, діти, взявшись за руки, йдуть по колу і промовляють:

*Панасе, Панасе, не лови нас. (2 рази)
Дамо тобі кошик груш,
Тільки ти нас не руш. (2 рази)*

На рахунок “Раз, два, три” хлопчики й дівчатка промовляють:
“Раз, два, три – нас лови”.

Панас ловить дітей. Спійманий – стає Панасом, і гра продовжується.

КОЛИСКОВІ ПІСНІ

1. **Ой люлі, люлечки**
 Ой люлі, люлечки,
 Засніть, малі діточки,
 Мої малі, малесенькі,
 Дітки мої дрібнесенькі.
 Ой ну, дітки дрібнесенькі,
 Ви ж мені усі ріднесенькі.
2. **А-а-а, люлі, люлі**
 А-а-а, люлі, люлі,
 Налетіли гулі,
 Сіли на воротях
 В червоних чоботях.
 А ворітця – скрип-скрип...
 Моя доня спить, спить.
3. **Ой люлі, дитя, спать**
 Ой люлі, дитя, спать!
 Ой хоч хоче, та не спить,
 Треба його дубцем бить.
 Як не дубцем, то різкою,
 Зеленою берізкою,
 Як не різкою, то дубиною,
 Щоб була дитина людиною.
4. **Ой ну, люлі, дитя, спать**
 Ой ну, люлі, дитя, спать!
 Пішла мати жито жать
 Та й вижала три квітки:
 Що першу сонливу,
 А другу дрімливу,
 А третю щасливу.
 Ой щоб воно спало,
 Щастя-долю мало
 І добрую годину
 На малую дитину.
 Ой щоб воно спало
 І спати хотіло,
 Як цвіт червоніло.
5. **Котику сіренький**
 Котику сіренький,
 Котику біленький,
 Котку волохатий,
 Не ходи по хаті,
 Не ходи по хаті,
 Не буди дитяти.
 Дитя буде спати,
 Котик воркотати.
 Ой на ката – воркота,
 На дитину дрімота. А-а-а, а-а-а!
6. **А-а-а, котів два**
 А-а-а, котів два, сіренькії обидва.
 По бережку ходили
 Та качечку ловили.
 Та качечку в юшечку,
 А пір'ячко в подушечку.
 Подушечка м'якесенька,
 Спи, дитино малесенька.
7. **А-а-а, котки два**
 А-а-а, котки два,
 Сірий, білий, обидва
 По капусті ходили,
 Ляльку в хустці носили.
 Котку-братку,
 Дай нам ляльку
 Для Оксанки на забавку.
8. **А ти, коте сірий**
 А ти, коте сірий,
 Вимети нам сіни,
 А ти, білуватий,
 Прибери нам в хаті,
 А ти, коте рудьку,
 Та витопи грубку.
9. **Гойда, гойда, гойдашечки**
 Гойда, гойда, гойдашечки,
 Налетіли пташечки,
 Сіли собі на пеньку,
 Кличуть, кличуть дитинку.
10. **Ой в зеленім борі**
 Ой в зеленім борі
 Ходить дід по горі,

- По горі, по траві,
Носить спання в рукаві.
Усім дітям продає,
А Ганнусі так дає.
- 11. Ой спи, дитя, колишу тя**
Ой спи, дитя, колишу тя,
А як заснеш, покину тя.
Покину тя з колисочкою.
Сама піду за зіллячком,
Андрійкові за спаннячком.
Ой зіллячко, щоб пахло,
А спаннячко, щоб спало.
- 12. Ой спи, дитя, в колисоньці**
Ой спи, дитя, в колисоньці,

Як горошок в билиноньці!
Буде вітер повівати
Та й горошком колисати:
Як горошок затиркоче,
Тоді Галя спати схоче.

13. Ой ходила журавочка
Ой ходила журавочка
Та й по комишу,
А я свою дитиночку
Та й заколишу.
Ой ходила журавочка
Та на той пожар.
Та попекла босі ніжки,
Стало мені жаль.

ЗАБАВЛЯНКИ

- 1. Купалися ластів'ята**
Купалися ластів'ята
Та в чару-водиці,
Щоб були ми чорноброві
Та ще й білолиці.
- 2. Диби, диби!**
Диби, диби!
Ішла баба по гриби,
А дід по опеньки
В неділю раненько.
- 3. Ласю-Парасю**
– Ласю-Парасю,
Де була?
– У лісі.
– Що їла?
– Горісі.
– Чим кусала?
– Зубами.
– Куди клала?
– До мами.
- 4. Кицю-муро**
– Кицю-муро,
Де ти була?
– У бабусі.
– Що робила?
– Миски мила:

- Дві помила, дві розбила.
- 5. Ладки, ладоньки, ладусі**
– Ладки, ладоньки, ладусі,
Ой ладусі, ладки,
– Де були?
– У бабки.
– Що їли?
– Оладки.
– З чим оладки?
– Із медком
Та солодким молочком.
- 6. Ой чук, чуки, чук**
Ой чук, чуки, чук,
Наварив дід шук.
Баба рибку спекла –
Зі сковорідки втекла.
- 7. Летів жук та у воду – гуп!**
Летів жук та у воду – гуп!
Прилетіла мати жука рятувати:
Ой жуку мій, жучку,
Подай білу ручку.
Не подам, не подам,
Піди до криниці,
Напийся водиці.
- 8. Коточку, де ти був?**
– Коточку, де ти був?

- У коморці.
 - Що там робив?
 - Молочко пив.
 - А мені залишив?
 - Забувся.
 - Алчххи!
- 9. Кує коваль бричку**
 Кує коваль бричку,
 Заглядає в пічку:
 – Чи є борщ? Чи є каша?
 Чи є в борщі шматок м'яса?
 Куві-і-і! Куві-і-і!
- 10. Ой чук, чуки!**
 Ой чук, чуки! (2 рази)
 Сорочечка куца.

Треба робити, (2 рази)
 Щоб доточити.
 Треба працювати, (2 рази)
 Щоб усе мати.
 Гоп, чук, чуки! (2 рази)

- 11. От і казці кінець**
 От і казці кінець,
 Пішла баба у танець,
 А за нею горобець
 Викрутасом, вихилясом,
 Молодець, горобець!
- 12. Лізе рак по стіні**
 Лізе рак по стіні,
 Праву ногу волочить.
 І чого він хоче?

ЗАКЛИЧКИ ТА ПРИМОВКИ

- 1. Іди, іди, дощику**
 Іди, іди, дощику,
 Наварю тобі борщику
 У новому горщику
 Та поставлю на вербі,
 Щоб не з'їли комарі.
 Буде вам, буде нам,
 Буде всім кошарам.
- 2. Дощику, дощику**
 Дощику, дощику
 Наваримо борщику
 У зеленім горщику,
 Поставлю на горі –
 Виїдять комарі.
 Останеться трошки –
 Виїдять мошки.
 Останеться крапля –
 Виїсть чапля.
 Останеться кришка –
 З'їсть мишка.
- 3. Дощику, дощику**
 Дощику, дощику,
 Припусти, припусти
 На бабині капусти,
- На Галине зіллячко,
 На наше подвір'ячко,
 На весняні квіти,
 На маленькі діти,
 Щоб нас звеселити.
- 4. Не йди, не йди, дощику**
 Не йди, не йди, дощику,
 Дам тобі борщику
 У глинянім горщику,
 Поставлю на дуба.
 Дуб повалився,
 Горщик розбився,
 Дощик полився.
- 5. Дощику, дощику**
 Дощику, дощику,
 Припусти, припусти
 На бабині капусти,
 На дідові дині,
 Щоб поїли свині.
- 6. Течи, течи, водо, з мене**
 Течи, течи, водо, з мене,
 А я буду рости з тебе.
 А ти будеш витікати,
 А я буду виростати.

7. **Мурашко, мурашко**
Мурашко, мурашко,
Садовая кашко,
Дай мені кваску,
А я тобі – медку.
8. **Павлику-равлику (промовляють, побачивши слимака)**
Павлику-равлику,
Вистав свої ріжки,
Тобі два, мені два,
Поділимось обидва.
9. **Сонечко, сонечко**
Сонечко, сонечко,
Погрій нам долонечки.
10. **Комашки, комашки! (лякаючи комашок)**
Комашки, комашки!
Ховайте подушки.
Татари йдуть
Й вас заберуть.
11. **Зозуле рябенька**
Зозуле рябенька,
Пташко маленька!
Закуй мені по звичаю,
Доки в світі жити маю?
12. **Зозуленько золота**
Зозуленько золота,
Покажи ми ворота,
- Куди милий надійде,
Черевички наднесе.
13. **Мишко, мишко**
Мишко, мишко,
На тобі кістяний зубок,
А мені дай залізний.
14. **Гигавко, гигавко**
Гикавко, гикавко,
Біжи до води.
Кого стрінеш там,
На того напади:
Хоч коня, хоч кобилу,
Хоч дівчину чорнобриву.
15. **Гайку, гайку (промовляють, коли збирають гриби)**
Гайку, гайку,
Дай гриба і бабку,
Сироїжку з доброю діжку,
Красноголовця
З доброго молодця.
16. **Пташок викликаю (примовляють навесні, підкидаючи вгору випечених з тіста “жайворонків”)**
Пташок викликаю з теплого краю:
Летіть, соловейки,
На нашу земельку.
Летіть, ластівоньки,
Пасти корівоньки.

ВЕСНЯНКИ

1. **Віл бушує**
Віл бушує,
Весну чує.
Не бушуй, воле,
Бо поїдемо в поле,
Поля орати,
Хліба пахати.
2. **Благослови, мати**
Благослови, мати,
Весну закликати!
Весну закликати,
Зиму проваджати!
Зимонька в возочку,
- Літечко в човночку!
3. **Дівчатонька-вороб'ятонька**
Дівчатонька-вороб'ятонька,
Радьмося.
Та виходім на вулицю –
Граймося!
Та виходім на гравицю –
В добрий час.
Нема таких співаночок,
Як у нас!
4. **Вийди, вийди, Іванку**
Вийди, вийди, Іванку,
Заспівай нам веснянку!

- Зимували, не співали,
Усе весни дожидали!
5. **Вийди, Грицю, на вулицю**
Вийди, Грицю, на вулицю,
І ти, Коваленку!
Та винеси сопілочку,
Хоч на оберемку!
6. **Жайвір**
Дівчатка:
Ой чого ти, жайворонку,
Рано з вирію вилітав?
Ще по горах сніженьки лежать,
По долинах криженьки стоять.
Хлопчики:
А ми тії сніженьки
Крильцями розметем,
А ми тії криженьки
Ніжками потопчем.
7. **Топтати ряст**
Навесні, коли розцвітають проліски та
ряст, парубки і дівчата гуртом ходили

- в ліс і топтали ряст, приспівуючи:
Топчу, топчу ряст, ряст,
Бог здоров'я дасть, дасть.
І ще буду топтати,
Щоб на той рік діждати.
8. **Ой, виходьте, дівчата**
Ой виходьте, дівчата,
Та в сей вечір на вулицю,
Будемо віночки сплітати,
Будемо веснянки співати.
А віночки сплетемо,
Хороводом підемо.
9. **Ти, зозуленько сива**
Ти, зозуленько сива,
Ти нас розвеселила,
Як почала кувати –
повиходили з хати.
Ой вийшла сестра з братом,
Ой вийшла мама з татом,
Ой вийшли усі дівоньки –
Виводять гаївоньки.

10. Синичка

Діти стають у коло, лічилкою вибирають Синичку. Дівчинка виконує всі рухи, що про них йдеться у веснянці. Малюки йдуть по колу в один бік, Синичка рухається в інший.

- Діти:* Синичко, синичко, пташко маленька,
Чи видиш, чи знаєш, як сіють мак?
- Синичка:* Ось так, ось так, так сіють той мак. (2 рази)
- Діти:* Синичко, синичко, пташко маленька,
Чи видиш, чи знаєш, як сходить мак?
- Синичка:* Ось так, ось так, так сходить той мак. (2 рази)
- Діти:* Синичко, синичко, пташко маленька,
Чи видиш, чи знаєш, як росте мак?
- Синичка:* Ось так, ось так, так росте той мак. (2 рази)
- Діти:* Синичко, синичко, пташко маленька,
Чи видиш, чи знаєш, як полють мак?
- Синичка:* Ось так, ось так, так полють той мак. (2 рази)
- Діти:* Синичко, синичко, пташко маленька,
Чи видиш, чи знаєш, як цвіте мак?
- Синичка:* Ось так, ось так, так цвіте той мак. (2 рази)

Діти: Синичко, синичко, пташко маленька,
Чи видиш, чи знаєш, як їдять мак?
Синичка: Ось так, ось так, так їдять той мак. (2 рази)

КОЛЯДКИ, ЩЕДРІВКИ, ЗАСІВАЛКИ

- Щедрівочка щедрувала**
Щедрівочка щедрувала,
Під віконце заглядала:
Що, бабусю, напекла,
То нам – до вікна.
Не щипай, не ламай,
А по цілому давай.
- Сію, сію, засіваю**
Сію, сію, засіваю,
Що дасте, заховаю.
Що не дасте – то самі з'їсте.
- Сійся, родися**
Сійся, родися, жито, пшениця
І всяка пашниця,
На цей Новий рік,
Щоб вам вродило краще, як торік.
- Щедрий вечір, щедрівочка**
Щедрий вечір, щедрівочка,
Залітає ластівочка,
Ластівочка залітає,
Господаря розбуджує:
– Вставай, вставай, господарю,
Подивися до товару.
На оборі дві корови,
Вони мають по бичкові.
Тії бички хороші,
Вони варті чотири гроші.

- Побажання**
Сюди скік, туди скік,
Де ж подівся старий рік?
Новий радісно вітає,
Нове щастя обіцяє.
Новий рік, новий день,
Повний радісних пісень
І здоров'я, і охоти
У житті і на роботі.
Добре, гарне і ясне
Хай цей рік вам принесе.

ЛІЧИЛКИ

- Ниточка, голочка,
Синя соколочка,
Щука, карась,
Виходи, князь.
- Еники, беники, їли вареники,
Еники, беники, квас,
Вийшов жмурити Тарас.
- Покотило, покотило,
По дорозі волочило.
Сонце, місяць і зірки,
А жмурити вийдеш ти.
- Бігли коні під мостами
З золотими копитами.
Дзень, брень! Вийшов пень.
- Лізла баба по драбині
Та й упала межи свині.
- Не кусайте мене, свині,
Буду ваша господиня.
- Раз, два, три, чотири!
Козі дзвоника вчепили.
Коза бігає, кричить,
Просьте дзвоник відчепить,
А хто буде відчіпляти,
Буде той усіх шукати.
- Ішов кіт через сто воріт.
До кінця дійшов,
Кошенят знайшов.
“Няв!”
- Ходила квочка
Коло кілочка,
Водила діток
Коло квіток.

- Квок, квок,
Золотий клубок.
9. Єрлички, перлички,
Червоні гудзички,
На кого випадає,
Той жмуриться має.

10. Котилася торба
З високого горба,
А в тій торбі –
Хліб-паляниця,
З ким хочеш,
З тим поділися.

МИРИЛКИ

1. Не штовхайся і не бийся,
А зі мною подружися.
2. Мир миром, пироги з сиром,
Вареники в маслі.
Ми – подружки красні!
Поцілуймося.

СКОРОМОВКИ

1. Бабин біб розцвів у дощ, буде бабі біб у борш.
2. Летів горобець, сів на хлівець, вийшов стрілець, то утік горобець.
3. Надворі трава, на траві дрова, не рубай дрова, бо трава здорова.
4. Сів шпак на шпаківню, заспівав шпак півню:
– Ти не вмєш так, як я, так, як ти, не вмю я.
5. Пилип посіяв просо
Просо поспіло, пташки прилетіли,
Просо поїли, а Пилип плаче.
6. Вибіг Грицько на доріжку.
На доріжці сидить кішка.
Взяв з доріжки Грицько кішку –
Хай спіймає кішка мишку.
7. Мурлика муркоче,
Морозива хоче.
Мурку руденький,
Замерзнеш, дурненький!
8. Ти, малий, скажи малому,
Хай малий малому скаже,
Хай малий теля прив'яже.
9. Кричав Архип,
Архип охрип.
Не треба Архипу кричати до хрипу!
10. От Кіндрат, так Кіндрат! Зуб зламав об мармелад!
11. Хитру сороку спіймати морока, а на сорок сорок – сорок морок.
12. Наш садівник розсадівникувався.
13. Ходить Прокіп – руками тіп.
14. Очиці у вовчиці – наче блискавиці.
15. Косар скосив увесь овес.
16. На шафі – шапка, у шафі – шубка.

17. Пошили сину шовкову сорочку.
18. Голубка клює крупку.
19. Бери ложку та покуштуй горошку.
20. Кипи, кипи, кашко, поки прийде Івашко.

ПРИКМЕТИ

- Сонце заходить за хмари – на дощ, заходить червоно – на вітер.
- Вночі багато зірок – на ясну погоду.
- Кільце навколо місяця – на вітер.
- Дим стелиться по землі – на дощ, іде прямо – буде погода.
- Куди вітер дме, туди дощ паде.
- Грім гримить – вітер стих.
- Коли дуже гримить, малий дощ падає.
- Великі дощові бульбашки – на затяжний дощ.
- Перед дощем довго не висихає роса.
- Очі злипаються, позіхається – перед негодою.
- Рання роса влітку – на погоду.
- Коли вранці влітку нема роси, може бути дощ.
- Як вранці велика роса, то вдень буде гарна погода.
- Коли хмари йдуть низько, буде негода і холодно.
- Літні тумани – на ясну погоду.
- Осінній іній – на погоду.
- Багато снігу в році – багато хліба на тоці.
- Холодна зима – жарке літо.
- Якщо не скоро лист падає, зима велика рано буває.
- Багато жолудів на дубі – тепла зима і родюче літо.
- Багато ягід на горобині – осінь буде дощовою, а зима – холодною.
- Якщо кіт до тепла горнеться, буде похолодання.
- Ворони летять зграями і кричать – на негоду, голуби воркують – на погоду.
- Горобці купаються – дощ буде.
- Журавлі летять низько – зима вже близько.
- Ластівки низько літають – на дощ.
- Кури вранці на тин сідають – дощ буде.
- Жаби увечері голосно квакають – на погоду.
- Коли сонце зайде за хмару – на дощ, червоне – на вітер, чистий захід сонця – на погоду.
- Якщо під час сходу сонця стоїть духота, під вечір чекайте дощу.
- Багато зірок – на погоду, нема зірок – буде дощ. Зорі падають з неба – на вітер.
- Червоне коло навколо місяця – буде дощ.
- Дим котиться по землі – на відлигу.

- Похолодало під час дощу – погода покращає.
- Блискавка взимку – на бурю.
- Грім ранньою весною приносить холод, грім у вересні – на теплу осінь, у жовтні – на малосніжну зиму.
- Коли грім заgrimів, а лід не розтав, буде холодне літо.
- Коли іде дощ і бульки по воді скачуть, то він буде затяжний, і не вискакують – скоро перестане.
- Маленький дощ літнього ранку – день буде погожий. Чим краплі менші, тим довше йтиме дощ.
- Сіль сиріє – дощ наближається.
- Велика роса – до ясного дня.
- Дрібні купчасті хмари – дощу не буде.
- Ранковий туман у червні – на гошу днину.
- Іній на деревах – на мороз, тумани – на відлигу.
- Уночі був іній – вдень сніг не випаде.
- Лід тріщить – мороз довго буде.
- Коли великі морози, то ночі зоряні.
- Якщо багато снігу, то багато хліба, якщо багато води, то багато трави.
- Падає лапатий сніг – на негоду.
- Коли влітку дощ рідко буває, тоді у вулику мед прибуває.
- Літо сухе, жарке – зима сніжна, морозна.
- Зима без снігу – не бути хлібу.
- Коли влітку на деревах жовтіє й опадає листя, буде рання осінь, якщо влітку не все листя опадає – буде сувора зима.
- Дуже пахнуть квіти жовтої акації, а довкола них густо в'ються комахи – буде дощ і негода.
- З берези тече багато соку – на дощове літо.
- Горіхів та жолудів багато, а грибів мало – зима буде холодна.
- Якщо шипшина не розкрила цвіту – буде дощ.
- З'явилися опеньки – літо скінчилося.

ПРИСЛІВ'Я ТА ПРИКАЗКИ

Природа

- То сніг, то завірюха, бо вже зима коло вуха.
- До завірюхи треба кожуха.
- Грудень землю грудить, а хатинки студить.
- Як лютий не лютой, а на весну брів не хмур.
- Зимове сонце погано гріє.
- Весна днем красна.
- Весна красна квітками, а осінь – плодами.
- Влітку і баба сердита на піч.

- Двічі літа не буває.
- Погане літо, коли сонця нема.
- Ластівка день починає, а соловей кінчає.
- Як листя жовтіє, то поле смутніє.
- Восени і горобець багатий.
- Жовтень ходить по краю та виганяє птиць із гаю.

Людина (наука, розум, мораль, вади вдачі і поведінки)

- Не кажи: “Не вмію!”, а кажи: “Навчусь!”
- Чого навчився, того за плечима не носити.
- Для нашого Федота не страшна робота.
- Не журись та за діло берись.
- Хочеш їсти калачі – не сиди на печі.
- Зробив діло – гуляй сміло.
- Без охоти нема роботи.
- Що вранці не зробиш, того ввечері не здогониш.
- Хто працює, той і урожай збирає.
- І за холодну воду не візьметься.
- Кожна робота легка, коли охоче її робиш.
- Людська праця – не дурниця, розкидати не годиться.
- Тобі так хочеться робити, як старому псові у завірюху гавкати.
- Готовеньке і кішка з’їсть.
- Хто лінивий, той сонливий.
- Ховається від роботи, як пес від мух.
- Правда і в морі не втоне, і в огні не згорить.
- Краще гірка правда, ніж солодка брехня.
- Правда кривду переважить.
- Не бачила оком, то не брешти язиком.
- Брехуна впізнаєш по очах, а осла – по вухах.
- Гарно пише, та брехнею дише.
- Збрешеш раз, то вже довіку не матимеш віри.
- Хто хвалиться, той кається.
- Не хвались, а вчись.
- Шкода про те говорити, чого не можна зробити.
- Хвалений борщ надвір виливають.
- Кожна лисиця свій хвостик хвалить, а чужий ганить.
- Кожний дубок хвалить свій чубок.
- Хвалився та з гори звалився.
- Давши слово – держись, не давши – кріпись.
- Вода все сполоще, а злого слова – ні.
- Довгим язиком тільки полумиски лизати.
- Кого слова не беруть, з того шкуру деруть.

- Ласкаве слово, що весняний день.
- Хто не додержує свого слова, той сам себе зневажає.
- Хто багато обіцяє, той рідко слова дотримує.
- Наговорив стільки, що і в шапку не візьмеш.
- Дружба дорожча за золото.
- Справжній друг завжди тобі добра багатиме.
- Одна бджола багато меду не наносить
- На смілого собака гавкає, а боягуза кусає.
- Сміливого куля боїться.
- Не страшно ні хмари, ні грому.
- У страху очі великі.
- Добре роби, добре й буде.
- Робиш добро – не кайся, робиш зло – зла й сподівайся.
- Не роби комусь того, що собі немило.
- Чуже переступи, та не займи.
- Що у воду впало, те пропало.
- Що на місці лежить, те само в руки біжить.
- На все є свій порядок.
- Де не поклав, там не візьмеш.
- Пошануй одержину раз, вона тебе десять раз.

ЗАГАДКИ

1. Нежива природа

- Голубе полотно увесь світ одягло. *(Небо)*
- На небі біліє, світить, та не гріє. *(Місяць)*
- Без рук, без ніг, тільки з рогами, а ходить попід небесами. *(Місяць)*
- Один баранець пасе тисячі овець. *(Місяць)*
- По синьому морю золота тарілка плаває. *(Сонце)*
- Вдень у небі гуляє, а ввечері на землю сідає. *(Сонце)*
- Через вікно суне золоте сукно. *(Промінь сонця)*
- Без рук і без ніг, а малюнки малює. *(Мороз)*
- Біла морква взимку росте. *(Бурулька)*
- Росте вона додолу головою,
Росте вона холодною зимою.
А тільки сонечко засяє –
Вона заплаче й помирає. *(Бурулька)*
- Зірка сніжно-біла
На рукав мені злетіла.
Поки ніс її сюди,
Стала краплею води. *(Сніжинка)*
- Білий, як пір'їна, холодний, як крижина. *(Сніг)*

- Біле, як сорочка, пухнасте, як квочка.
Крил не має, а гарно літає.
Що це за птиця, що сонця боїться? (*Сніг*)
- Крил не має, скрізь літає та ще й куряву здійсмає. (*Вітер*)
- Без ніг, а двері й вікна відчиняє. (*Вітер*)
- Стукотить, гуркотить, як сто коней біжить. (*Грім*)
- Реве віл на сто гір, на сто кроків, на сто потоків. (*Грім*)
- Хто не плаче, а сльози у нього течуть. (*Хмара*)
- Хмара сива увесь світ накрила. (*Туман*)
- Кольорова дуга через річку пролягла. (*Веселка*)

2. Рослинний світ

- І печуть мене, і варять, і їдять мене, і хвалять, бо я добра і смачна.
Відгадайте, хто така? (*Картопля*)
- Сидить баба серед літа в сто сорочок одіта. (*Капуста*)
- В земляній сиджу коморі, а коса моя надворі. (*Морква*)
- На тичці, в капличці, без вікон та дверей,
Повна хата людей. (*Мак*)
- Повна хата горобців, та нікуди вилетіти. (*Гарбузове насіння*)
- Як на неї подивився, то сльозами залився. (*Цибуля*)
- На сонечко я схожий і сонечко люблю,
До нього повертаю голівоньку свою. (*Соняшник*)
- У зеленому лісочку
Під мережаним листочком
Червоніє невеличка
Спіла ягідка (*Сунічка*)
- У зеленій оболонці, а всередині червоний, наче сонце. (*Кавун*)
- Стоїть при дорозі на одній нозі,
І шапочку має, та нікого не вітає. (*Гриб*)
- Влітку одягається, а на зиму одежі цурається. (*Дерево*)
- Влітку у кожусі, а взимку голе. (*Дерево*)
- Почервонів зелений сад,
Червоні крапельки висять.
Знають добре краплі ці
І дорослі, і малі.
З задоволенням їдять –
Тільки кісточки летять. (*Вишні*)
- Є рослина в нас така, що від неї кінь скака. (*Овес*)
- Я кругленька, червоненька,
З хвостиком тоненьким.
На городі мене рвуть
І до столу подають. (*Редиска*)

- Біла кора, тоненькі віти,
Що це за дерево? – відгадайте, діти. (*Береза*)
- Зла, як вовчиця, пече, як гірчиця.
Що це за диво? Та це ж (*Кропива*)

3. Тваринний світ

- Хвіст гачком, ніс п'ятачком. (*Свиня*)
- За долами, за горами ходить свита і кожух. (*Вівця*)
- Не дід, а з бородою, не бик, а з рогами, не корова, а доїться. (*Коза*)
- Ні старому, ні молодому не дасть приступити до дому. (*Собака*)
- У нашої бабусі
Сидить дід у кожусі,
Проти печі гріється,
Без води умиється. (*Кім*)
- Хвіст з узорами,
Чоботи зі шпорами,
Голосно співає,
Людей про ранок повідомляє. (*Півень*)
- Кругом бочки бігають клубочки. (*Курка з курчатами*)
- Має гребінь – не може ним чесатися. (*Півень*)
- Хто із води сухим виходить? (*Качка, гуска*)
- Сіреньке, маленьке, хоч якого kota з місця стягне. (*Миша*)
- Біжить він по долині у сіренькій кожушині. (*Засць*)
- Влітку сіренький, а взимку біленький. (*Засць*)
- Довгі вуха має, швидко в лісі стрибає. (*Засць*)
- Під дубочком, під листочком звився, скорчився клубочком. (*Їжак*)
- Ніс, як у свинки, та колючі щетинки. (*Їжак*)
- Червонясту шубку має,
По гілках вона стрибає.
Хоч мала сама на зріст,
Та великий має хвіст.
Як намисто, оченята...
Хто це? Спробуй відгадати. (*Білка*)
- Прийшла вона із довгим віником
На бесіду із нашим півником,
Вхопила півня на обід
Та й замела мітлою слід. (*Лисиця*)
- Влітку наїдається, взимку висипляється. (*Ведмідь*)
- Живе спокійно, не спішить,
Про всяк випадок носить щит.
Під ним не знає страху.
То хто ж це? (*Черепиха*)

- У воді сидить охоче, та не риба і не рак.
Вистромля булькаті очі і співає: “Кум-квак!” (*Жаба*)
- Біла латка, чорна латка по дереві скаче. (*Сорока*)
- Маленький, сіренький
На соняшник сів,
Надзьобався добре
Й далі полетів. (*Горобець*)
- Уночі гуляє, а вдень спочиває. Має круглі очі й бачить серед ночі. (*Сова*)
- Хто мене вб’є, свою кров пролле. (*Комар*)
- Не пташка, а з крилами, не бджола, а над квітами літає. (*Метелик*)
- Взимку спить, влітку бринить.
Понад сади літає, солодку росу збирає. (*Бджола*)
- Сіла пташка на дубку, завела своє ку-ку!
Стрепенулись їжачок, заєць і козуля.
Всіх збудив той голосок, пісенька (*Зозулі*)
- Довгі ноги, довгий ніс.
Прилетів – обід приніс:
Смачних жабеняток
Для своїх маляток. (*Журавель*)
- Відгадайте, діти, хто
Має носик-долото?
Ним комах з кори виймає,
Про здоров’я лісу дбає. (*Дятел*)
- Летить – вис, сяде – рие. (*Жук*)
- У річці плаває, гуляє, а без води помирає. (*Риба*)

4. Засоби зв’язку та пересування

- Біжить возок через струмок і слід за собою замітає. (*Човен*)
- У синім небі я літаю – і усіх переганяю.
Маю крила, хоч не птах,
Люди звать мене (*Літак*)
- Парасолька біла-біла
І велика, й дуже сміла.
У повітрі літає,
Людей із хмарин спускає. (*Парашут*)
- Ніг не має, а по дорозі ганяє. (*Машина*)

5. Правила дорожнього руху

- Підморгне зеленим оком – ми йдемо,
Підморгне червоним оком – стоїмо. (*Світлофор*)

6. Іграшки

- Зверху – шкіра, знизу – теж, а всередині пусто. (*Барабан*)
- Б’ють мене старі й малі і в повітрі, й на землі,

Та від цього не вмираю,
Тільки весело стрибаю. (М'яч)

8. Людина (будова тіла, предмети побуту, їжа)

- Було собі два брати
І обидва Кіндрати,
Через доріжку живуть,
А один одного не бачать. (Очі)
- У хлівці два ряди баранців і всі біленькі. (Зуби)
- Завжди в роті, а не проковтнеш. (Язик)
- П'ять братів поруч живуть, у кожного своє ім'я. (Пальці)
- Увесь вік їси – не проїси, і завжди добре. (Хліб)
- Рідке, а не вода, біле, а не сніг. (Молоко)
- Маленьке, кругленьке
З гори скотилося, впало, розбилося.
Нема такого бондаря, щоб його скував. (Яйце)
- Білий, а не сніг,
Твердий, а не камінь,
Солодкий, а не мед. (Цукор)
- Їде верхи, а ноги за вухами. (Окуляри)
- Посередині дірочка, а по краях обшивочка. (Кишеня)
- Чорна собачка скрутилася, лежить,
Не гавкає, не кусає і в дім не пускає. (Замок)
- Мию, мию без жалю, мию там, де брудно.
А купатись не люблю, бо від того худну. (Мило)
- Тік-так, а з місця ніяк. (Годинник)
- Ліз карасик через перелазик, та у воду – плюсь. (Ложка)
- Новенька посудина, а вся в дірках. (Сито, решето)
- Усіх обшиваю, сама одягу не маю. (Голка)
- Із зубами, а не кусається. (Гребінець)
- Тепла гармошка увесь дім обігріває. (Батарей)
- Зуби залізні цілий ліс розгризли. (Пила)
- Два кільця, два кінця, посередині – цвяшок. (Ножниці)
- Дружбу з дощиком веде, разом з ним гуляти йде. (Парасолька)
- Ой по хаті порох в'ється,
Щось маленьке там товчється.
Хиталося, моталося,
Під припічком сховалося. (Віник)
- В шафку воду наливаєм
І моторчика вмикаєм.
Шафка добре попере,
Щоб було чистеньке все. (Пральна машина)

НАРОДНІ ІГРИ

1. Ой на горі жито

(Діти утворюють коло, в середині кола якого стоїть вихователька.)

*Ой на горі жито... Сидить зайчик,
Він ніжками чеберяє.
Коли б такі ніжки мала,
То я б ними чеберяла,
Як той зайчик, як той зайчик.*

(Вихователька трьох малюків обирає зайчатами й говорить лічилку:)

*Станьте в коло,
Раз, два, три.
Першим зайцем
Будеш ти.
Довговухий в гречку – скік.
В просі заєць –
Сірий бік.
Всі ховайтесь зайці в ліс:
За куцями – хитрий лис.*

Останні рядки кажуть усі діти. Зайці вибігають у середину кола, присідають, тримають зігнуті руки (лапки) перед собою, а малюки співають:

Ой на горі жито... Сидить зайчик.

Звужуючи коло, діти підходять до зайців. Коли малята проспівують останні слова, зайці повинні встати.

Він ніжками чеберяє

Малята відходять назад, розширюючи коло. Зайці виставляють по черзі ноги на п'яту.

*Коли б такі ніжки мала,
То я б ними чеберяла,
Як той зайчик, як той зайчик.*

Усі діти повторюють рухи зайчиків. На закінчення першого куплета пісні зайці присідають.

Ой на горі гречка... Сидить зайчик.

Повторюються рухи перших двох рядків першого куплета.

Він ніжками чеберяє.

Розширення кола, а зайці виставляють ніжки на носочок.

*Коли б такі ніжки мала,
То я б ними чеберяла,
Як той зайчик, як той зайчик.*

Виставляють ноги на носочок, наслідуючи рухи зайців.

Ой на горі просо... Сидить зайчик.

Повторюються рухи перших двох рядків першого куплета:

Він ніжками чеберяє.

Розширення кола, а зайці роблять напівприсідання (“пружинка”).

*Коли б такі ніжки мала,
То я б ними чеберяла,
Як той зайчик, як той зайчик.*

Усі, повторюючи рухи зайчиків, виконують напівприсідання.

2. Гра з хустинкою

Діти беруться за руки і утворюють коло. В центрі його стоїть дівчинка (Галя) з білою хустинкою у руці. Усі співають:

*Галя по садочку ходила,
Хусточку біленьку згубила.*

Усі рухаються по колу, а Галя йде у протилежний бік і на слові “згубила” випускає хустинку з рук. Дитина, що біля неї вона впала, піднімає її і ховає за спину. Усі співають наступні два рядки першого куплету:

*Ходить по садочку, блукає,
Хустинку біленьку шукає.*

Галя шукає хустинку, та, не знайшовши її, сідає у центрі кола й “плаче”. Діти співають другий куплет:

*Не журися, Галю-серденько,
Ми знайшли хустинку біленьку
У садочку біля малини,
Під зеленим листям тернини.*

Йдуть звичайним кроком, звужуючи коло. Потім розширюють його, зупиняються і кажуть:

*Ти хустинку пошукай,
Де сховали, – відгадай!*

Галя ходить по колу, шукаючи хустинку. Якщо вона знаходить відразу, то танцює з нею під мелодію цієї самої пісні. Якщо дівчинка ніяк не може знайти хустинку, інша дитина з хустинкою сама входить у коло й танцює з Галею. При повторенні гри вихователь вибирає іншу дитину на роль Галі.

3. Щітка

Хлопці й дівчата стають один за одним і кладуть руки на плечі попереднього. Першим стоїть найменший. Ведучий ходить навколо цього ряду і співає:

*Ой щітко маленька,
Скажи, скажи, де твоя ненька?
На морквинці сиділа, сиділа,
Дрібний мачок дзьобала, дзьобала.
Ой дзюб, дзюб, дзюбанець,
По три копи гребінець,
По чотири – щітки,
Кошикові дітки.*

Закінчуючи слова, ведучий бере останнього за руку і вже вдвох обходять цілий

ряд, співаючи. Гра повторюється, аж поки не залишиться найменший. Тоді всі гуртом підкидають його вгору.

4. Вовк і лисичка

“Вовк”, присівши, копає ямку, решта – “лисичка з лисенятами” – ходять по колу навколо нього й примовляють:

*Тричі, двічі обкручусь,
Вовку в вічі подивлюсь. (2 рази)*

Потім “лисичка”, що йде попереду, перемовляється з “вовком”:

*Вовче, вовче, дай води!
Піди до верби!
Боюся жаб!
Так потовчи!*

(Усі починають тупотіти ногами, а “вовк” тим часом намагається піймати “лисенят”).

5. Василь

З допомогою лічилки вибирають хлопчика, що виконуватиме роль Василя. Він виходить до іншої кімнати. Решта дітей домовляються між собою, які рухи будуть імітувати перед Василем (наприклад, шити, колоти дрова, грати на скрипці та ін.), а він мусить відгадати. Якщо це йому не вдається, знову йде за двері. Коли вгадає, малюки кричать “вгадав” і втікають, а Василь ловить їх. Спіймана дитина стає Василем. Під час гри діти рухаються по колу і співають:

*Ой Василю, товаришу, ну ж бо глянь ти на нас,
Чи вгадаєш, товаришу, яка праця у нас.
А як не вгадаєш, будемо карати.
Тоді будеш перед нами
Три дні танцювати.*

6. Бочечка

Діти – у колі, в центрі – “бондар”. Діти говорять:

*Котилася велика бочка
Із маленького горбочка.
Та об землю – трісь,
Та об землю – трах –
Розбилася так ...*

(Відповідно до слів малюки розширюють коло, присідають, плескають двічі у долоні, розбігаються в різні боки, а “бондар” наздоганяє їх. Ті, до кого він доторкнувся, мають розважати гурт, виконавши завдання (прокукурікати, пострибати як зайчик та ін.). Після цього вибирають нового “бондаря”).

7. Чаклун

За допомогою лічилки вибирають “чаклуна”. На рахунок “раз, два, три” діти розбігаються, а він наздоганяє. Спійманий “завмирає”, розводячи руки в сторони. “Розчарувати” дитину можуть інші гравці, доторкнувшись до неї рукою. Але

“чаклун” стежить за своєю “жертвою”, і як тільки хто-небудь знімає чари, він старається повторним дотиком знову “напустити” їх. Крім того, намагається зачарувати й тих, хто відважиться виручити товариша.

8. Кіт Опанас

Діти стають у коло і з допомогою лічилки вибирають “кота”. Зав’язавши йому очі, промовляють такі слова:

*Ой ти, коте Опанасе,
Не спіймаєш нас ні разу.
То лови нас без утину,
Не знімаючи хустину.*

“Кіт” із зав’язаними очима ловить “мишей”, що бігають по колу і плескають у долоні. Той, кого він спіймав, стає “Котом”, і гра продовжується.

9. Перепілка

Діти стоять у колі і з допомогою лічилкою вибирають “перепілку”, що всередині кола виконуватиме всі рухи, про які йтиметься у пісні. Малюки будуть повторювати приспів. Лічилкою вибирають “шуліку”, що має бути поза колом.

Діти співають:

А в нашої перепілоньки та й голівка болять.

Приспів: *Тут була, тут була перепілонька,
Тут була, тут була білозірочка.*

А в нашої перепілоньки білі ручки болять.

Приспів. *А в нашої перепілоньки та й колінця болять.*

Приспів. *А в нашої перепілоньки та й плечики болять.*

Приспів. *А в нашої перепілоньки крильця не болять.*

“Перепілка” “літає” у колі та поза ним. На сигнал “шуліка летить” “перепілка” “залітає” у коло. “Шуліка” намагається спіймати її. Спіймана “перепілка” стає на місце, вибирають іншу “перепілку”, і гра продовжується.

10. Грушка

Діти сідають у коло, беруться за руки й співають. Посередині – “грушка” – хлопець або дівчина.

*Як послала мати
Грушки садити.
Моя грушка отака, отака,
Бийте, дівки, гопака, гопака.
Як послала мати
Грушки поливати.
Моя грушка отака, отака.
Бийте, дівки, гопака, гопака.
Як послала мати
Грушки наглядати.
Моя грушка отака, отака,*

*Бийте, дівки, гопака, гопака.
Як послала мати
Грушки трусити.
Моя грушка отака, отака,
Бийте, дівки, гопака, гопака.*

При цьому “грушку” починають трясти, піднімають угору.

11. Горю-дуб

Усі стають парами одна за одною. Один – “Горю-дуб” – попереду на віддалі співає:

*Горю, горю, палаю,
Кого схочу, спіймаю.
Раз, два, три! Біжіть!*

Перша пара біжить до “Горю-дуба” і, розірвавши руки, намагається оббігти його з обох боків і знову з’єднатися. Якщо “Горю-дуб” когось спіймає, то стає з ним позаду усіх, а той, хто залишився без пари, є “Горю-дубом”.

12. А ми просо сіяли

Дівчата і хлопці діляться на дві групи порівну. Перша співає, друга – відповідає.

- I. А ми просо сіяли, сіяли,
Ой дід ладо, сіяли, сіяли.*
- II. А ми просо витопчем, витопчем,
Ой дід ладо, витопчем, витопчем.*
- I. А чим же вам витоптять, витоптять?
Ой дід ладо, витоптять, витоптять?*
- II. А ми коней випустим, випустим,
Ой дід ладо, випустим, випустим.*
- I. А ми коней виловим, виловим,
Ой дід ладо, виловим, виловим.*
- II. А чим же вам виловить, виловить?
Ой дід ладо, виловить, виловить?*
- I. А шовковим поводом, поводом,
Ой дід ладо, поводом, поводом.*
- II. А ми повід викупим, викупим,
Ой дід ладо, викупим, викупим.*
- I. А чим же вам викупить, викупить?
Ой дід ладо, викупить, викупить?*
- II. А нам треба дівчинку, дівчинку,
Ой дід ладо, дівчинку, дівчинку.*
- I. А яку вам дівчинку, дівчинку?
Ой дід ладо, дівчинку, дівчинку?*
- II. А нам треба Галочку, Галочку,
Ой дід ладо, Галочку, Галочку.*

КОЛИСКОВІ ПІСНІ

1. **Ходить сон коло вікон**
Ходить сон коло вікон,
А дрімота коло плота.
Та й питає сон дрімоту:
– Де ми будем ночувати?
Чи у лузі при березі,
Чи у полі при тополі,
Чи у прибраному дворі,
Де хатинка чепурненька,
Де дитинка маленька?
– Тут ми будем ночувати,
Дитиноньку колисати.

2. **Ходив кіт по горі**
Ходив кіт по горі,
Носив сало в пелені.
Та не знав, де діти,
Та вкинув між діти.
Діти полякалися,
В хату поховалися.

3. **Люлі, ой люлята**
Люлі, ой люлята,
Поженем телята
На поля широкі,

Нехай напасуться
Та в хлівець вернуться,
Спати полягають,
Пастушка згадають.
А пастушок, пастушок
Сховав дудочку в мішок,
А з мішка в торбинку,
Приспав нам дитинку.
Спи, дитинко, засинай
І нічого не думай.

4. **Колишися, колисонько**
Люлі, люлі, мій синочку,
Зроблю тобі колисочку –
Мальовані бильця,
Срібні колокільця.
Та нову колисоньку
Повішу на калиноньку.
Будуть гулі прилітати,
Дитиноньку годувати.
Будуть вітри повівати,
Калиноньку колихати.
Колишися, колисонько,
Засни, моя дитинонько.

ЗАБАВЛЯНКИ

1. **Гойда, гойда, гойдаша!**
Гойда, гойда, гойдаша!
Де кобила, там лоша,
Де кобила, там лоша,
Там печене поросля.
Кобила у лісі,
А лоша у стрісі.

2. **Мишко, мишко**
– Мишко, мишко,
Торохтушко,
А де була?
– У бабусі.
– Що робила?
– Полотно ткала.
– Що заткала?

– Кусок сала.
– Куди положила?
– На мисничку.
– Куди впало?
– В помийничку.

3. **У лісі**
– Був у лісі?
– Був.
– Вовка бачив?
– Бачив.
– Боявся?
– Ні.

4. **Жили-були дід та баба**
Жив-був дід та баба,
Була в них вівця,

Почнемо з кінця:
Жив-був дід та баба,
Була в них вівця.
Почнемо з кінця...

5. Не плач
Не плач,
Киця принесе калач
На хвостіку
По зеленім мостику.

СМІШИНКИ-ВЕСЕЛИНКИ

1. Зима люта

– Ой, то-то, куме, зима люта буде!
– Невже?
– Страшні морози будуть!
– Та ну?
– Так буде холодно, що аж-аж!
– А ти звідки знаєш?
– Бо у мене кожуха нема.

2. Був собі чоловік Нетяжка

Був собі чоловік Нетяжка,
На ньому сіра сермяжка,
Червона шапочка.
Чи хороша моя казочка?
Чи казати, чи ні?

3. Був собі рак

Був собі рак
Та мав сімсот гармат,
Та пішов воювать,
А злякався
Та у воду сховався,
А з води та у вершу.
Почну я казочку спершу.

4. Сидить Василь на припічку

Сидить Василь на припічку,
Держить kota за ниточку.
Котик зубки розтулив
Та й Василька укусив.
А дзусь, а дзусь, кошеня,
Не займай ти Василя!

5. Прочитала

Батько суворо запитує доньку:
– Ти навіщо порвала книжечку?
– А я її зовсім не рвала.
– А що ж ти тоді з нею зробила?
– Гарненько прочитала.

6. Голосна розмова

Мар'янка капризує, верещить і раптом бачить батька. Він суворо запитує:
– Ти чому так кричиш?
– Ні, я не кричу. Це я так голосно розмовляю з мамою, – відповіла Мар'янка.

7. Ми з тобою...

– Ми з тобою йшли?
– Йшли!
– Кожух знайшли?
– Знайшли!
– А де ж він?
– Хто?
– Кожух.
– Який?
– Як який?
– Ми з тобою йшли?
– Йшли!
– Кожух знайшли?
– Знайшли!
– А де ж він?
– Хто?
– Кожух.
– Та який? ...

8. Хитрий Івась

– Івасю, ти такий великий хлопець, а примушувєш маленького Петрика нести твій портфель.
– Це я вчу його допомагати старшим.

9. Барабан

– Татусю! Подаруй мені барабан.
– Я подарував би тобі, синку, його, та боюсь, що ти заважатимеш мені працювати.
– Що ти, татусю! Я тільки тоді буду барабанити, коли ти спатимеш.

ЗАКЛИЧКИ ТА ПРИМОВКИ

- 1. Іди, іди, дощику**
Іди, іди, дощику,
Зварю тобі борщику
В зеленому горщику,
Поставлю на вербі,
Щоб випили горобці.
Я ячком забілю,
А ячко трісне,
А сонечко блисне.
- 2. У любистку купали**
У любистку купали,
Живу воду наливали,
Щоб здоров'я тіло мало,
Лиха-горенька не знало.
- 3. Сонечко, сонечко**
Сонечко, сонечко,
Вигляни в віконечко
На наше подвір'ячко,
На бабине зіллячко.
- 4. Сонце світить (коли йде "сліпий дощ")**
Сонце світить,
Дощик кропить,
Чарівниця масло робить.
- 5. Зозуле рябая**
Зозуле рябая,
Сім літ не кувала,
Закуй мені в цьому літі,
Скільки житиму на світі.
- 6. Ластівки, ластівки**
Ластівки, ластівки,
Візьміть мої веснянки,
Нате вам камінці,
Дайте мені рум'янці.
- 7. Вилети, гулю, горою (коли зустрічають весну, підкидають випечених пташок угору)**
Вилети, гулю, горою,
Винеси літо з собою.
- 8. Круцю, круцю, журавлі (щоб журавлі закрутилися в небі колесом)**
Журавлі, журавлі!
Колесом, колесом!
Ваші діти –
За лісом, за лісом.
- 9. Черногузе, дядьку**
Черногузе, дядьку,
Зроби мені хатку,
І ставок, і млинок,
І цибулі грядку.
- 10. Бузьок-чапля (приспівують, коли бачать бузька)**
Бузьок-чапля,
Молока крапля –
І в горнець, і в горнець,
А сам бузьок молодець.
- 11. Мишко, мишко!**
Мишко, мишко! На тобі зуб старий,
а дай мені свій новий.
- 12. Водичко, водичко!**
Водичко, водичко!
Помий мені личко,
Рум'яне та біле,
Як яблучко спіле.

ВЕСНЯНКИ

- 1. Ой у Галюні лужечок**
Ой у Галюні лужечок,
Повний лужечок пташечок.
А поміж ними зозулька,
А поміж ними сивенька.
Ой десь узявся соколик,
Ой десь узявся сивенький.
Усіх пташечок розігнав,
Сиву зозульку собі взяв.
Ой у Галюні садочок,
Повний садочок дівочок.
А поміж ними Галюня,

А поміж ними молода.
Ой десь узаявся Василько,
Ой десь узаявся молодий.
Усіх дівочок розігнав,
Молоду Галю собі взяв.

2. Овес

Як посіємо овес –
та до зерна увесьь.

Приспів:

Та до зерна, до зерна,
До зерна увесьь.

Як уродить овес...

Як покосимо овес...

Як пов'яжемо овес...

Як повозимо овес...

(Приспів за кожним рядком)

3. За Василем, за Василем!

За Василем, за Василем!

Де Василь подівся?

Якби Василь в гаю був,

Гай би зеленівся.
Якби Василь в гаю був,
Пташки би співали.
Якби Василь з нами був,
Музики би грали.

4. Ой ягіл, ягілочко

Ой ягіл, ягілочко,
Ягілчина дочка.
Устала ранесенько,
Вмилася гарнесенько.
Панчішки поскидала,
Головоньку розчесала.
Візьмися, дівко, в боки,
Покажи свої скоки.
Гнися, калинонько, гнися,
Дівчинонько, не журися.
З калинового цвіту
Вибирай собі квітку.
З калинового лугу
Вибирай собі другу.

РУСАЛЬНІ, ПЕТРІВОЧНІ, КУПАЛЬСЬКІ ТА ЖНИВАРСЬКІ ПІСНІ

1. Ой проведу я русалочку до броду

Ой проведу я русалочку до броду,
А сама вернуса додому.

Ідіть, русалоньки, ідіте
Та нашого житечка не ломіте,
Бо наше житечко в колосочку,
А наші дівоньки у віночку.

2. А ми рутоньку, посієм, посієм!

А ми рутоньку посієм, посієм!
Зеленую руту, жовтий цвіт
Посієм.

А ми рутоньку поподем, поподем!
Зеленую руту, жовтий цвіт
Поподем!

А ми рутоньку нарвемо, нарвемо!
Зеленую руту, жовтий цвіт
Нарвемо!

А ми віночки сплетемо, сплетемо.
Зеленую руту, жовтий цвіт
Вплетемо!

3. Наша Маринка-купалочка

Наша Маринка-купалочка
Посеред моря купалася,
На бережку білилася,
Вийшла на вулицю, хвалилася:
У мене личко, як яблучко,
У мене брови чорнесенькі,
Зовсім я дівка гарнесенька.

4. У вишневім садочку

У вишневім садочку
Скопаю я грядочку
Та посію квіточок
На Купала на віночок.

5. На Івана, на Купала

На Івана, на Купала,
Що Іван діє? Гречку сіє.
У нашої гречки
Гарні вершечки.
Було б тобі, Іванку, не купатися,
Було б тобі, Іванку, з нами гратися.

6. **Купайло, купайло**
 Купайло, Купайло!
 Де ти зимувало?
 Зимувало в лісі,
 Ночувало в стрісі,
 Зимувало в пір'ячку,
 Літувало в зіллячку.
7. **Ой коли ми Петрівочки дожидали**
 Ой коли ми Петрівочки дожидали,
 То ми її русу косу заплітали,
 Тепер же ми Петрівочку проведемо,
 Ми ж її русу косу розплетемо.
 Уже ж тая Петрівочка минається,
 Зозуля в капусту ховається.
8. **Та вже ячмінь колос викидає**
 Та вже ячмінь колос викидає,
 Соловейко голос покидає.
 Та вже ячмінь колос та й викинув,
 Соловейко голос свій покинув.
 У ячменю колос набростився,
 Соловейка голос змінився.
9. **Там у полі криниченька**
 Там у полі криниченька,
 Навколо пшениченька.
 Там женчики жали,
 Золотії серпи мали.
10. **Говорила нивка**
 Говорила нивка,
 Щоб не боліла спинка,
 Ні спина, ні голова,
 Щоб була ціле літо здорова.
 Ой жнися, загоне, жнися,
 На мене не дивися,
 Бо я женчик маленький,
 А в мене серпик тупенький.
11. **Золотії серпики брязчали**
 Золотії серпики брязчали,
 Поки сього жита дожали.
 Тепер вже не будуть брязчати,
 А будуть в коморі лежати.
12. **Сварилася пшениченька**
 Сварилася пшениченька
- І з тим куколеньком:
 Куколю, куколеньку,
 Не родися на поленьку,
 Бо з мене вінок плетуть,
 А тобою двір метуть.
13. **Ой вижали житечко в добрий час**
 Ой вижали житечко в добрий час,
 А тепер, господарю, частуй нас!
 Ой, як будеш, господарю, частувати,
 То не буде житечко вилягати.
 А як будеш, господарю, поїти,
 Буде тобі житечко родити.
14. **Наша господиня не жала**
 Наша господиня не жала –
 У садочку-холодочку лежала.
 Набіленько ручки помила,
 Для женчиків вечероньку зварила.
 Наварила вареничків повен стіл.
 Наїхало женчиків повен двір.
15. **Ой кресали серпики по горі**
 Ой кресали серпики по горі,
 Дожинали житечко при зорі.
 Ой кресали серпики, кресали,
 Доки ми житечко дожали.
 Ой дожали житечко в добрий час,
 А тепер, господарю, частуй нас.
 Ой наша господиня домує,
 Вона нам вечерю готує.
 Уже нам вечеря немила:
 Широка нива втомила.
16. **Кругом, женчики, кругом**
 Кругом, женчики, кругом.
 Понад зеленим лугом.
 Женчики кружинають,
 Пшениці дожинають.
 Кінець нивоньці, кінець,
 Будемо плести вінець.
 То з жита, то з барвінку
 На хорошую дівку.
 В нашого господаря
 Та золота брама,
 Мальовані одвірки,

Зробим сьогодні обжинки.
Світи, місяцю, з рога,
Щоб була видна дорога,
Щоб з неї не зблудити,
Віночка не згубити.

17. Дивувалася ялиця

Дивувалася ялиця:
– Де поділася пшениця? (2 рази)
Чудувались ще й ліси:

– Де поділися вівси? (2 рази)
Стало сумно і калині,
Що сама у лузі нині. (2 рази)
– Не сумуй, моя калино, –
Я одну тебе не кину. (2 рази)
Як жнива ми закінчили,
Сніп тобою уквітчали. (2 рази)
Сніп поставимо на долівку
Звеселяти усю домівку. (2 рази)

ЩЕДРІВКИ, ЗАСІВАЛКИ

1. Коляд, коляд, колядниця

Коляд, коляд, колядниця,
Добра з медом паляниця,
А без меду не така,
Дайте, дядьку, п'ятака.
Не давайте копійки,
Бо діряві кишеньки,
А давайте паперові –
Будьте газди гонорові.

2. Щедрик, ведрик

Щедрик, ведрик,
Дайте вареник,
Грудочку кашки,
Кільце ковбаски,
А ще й вареничку,
Добру паляничку.
А ще й на дохід
Паляницю й хліб,
Решето вівса,
А зверху ковбаса!
Добрий вечір!
Щедрий вечір!

3. Колядую-дую

Колядую-дую,
Ковбасу чую,
А ще мало,
Дайте сало.
Сало велике,
Тягну за лико.
Лико порвалось,
Сало зосталось.

Добрий вечір!

4. Щедрик добрий

Щедрик добрий,
Я не згірший,
Дайте млинця,
Котрий більший!
Що шедрушка –
То пампушка,
Що щедрик –
То й вареник.

5. Ластівочка прилетіла

Ластівочка прилетіла,
Сіла собі на віконці,
Стала собі щебетати,
Господаря викликати:
– Вийди, вийди, господарю,
Подивися на кошару:
Чи ягнички покотились,
Чи баранчики родились.
У господині чорнії брови,
В баранчика круті роги.
З цим святом будьте здорові!

6. Місяченьку, мій братику

Місяченьку, мій братику,
Зійди рано, постій мало,
Поки я бички позапрягаю,
Жито-пшеницю порозсіваю.
Роди, Боже, жито й пшеницю
Без кукілю, без метлиці,
А нам, діткам, по варениці.

КОЛЯДКИ

1. Нова радість стала

Нова радість стала, яка не бувала:
Над вертепом звізда ясна світлом засіяла.
Де Христос родився, з Діви воплотився,
Як чоловік пеленами убого повився.
Пастирі з ягнятком перед тим дитятком
На коліна припадають, царя-Бога вихваляють.
Просим тебе, Царю, небесний Владарю,
Даруй літа щасливії цього дому господарю.

2. Прилетіли ангелята

Прилетіли ангелята,
Як пташата з неба,
І співали всі Дитятку
Весело, як треба:
“Гей же, гей же! О Ісусе!
Гей же, гей же! Слава!” (2 рази)
Та будили там пастирів
Всю нічку – до рання.
Голосили, що на світі
Сталася новина:
Діва в яслах днесь на сніні
Породила сина,
Боже дитя. Всі владики,
пастирі, вставайте,
Біжіть скоро до вертепу,
Його привітайте! (2 рази)

3. Спи, Ісусе, спи

Спи, Ісусе, спи, спатоньки ходи,
Буду тебе колахати,
Пісеньками присипляти:
Спи, серденько, спи. (2 рази)
Спи, Лелійко, спи, голівку склони.

Тут на рученьки Марії,
Бач, Вона Тебе леліє:
Спи, серденько, спи! (2 рази)

4. Нині веселе й радісне свято

Нині веселе й радісне свято.
Українські діти йдуть усіх вітати.
Приспів:
Тутки лемки співають,
Подоляни іграють,
Волиняк щось міркує,
Бойко легко танцює,
Полтавець плясас,
Гуцул трембітас:
Ту-ру, ту-ру, ту-ру-ту-ру-ру!
Чути довкола любі жарти й сміхи,
Маленькі діти в ручки б'ють з утіхи.
Приспів.

Грають, співають українські села,
Щоб в кожній хаті жилося весело.
Приспів.

Щоб доля щиро нас полюбила,
Заколядуймо сьогодні щиро.

Приспів.

ВІНШУВАННЯ

1. Радійте й веселіться,
Бо Христос народився.
Нехай на світі
Добро завітає,
Підлість пропаде,
Щастя засяє,

А Ісусик-дитятко
Вас благословляє.
2. Віншую вам нині,
Всі добрії люди,
Нехай поміч Божа
З вами завжди буде.

- Хай кожної днини,
Кожної години
Бог благословляє,
Біда хай загине.
Хай у вас ся родить
Жито і пшениця,
І всяка пшениця.
То ж будьте здорові
Разом з діточками,
Щоб смутку і горя
Не було між вами.
3. Зірочка з неба світло кидає.
Христос-дитятко нині рождаєсь.
Світи весело Христу й Марії,
Кріпи у серці віру і надії.
Хай ця зірничка в Різдвяні свята
Несе все щастя до вашої хати,
Здоров'я, втіхи, пошани світу,
Багатства й долі на многії літа.
4. На щастя, на здоров'я,
На Новий рік,

- Аби вам родило
Краще, як торік, –
Жито, пшениця,
Всяка пшениця,
Коноплі по стелю,
Сорочка по землю,
А льон по коліна.
Аби вас, хрещених,
Голова не боліла.
Будьте здорові,
З Новим роком! З Василем!
Будьте здорові, добрі господарі!
5. Бажаємо вам щастя, здоров'я,
В городі зілля, а в хаті весілля.
Якщо у вашій хаті хтось гірко сумує,
Якщо у вашій хаті когось бракує, –
Того, хто сумує, – розвеселяйте,
Кого бракує, – не забувайте.
Віншую вас віком довгим,
Здоров'ям добрим на многії літа.

КОЛОМИЙКИ

Ой співанки-коломийки, в'язанку з них в'язу,
Як попросять заспівати, я ся не відкажу.

Коломийка, коломийка, весела співанка,
Не раз її над колискою заспівала мамка.

Як я стану коломийки співати, співати,
Засмієшся і затужиш, і станеш думати.

Ой дрібонька коломийка, дрібонька, дрібонька,
Одна мила, друга люба, третя солодонька.

Звідки мої співаночки? – питаються люди.

– В полонинах, буковинах ростуть вони всюди.

Я посію пшениченьку, вродиться льоночок,
Коби такі до роботи, як до співаночок.

Як я оту коломийку зачую, зачую,

Киселицю висьорбаю, в горшку потанцюю.

Черевички невеличкі, ніженька маленька,
Танцюй, танцюй, дівчинонько, поки молоденька.

Віє вітер, віє вітер, вітер завиває,

А дівчина носить воду, зілля поливає.

Сію руту, сію руту, руту поливаю,
Росте рута зелененька, на вінок сховаю.

Нема цвіту білішого, як цвіт на калині,
Нема в світі ріднішого, як мати дитині.

Ой кувала зозулиця та й сіла на бучка,
Купи, бабцю, черевички, бо я твоя внучка.

Ой на горі росте сосна, пшениця не буде,
У чужої матіночки розкоші не буде.

Сидить сова на купині, чіпці виплітає,
А соловей в сопілочку коломийку грає.

Коломийку заспіваю, як ми веселенько,
Коломийку заспіваю, як болить серденько.

Коли собі заспіваю, то жура щезає,
Бо то наша коломийка такі чари має.

Ой я собі заспіваю двома голосами,
Один піде понад лугом, а другий – лісами.

Та ми собі заспіваймо, дві сестриці рідні,
Дзвенять наші голосочки, як дзвіночки срібні.

Ой ми собі заспівали, сіли на камінець,
Не думайте, добрі люди, що співанкам кінець.

Ой заграй же, музиченько, я слухати люблю,
А як мене рано будять, я в кулаки трублю.

Коломийку заспівати, коломийку грати,
Але ж оту коломийку легко танцювати.

Ой пішов я танцювати та сплутав ногами,
Більше носом підпирався, а також руками.

Ой кувала зозулечка, кувала зозулька,
Нехай собі потанцюють бобик і квасолька.

Ой пішов би козака, та й пішов би польки,
Коби миска киселиці, а миска квасольки.

Пусти мене, моя мати, та й на вечорнички,
Бо там хлопці чорноброві плетуть рукавички.

Закувала зозулиця у лісі у ямці.
Ой я прошу здоров'ячка татові і мамці.

Ой летіли дикі гуси, летіли лебеді,
То так тебе, мамко, люблю, як зірку на небі.

Мамцю моя солоденька, квітонько шовкова,
Доти мені, мамцю, добре, доки ти здорова.

Тримав став на печі, черпав воду саком,
Ловив рибу грабельками, стріляв птахи маком.

Як ся став запалив, риби погоріли,
Попалені щупаки до лісу летіли.

Ой дівчино, дівчинонько, яка ти, яка ти,
За хлопцями заглядаєш, не заметиш хати.

Ой дівчино, дівчинонько, вмієш ся пишати,
А не вмієш до сорочки гудзик пришивати.

Півень піє, півень піє, а курка кокоче,
Стара мама посуд мис, бо дочка не хоче.

ЛІЧИЛКИ

1. Ене, бене, раба,
Вінтер, квінтер, жаба,
Ене, бене, грець,
Вінтер, квінтер, кець.
2. Пішла пані до криниці,
Взяла води три скляниці
І рахує: раз, два, три.
Хто жмуритись буде? Ти!
3. Ходила квочка
Коло кілочка
Та водила діток
Коло квіток.
– Оце вам, дітки,
По дві квітки,
А мені одна,
Та й та золота.
4. У зеленому садку
Сидить котик в холодку,
Лапкою чеше вус,
Язичком лиже пуз,
Хвостиком круть-верть,
5. Сіру мишку – хап!
Мидір, Сидір і Каленик
Збудували тут куреник.
У куренику сидять,
По варенику їдять.
В нас вареників немає,
Хто жмуритись починає?
6. На городі бараболя,
Кабаки, буряки,
Редька, морква, огірки,
Пастернак, повний мак.
А ми кошичка візьmemo
Та повнений наберемо.
Хто піде, той візьме.
7. Наша Таня уночі
Загубила три ключі.
Місяць бачив – недобачив. Ключ!
8. Стоїть півень на току
У червонім чобітку.
Будемо півника просити:
Ходи жито молотити!

МИРИЛКИ

1. Сиділи на ганку,
Лизали сметанку,
І сметанка згодиться,
Треба, треба помириться.
2. Помирімося, помирімося,
Одне одному посміхнімося,
Будемо дружити,
Як у гаю квіти.
3. Помирись, помирись
І ніколи не сварись.
А якщо посваришся,
То скоро зістаришся.
4. Подружімося, подружімося
І ніколи не сварімося.
Будемо з тобою,
Як риба з водою.
5. Ой вишеньки-черешеньки
Похилилися,
Дві подруженьки посварилися.
Тобі яблучко, мені грушечку,
Помирімося, моя душечко.
6. Дам тобі я пиріжок
Помирімося, мій дружок.

7. Летів горобець,
Сів на стовпець,
Нашій сварці – кінець.
Поцілуймося.
8. Тихо, Лідочко, не плач!
Ми дамо тобі калач.

- Ти калач наш візьми
І у коло з нами йди.
9. Любуню, Любуню!
Пробач мені!
Забудь образу,
Дай руку мені.

СКОРОМОВКИ

1. Летів шпак через полів мак,
Ніс мірку гороху без червоточки,
Без надчервоточини.
2. Бук бундючивсь перед дубом,
Тряс над дубом бурим чубом.
Дуб пригнувся до чуба бука –
Буде букові наука.
3. Семен сказав своїм синам:
Сини, складіть скирту сіна.
Сини склали скирту сіна.
Семен сказав своїм синам:
– Спасибі!
4. Побіля Прокопа паляниці пекла.
5. Пиляв Пилип поліна з лип,
Притулив пилку Пилип до липки.
6. Йшов Прокіп, кипів окріп,
Прийшов Прокіп – кипить окріп
Як при Прокопові,
Так і при Прокописі
І при Прокопенятах.
7. Гостювати йшла стоніжка,
Забруднила ноги трішки.
На порозі біля хати
Стала ноги витирати.
Всі сто ніжок обмітала,
Всі сто ніжок витирала.
А як стала на помості –
Із гостей вертались гості.
8. Летів горобець
Через безверхий хлівець,
Ніс четвертик гороху
Без червотуку,
Без червоточини.
9. Научала мама Тоню:
– Чепурушкою будь, доню,
Заплітай сама косички,
Не заляпуй черевички.
10. Якось Яків сіяв мак
Так-сяк, абияк.
Виріс ярий Яків мак,
Та щось коле, як їжак.
11. Варка варила вареника,
Василь взяв вареника.
Варка Василя варехою,
Василь Варку вареником.
12. Босий хлопець
Сіно косить.
Роса росить
Ноги босі.
13. Три барани по траві стрибали.
Білі барани грали на барабані.
14. Хто про Прокопа,
Хто про Прокопишу,
Хто про Прокопових дітей.
15. Летів горобець через верхній хлівець,
Ніс пуд гороху і нам дав потроху.
16. Ченчик, ченчик невеличкий,
на ченчику черевички.
17. Сім дочок сіроочок
Вишивають сім сорочок.
18. Коси, коса, поки роса:
роса – додолу, а ти – додому.
19. Рила свиня тупорила –
весь двір перерила.
20. У нас надворі погода
розмокропогодилася.
21. Улас у нас, Панас у вас.
22. Золоті жолуді зовсім пожовтіли.
23. Лис у лісі сховався, лис лиса схопив.

ПРИКМЕТИ

- Кільце навколо сонця – на негоду, сонце заходить за хмару – на дощ; якщо навколо сонця круг – влітку буде дощ, взимку – завірюха.
- Якщо сонце в тумані сходить, буде тихо і душно.
- Коли місяць обгороджений – буде дощ; якщо круторогий – взимку буде мороз, влітку – тепло.
- Після тривалої погоди чекай затяжної негоди.
- Глухий грім – на тихий дощ, розкотистий – на зливу.
- Грім гримить – хліб буде родить.
- У жовтні громи – зима непостійна.
- Після грози добре риба клює.
- Злива при сонці – завтра знову буде дощ.
- Зранку парить – дощ ушкварить.
- Як дощ іде і бульбашки по воді скачуть, то день буде похмурий і дощовий.
- Якщо вранці не розкрилися квітки зірочника (мокрецю), кислички, конюшини, чистотілу, фіалки, кульбаби, квітки водяної лілії, то буде погана погода і дощ.
- Сіль і цукор сиріють – дощ наближається.
- Вечірня роса – перша прикмета ясної погоди на завтрашній день.
- Вранці багато роси – на ясну і спекотну погоду.
- Хмари змінюють свій колір – зміниться і погода.
- Хмари високо – день буде гарним, хмари низько – на дощ.
- Коли влітку часто тумани, грибів буде багато.
- Іній у листопаді – до ясної погоди.
- Сніг лягає рівно – літо буде сухе, гребенями – вологе.
- Рання весна – рання зима.
- Вологе літо і тепла осінь – на довгу зиму.
- Літо з бурями – зима із заметілями; сухе літо – дощова осінь; дощове літо – гнила зима.
- Зима зі снігами – літо з хлібами.
- Мокрий май – жито, як гай.
- Який жовтень, такий березень.
- Як листопад дерев не обтрусить, довга зима бути мусить.
- Зацвіли терен та вишні – сійте кукурудзу.
- Коли листя клена починає “плакати”, то через 3–4 доби піде дощ.
- Пізно цвіте горобина – на довгу осінь. Урожай горобини – на морози взимку.
- Багато ягід влітку – холодна зима буде.
- Коли влітку високі бур’яни, буде багато снігу.
- Коли заць довго не линяє, а ластівки ліплять гнізда на сонячному боці – літо буде холодним.

- Коли взимку птахи сідають на сніг і кричать – буде хуртовина.
- Побачив грака – весну зустрічай.
- Рано журавлі на південь відлітають – холодну зиму провіщають.
- Зозуля довго кує – на теплу погоду.
- Ластівки падають на воду – дощ буде.
- Пищить снігур – зима скоро буде, голосно під вікнами цвірінькає – на відлигу.
- Білки роблять великий запас горіхів – на холодну зиму.
- Чим вищі мурашники восени, тим суворіша зима буде.
- Ранній виліт бджіл – гарна буде весна.
- Якщо навесні літає багато павутиння, літо буде спекотним.
- Кішка качається – гарна погода передбачається; якщо кішка лягає на спину – чекайте хорошу днину; кіт на піч – студінь у двір.

ПРИСЛІВ'Я ТА ПРИКАЗКИ

1. Природа

- Взимку сонце крізь плач сміється.
- Зима біла, та не їсть снігу, а все сіно.
- Взимку літа не здоженеш.
- Зима літо з'їдає, хоч перед ним і тікає.
- Коли б не зима, то й літо довше було б.
- Зимове тепло, як мачушине добро.
- Холодно, хоч собак ганяй.
- Мороз зуби показує.
- Такий мороз, аж зорі скачуть.
- Хоч мороз і припікає, зате комарів немає.
- Тріщи, тріщи, морозе, нічого тобі не допоможе.
- То сніг, то завірюха, бо вже зима коло вуха.
- Скільки сніг не лежатиме, а танути буде.
- В холод кожен молод.
- Так холодно, що якби не вмів дрижати, то змерз би.
- Сумний грудень і в свято, і в будень.
- Січень наступає, мороз людей обіймає.
- Січень січе та й морозить, газда з ліса дрова возить.
- Січень, січися, а ти до печі тиснися.
- У лютому зима з весною вперше зустрічаються.
- Часом лютий змилюється, що людина роздягнеться, але часом такий гострий, що проймає аж до костей.
- Весна багата водою.
- Весна багата на квітки, а хліба в осені позичає.
- Проспиш навесні – заплачеш взимку.

- Весна ледачого не любить.
- Весна – наші батько і мати, хто не посіє, не буде збирати.
- Від березневих дощів земля квітне.
- В березні курка з калюжі нап’ється.
- Березень з водою, квітень з травою, а май з квітами.
- Коли прийде май, то за себе дбай.
- Готуй сани влітку, а воза взимку.
- Де літував, там було зимувати.
- Літо дає коріння, а зима насіння.
- Хто влітку гайнує, той узимку голодує.
- Що влітку родить, те взимку не шкодить.
- Коли ти влітку не ходив по малину, взимку вже пізно.
- Червень тому зелениться, хто працювати не ліниться.
- В липні надворі пусто, зате на полі густо.
- Чого липень і серпень не наварять, того і вересень не досмажить.
- Той, хто шукає в серпні холоду, натерпиться взимку голоду.
- У серпні серпи гріють, а вода холодить.
- У серпні хліборобові три роботи: і косити, і орати, і сіяти.
- Осінь збирає, а весна з’їдає.
- Осінь на рябому коні їздить.
- Осінь одного заморозить, а зима двох.
- Осінь усьому лік веде.
- У вересні одна ягода, і то гірка горобина.
- Плаче жовтень холодними сльозами.
- Листопад – вересневі внук, жовтневі – син, зимі – рідний брат.
- Листопад зимі ворота одчиняє.
- Природа одному – мати, іншому – мачуха.
- Земля найбагатша, вода найсильніша.
- Сонце гріє, сонце сяє – вся природа воскресає.
- З вогнем не жартуй, воді не вір і з вітром не дружи.
- Вітер віє, хоч не знає, що погоду він міняє.
- Грім б’є у високе дерево.
- На дощі змокнеш і в плащі.
- Що в лісі родиться, те у дворі згодиться.
- Як у лісі гукнеш, так і одгукнешся.
- Нема такого дерева, щоб на нього птиця не сідала.
- Пізнати дерево по його плоду.
- Сади деревину – будеш їсти садовину.
- Аби дубки, берізки будуть.
- Дуб ламається, а лозина нахилиється.
- Де дуби, там і гриби.

- Ревів ведмідь не тому, що бджоли покусали, а тому, що меду взяти не дали.
- У ведмедя десять пісень і всі про мед.
- Вовка ноги годують.
- Вовк лисиці не рідня, та повадка одна.
- Вовк собаки не боїться, але не любить, як він гавкає.
- Не за те вовка б'ють, що сірий, а за те, що овечку з'їв.
- Зайця ноги носять, вовка зуби годують.
- Заєць спить, та очей не жмуриць.
- Не давай зайцеві моркву берегти, а лисиці – курей стерегти.
- У зайця стільки стежок, як у клубку ниток.
- Всяка пташка свої пісні має.
- Як багато птиць, не буде гусениць.
- Зозуля своє гніздо не в'є.
- Горобці крупу з'їли, а синиця в клітку попала.
- Де ластівка не літає, а навесну додому повертає.
- Не потрібна солов'ю золота клітка, краща йому зелена вітка.

2. Людина (наука, розум, мораль, вади вдачі та поведінки)

- Вік живи – вік учись.
- Писати – не язиком чесати.
- Книга вчить, як на світі жить.
- Гарно того вчити, хто хоче все знати.
- Хто людей питає, той розум має.
- Чим розумний соромиться, тим дурний величається.
- Без труда нема плода.
- Щоб рибу їсти, треба у воду лізти.
- Тяжко тому жить, хто не хоче робить.
- Очам страшно, а руки зроблять.
- Сьогоднішньої роботи на завтра не відкладай.
- Доки не впріти, доти не вміти.
- На чужий труд ласий не будь.
- Що знаєш, що вмієш, того за плечима не носити.
- По роботі майстра пізнають.
- Якщо добре працюватимеш, честь і славу матимеш.
- Сталь гартується у вогні, людина – у труді.
- Як до діла, так і сіла.
- Робить, як мокре горить.
- Краще спробувати, ніж дивитися.
- Ранні пташки росу п'ють, пізні – слізки ллють.
- Хто пізно приходить, той сам собі шкодить.
- Не кивай на сусіда, коли сам спиш до обіда.

- За правдиве діло стій сміло.
- За правду не сердися, здійми шапку й поклонися.
- Маленька правдонька всі неправди переважить.
- Не той друг, хто медом маже, а той, хто правду каже.
- Не шукай правди в інших, коли в тебе її нема.
- Стільки правди, як у решеті води.
- Розумний бачить правду, чесний не порушує слова.
- Брехня правди не любить.
- З брехні люди не мруть, та вже їм більше віри не ймуть.
- Хвалилася, хвалилася, аж заморилася.
- Хвалилася коза, що в неї хвіст довгий.
- Хвалилася опенька, що на ній шапочка гарненька.
- Хто тебе й похвалив би, як не ти сам?
- Колос повний до землі гнеться, а пустий угору пнеться.
- Стукотить, гуркотить – комар з дуба летить.
- Хто багато обіцяє, той рідко слова дотримує.
- Не знайшовши броду, не лізть у воду.
- Скромність прикрашає людину.
- Шабля ранив голову, а слово – душу.
- Слово – не стріла, а ранив глибше.
- З самого початку думай, який буде кінець.
- Де мало слів, там більше правди.
- Держи хліб на обід, а слово – на відповідь.
- Лагідні слова роблять приятелів, а гострі слова – ворогів.
- Якщо ввічливо попросиш, завжди дадуть.
- Ввічливих та лагідних скрізь шанують.
- На лагідність відповідають добротою.
- Слова щирого вітання дорожчі за частування.
- За добре слово не платять грошей, а скажеш – усім приємно.
- Слово – не полова, язик – не помело.
- Слово до слова – зложиться мова.
- Добро плодить добро, а зло плодить зло.
- Добрим ділам усе добрий кінець.
- Коли тебе шанують люди добрі, шануйся й сам.
- Лиш до доброї криниці йдуть люди пити водиці.
- Робиш добро – не кайся, робиш зло – зла й сподівайся.
- Хочеш собі добра, не роби нікому зла.
- Злому всюди зле.
- На злого чоловіка і собака бреше.
- Один у полі не воїн.
- Однією рукою в долоні не заплещеш.

- Дружній череді і вовк не страшний.
- Гуртом і каша ліпше їсться.
- Друг-боягуз – гірше ворога.
- Чоловік без друга, що їжа без солі.
- З ким поведешся, від того й наберешся.
- Що тобі не мило, другому не зич.
- З добрими людьми завжди згоди можна дійти.
- Вірний друг – то найбільший скарб.
- У лиху годину впізнаєш вірну людину.
- Вовка боятися – в ліс не ходити.
- Чия відвага, того й перевага.
- Відважного й страх не бере.
- З відважним добре й в ліс іти.
- Злякався, аж у п'яти закололо.
- Лякає миша кицьку, та сама з нори не вилазить.
- Скоріше б випросив у собаки кістку, ніж у скупого шматок хліба.
- Дав курці грядку, а їй і города мало.
- Давали, та з кишені не виймали.
- Заліз кіт на сало та й кричить: “Мало!”
- І сам не дам, і другому не дам.
- Від погляду молоко кисне.
- Без Гриця й вода не освятиться.
- Коня кують, а жаба і собі лапу підставляє.
- Скорий поспіх – людям посміх.
- Косо, криво, аби живо.
- Не хапайся поперед батька в пекло.
- Вовка не вбив, а вже шкуру продає.
- Пильнуй свого носа, а не чужого проса.
- Все купиш, лише тата і маму – ні.
- Материн гнів, як весняний сніг: рясно випаде, та скоро розтане.
- Мати однією рукою б'є, а другою гладить.
- На сонці тепло, а біля матері добре.
- Добрі діти доброго слова послухають, а лихі – й дрючка не бояться.
- Найбільше багатство – здоров'я.
- Бережи одяг, доки новий, а здоров'я, доки молодий.
- Сіре мило, та миє біло.
- Не буду вмиватися, а то ще ненароком сороки вхоплять.
- От вам Лука: рукавиці в кишені, а він їх шука.
- Де не поклав, там не візьмеш.
- Кожній речі своє місце.
- Чисті чоботи швидше ходять.

ЗАГАДКИ

1. Нежива природа

- Розісланий килим,
Розкиданий горох.
Ні килима не піднять,
Ні гороху не зібрать. *(Небо і зорі)*
- Якого поля не можна зорати,
На якому полі не можна
Каміння полічити? *(Небо і зорі)*
- Торох, торох, розсипався горох.
Почало світати – нема що збирати. *(Зорі)*
- Вдень блідніє, а вночі ясніє. *(Місяць)*
- Золоте сховалося, а срібне показалося. *(Сонце і місяць)*
- Іде лісом – не шелестить, іде водою – не хлюпотить.
(Сонячний або місячний промінь)
- Що сходить без насіння? *(Сонце)*
- Чорна корова усіх людей поборолла. *(Ніч)*
- Сіре сукно тягнеться у вікно. *(Ранок)*
- Звечора вмирає, а вранці оживає. *(День)*
- Гуляє в полі, та не кінь; літа на волі, та не птиця. *(Вітер)*
- За лісом, за пралісом біла вовна висить. *(Хмара)*
- Летить коник, басує,
Полям-долом пустує.
Ніхто його не впіймає
І ніхто не загнудає. *(Вітер)*
- Летить, а не горобець, висє, а не звір. *(Вітер)*
- Ніг не має, а йде; очей не має, а плаче. *(Хмара)*
- З небокраю, з-за діброви
Вийшли воли чорноброві,
Принесли водиці дзбан,
Полили квітучий лан. *(Хмари)*
- Покотило, покотило,
Попід небеса ходило,
З полями говорило. *(Грім)*
- На долину, на поділ
Ліг великий сивий віл.
Надійде теля червоне –
І вола того прогоне. *(Туман і сонце)*
- Сивий віл випив води повен діл. *(Туман)*
- Вийшла звідкись гарна дівка,
На ній стрічка-семицвітка,

А де з річки воду брала,

Там коромисло зламала. *(Веселка)*

- Через воду стежечка, а води не перейдеш. *(Веселка)*
- Летіло золото, а стало болото. *(Дощ)*
- Ішов довгов'яз, у землю ув'яз, із землі всіх повиганяв. *(Дощ)*
- Без очей, а сльози лле. *(Роса)*
- Хоч поряд іде, а сліду не лишає. *(Тінь)*
- Хто вік біжить і не втомиться? *(Вода в річці)*
- Скільки б не їв, ніколи ситий не буває. *(Вогонь)*
- Куди ступиш, всюди маєш, хоч не бачиш, а жививаєш. *(Повітря)*
- Невидимка ходить в гаї, всі дерева роздягає. *(Осінь)*
- Текло, текло і лягло під скло. *(Вода, лід)*
- Що то за гість, що тепло їсть? *(Мороз)*
- Зроду рук своїх не має, а узорі вишиває. *(Мороз)*
- Що в повітрі скрізь носилось,
То чорніло, то біліло?
Впало й спало до пори,
Встало й збігло із гори. *(Сніг)*
- Живе – лежить, помре – біжить. *(Сніг)*
- Огляда суворо, скоса
Степ, ліс, села і міста;
Розпустила сиві коси,
А їх буря запліта. *(Зима)*
- Старий дід мости помостив,
Прийшла молода – мости рознесла. *(Мороз і весна)*
- Над будинками, над хатами
Дахи стали бородатими.
У березні борода заплакала,
У день і вночі сльози капали. *(Бурульки)*
- Попід стріхи білі міхи. *(Бурульки)*

2. Рослинний світ

- Відгадай загадочку:
Кинув її в грядочку,
Нехай моя загадка
Лежить до весни. *(Озимина)*
- Хоч зубів багато маю,
Та нікого не кусаю.
Сама свиням та коровам
Я на зуби потрапляю. *(Кукурудза)*
- Сам червоний, а чуб зелений. *(Буряк)*
- Що то за голова, що лиш зуби та борода? *(Часник)*

- Не кінь, не віл, а прив'язаний. *(Гарбуз)*
- Що до сонця вік свій пнеться і його ім'ям зоветься? *(Соняшник)*
- Сам маленький, шуба дерев'яна. *(Горіх)*
- Хто у нашому городі стає першим у пригоді,
Виростає щодоби, як у лісі ті гриби? *(Огірок)*
- Була дитиною –
Не знала пелюшок,
А старою стала –
Сто пелюшок мала. *(Капуста)*
- У кожній господі
Я у великій пригоді;
А хто роздягати прийметься,
Той слізьми заллеться. *(Цибуля)*
- Червоний колір,
Кисло-солодкий смак,
Кам'яне серце.
Чому то так? *(Вишня)*
- Росте вона у лісочку,
Має червону сорочку,
Хто йде, той поклониться. *(Суніця)*
- Чорненькі намистинки
На куцах висять,
Дівчатка й хлопчики
Зривають їх підряд. *(Смородина)*
- Низький та колючий,
Солодкий, пахучий.
Ягоду зірвеш,
То всі руки подереш. *(Агрис)*
- Червоні намистинки дивляться на вас.
Просьте: "Покуштуйте, покуштуйте нас." *(Малина)*
- Під листком на кожній гілці
Маленькі діточки сидять.
Хто тих діток почне збирати,
- Тому рот і руки будуть малювати. *(Чорниці)*
- У білому сарафані
Сіла на галявіні,
Летіли синички,
Сіли на косички. *(Береза)*
- Живе один батько і тисячі синів має,
- Усім синам по шапці справляє, а сам шапки не має. *(Дуб)*
- Навесні зеленіла, як трава,

Влітку загоряла,
А осінь прийшла –

Червоне намисто одягла. (*Горобина*)

- Як дерево називається, яке влітку в білий пух одягається? (*Тополя*)
- У яким лісі немає листя? (*У хвойному*)
- Що то за дерево, що сонця не бачить? (*Коріння*)
- Стоять красуні на воді, вінки на них білі й золоті. (*Водяні лілії*)

3. Тваринний світ

- Маленька, сивенька, всіх людей одягає. (*Вівця*)
- Один усю роботу робить,
Другий хазяїна молоком поїть,
Третій – хату стереже. (*Кінь, корова, собака*)
- З бородою, а не чоловік,
З рогами, а не бик,
З пухом, а не птах,
Лико дере, а личаків не плете. (*Коза*)
- Спереду рогач, а на хвості – квач.
Огрядна, боката, молоком багата. (*Корова*)
- Хвіст, як ниточка, само, як калиточка, а очі, як сім'я. (*Миша*)
- Біле, як сніг, надуте, як міх, лопатами ходить, а рогом їсть. (*Гусак*)
- Більше за всіх кричить, а найменше робить. (*Півень*)
- Хто двічі родився, в школі не вчився, а години знає? (*Півень*)
- Що то за птах, що у чужі гнізда свої яйця кладе? (*Зозуля*)
- Які ноги заввишки, такий ніс завдовжки,
Хату на хаті має, жабам рахунок знає. (*Лелека*)
- Не людина, а в хатці живе. (*Шнак*)
- Патлатий хазяїн в стріху полетів. (*Горобець*)
- Маленький, сіренький, по гаях літає, уночі співає. (*Соловей*)
- Удень мовчить, а вночі кричить. (*Сова*)
- Коло вуха завірюха, а у вусі ярмарок. (*Бджоли у вулику*)
- Не звір, не птиця, а ніс, як спиця. (*Комар*)
- Що над нами ходить догори ногами? (*Муха*)
- Хто тче без станка і рук? (*Павук*)
- У мене шубка з колючок,
У мене сіра спинка,
Ніс, як чорний п'ятачок,
Очі – намистинки. (*Їжак*)
- Не ходжу я, а скакаю,
Бо нерівні ноги маю,
Через поле навмання
Перегнав би і коня.

Я страшений боягуз,
Всіх на світі я боюсь. *(Засць)*

- Живе в лісі хижий, дикий, ловить кури та індики. *(Лисиця)*
- Тварина рогата і рогів багато. *(Олень, лось)*
- Сірий брат із-за куща хвать. *(Вовк)*
- Хто влітку гуляє, а взимку спочиває? *(Ведмідь)*
- В'ється шнурок, на кінці головка. *(Змія, вуся)*
- Пір'ям махає, хвостом управляє, а на повітрі вмирає. *(Риба)*

4. Людина (будова тіла, їжа, житло, предмети побуту, духовний світ)

- Маленьке, кругленьке, а весь світ бачить. *(Око)*
- Дві матері по п'ять синів мають. *(Руки)*
- На одному камені дві змії лежать. *(Лоб, брови)*
- Двоє лисенят завжди поруч сидять. *(Вуха)*
- Ношу їх багато років, а ліку їм не знаю. *(Волосся)*
- Сопе, хропе, часом чхає,
Сюди-туди зазирає,
На морозі замерзає,
Бо одєжини не має. *(Ніс)*
- Солоне, а не сіль,
Біжить, а не річка,
Блищить, а не золото.
Коли б угадати
Та менш його знати. *(Сльози)*
- Двоє дивляться, одне говорить, а двоє слухають. *(Очі, язик, вуха)*
- Повен хлівець білих овець, а між ними баранець червоний. *(Рот, зуби, язик)*
- У воді росте, кохається, вкинь у воду – злякається. *(Сіль)*
- У землю кидалося,
На повітрі розгулялося,
У печі випікалося,
На столі з'явилося,
Людям полюбилося. *(Хліб)*
- Химерний, маленький,
Бокастий, товстенький,
Чимось смачним напхався,
В окропі купався,
У дірку впав – і пропав. *(Вареник)*
- Біла водиця усім нам годиться:
Вари кашу, пий, гостям налий
І коту-воркоту не пожалій. *(Молоко)*
- Солодкий, схожий на лід,
Та в річці шукати не слід, бо розтане. *(Цукор)*

- Невеличкі дві хатини,
В них м'які і теплі стіни.
По п'ять братиків малих
Прожива в хатинах тих. *(Рукавички)*
- Завжди крокуємо удвох
І схожі, як брати.
Під час обіду – під столом,
Вночі – під ліжком ми. *(Тапочки)*
- По болоті гуляють, а коли сухо – відпочивають. *(Гумові чоботи)*
- По снігах то так, то сяк, а в хату ніяк. *(Двері)*
- Поля скляні, а межі дерев'яні. *(Вікно)*
- Корова без ніг, без тіла, а скирту соломи з'їла. *(Піч)*
- Крута гора, що не крок, то діра. *(Драбина)*
- Подивіться: під вікном виросла гармошка.
Не біда, що не грає, зате квартиру обігріває. *(Батарей)*
- Чотири брати одним поясом підперезані, під одним капелюхом стоять.
(Стіл)
- Пухова гора на чотири вушка називається *(Подушка)*
- Стелять на матрац мене радо, а називають *(Простирadlo)*
- З гарячої криниці через носик ллється водиця. *(Чайник)*
- Без голови, а в шапці, одна нога – і та без чобота. *(Цвях)*
- Зубаста шука іде через ліс, зубів багато, а нічого не їсть. *(Гребінець)*
- Маленького зросту, тонка і гостра,
Носом шлях собі шука, за собою хвіст тяга. *(Голка з ниткою)*
- Беручка і жвава тітка
Покружля по хаті швидко
У веселому танку, –
- Пил увесь на смітнику. *(Мітла)*
- Залюбки він пил ковтає, не хворіє і не чхає. *(Пиловсмоктувач)*
- Людей годую, сама голодна, часом гаряча, часом холодна. *(Ложка)*
- Що мовчить, а розуму вчить? *(Книга)*
- По білому полю комашки гуляли,
Про цікаві речі нам з тобою розказали. *(Букви)*
- Якщо ти його підточиш – намалюєш все, що хочеш. *(Олівець)*
- Дві дощечки, дві сестри несуть мене з гори. *(Лижі)*
- Улітку відпочивають, взимку дітей катають. *(Сани)*
- Ллється річка – лежимо, лід на річці – біжимо. *(Ковзани)*
- Сам із вільхи та із дуба, в роті – білі й чорні зуби.
До зубів торкнись – готово.
Ти почувеш спів чудовий. *(Рояль)*
- Хто з нею добре знається, до того озивається,
А хто не в лад її бере, аж по душі вона дере. *(Скрипка)*

5. Засоби зв'язку та пересування; машини, що полегшують працю людини

- Без язика живе, не їсть та не п'є, а говорить і співає. (*Радіо*)
- Ми хоча і не крилаті – летимо в міста і села
І несем для вас, малята, звістки щирі та веселі. (*Листи*)
- Ну і дім – одне вікно.
В ньому кожен день кіно. (*Телевізор*)

6. Правила вуличного руху

- На червоний – стань, на жовтий – дорогу оглянь,
А коли зелений буде, перейдуть дорогу люди.
Що за диво вам моргає? Хто з вас, діти, відгадає? (*Світлофор*)

НАРОДНІ ІГРИ

1. Чабан

Ведучий гри – “чабан”. Діти зображають “овець”, кілька з них – “вовки”. “Чабан” зі словами “Ой у лісі, у лісі я овечки пасу” виганяє “овець” пастися на лужок. “Вівці” розбігаються, пасуться. “Чабан” стереже їх, промовляючи слова:

*День кінчається,
Овечки додому вертаються,
Через ліс біжать,
А там вовки сидять.*

Жене “овець” додому. Дорогою їх перестрівають “вовки”, ловлять “овечок” і відводять до свого лігва. “Чабан” знову жене свою отару пастися. Гра починається спочатку.

2. Відьма

Діти, міцно взявшись за руки, утворюють коло і співають. “Відьма” ходить поміж ними і б'є їх по руках.

*Ходить відьма по бору, по бору
І рве траву лебеду, лебеду.
Ой, що ж вона рве,
Три оберемки кладе.
Ой ти, відьмо, ой ти, лиса, пріч од мене!*

Тоді “відьма” грудьми навалюється на стиснуті руки, щоб розірвати коло. Якщо вона не вирветься, гра починається спочатку. Якщо виривається, всі її доганяють. Хто спіймає, стає “відьмою”.

3. І рву, і рву горішечки

“Вовк” десь ховається, а діти, рвучи горішки, промовляють:

*І рву, і рву горішечки,
Не боюсь вовка нітрішечки.
Вовк за горою, а я за другою,
Вовк у жупані, а я в сарафані.*

Усі розбігаються, а “вовк” доганяє й забирає шапку. Коли всіх переловить, кожен викупує свою річ, віддаючи фантик.

У КРАЇНІ ЛЕГЕНД

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ТА ПОРАДИ

Серед багатющої скарбниці усної народної творчості нашого народу визначне місце посідають легенди. В них яскраво відображена історія, світоглядні уявлення українців, їхня поетична культура. Виникли вони дуже давно і зафіксовані уже в перших писемних пам'ятках, літописах, історичних хроніках.

У легендах переважає ймовірне, фантастичне. Вони схожі з казкою своїм незвичним, дивовижним у поєднанні з реальним. У легендах дійсність пояснюється давнішими міфічними і пізнішими християнськими уявленнями та віруваннями про надлюдські істоти і потойбічні сили. Однак у легендах непізнані явища і суспільні події витлумачуються з явною установкою на достовірність.

Залежно від змісту легенди поділяються на міфологічні, апокрифічні, топонімічні, історико-героїчні та соціально-побутові.

Міфологічні легенди найчастіше пов'язані з топонімією певної місцевості, річок, озер, гір, долин, гаїв, етимологією назв тварин, птахів, риб, комах, рослин, тощо. (Легенди: “Лілія”, “Зозуля і Соловейко”, “Спориш” та ін.). Для міфологічної легенди характерне зображення природи, на фоні якої розгортається дія героїв, відбувається боротьба добра зі злом.

Апокрифічні легенди значно відрізняються від міфологічних. Їх зародженню сприяло введення християнства, переклад на старослов'янську мову біблійних книжок. (“З чого вийшли гори, могили, долини та ін”).

Топонімічні легенди пояснюють походження назв сіл, міст, гір, рік та ін. (“Струмок Прусинка”, “Річка Либідь”, “Батькове благословення”).

Історико-героїчні легенди в основному висвітлюють початки історії кожного народу. Багато з них є одночасно і топонімічними, й історико-героїчними, бо походження географічних назв пов'язане з історичними особами і подіями (“Михайлик і Золоті ворота”).

Соціально-побутові легенди максимально наближені до реальної дійсності, до соціальних і побутових проблем українського міста чи села. (“Як мати стала зозулею”).

Український народ втілює у легендах та переказах важливі історичні події, явища суспільного життя, виявив своє ставлення до них.

Легенди сприяють збереженню в пам'яті й передачі наступним поколінням даних про історичне минуле народу, намагаються пояснити причини виникнення різних явищ природи, їхню суть, фіксують народні знання та уявлення про неї.

Виходячи з вищевказаного, роботу по ознайомленню з легендами вже треба починати зі старшого дошкільного віку.

Легенди дещо складніший порівняно з іншими жанр поетичної творчості. Тому при відборі їх для роботи з дітьми слід керуватися такими принципами:

Легенди повинні бути доступні і зрозумілі за змістом і цікаві для дітей даної вікової групи.

Необхідно враховувати досвід дитини, її можливості для сприймання легенд.

Продумати найдоцільніші форми і методи ознайомлення старших дошкільників з легендами.

Визначити, які пізнавальні, мовні завдання реалізуються при ознайомленні з тією чи іншою легендою; який морально-естетичний вплив матиме та чи інша легенда на емоційний стан дитини.

Підготовка дітей до сприймання легенд може здійснюватися на занятті та у повсякденному житті. Вона включає ряд додаткових прийомів:

- а) вихователь з'ясовує, які уявлення у дітей про ті чи інші об'єкти, явища, героїв;
- б) вихователь розповідає про події (рослини, явища природи тощо), що знайшли відображення в пропонованій дітям легенді;
- в) організує спостереження (якщо це можливо);
- г) вибирає оптимальне місце для розповіді дітям легенди (поле, луг, куточок природи, куток народознавства та ін.).

Після розповіді, читання легенди доцільно обов'язково провести бесіду за змістом. При цьому можна керуватися тими методами, що і при аналізі казок. Питання, визначені для бесіди, повинні виявляти ставлення дітей до легенди загалом, до вчинків героїв, до подій, зображених у ній.

У підготовчій групі бесіда за змістом легенди ускладнюється, оскільки діти цього віку зміст її сприймають більш усвідомлено й емоційно.

Для того щоб діти краще відчули особливості цього жанру, мову, треба вчити зіставляти об'єкти, зображені у легенді, з реальною дійсністю, спонукати до розповідей тих уривків легенд, що їм найбільше сподобалися, до коментування уривків, що їх зачитає вихователь. Педагог може пропонувати дошкільникам розповісти про героїв легенди, переказати епізоди з певним емоційним забарвленням.

Щоб діти запам'ятали зміст легенди, пропонується повторювати їх зміст при наступних спостереженнях, розгляданні ілюстрацій, нагадуванні уривків на заняттях з рідної природи, при ознайомленні з навколишнім середовищем, розповіді своїм ровесникам, батькам.

При ознайомленні старших дошкільників зі столицею України – Києвом – доцільно для закріплення використати легенду “Три брати – засновники Києва”, “Річка Либідь”, “Михайлик і Золоті ворота”.

У регіоні, де протікають ріки Дніпро і Десна, ознайомити дітей із легендою “Батькове благословення”.

Великий виховний потенціал несуть у собі легенди природничого змісту. Їх використання спонукатиме дітей до активної пізнавальної діяльності, в процесі якої вони більше дізнаються про рослини, тварин, птахів, явища живої та неживої природи, будуть вчитися бережно ставитися до всього живого і неживого, що є в природі. (“Спориш”, “Лілії”, “Пустинник”, “Журба вічної вдови” та ін.)

Легенди про береги дадуть змогу поглибити знання дітей про звичаї та обряди, українську природничу символіку ("Легенда про сорочку", "Звідки з'явилися вишиванки").

У бесідах на морально-етичні теми вихователів у пригоді стануть легенди відповідного спрямування ("Хто кого боїться", "Хліб і золото", "Як мати стала зозулею" та ін). Вони сприятимуть формуванню у дітей позитивних якостей і правил поведінки.

ДОБІРКА ЛЕГЕНД ДЛЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Як мати стала зозулею

Були собі чоловік та жінка і мали четверо дітей. Жили вони з рибальства. Якось чоловік застудився і помер. Жінка сама ловила рибу і годувала дітей. Та незабаром і вона застудилася, злягла хвора. Лежить у постелі, а дітей і немає чим погодувати. Вже й у неї пересохло в горлі, мовила тихо до дітей:

– Діточки, діточки, подайте мені води. Бо не дам собі ради, щоб підвестися самій, а пити так хочеться.

– Нема в хаті води, – одказують діти.

– Візьміть глечик, – каже мати, – підіть до річки та й наберіть води.

Обізвався старший хлопець:

– Я не маю чобіт, нехай сестра йде.

Мати до дочки:

– Піди, доню, принеси мені води.

– Я не маю хустки завитися. Нехай іде менший.

Просить мати меншого сина:

– Піди, Івасику, принеси мені водички.

– Я не маю у що вдягтися, – одказує той. Так ніхто і не приніс хворій матері води.

Пішли діти надвір, граються, а мати в хаті ледве-ледве підводиться з ліжка, обростає пір'ям. А найменший хлопчина саме вбіг у хату, бачить – мати вже стає зозулею, став гукати до брата і сестрички:

– Наша мати стає зозулькою, хоче одлетіти од нас. Скоренько біжімо по воду для неї.

Схопили діти хто що: глечик, горнятко, відро. Всі побігли до річки набрали води і кричать навперебій:

– Мамочко, мамочко, пий воду!

А мати вже вся обросла пір'ям, стала зозулькою, одлітає од хати "Ку-ку! Ку-ку! ... Піз-но, діти, піз-но... Ку-ку, ку-ку..." І стала одлітати. А діти за нею бігли, бігли, збиваючи по грудях ноги до крові.

І до цих пір у лісах, на галявинах стелиться мох з червоними краплинами крові, що стікали тоді з ніг дитячих. А мати назавжди одцуралася рідних дітей і донині літає зозулею.

Журба вічної вдови-берези

У незапам'ятні часи над сивим Дніпром жив молодий і ставний Доброслав. Був він один у матері-вдови, то ж стара жінка мала його за опору в житті, за єдину надію і втіху. Вже й одружувати хлопця прийшов час, уже й пригледіла синові пару, а собі невістку, молоду і гарну дівчину Любаву.

Та сталося лихо. Напали на рідну землю вороги. Пішов Доброслав з княжою раттю проти супостата. Серце матері кров'ю облилося за сином. Сльози туманили старі очі. А син у січах кривавих відстоював рідну землю, захищав і старі материнські старі очі, і молодість своєї нареченої Любави.

Якось почувла стара мати кінське іржання під ворітьми. В надії і тривозі виїшла з хати побачила свого сивого коня, на якому син поїхав битися з ворогом. Осідланий стояв він під ворітьми без вершника і жалісно, мовби когось оплакував, іржав.

Усе зрозуміла мати, заплакала гірко, схилилася на ворота в тузі.

Цілу ніч отак стояла, а на ранок побачили люди на тім місці білокоре дерево.

І тому, мабуть, що хата вдовина стояла при березі, то й назвали те дерево березою.

Від материнського доброго серця має береза багато цілющих ліків. А що гарна, як тиха сумовита пісня, то не диво: хіба може бути хтось на землі кращій, ніж мати для сина?

Волошка синя

... Якось небо дорікало колоскам хлібного поля, мовляв, усе, що є на землі, вдячне йому, небові. Квіти посилають свій аромат, ліси – таємний шепіт, птахи – спів. Тільки колосся не складає йому подяки, хоч саме небо напуває коріння життєдайним дощем.

“Навпаки, ми дуже вдячні тобі, – сказали колоски. – Бо прикрашаємо землю морем зелені. А в інший спосіб не можемо виразити свою вдячність до тебе. Допоможи нам, і ми будемо завжди вдячні тобі.”

“Гаразд, – відповіло небо. – Якщо ви не можете піднятися до мене, я зійду до вас”.

І небо наказало землі виростити серед колосків сині квіти – часточку самого себе. Відтоді стебла хлібних злаків при кожному подмухові вітру нахилиються до посланців синього неба – волошок – і нашіптують їм ніжні слова любові.

Вогонь і вода

Колись сперечалися вогонь і вода, хто з них сильніший. Тільки вогонь підніме полум'я, та вода залле; де покажеться вогонь, то вода і хлюпне на нього. Бачить вогонь, що не подужає, та й утік в камінь – там йому вже нічого вода не зробить. Нема в світі мудрішого і хитрішого, як вогонь: він все чисто переробить. Потоне чоловік, то хоч тіло витягнеш, а вже як згорить, то хіба попелу збереш купку, та й то вітер дуне, то й розлетиться.

Роса

Колись дуже давно жили на землі велети. Вони були такі великі, що легко переступали з однієї гори на іншу. Ті велетні мали страшенну силу, але використовували її лише для добра. Вони ніколи нікому нічого злого не зробили. Тому люди завжди пам'ятатимуть про них. Траплялося, що довго не падав дощ, то вони якось уміли притягувати хмари дощові, щоб полити спраглу землю, бо навіть роси ще тоді не було.

Десь перед тим, як мали прийти на нашу землю такі люди, як ми, велети вже вмирили. Один із останніх велетів, що вмів регулювати дощ, важко захворів. Він лежав на Бескиді й дуже йому було жаль, що сохне все на землі, а він не може притягти дощові хмари і напоїти спраглу землю. Велет уже відчував подих смерті. Він знав, що ось-ось помре і найбільше жалкував за тим, що вже нічого не зробить для своєї рідної землі.

Коли він востаннє тяжко зітхнув і його серце перестало битися, усе, що лише було на землі: квіти, дерева, трави, кущі – все-все почало плакати. Так з'явилася на світі роса. І кожна маленька прозора рослинка ніби ввібрала чистоту і щедрість золотого серця мудрих, сильних і добрих велетів, які використовували силу надзвичайну на добро і щастя людям, на добро і щастя рідній землі.

Золоті ключики весни

Уже відіграв свою мелодію на вербовій сопілці березень і поплив із гір у доли швидкими потоками. Зазеленів молодим зелом на лугах юний квітень, розсипав навколо райдужні, різнобарвні квіти. А найперші з них – то яскраво-жовті, ніби даровані сонцем, золоті ключики, квіти первоцвіту весняного.

...Ішов лугами, полями і лісами юнак. Закохано задивлялося на нього сонце і кинуло йому під ноги пригорщу сонячних зайчиків. А вони торкнулися землі і перетворилися на золоті ключики. Взяв юнак-квітень ті ключики та й відімкнув двері землі, в які хвилиною радісного і живодайного тепла, з пташиною піснею і веселим сміхом полинула нестримно юність природи – весна. Взяв юнак молоду наречену-весну за руку, пішов з нею по землі. Де крок ступлять, там квіти цвітуть, слово мовлять – музики грають, пісню заведуть – усе навколо заспіває і закружляє в буйному танку весняної радості.

Ой трава-мурава (спориш)

...Якось рано-вранці стара ворожка поверталася з гір, де збирала цілющі трави. Повний кошик назбирала старенька, притомилася, а тут ще й сонце піднялося над обрієм, почало припікати. Сіла стара чаклунка в тіні під деревом, розклала свій нехитрий сніданок. Аж глянь – обабіч стежки, якою вона спускалась вниз, пробирається в гори маленька травичка. Роззирнулася навколо і побачила, що й сама вона сидить на зеленому моріжку, немов на щільному килимку, засланому тією ж травичею.

– Чому це ти в гори поспішаєш? – завела розмову старенька. – Як звати тебе? Травка-муравка або спориш, – одказала тоненьким голосом дрібна травиця. – Помандрую в гори, подалі від людей. Немає життя мені од них. Все розорали, розкорчували, ніде мені оселитися спокійно. Ось я й вирішила, що в горах не буду нікому заважати, ніхто не буде мене переслідувати.

Не вибратися тобі в гори такій маленькій та немічній, – сказала бабця. – Та й де тобі там рости серед каміння? Вітри там, холодно. Пропадеш, дурненька.

А що ж мені робити? – тремтячим голоском запитала травичка.

– Однаково загинати... Ні. Піду. Ти відпочивай собі, бабусю. І знову подерлася в гору.

Шкода стало бабусі за беззахисну травичку. Звелася на старечі ноги, погукала:

– Гей ти, як там тебе величати, травко-муравко. Повертайся вниз до людей. А те, що вони переорали, так тобі ж краще буде за землю триматися. У горах пропадеш. Повертайся.

– Добре, – відповіла трава-мурава. – Я повернуся в теплу долину до людей.

А щоб вони тебе не чіпали, я наділю тебе цілющими властивостями, – пообіцяла чаклунка й почала збиратися в путь-дорогу.

І трава-мурава теж побігла за нею вниз.

Так спориш повернувся до людей, заселив їхні городи, сади, квітники, двори... Відчувши свою силу, почав займати все більше й більше земель. Що вже з ним не роблять люди – виривають з корінням, топчуть ногами, а він усе росте, розширюючи свої володіння й допомагаючи людям лікувати різні хвороби.

Батькове благословення

Дніпро і Десна – це ж були колись люди. Давно, бозна й коли, у багатирия Лимана росло двоє діток – син Дніпро і дочка Десна. Діти повиростали, а Лиман зістарівся й каже:

– Ну, дітки, завтра на зорі приходьте – буду вас благословлять!

Полягали вони спати. Десна була старша, а Дніпро молодший. От Дніпрові й захотілось першому взяти в батька благословення. Вранці, як тільки зійшла світова зоря, він перший пішов до батька:

– Благословіть, тату!

– А де ж Десна? – каже Лиман. – Вона ж старша!

– Та вона спить. Батько поблагословив.

Порозвертав Дніпро гори, порозчищав гирла. Проспала Десна зорю, прокинулася – аж брата вже нема!

Вона до батька:

– Благословіть, татусю! Він поблагословив і каже:

– Біжи. От обженеш Дніпро – старша будеш. Побігла вона й ворона взяла. Високо піднявся ворон і полетів показувати дорогу. Багато разів доганяв він Дніпро, багато разів і Десна повертала до нього, а все-таки не випередила його. Як почула від ворона, що Дніпро вже далеко, вона прихилилась до брата і злилась із його гирлами. В Десні вода пробілувата, а в Дніпрі – темнувата.

Весняні місяці

Весняні місяці не живуть у мирі. Колись, кажуть, Березень покликав до себе в гості Квітня. Той поїхав возом. А Березень напустив на нього дощ. Місив-місив Квітень грязюку та й повернувся.

Тоді Березень заморозив грязь і закидав її снігом. Квітень зважився їхати саньми. Пішла розталь, ушкварив дощ – і Квітень знову вернувся.

Після того Квітень і хвалиться Травню:

– Так і так... Уже двічі збирався до Березня в гості і ніяк не доїду. Возом – грязь заважає, саньми – розтань не дає ходу.

Травень і навчає його:

– Як хочеш доїхати, бери віз і клади на нього сани та човен.

Зробив Квітень так, як сказав Травень, і махнув до Березня в гості. Березень напустив сніг, а той склав віз і човен на сани та й поїхав далі, полив дощ, розлилася вода всюди, – той склав віз і сани в човен та й знову поїхав. Приїздить до Березня, а той і очі витріщив.

Як ти, – каже, – зумів доїхати в таку лиху негоду?

Не доїхав би ніколи, та спасибі Травню – навчив, – каже Квітень.

Ну, чекай же, Травню! Я тобі крилечка увібаю, – каже Березень.

З того часу між Березнем і Травнем немає ладу: як у Травні зацвіте щось або зросте ранне, Березень холоди нашле, які все понищать.

Пустирник (собача кропива)

У сиву давнину жив самотній дід. Щоб не забути мову, розмовляв з пташками, з лісовими звірами, котрі вільно гуляли навколо його хатини. За все життя він не скривдив жодної звірини. Та якось на його подвір'я забігла перелякана і тяжко поранена лань. За нею гналися вовки. Не посміли вовки з'їсти лань біля дідової хати, повернули до лісу та й тужно завили. Вийшов старий та й побачив конаючу лань. Заніс її додому, обігрів, промив рани, нагодував. Минали дні, тижні. Минула зима. Ланьвилікувалася, звикла до діда.

Одного разу лань заговорила до діда:

– Ой чоловіче добрий! Як би ти знав, яка я вдячна, що спізнала людську доброту.

– Не мені дякуй, а вовкам. Завдяки їм ти спізналася зі мною. Не буває, ланько, зла без добра.

– А добро без зла буває?

– А добро без зла буває. Бо й що то за добро, коли воно на зло може повернути? Зле серце робить з людини звіра дикого, а добре серце і звірину на людину обертає.

І тільки мовив це дід, як сталося ще одне диво: лані не стало, а перед ним постала дівчина такої вроди небаченої! І знову не здивувався:

– Я знав, донно, що доля подарує мені під старість велику радість. По собі залишу у спадок для тебе оцю вбогу хатинку та ще одне-єдине слово заповітне, яке передавалося у нашім роду з діда-прадіда. А слово це...

Та не встиг промовити цього слова старий. Похилився, і змовк навіки.

Поплакала дівчина та й поховала діда. Посадила барвінок та м'яту, але квіти не прийнялися, лиш згодом на могилі вибуяло високе зілля, яке раніше ніколи ніде не росло. Зрозуміла дівчина-лань, що то не просте зілля, а що то дідове заповітне слово. Цим зіллям лікували людей від серцевих недуг, від переляків та всіляких інших хвороб. А назвали те зілля на добру згадку про діда-пустельника – пустирником. Так називають його й нині...

НАРОДНІ РЕМЕСЛА У ДИТЯЧОМУ САДКУ

З давніх-давен в Україні панував культ праці і в народі понад усе цінувалася працьовитість. З покоління в покоління передавався досвід ведення господарства, трудові навички, основи ремесла. Відхід від культурно-історичних традицій своєї нації, розрив між теорією і практикою, надмірна опіка з боку батьків і усунення дітей від виконання трудових завдань призвели до руйнування традиційних механізмів виховання моральності та працелюбства у підростаючого покоління. Водночас зменшилася повага до людини-трудівника, бажання працювати і приносити користь суспільству.

Одним із найголовніших напрямків національної Державної програми “Освіта” (“Україна ХХІ століття”) визначено становлення морального здоров’я, забезпечення пріоритетності розвитку людини, відтворення культури і духовності. Реалізація цих завдань може успішно здійснюватися через використання у навчально-виховному процесі різних видів народних ремесел.

Народні ремесла надзвичайно різноманітні, свідчать про високу духовну культуру українського народу, про споконвічне прагнення до краси, розповідають про багатство рідного краю, традиції місцевого населення. Чудові вишиванки, прозорі ніжні витинанки, ткани, різьблені, карбовані речі, різноманітні керамічні вироби містять у собі могутній ідейно-моральний, художньо-естетичний потенціал. Вони можуть якнайкраще сприяти формуванню моралі, естетичних смаків, трудових навичок у старших дошкільників. Через емоційно-ціннісне сприйняття дитиною можна викликати інтерес до історії свого краю, формувати чітку орієнтацію на трудову діяльність, бажання оволодіти трудовими вміннями та навичками, виховувати працьовитість, бережне ставлення до результатів людської праці. Це дасть змогу поліпшити стан морально-трудового виховання у дошкільних закладах.

Педагогам та батькам пропонується зміст роботи з народних ремесел, система їх використання, методика ознайомлення з ними та навчання елементарним трудовим діям на їхній основі, окреслено форми роботи з педагогічними кадрами та батьками.

Змістове наповнення додатків допоможе збагатити знаннями дітей та якісніше і цікавіше організувати роботу з народних ремесел із дітьми.

Програма, методики та інші матеріали посібника апробовані під час прове-

дення дисертаційного дослідження впродовж 1990–1994 років і знаходять використання у практиці роботи дошкільних закладів Івано-Франківщини.

ЗАВДАННЯ І ЗМІСТ РОБОТИ З НАРОДНИХ РЕМЕСЛ

У формуванні особистості дитини значну роль відіграє предмет, з яким вона має справу. Він повинен відзначатися новизною, приваблювати, відповідати рівневі розвитку. Однією з найважливіших його ознак має бути здатність впливати на почуття, емоції і водночас нести певні оцінні характеристики.

Як свідчать дані психолого-педагогічної літератури, у старших дошкільників переважає емоційність при освоєнні явищ і предметів навколишнього світу, прагнення оцінювати спостережуване, адекватно відтворювати побачене і почуте. Це може бути основою для розширення виховних і розвивальних можливостей праці саме на етапі старшого дошкільного віку. У цей період життя дитини формуються ціннісні основи ставлення до дійсності: до природи, до явищ суспільного життя, до рукотворного світу, до самої себе. І саме народні ремесла можуть бути одним із дієвих засобів трудового виховання, естетичного розвитку і морального становлення особистості малюка. Як складова частина української національної культури, вони можуть бути однією з перших сходинок до пізнання сучасною дитиною трудових традицій свого народу, його морально-етичних уявлень про працю і формування у неї позитивного емоційно-ціннісного ставлення до трудової діяльності.

Шляхом експериментального дослідження було виявлено, що народні ремесла мають великий вплив на формування особистості дитини. При їх використанні реалізується багато завдань:

а) пізнавальні – спрямовані на розширення знань про традиції народу, трудові звичаї своїх країн, природу рідного краю, процеси виготовлення виробів, походження і властивості різних матеріалів та ін.;

б) розвивальні – передбачають психологічний і художньо-естетичний розвиток шляхом одержання знань про народні ремесла та оволодіння елементарними практичними вміннями та навичками;

в) виховні – визначають формування інтересу до свого краю, до регіонального мистецтва, бережне ставлення до виробів як результату людської праці, виховання культури та естетики праці, позитивних моральних якостей.

У результаті цілеспрямованого дослідження (обстежено 160 старших дошкільників) було виявлено, що найбільший інтерес викликають у дітей вишивання (44,6%), витинання (33,7%), кераміка (19,3%), тканиня (14,5%), різьба по дереву (6,0%), випалювання (4,8%), карбування (3,6%).

Примітка. Перевищена кількість виборів пояснюється тим, що кожна друга дитина в середньому проявляла зацікавлення не одним, в двома видами ремесел.

Орієнтація більшості дітей на вишивання, кераміку, витинання і тканиня зумовила вибір цих видів народних ремесел для використання у навчально-виховному процесі дошкільних закладів. Щодо різьби по дереву, випалювання, карбу-

вання, то вони менш доступні для розуміння і сприймання старшими дошкільниками і на їхній основі організувати трудову діяльність у сучасних умовах досить складно і проблематично (вікові особливості, брак інструментів та обладнання, техніка безпеки та ін.).

ПРОГРАМА З НАРОДНИХ РЕМЕСЛ

При складанні програми ставили за мету ознайомити дітей старшого дошкільного віку з різними видами народних ремесел, навчити елементарним трудовим діям, умінням та навичкам, привчити до рукоділля, розвивати уяву, пам'ять, мислення, збагатити чуттєвий досвід дитини, розвивати творчі здібності.

Основні завдання і цілі програми, реалізація яких передбачена через різні види дитячої діяльності, спрямовані на виникнення інтересу до історії краю, відчуття гордості за талановитих людей, що жили і живуть на нашій землі, естетичне ставлення до навколишнього через різні види народних ремесел і виникнення бажання навчитись і собі виготовляти подібні вироби. Одним із головних завдань, визначених нею, є ознайомлення з деякими видами народних ремесел, організація трудової діяльності на основі набутих знань, вироблення постійного бажання працювати, робити щось корисне, навчити сприймати працю як радість і радіти з маленьких досягнень своїх та однолітків.

Програма з народних ремесел складена з врахуванням вікових особливостей і пізнавальних можливостей дітей старшого дошкільного віку. Це проявляється у доборі тих видів народних ремесел, що є найцікавішими і найдоступнішими для розуміння і сприймання дошкільниками.

Вона ґрунтується на розширенні можливостей базової програми навчання та виховання у дошкільному закладі "Малютко" з урахуванням традицій народного трудового виховання. Стержневою основою її є максимальна інтеграція процесу ознайомлення з різними видами народних ремесел., з усіма іншими розділами базових програм. Це дає змогу, не порушуючи загального процесу навчання і виховання, давати дітям різнобічні знання про народні ремесла.

Вишиванки

Програмовий зміст. Розкрити красу українських вишиванок, багатство кольорів, орнаментів. Збагатити знання дітей про цей давній вид народного декоративно-ужиткового мистецтва. Ознайомити зі звичаями та обрядами, пов'язаними з ними. Формувати здатність до естетичного сприймання різних видів народних ремесел. Навчити елементарним вишивальним умінням. Розвивати зацікавленість цим видом народних ремесел. Виховувати працьовитість.

Реалізація теми за різними розділами програми "Малятко"

Розділ програми	Теми занять
Дитина і навколишній світ	<ol style="list-style-type: none"> 1. Екскурсія в художній музей. 2. Ознайомлення з різними видами народних ремесел. 3. Вишиванки з бабусиною скрині. Розгляд виробів. 4. Рушникові візерунки. Символи і обереги на них. Звичаї та обряди, пов'язані з вишиванням.
Рідна природа	<ol style="list-style-type: none"> 1. Кольори природи на вишиванках. 2. Бесіда про рослини-барвники (бузина, цибуління, кропива, горіх та ін.). 3. Клубочок ниток (бесіда про льон, коноплю, вовну та ін.).
Мовленнєве спілкування	<ol style="list-style-type: none"> 1. Маленькі оповідачі. Розкажу, що я бачив у музеї. 2. Граматична будова мови. Звуковий аналіз слів: поле, сорочка, нитки. 3. Бесіда на тему "Як сорочка в полі виросла." 4. Багатство мови, виразність, емоційність. Розповіді дітей на тему "Бабусині вишиваночки".
Художня література і народна творчість	<ol style="list-style-type: none"> 1. Народна мудрість про ремесла. 2. Багірова В. Вірш "Мамин рушник". 3. Загоруйко Л. "Народження сорочки". 4. Звідки з'явилися вишиванки. Легенда. 5. Сорочки. Повір'я. 6. Коломийки про вишиванки. 7. Дудченко С. "Сонячні кольори". 8. Носань С. "Як народилася веселка".
Математика	<ol style="list-style-type: none"> 1. Лічба. Полічи кольори на бабусиній вишиванці. 2. Які геометричні форми використані у рушникових візерунках? 3. Співвідношення числа і цифри. Полічи великі і малі ромби на рушникові, підбери відповідні цифри.
Малювання	<ol style="list-style-type: none"> 1. Рушничок для матусі. 2. Візерунки на бабусиних вишиванках (за задумом на різних формах, затонованих у різний колір).
Аплікація	<ol style="list-style-type: none"> 1. Візерунок на скатертині. 2. Сорочка – вишиванка для Тарасика. 3. І на тім рушничкові... (колективна аплікація).
Ліплення	<ol style="list-style-type: none"> 1. Декоративна подушечка. (Викладання візерунка на пластині квадратної форми.)

Ручна праця	<ol style="list-style-type: none"> 1. Закладка для книжки. (Шов "голка вперед". Шиття по зроблених дірочках у картоні.) 2. Серветка для матусі. (Шов "голка через край". Обшивання країв майбутньої серветки. Ознайомлення з прокладним швом. Шиття по контурах малюнка).
-------------	---

Витинанки

Програмовий зміст. Ознайомити з одним із видів народного декоративно-прикладного мистецтва – витинанкою, різноманітністю її форм, візерунків, способом виготовлення і практичного застосування, з традиціями, звичаями, народною мудрістю про них. Викликати бажання оволодіти навичками виготовлення витинанок. Розвивати творчі здібності дітей.

Розділ програми	Теми занять
Дитина і навколишній світ	<ol style="list-style-type: none"> 1. Інтер'єр бабусиної хати. 2. Чарівні витинанки. Беседа-розповідь про витинанки.
Рідна природа	<ol style="list-style-type: none"> 1. Рослинні елементи у візерунках витинанок.
Мовленнєве спілкування	<ol style="list-style-type: none"> 1. Збагачення словника словами: інтер'єр, чепурний, охайний. 2. Маленькі оповідачі. Опишу бабусину світлицю. Розкажу про чарівну витинанку. Оціни витинанку товариша. 3. Граматична будова мови. Поділ слів на склади. Узгодження слів у реченні при складанні розповідей.
Математика	<ol style="list-style-type: none"> 1. Поділ цілого на частини. Зробимо заготовки для витинанок.
Аплікація	<ol style="list-style-type: none"> 1. Орнамент для скатертини. Вирізання країв скатертини (квадратного аркуша паперу).

Кераміка

Програмовий зміст. Дати поняття про кераміку, гончарство, спосіб роботи з глиною. Викликати інтерес до цього давнього виду народного промислу. Закріпити навички ліплення з глини різноманітного посуду.

Розділ програми	Теми занять
Дитина і навколишній світ	<ol style="list-style-type: none"> 1. У гончарній майстерні. Розглядання керамічних виробів. 2. Ця дивовижна глина. Ознайомлення з гончарними виробами.
Рідна природа	<ol style="list-style-type: none"> 1. Глина та її властивості.

Мовленнєве спілкування	<ol style="list-style-type: none"> 1. Розповіді з власного досвіду. Про що співає чарівна пташка-свистулька. 2. Збагачення словника назвами керамічних виробів. Дидактична гра "Знайди виріб за описом". 3. Знайди звуки (на вибір вихователя) у назвах керамічних виробів. 4. Звуковий аналіз слів, що позначають вироби, які найбільше сподобались. 5. Опис дітьми виробів.
Художня література	Гончарний круг. (Уривок із книги С.Носаня "Пір'їна з крила жар-птиці".)
Математика	<ol style="list-style-type: none"> 1. Порядкова і кількісна лічба (керамічних виробів). 2. Складання і розв'язання задач (про гончарів та їхні керамічні вироби). 3. Геометричні фігури (знаходження геометричних форм в оздобленні керамічних виробів).
Образотворче мистецтво	1. Гуцульська кераміка. Декоративне малювання на різних площинних формах або виліплених з глини.
Аплікація	1. Васильківська кераміка. Прикрашання площинних форм керамічних виробів традиційним васильківським орнаментом.
Ліплення	<ol style="list-style-type: none"> 1. Чарівна пташка-свистулька. 2. Гуцульські горнята-двійнята. 3. Круторогий баранець. 4. Керамічний посуд.

Ткання

Програмовий зміст. Розкрити красу тканих виробів. Збагатити знання про мистецтво ткацтва і килимарства. Виховувати інтерес до народних ремесел, естетичний смак, любов до прекрасного, бажання навчитися ткати, виробити елементарні навички ткання на дитячих ткацьких станках або рамках.

Розділ програми	Теми занять
Дитина і навколишній світ	<ol style="list-style-type: none"> 1. Краса тканих і килимових виробів. Ознайомлення з виробами. 2. Як люди навчились ткати? Бесіда про мистецтво ткання. 3. Барвисті килими. Розповіді про килимарство.
Рідна природа	1. Кольори природи на тканих та килимових виробках.

Мовленнєве спілкування	1. Граматична будова мови. Дидактична вправа "Хто краще опише тканий килимовий виріб". 2. Звукова культура мови. Виділення звуків у словах-назвах тканих та килимових виробів, поділ слів на склади.
Художня література та фольклор	1. Прислів'я та приказки про народні ремесла. 2. Повір'я про веретено.
Математика	1. Геометричні фігури (на тканих або килимових виробках).
Малювання	1. Барвистий килимок. 2. Плахта для Оксанки.
Ручна праця	1. Ткання на рамках або ткацьких станках. 2. Килимок для ляльки. 3. Барвіста доріжка.

Різьбярство, карбування, випалювання

Програмовий зміст. Ознайомити з цими видами народних ремесел, матеріалами, способами виготовлення виробів. Викликати зацікавлення ними. Виробляти навички емоційно-естетичного сприйняття цих видів народних ремесел.

Розділ програми	Теми занять
Дитина і навколишній світ	1. Розгляд різьблених, карбованих, випалених виробів. 2. Бесіда про мистецтво різьбярства, карбування, випалювання.
Рідна природа	1. Ознайомлення з різними видами матеріалів, необхідних для виготовлення цих виробів.
Мовленнєве спілкування	1. Маленькі оповідчі. Опис дітьми різьблених, карбованих, випалених виробів.
Математика	1. Геометричні фігури. Дидактична вправа "З яких геометричних форм складається візерунок на різьблених виробках?"

Робота у повсякденному житті

1. Перегляд ілюстрацій в альбомах з народного декоративно-ужиткового мистецтва.
2. Ознайомлення і закріплення знань про різні види народних ремесел.
3. Бесіди про вишиванки, їхні візерунки та символіку.
4. Вивчення легенд, переказів та інших зразків народної мудрості про народні ремесла. Читання художньої літератури про них.
5. Зустрічі з кращими майстрами народних ремесел, з народними умільцями.
6. Організація виставок дитячих робіт.

Свята та розваги

1. Скарби з бабусиної скрині.
2. "Хата моя, біла хата..."

3. “І на тім рушничкові...”
4. Осінній ярмарок.
5. Вечорниці
6. Толока.

Орієнтовний обсяг знань, умінь на навичок

◊ Мати елементарні уявлення про різні види народних ремесел, призначення та використання різних виробів.

◊ Уміти емоційно-ціннісно сприймати різні види народних ремесел як гарні, досконалі речі, виготовлені людськими руками, як прояв духовної культури народу.

◊ Розрізняти різні види народних ремесел за матеріалами, з яких вони зроблені, кольором, орнаментикою, регіональними особливостями.

◊ Знати деякі звичаї, традиції, обряди, що стосуються народних ремесел.

◊ Мати потребу в праці на основі народних ремесел.

◊ Володіти елементарними навичками якогось виду ремесла.

◊ Уміти аналізувати завдання і добирати найдоцільніші прийоми його виконання.

Питальник для визначення рівня знань

Вишиванка

- Назви вишивані речі.
- Розкажи про візерунок на вишиванці.
- Які символи та обереги є на твоїй вишиванці?
- Розкажи про призначення вишитої речі.
- Які звичаї, пов'язані з вишиванками, ти знаєш?
- Які ти знаєш види швів?
- Яким способом вишита серветка, доріжка та ін. (гладдю, хрестиком, низинкою і т.д.)?

Витинанка

- Що таке витинанка? Чому так називається?
- Як колись використовували витинанки?
- Як можна виготовити витинанку?
- Від чого залежить візерунок витинанки?

Кераміка

- Як називаються вироби з глини?
- Як називається пристрій, що допомагає виготовляти керамічні вироби?
- Як називаються люди, що виготовляють керамічні вироби?
- Розкажи про оздоблення керамічних виробів.
- Опиши керамічний виріб.
- Назви предмети, виготовлені з глини.
- Розкажи про гуцульську (опішнянську та ін.) кераміку.

Ткацтво

- Знайдіть вироби ткацтва. Назвіть їх.

- Розкажіть про візерунки на тканих виробих.
- Які кольори використовували при тканні рушників?
- З чого виготовляли нитки для ткання?
- На чому ткали? Як називався прилад для ткання?
- Чим відрізняється плахтова тканина від верети та килима?

СИСТЕМА ВИКОРИСТАННЯ НАРОДНИХ РЕМЕСЛ

Вищезазначені програмові завдання краще зреалізуюватимуться при дотриманні загальнонавчальних принципів дидактики: систематичності та послідовності, доступності й дохідливості, наочності, індивідуального підходу та за наявності певної системи. Пропонуємо орієнтовну систему використання народних ремесел у навчально-виховному процесі дошкільних закладів, у якій визначено види роботи, виховні завдання, методи і методичні прийоми, форми роботи, форми організації дітей і показники результативності.

Види роботи	Виховні завдання	Методи і методичні прийоми	Форми роботи	Форми організації дітей	Показники результативності
1	2	3	4	5	6
Ознайомлення з інтер'єром давнього житла	Викликати інтерес до історії свого краю	Перегляд ілюстрацій в альбомі, книжках	Повсякденна діяльність	Індивідуальна, групова	Зацікавлення, що проявляється у виразі очей, міміці обличчя
Екскурсія у краєзнавчий музей	Поглибити інтерес до давніх речей ужитку	Розповідь екскурсовода про давні речі вжитку, про життя українців у минулому	Заняття у музеї	Групова	Бажання говорити про давні речі вжитку; неодноразові повторення; прохання розповісти про життя і побут прадідусів
Відвідання художнього салону	Розвивати емоційне сприймання творів народного декоративного мистецтва	Ознайомлення з різними видами народного декоративно-прикладного мистецтва	Заняття у художньому салоні	Групова	Радісний настрій дітей, бажання поділитися враженнями про виріб, що сподобався
З бабусиною скрині	Виховувати емоційно-ціннісне ставлення до народних ремесел	Емоційна мистецтвознавча розповідь педагога з демонструванням зразків	Тематичне заняття, повсякденна діяльність	Групова, індивідуальна, фронтальна	Здатність висловити свою думку про виріб, що сподобався. Емоційність мови

		різних видів народних ремесел. Дидактичні ігри: "До якого виду народних ремесел належить виріб?", "Розкажи про виріб, що тобі сподобався"			
У матусиній світлиці	Формувати естетичні смаки	Розповідь вихователя про способи оздоблення виробів у різних регіонах нашої області. Символіка кольорів. Розгляд візерунків. Дидактичні ігри: "Склади візерунок", "Де майстри шукали кольори (візерунки)?"	Заняття, повсякденна діяльність	Групова, фронтальна	Прояв творчості при складанні візерунка, вдала композиція і поєднання кольорів
Наші звичаї і традиції	Формувати пізнавальні інтереси до звичаїв, традицій, що стосуються народних ремесел, трудової діяльності людини	Серія бесід: "І на тім рушничкові"... , "Чарівна витинанка", "Зачароване веретено", "На гончарному крузі"	Заняття	Групова, фронтальна, індивідуальна	Увага на занятті, бажання слухати розповідь, бажання поділитись з іншими одержаними знаннями
Зустріч з майстрами вишивки, кераміки, ткання, витинання	Виховувати почуття гордості за талановитих майстрів, що живуть на нашій землі, повагу до	Розповіді майстрів про своє ремесло. Навчання дітей деяким умінням і навичкам рукоділля	Систематичні і періодичні заняття (один раз на два тижні) з кожного ремесла	Групова, індивідуальна	Цікавість і захоплення виробами майстрів, бажання навчитися і собі виготовляти такі гарні речі.

	людей праці, бережного ставлення до предметів і речей, виготовлених людськими руками				Обережність при розгляданні (боюсь, щоб не забруднити, щоб не пошкодити, не поламати річ)
Участь в організації "Куточка народних ремесел"	Розвивати готовність навчитися виготовляти подібні речі своїми руками	Діалог з дітьми про народних умільців	Самостійна художня діяльність. Повсякденне життя	Групова, індивідуальна	Вияв бажання включитись у трудову діяльність по оформленню кутка, слідкувати за порядком у ньому, доглядати за виробами, що там розташовані
Ремісничка майстерня	Оволодіння навичками ремесла. Виховувати позитивне ставлення до трудової діяльності, формувати культуру та естетику праці,	Навчання дітей трудовим діям на основі знань про народні ремесла. Використання прислів'їв та приказок про працю, працьовитість, ледарство.	Заняття з художньої праці, повсякденна діяльність, музичні заняття	Групова, індивідуальна, фронтальна	Точні впевнені рухи під час виконання трудових дій. Охайність роботи і порядок на робочому місці. Прояв задоволення від виконуваної роботи, бажання
	дружні взаємовідносини з однолітками.	Бесіда про працьовитість. Читання (розповідь) казки "Дідова дочка і бабина". Розучування народних пісень: "Грицю, Грицю" ...			займатися нею у вільний час. Доброзичлива оцінка роботи товаришів, прагнення їм допомогти
Свято народних ремесел	Виховувати любов до рідного краю через народні ремесла	"Ярмаркування" (діти "купають" вироби, описують їх). Народні ігри,	Розваги, виставки робіт	Групова, виставки робіт	Емоційно-позитивний настрій дітей

		забави, пісні, інсценівки, побудовані на народних звичаях і традиціях.			
--	--	---	--	--	--

МЕТОДИКА ОЗНАЙОМЛЕННЯ З НАРОДНИМИ РЕМЕСЛАМИ

Моральні та естетичні якості, трудові вміння та навички не можуть сформуватися самі по собі без навчання та виховного впливу. Існують закономірні зв'язки між діяльністю педагога і вихованців. Суть їх полягає у тому, що, з одного боку, виступають різні види дитячої діяльності, а з другого – сукупність вибраних педагогом методів і методичних прийомів, спрямованих на реалізацію навчально-виховних завдань.

Практика підтверджує, що вироби народних ремесел сприймаються дошкільниками неоднозначно: одні викликають зацікавлення, інші – захоплення, а деякі – байдужість. Перед педагогами стоїть завдання не лише збагатити уявлення та знання дошкільників про народні ремесла і все, що з ними пов'язано, але й виробити емоційно-ціннісне ставлення, навчити давати словесно-образну характеристику виробам, складати описові розповіді, вміти порівнювати їх за кольоровою гамою, орнаментикою, регіональними особливостями, способами виготовлення, практичним використанням та ін.

Психологами давно доведено, що виховання почуттів, моральних та трудових якостей неможливе без систематичного розвитку уявлень дітей, збагачення їхнього світогляду, формування відповідного ставлення до тих чи інших подій, явищ, предметів. Саме на основі цього можна пробудити у дитини інтерес, живе емоційне ставлення до навколишнього світу. Це у свою чергу активізує спостережливість, поглиблює знання про предмети, викликає відповідні емоції, сприяє формуванню позитивних якостей.

Виходячи із вищесказаного, *методикою використання народних ремесел у навчально-виховній роботі передбачаються такі етапи активізації дітей:*

- *пізнавальний*, що характеризується нагромадженням знань про народні ремесла;
- *емоційно-смісловий*. Його завдання полягають у розвитку здатності до художньо-творчого переживання і співпереживання, у формуванні морально-етичних уявлень;
- *художньо-діяльнісний*, що полягає у практичній реалізації засвоєних знань про народні ремесла, виробленні навичок виготовляти подібні вироби.

Зміст методики складають сукупність методів і методичних прийомів, спрямованих на підвищення ефективності засвоєння знань про народні ремесла, звичаї, трудові традиції, моральні норми у праці, на мобілізацію пізнавальної активності та вироблення емоційно-ціннісного ставлення до виробів.

Ознайомлення з народними ремеслами проходить у кілька етапів. На першому даються узагальнені поняття про побутову культуру наших предків. Дітей необхідно підвести до усвідомлення природного розуму, таланту, працьовитості, естетичного смаку і краси у наших прадідусів і прабабусь, які вміли все робити своїми руками, створювали корисні і чудові речі.

На другому етапі необхідно сформувані уявлення про різні види українського народного декоративно-прикладного мистецтва, про їх регіональні особливості, що проявляються у кольоровій гамі, способах і прийомах виготовлення та оздоблення.

Для третього етапу визначальним є те, що дітям даються знання про окремі види народних ремесел, звичаї, традиції, обряди, пов'язані з виготовленням та використанням виробів.

Виділяються загальні методи та методичні прийоми, що стосуються ознайомлення з усіма видами народних ремесел, і які можуть бути використані на всіх етапах. Для прикладу наводимо деякі з них.

◇ Розглядання ілюстрацій із зображенням давнього житла, речей ужитку в альбомах, книжках.

◇ Екскурсія у краєзнавчий музей, художній салон, магазин сувенірів. Емоційно насичена розповідь екскурсовода або педагога про давні речі вжитку, про життя і побут у минулому.

◇ Мистецтвознавча розповідь про різні види українського народного декоративно-ужиткового мистецтва; про народні ремесла з демонструванням взірців різноманітних виробів.

◇ Дидактичні ігри: "Що з чого зроблено?", "Вгадай вид народного ремесла", "Розкажи про виріб, що тобі найбільше сподобався", "Який візерунок найкращий?", "Де знаходив майстер кольори та візерунки?", "Знайди знайомі рослинні елементи у візерунках", "Що нагадують ці ягоди?", "Чий це пелюсточки і листочки?"

◇ Відшукай геометричні фігури в орнаментах.

◇ Доцільно провести ряд тематичних занять та бесід за такою орієнтовною тематикою: "І на тім рушничкові...", "Чарівна витинанка", "Зачароване веретено", "При гончарному крузі".

◇ Велику користь для активізації пізнавальної діяльності щодо народних ремесел принесуть зустрічі з народними умільцями, розповіді майстрів про їхнє ремесло, спостереження дітей за виготовленням виробів, навчання їх деяким умінням та навичкам рукоділля.

◇ Позитивний вплив на формування моральних якостей матиме діалог педагога з дітьми про народних умільців: як вони організують своє робоче місце; як зручно розташовують усе необхідне для роботи; економно витрачають матеріали, зосереджено працюють, дбають, щоб робота була гарною, охайною. Саме такі бесіди сприятимуть виробленню елементарних навичок дотримання культури та естетики праці, самостійності, взаємодопомоги.

◇ Зацікавленню цим видом народної творчості сприятиме і використання фольклору: прислів'їв та приказок про народні ремесла, про працю, працюю-

витість, ледарство та ін.; казок (“Дідова дочка і бабина”); народних пісень (“Грицю, Грицю...”, “Вийшли в поле косарі” та ін.).

◊ Цікавим буде такий ігровий прийом на закріплення знань про народні ремесла як обігрування ігрової ситуації (чи проведення розваг) “Ярмаркування”. (Діти “кунують” різні вироби народних ремесел і намагаються якомога більше про них розповісти.)

МЕТОДИ ТА МЕТОДИЧНІ ПРИЙОМИ ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ДЕЯКИМИ ВИДАМИ НАРОДНИХ РЕМЕСЕЛ

Вишивання

Інформація для педагога

Вишивка – надзвичайно поширений на всій території України вид народного мистецтва. Нею оформляли різноманітні вироби, побутові речі. Це було одне з основних занять для дівчаток, особливо у довгі зимові вечори. Ще з 5–6 років дівчаток привчали до ремесла: прясти, шити, вишивати. До 13–15 років дівчина мала своїми руками приготувати посаг до весілля.

З покоління в покоління передавали майстрині своє вміння й секрети рукоділля, особливості візерунка, орнаменту, техніки вишивання. Вишивка популярна і нині. Гарні й оригінальні сучасні вишиті вироби: серветки, скатертини, рушники, килими, панно, блузи, чоловічі сорочки та ін. Важко знайти село, де б люди не вишивали. Та й у міських квартирах частенько можна побачити вишиту скатертину чи серветку, що надають інтер’єрові квартири особливого затишку і краси.

Вишиванки надзвичайно різноманітні за добором кольорів та узорами. *Узор, або візерунок*, – це малюнок, що утворений поєднанням окремих елементів, мотивів, кольорів та їхніх відтінків, розташованих у певному порядку. Послідовне повторення окремих мотивів або їх цілої групи створює орнамент (слово “*орнамент*” у перекладі з латинської мови означає “прикраса”).

Орнамент буває *геометричний*, що складається з прямих та ламаних ліній, трикутників, кружечків, квадратів, ромбів, крапок та ін.; *рослинний*, основу якого становлять квіткові та рослинні мотиви; *твариинний* – зі стилізованими фігурами тварин, птахів, комах тощо; *антропоморфним* – із зображенням постатей людей.

Орнаментальні візерунки не лише прикрашають вироби, а й підкреслюють їхню форму, розміри, матеріал, конструктивні особливості. Вони бувають вузькими і широкими, поздовжніми і поперечними, похилими та навкісними (діагональними). Орнамент у вигляді прямої та кривої лінійної смужки називається *стрічковим*; там, де окремі елементи вписані у квадрат, коло або ромб, – *центровим*; коли вся поверхня вкрита суцільним узором – *сітчастим*.

Створюючи орнаменти, люди весь час зверталися до природи, але не копіювали її, а переробляли, переосмислювали і переносили деякі елементи, що їх спостерігали у природі, на домашні вироби вжитку, зокрема і на вишиванки. Тому кожна лінія чи завиток у них щось означали. Пряма горизонтальна лінія означа-

ла землю, горизонтальна хвиляста – воду, вертикальна хвиляста – дощ, трикутники – гори, дві схрещені лінії – блискавки. Вогонь зображався у вигляді гачкуватого хреста, сонце – у вигляді ромба, кола або квадрата; жіноча постаць символізувала богиню життя, берегиню роду; дерево з розлогими гілками – родючість землі, птахи – настання весни, врожай, багатство; кінь і олень – благополуччя. Ромб з подовженими сторонами означав будівлю, а квадрат, розділений на чотири частини з крапочками у кожній, символізував засіяне поле чи садибу. Окремі знаки-символи не лише прикрашали житло, одяг і предмети побуту, а й повинні були охороняти, захищати, оберігати від злих духів, приносити щастя.

Методичні поради

1. При ознайомленні дошкільників із вишивкою доцільно провести такі бесіди:
◇ *“Символи та обереги нашого дому”, “Звичаї та традиції, пов’язані з вишиванками”*; *“Кольори природи на вишиванках”* (зелений дала травичка, жовтий – сонечко і золоті колоски пшениці, блакитний – небо, чорний подарувала ніч, а білий – день);

◇ *“Звідки з’явилися вишиванки”* (емоційна розповідь вихователя про те, що мистецтво вишивання виникло з любові до рідного краю, до природи, з потреби не лише бачити і відчувати красу, а й творити її власними руками).

2. Старшим дошкільникам дається поняття про узор (візерунок) та орнамент.

3. Дітей знайомлять із регіональними особливостями вишитих виробів (відповідно до місцевості, в якій проживають вихованці), зі звичаями, традиціями, обрядами, пов’язаними з вишиванням та використанням вишитих виробів.

4. Вихователь може заздалегідь підготувати таблицю знаків-символів і використати її при проведенні бесіди про символи-обереги на вишиванках. При цьому слід наголосити на бережному ставленні наших прадідів до природи і спрямувати роботу на реалізацію завдань екологічного виховання.

Орієнтовна модель заняття

Тема. Ознайомлення з вишивкою.

Мета: розкрити дітям красу українських вишиванок, багатство їхніх кольорів, різноманітність орнаментів, видів і форм. Збагатити знання про цей давній вид декоративно-прикладного мистецтва. Ознайомити зі звичаями та обрядами, пов’язаними з вишиванками.

Матеріал: вишиті рушники, сорочки, серветки, доріжки та ін.

Підготовча робота: 1. Розглядання вишивок. 2. Розучування пісень та віршів про рушник. 3. Бесіди з дітьми про символи та обереги нашого дому.

Дітей запрошують у світлицю, прикрашену вишиваними виробами.

1. Вихователь промовляє слова з пісні:

*Вечора тривожного аж до ранку,
Вишивала дівчина вишиванку.
Вишивала дівчина, вишивала,
Чорну і червону нитку брала.*

2. Оголошення теми заняття та актуалізація знань дітей про вишиванки та мистецтво вишивання.

3. Доповнююча та узагальнююча розповідь педагога про мистецтво вишивання. Зосередження уваги на красі виробів, їх різнобарвності та різноманітності.

4. Прихід Березині (когось із дорослих) з розповіддю про вишитий рушник.

5. Розглядання та опис рушника.

6. Ознайомлення зі знаками-символами, що дійшли до нас із тих часів, коли люди навчилися створювати нескладні малюнки з умовних знаків.

Примітка. Педагог може використати уривки з книги В. Скуратівського “Берегиня”, а також заздалегідь виготовлену таблицю умовних знаків-символів.

7. Розглядання оберегів і знаків-символів на рушнику. Відповіді на запитання щодо його використання у сучасному житті.

8. Розповіді вихователя (чи Березині) про звичаї, пов’язані з вишиванками.

– Кожна дівчина повинна була вміти варити, прясти, шити, вишивати і про посаг собі подбати. Навіть прислів’я було таке: “Як не вміє дівка шити, прясти, вишивати, буде вік свій дівувати”. Тому змалечку привчалася до роботи. Довгими зимовими вечорами збиралися дівчата на вечорниці й обов’язково або пряли, або вишивали. При цьому ще й пісні співали, танцювали, просто розважалися. Потім кращі вишиванки, сорочки, хусточки дарували хлопцям, які їм подобалися. Коли приходив час сватання, то дівчина мала старостів і молодого перев’язувати своїми рушниками на знак згоди.

– Молодята стають на рушничок вишиваний, що його ще називають рушничком щастя, бо дівчина чи мати душу вкладали, коли його вишивали, й обереги, що на ньому, повинні оберігати молодят від усього злого.

– А ще був звичай дарувати рушник на згадку, коли вирушали в далеку дорогу. Цей рушник з його оберегами мав теж берегти від злої долі і нагадувати про рідну домівку, про лагідні й добрі матусині руки.

9. На закінчення заняття звучить “Пісня про рушник” на слова А. Малишка.

Витинання

Інформація для педагога

Витинання – це вирізання з паперу симетричних візерунків, що ними колись чепурили хати. Для цього використовували глянцеви́й папір яскравих кольорів: червоний, чорний, жовтогарячий, синій та ін. Поєднання їх надавало витинанкам святкового привабливого вигляду. Часто на білій паперовій смужці метрової довжини був вирізаний симетричний орнамент, обведений зеленою, жовтою, червоною, синьою чи фіолетовою фарбами. Ці стрічки прикріплювали на стіні, між вікнами, а також використовували їх замість серветок у мисниках, кренцях-буфетах, ними також прикрашали образи під склом.

Часто на Різдво гілки ялини чи сосни прикрашали різноколірними “ліхтариками”, вирізаними з паперу.

Іноді витинанки використовувалися разом із настінним розписом.

Велика яскрава вирізка-витинанка ставала центром композиції, навколо якої фарбували і малювали “пави” або “хмелик”.

Методичні поради

1. Заняття, що на ньому дошкільники ознайомлюються з витинанками, доцільно проводити у “світлиці”. Нею може бути групова кімната, стилізована під давнє житло, або кімната чи куток народознавства.

2. Налаштовуючи дошкільників на розмову про витинанки, доцільно використати прислів'я: “У хаті, як у віночку, і сама сидить, як квіточка”. Прислів'я слугує початком бесіди про охайність, споконвічну любов української жінки до чистоти і порядку, до затишку в оселі.

3. Дітям даються знання про інтер'єр давнього житла, пропонують порівняти деякі давні речі вжитку з сучасними, спонукають до роздумів про життя прадідів у минулому.

4. Проводяться дидактичні ігри: “Що як називається?”, “Хто назве найбільше предметів, що ними колись прикрашали хати?”, “Від чого залежить краса витинанки?”.

Орієнтовна модель заняття

Тема. Ознайомлення з витинанкою

Мета: ознайомити дітей з одним із видів народного декоративного-ужиткового мистецтва – витинанкою. Дати поняття про те, що витинанки – це вирізки з паперу, що ними колись прикрашали житло, що вони відзначаються різноманітністю форм та візерунків. Виховувати естетичний смак, здатність відчувати красу, викликати зацікавленість і бажання навчитися їх виготовляти.

Матеріал: різні за формою, кольором та візерунками витинанки.

Підготовча робота: 1. Розгляд малюнків із зображенням інтер'єрів давнього житла. 2. Відвідання краєзнавчого музею.

Примітка. Заняття доцільно провести у кімнаті або куточку народознавства, заздалегідь прикрасивши полицьки та інші предмети витинанками.

1. Актуалізація знань, одержаних під час підготовчої роботи. Складання розповідей за малюнками із зображенням давнього житла.

2. Розгляд інтер'єру світлиці або куточка народознавства. Введення у словник дітей поняття “світлиця”.

– Діти, подивіться, як гарно у нашій світлиці. Може, знаєте, чому я сказала “світлиця”? Колись світлицею називали найгарнішу, найзатишнішу кімнату в хаті. З давніх-давен жінки-українки любили чепурити свої оселі. Скрізь було чисто і затишно. З тих далеких часів дійшло до нас прислів'я: “У хаті, як у віночку, і сама сидить, як квіточка”. А хто ця квіточка? – господиня, котра докладає чимало праці, щоб у хаті було затишно і гарно. Давайте запам'ятаємо це прислів'я і намагатимемося, щоб у нашій груповій кімнаті і в садочку був завжди порядок.

3. Підсумкова бесіда педагога про інтер'єр.

– Ми вже з вами розглядали інтер'єр хати на малюнках, бачили в музеї давні речі вжитку. Пригадайте, що таке інтер'єр (внутрішнє оздоблення, тобто убрання приміщення). Що було у хаті? Назвіть давні речі, що ними колись користувалися (прядка, жорна, дерев'яні ночви та ін.) Чим прикрашена хата (образи, рушники, квіти, вазони; розмальовані квітами піч, грубка, скриня тощо)?

Вихователь підсумовує відповіді дітей.

4. Розповідь про витинанки.

– Сьогодні я вам розповім, чим ще у ті давні часи прикрашали хати. Це були витинанки. Так їх називали, бо вони витиналися, вирізалися з паперу і їх використовували замість серветок у буфетах-креденсах. Ними прикрашали образи під склом.

5. Розгляд та опис витинанок.

Кераміка

Інформація для педагога

Кераміка (від гр. *keramike* (techne) – гончарне мистецтво; *kegattmos* – глина) – це виготовлення гончарних виробів з природних глин, один з найдавніших видів народних ремесел.

До загального поняття “кераміка” належать майоліка, порцеляна, фаянс, теракота, які відрізняються одне від одного складом глини і особливими прийомами художнього оформлення й виготовлення.

Майоліка – вироби декоративно-ужиткового мистецтва з кольорової випаленої глини, вкриті поливою. Від назви о. Майорка (Гальорка) в Середземному морі.

Теракота – різновид кераміки; вироби з неглазурованої випаленої кольорової пористої глини.

Порцеляна – мінеральна маса, що складається з тонкої суміші білої глини (каоліну), пластичної глини, кварцу і польового шпату, що надають порцеляні білизни, прозорості.

Фаянс – біла або кольорова маса з глини з домішками гіпсу та інших речовин.

Цікаві глиняні іграшки, сувеніри, керамічний посуд приваблюють своєю простою формою, самобутнім орнаментом, яскравими барвами. Виліплені вироби розписували спеціальними фарбами – ангобами, а потім їх випалювали.

Після першого випалювання вироби покривали поливою, а потім ще раз випалювали.

У давнину гончарі, змішуючи жирну глину з піском, діставали чудову пластичну глиняну суміш, що її використовували для ліплення іграшок, сувенірів та інших декоративних виробів.

Народна кераміка України надзвичайно різноманітна за формою, прикрашена розписом, ліпленням, скульптурними зображеннями реальних і фантастичних тварин.

Визначними центрами кераміки є с. Опішня Полтавської області, м. Васильків Київської області та Гуцульщина на Прикарпатті.

Опішнянська кераміка (майоліка) покрита світлою золотавою, охристою поливою темно-коричневою чи трав'янисто-зеленою. Опішнянські леви, бики,

круторогі барани покриті такою самою поливою, що й посуд, розписані такими самими рослинними елементами. Опішнянські гончарі прикрашали свої вироби різноманітною ліпниною.

Василівська кераміка близька до опішнянської. Форми посуду м'які та пластичні. Полива шоколадно-коричнева, золотаво-жовта або смарагдово-зелена.

Гуцульська кераміка розвивається на основі народних селянських зразків. Для неї характерний світло-кремовий фон, в орнаменті поєднуються рослинні і та геометричні елементи. Найважливіший прийом декорування – контрастна за кольором голубувато-зелена прозора пляма, що по ній тонким штрихом або широкою смужкою темно-коричневого кольору наносять крапки, овали, квіткові розетки, фантастичні листки та ін.

Методичні поради

1. Дошкільники отримують знання про гончарство як давній вид народного ремесла, способи виготовлення, оздоблення та використання виробів, їх регіональні особливості.

2. Щоб викликати у дітей зацікавленість керамікою, організовується виставка глечиків, куманців, мисок, горнят, фігурок тварин, різноманітних глиняних іграшок та ін.

3. Пропонується розглянути ілюстрації керамічних виробів в альбомах з декоративного мистецтва, послухати казку про виникнення гончарства.

4. На занятті з художньої літератури доцільно прочитати уривок із книги С. Носаня “Пір’іна з крила жар-птиці” (див. додаток 1).

5. Для закріплення знань проводяться дидактичні ігри “Відшукай предмет, який я назву”, “Відгадай” (дитина очима вибирає предмет, описує, а інші – відгадують, про який саме предмет ідеться). Такі ігри допоможуть дошкільникам розрізняти різні керамічні вироби, запам’ятати їхні назви, елементи оздоблення, регіональні особливості.

Орієнтовна модель заняття

Тема. Ознайомлення з керамікою.

Мета: ознайомити з керамікою; дати поняття про її різні види, про способи роботи з глиною, загалом про гончарство як вид ремесла, оздоблення виробів та їх різноманітні форми. Навчати знаходити красу у всьому, що виготовили умілі руки майстрів.

Матеріал: куманці, миски, макітри, глечики, горщики, фігурки тварин, глиняні іграшки та інші керамічні вироби.

Підготовча робота: Розглядання керамічних виробів.

Діти сидять або стоять півколом. Перед ними на столиках керамічні вироби.

1. Вихователь розповідає казку¹.

¹ Авторська казка Любомири Калуської.

– Я розповім вам казку про мудрих і добрих людей, про їхні золоті серця та працьовиті і вмілі руки.

Серед синіх карпатських гір жили добрі, працьовиті люди. Жили у злагоді й мирі. Але тяжким було їхнє життя, бо були вони бідні. Працювали від зорі до зорі навіть малі діти. Вони випасали на квітучих полонинах овець. Одного разу пастушки побачили глину, взяли її в руки і відчули, яка вона м'яка і слухняна, бо підкоряється їхнім маленьким пальчиком. Один з хлопчиків запропонував: “Нехай кожен, хто на щось подивиться або згадає про щось, те й виліпить”. Взятися діти до роботи. Старались, а тому чудові речі вийшли у пастушків. Та найкращими виявилися свищики-жайворонки. Вони були наче живі та ще й голос подавали. (Вихователь показує свищики.) Повернулись усі в село з чудовими подарунками. До душі припали всім глиняні вироби. І, мабуть, відтоді люди почали виробляти з глини дивовижні речі. Вже згодом навчилися розмальовувати спеціальними фарбами та прикрашати візерунками.

Ось і ми з вами розглянемо вироби з глини, що є на ваших столиках.

2. Діти розглядають і описують керамічні вироби.

3. Вихователь розповідає про кераміку, гончарство, про кращих майстрів, що володіють цим мистецтвом.

4. Проводиться дидактична гра “Відшукай предмет, який я назву” (куманець, глечик, баранець, горнята-двійнята та ін.).

5. Дидактична гра “Відгадай” (дитина очима вибирає предмет, описує, а інші повинні відгадати, про який виріб ідеться).

Художнє ткацтво і килимарство

Інформація для педагога

Художнє ткацтво – цікавий і своєрідний вид декоративно-прикладного мистецтва, що своїм корінням сягає сивої давнини.

Примітивним пристосуванням для ткання була рама. На неї натягували нитки (їх фіксували за допомогою кілків, набитих на протилежні сторони рами через рівномірні проміжки), що були основою майбутнього тканого виробу. Потім ткаля впоперек переплітала поздовжні нитки і таким чином скріплювала основу. Це так звана техніка ручного перебору (руками перебирали, переплітали нитки, створюючи візерунок). Так виготовляються ткані декоративні рушники й надзвичайно привабливі декоративні тканини.

Найтрадиційніший орнамент – червоний або зелений на білому фоні, прикрашений зубчастими і ступінчастими ромбами, пташками, півниками, геометризованими кущами квітів і просто горизонтальними червоними смужками.

Особливий різновид народного художнього ткацтва складають *плахти*. Вони були необхідним елементом українського жіночого одягу. Візерунок плахтової тканини мав здебільшого великі однакові квадрати (5х5 см), зафарбовані у різні кольори: золотаво-жовтий, зелений, синій, червоний, чорний. При цьому колір

квадратів переміщувався з одного ряду в інший по діагоналі. Особливу декоративність плаховій тканині надають вдало підібрані кольори й орнаментальна обробка. В центрі кожного квадрата виткана одна й та сама орнаментальна форма, найчастіше восьмикутна зірка або сильно геометризowana квітка чи куш. Їх колір контрастує відносно тла і теж змінюється від ряду до ряду в діагональному напрямку. Все це надає плаховій тканині особливої краси і робить її святковою.

В Україні відомі центри художнього ткацтва. Це – Кролевець (Сумської обл.), Богуслав (Київської обл.), Косів і Шешори (Івано-Франківської обл.).

Килимарство – один з видів народного декоративно-прикладного мистецтва, що виник ще в I тисячолітті до н. е.

Килими ручної роботи поділяються на два основні види: повстяні і ткані. Останні виготовляються з пряденої вовни, бавовни, а повстяні – з непряденої.

Орнамент килимів має переважно рослинні та геометричні елементи. Геометричний складався з прямокутників, трикутників, ромбів, квадратів, кругів, гачкоподібних і зигзагоподібних форм. У візерунках килимів вони поєднуються у різних комбінаціях і пропорційних співвідношеннях, завдяки чому досягається орнаментальне багатство у створених виробках. Цікаво, що кожна форма геометричного візерунка має свій провідний колір, що відрізняється від кольору іншого візерунка одним або двома контурами.

Для українського безворсового килима характерний рослинний, точніше, квітковий орнамент. Квіти і квіткові форми створюють фантастичні композиції на теми рослинного світу, що надає виробам особливої краси і чарівності.

Колорит українських килимів м'який і водночас насичений. Улюбленими тонами є білий, густо-синій, пісочний, блакитний, оливково-зелений.

Окремий вид килимів становлять *ліжники*. Це пухнасті високоворсові гуцульські килими, по полю яких ідуть дві кольорові смуги, що кладуться зусгірчним зигзагом і утворюють ромби.

Народне килимарство дуже близьке до ткацтва. В деяких випадках їх навіть важко розрізнити.

Народні майстри виготовляли килими переважно ручним способом на кроснах або звичайних верстатах, заздалегідь підготувавши кольоровий ескіз майбутнього виробу. Починали ткати спочатку одним кольором (це тло килима), а потім – за ескізом.

Найпоширеніше килимарство на Гуцульщині, Вінниччині. Для гуцульських килимів характерний геометричний орнамент, а для Вінницьких та інших – здебільшого квітковий, рослинний з перевагою яскравих насичених кольорів.

Методичні поради

1. При ознайомленні дітей із тканими та килимовими виробами необхідно розкрити вихованцям красу виробів, розповісти на доступному для них рівні історію виникнення та розвитку цих видів ремесла, пов'язати свою розповідь із способом життя наших пращів, наголосити на їхній працьовитості, здатності і

вмінні виготовляти все своїми руками. Це сприятиме виникненню інтересу до історії свого краю, збагатить знання і уявлення дітей про їхніх предків.

2. Сконцентрувати увагу на оздобленні, візерунках, підборі кольорів. Усе це впливатиме на формування естетичних смаків дошкільнят.

3. На закріплення одержаних знань можна провести ігри та вправи:

“До чого доторкнулася паличка чарівника”, “Відшукай кольори, які є на килимі та в навколишній природі”, “Знайди геометричні фігури на килимі” та ін.

Орієнтовна модель заняття

Тема. Ознайомлення з художнім ткацтвом і килимарством.

Мета: розкрити красу тканих і килимових виробів, збагатити знання про мистецтво ткацтва і килимарства; викликати інтерес до різних видів народних ремесел; виховувати естетичний смак, любов до прекрасного; зацікавити історією краю і життям у минулому.

Матеріал: ткани верети, доріжки, килими, рушники та ін.

Підготовча робота.

1. Екскурсія в художній салон, магазин сувенірів та ін.

2. Розглядання тканих і килимових виробів.

Кімната або зала прикрашені килимами, веретами, тканими доріжками, рушниками.

Діти разом з вихователем підходять до кожного виробу, милуються ним і описують. Після цього сідають на застелені веретами бенкетки або лавки так, щоб усі інші ткани та килимові вироби були у них перед очима.

Вихователь: Не те дороге, що зі щирого золота зроблено, а те, що руками доброго майстра виготовлено. Розгляньте вироби. Чи подобаються вони вам? Чому такий гарний і барвистий килим? (Бо вдало підібрані кольори. Ці гарні кольори люди запозичали з усього, на що дивилися: зелений колір – бо травичка зелена; червоний – бо квіти так гарно пломеніють у полі, в саду, на клумбах; золотаво-жовтий – від достиглих колосків жита і пшениці; блакитний – від неба синього; чорний колір подарувала ніч, а білий – день. Педагог розповідає про мистецтво ткання, килимарства, проводить дидактичну гру “До чого доторкнулася паличка чарівника”. Діти мають назвати виріб і описати його.

Примітка. 1. Чарівником може бути вихователь або дитина. Вони паличкою торкаються до тканого або килимового виробу.

2. Інші пропонувані дидактичні ігри та вправи вихователь може використати як у процесі проведення заняття, так і у повсякденному житті, на інших заняттях (наприклад, з математики: визнач геометричні фігури, назви їх).

Різьблення по дереву, карбування, випалювання

Інформація для педагога

Різьблення по дереву – найпоширеніший вид народного декоративного мистецтва на території Західної України, на Гуцульщині. Край цей багатий деревиною і саме

тут з давніх-давен розвивалася художня обробка дерева. Місцеві дерева – явір, горіх, бук та інші – слугували чудовим матеріалом для різьблення. Пастухи на полонинах увесь свій вільний час віддавали різьбленню по дереву. Дуже популярними були свічники-трійці. Вони мали складні святкові форми, були прикрашені скульптурними зображеннями сонця та людських постатей.

Головний тип різьблення – геометричний. Використовують елементи шести-пелюсткових розеток, ромбиків, спіралеподібних фігур, жолобків, зубців.

У минулому майстер працював звичайним ножом, що ним наносив контурні лінії, штриховку або глибокі борозенки. Нині для роботи використовують різні стамески, різці, долота.

За технікою виконання, взірцями візерунків та рисунків орнаменту розрізняють три основні види різьблення по дереву: плоске, рельєфне та скульптурне. Кожний з них за характером і прийомами, за мотивами узорів та орнаменту, у свою чергу, об'єднує ще кілька підвидів.

Плоске різьблення має такі підвиди: контурне, тригранновиймкове, геометричне, серповидне та інкрустація.

Композиція різьбленого візерунка завжди симетрична з чітко виділеним центром. Дрібні тендітні ромбики, трикутники, розетки об'єднуються в круги, а ті, в свою чергу, – в ще складніші форми. Щедро покривається візерунком здебільшого тільки поверхня виробу (кришка шкатулки, коробки, скриньки та ін.) і значно менше – стінки.

Карбування – це художня обробка металу, що дійшла до нас із сивої давнини, коли людина навчилася плавити і обробляти метал. На відміну від штампування з форм (матриць) або литва, карбування на металі краще передає майстерність людських рук і зберігає своєрідну оригінальність почерку майстра.

Для роботи беруть мідні, латунні або алюмінієві листи завтовшки 0,2–0,5 мм, готують ескіз майбутнього виробу. Використовували здебільшого саморобні інструменти (тиглики, пробійники, кліщі, молоточки та ін.).

Карбуванням прикрашали чимало предметів домашнього вжитку: ножі, щипці для горіхів, гольники, наключники, прикраси, картини тощо.

Найпоширенішим є геометричний орнамент (ламані лінії, трикутники, ромби, круги, зигзагоподібні лінії, крапки, смужки, рогоподібні фігури та ін.), а також стилізовані рослинні елементи (листочки, квіти, трава, колосся, огірки, виноград та ін.).

Орнамент на художніх виробах з кольорових металів Гуцульщини тісно пов'язаний з орнаментом вишивок, писанок, різьби по дереву, поширених у цьому регіоні.

Випалювання. Багато народних умільців прикрашають дерев'яні вироби технікою випалювання. Найбільше цим ремеслом займаються на Івано-Франківщині та Закарпатті, де можна знайти потрібну породу дерева: ялину, смереку, сосну, клен.

Випалюють переважно двома способами: за допомогою готових штампів і

випалювача-олівця. У першому випадку потрібно виготовити з металу штампи різної форми, що досить складно для домашніх умов. Найпростіше мати електричний писак-випалювач, виготовлений фабрично.

Поверхня і край предмета, призначеного для випалювання, старанно зачищаються наждачним папером. На неї напосилися контури задуманої композиції.

Примітка. Оскільки прояв інтересу дітей до різьблення, карбування, випалювання був незначний, то і ознайомлення з цими видами народних ремесел може бути фрагментарним і носити загальний ознайомлювальний характер.

Методичні поради

1. Ознайомлення з різьбою по дереву, карбуванням, випалюванням доцільно починати із закріплення різних видів матеріалів. Для цього організовується пізнавально-дослідницька робота на визначення різних матеріалів та їхніх властивостей. Проводиться дидактична гра “Що з чого зроблено?”. Шляхом експериментів дітей навчають давати порівняльну характеристику деяким матеріалам. Такі завдання, як: “Що важче?”, “Попливе чи втопиться?”, “Знайди подібне і відмінне”, не лише розширяють знання про матеріал, але й виробляють уявлення про їхні різні властивості (наприклад, порівняти однакові за розміром кульки: дерев’яну, скляну, металеву).

2. Дати дітям загальні поняття і уявлення про вищеперелічені види народних ремесел, наголосити на практичному використанні різьблених, карбованих, випалених виробів, на красі орнаментів, закріпити основні назви візерунків та елементів орнаментів, на бажанні людей усе робити гарно: прикрашати одяг, житло, предмети вжитку.

3. Познайомити з майстрами цих видів народних ремесел. Виховувати здатність сприймати красу, почуття гордості за талановитих майстрів, котрі жили і живуть нині.

4. Перед заняттям можна “влаштувати магазин сувенірів”.

5. На закріплення провести вправу-гру “Відшукай різьблені, карбовані, випалені вироби”.

РУЧНА ПРАЦЯ НА ОСНОВІ НАРОДНИХ РЕМЕСЛ

Надзвичайно важливо залучати дітей до рукоділля, базуючись на їхніх знаннях про народні ремесла, викликати емоційне позитивне ставлення до участі у трудовій діяльності і прагнення досягти певного результату. При цьому необхідно не лише навчати елементарним трудовим умінням і навичкам якогось ремесла, але й формувати моральні якості, необхідні майбутньому школяреві: самостійність, цілеспрямованість, відповідальність за доручену справу, наполегливість, доброзичливість, працьовитість, культуру та естетику праці, бережне ставлення до продуктів людської діяльності і до результатів своєї праці, вміння долати труднощі.

Необхідною умовою реалізації цих завдань є позитивна емоційна атмосфера, що визначається доброзичливим стилем спілкування.

У старших дошкільників часто виникає розбіжність між бажанням навчитися виготовляти деякі вироби і безпосереднім процесом праці. Тому одним із важливих завдань педагога є розвиток мотивації та інтересу до трудової діяльності. Треба пам'ятати, що дарує насолоду і має більший виховний ефект та праця, котра морально мотивована. Чим менш приваблива праця, тим виразнішим має бути пояснення. Усвідомлення дитиною значення результату своєї праці допоможе краще засвоїти трудові дії. У цьому їй допоможе ознайомлення з працею людей, що володіють певним видом ремесла. При зустрічах з народними умільцями необхідно націлити на спостереження за трудовими діями та поведінкою майстра у процесі виготовлення певного виробу. Це не лише сприятиме виникненню бажання навчитися виготовляти подібні вироби, але й полегшить оволодіння вміннями і навичками якогось ремесла.

Пристаючи до занять з ручної праці на основі народних ремесел, бажано керуватися такими положеннями:

1. Зацікавленість видом ремесла з боку дітей.
2. Посильність завдання для дошкільнят певного віку.
3. Систематичність, поступовість, послідовність (іти від простого до складного).
4. Усвідомлення дітьми практичної цінності кожної речі, виготовленої власноруч.
5. Формувати такі поняття: те, що робимо, інколи дається важко, але це потрібно зробити; це чудово, що річ, виготовлену власноруч, можна самому використати або зробити приємність комусь, подарувавши її.

Формування елементарних умінь та навичок

Під поняттям “уміння” розуміємо здатність старших дошкільників виконувати трудові дії, ґрунтуючись на знаннях про способи виготовлення деяких виробів народних ремесел. Щодо навичок, то це є узагальнені вміння, доведені до автоматичного їх виконання, а специфічним методом їх формування є вправляння.

Існують різні підходи щодо шляхів формування умінь та навичок. Один з них полягає у тому, що дитину знайомлять із трудовим процесом виготовлення тієї чи іншої речі цілісно і повністю. В іншому випадку цей процес розчленовується на операції, кожна з яких окремо вивчається. При цьому оволодіння дитиною певними вміннями та навичками при виготовленні предметів та речей проходить поступово, по частинах.

Порівнюючи з першим напрямком, другий, на нашу думку, є більш раціональним, оскільки кожне конкретне вміння частіше повторюється і в результаті цього швидше перетворюється у навичку, а пальці руки дитини швидше запам'ятовують конкретні трудові дії. Це дає більші можливості вихователю формувати почуття відповідальності за доручену ділянку роботи, охайність та ін. Саме у компетенції педагога вибрати найдоцільніший шлях ознайомлення з трудовим процесом.

При формуванні вмінь та навичок можна виділити кілька етапів, а саме:

- ◊ ознайомлення з процесом виготовлення виробу і принципами роботи ремісника;
- ◊ ознайомлення з певним умінням (показ вихователем трудового вміння зі словесним описовим супроводом);
- ◊ осмислення дошкільниками продемонстрованого вміння і психологічна установка на опанування цим умінням;
- ◊ початкове оволодіння умінням, яке, здебільшого, носить копіювальний характер (дитина намагається повторити трудові дії дорослого) і є ще досить недосконалим;
- ◊ самостійне точне виконання завдання.

Успішність вироблення вмінь і навичок виготовлення виробу залежить від вміння дитини аналізувати завдання, здатності вибирати найдоцільніші дії і способи його виконання, додержання послідовності дій.

При навчанні дітей вишиванню, витинанню, тканню і кераміці можна використовувати такі ігрові прийоми:

- ◊ Загадати загадку про голку: Рук і ніг не маю, але шию й вишиваю.
- ◊ Розглянути голку, пояснити правила техніки безпеки.
- ◊ Вузлик на нитці зав'язується для того, щоб вишиті нею обереги на серветці не покинули її (при зав'язуванні вузла на нитці).
- ◊ Нитка голку доганяє (при ознайомленні з прокладним швом).
- ◊ Прикрасимо трикутник-хустинку листочками (при виготовленні витинанок).
- ◊ У нас в гостях глина і пластилін (для визначення їхніх властивостей).
- ◊ Човник гойдається на хвилях (при тканні: хвилі – нитки, натягнуті на рамки, човник – скріпка, до якої прикріплена нитка. Човник то на поверхні хвилі, то внизу).

Такі ігрові прийоми допоможуть підвести дошкільників до занять з ручної праці на основі знань про народні ремесла. Разом з тим, вироблення у дітей елементарних вмінь та навичок виготовлення простих виробів має свою специфіку, вимагає відповідних методів та прийомів.

Вишивання

Процес вишивання дуже захоплюючий, хоча й вимагає посидючості, уваги, працьовитості, охайності.

Існує багато різних швів українських народних вишивок. Найпоширеніші – “стебловий” шов (застосовується майже у кожному виді вишивки; ним часто вишивають стебла квітів і рослин – звідси і його назва: півхрестик, хрестик, гладь, ланцюжок та ін.

Матеріал: тканина, голки, гольник, різнобарвні нитки, ножиці, наперсток, коробочка або шкатулка для зберігання всіх цих матеріалів, ножиці, олівець, копіювальний папір.

Техніка безпеки при вишиванні

- ◊ Роботу проводити підгрупами не більш як 5–6 дітей у кожній.
- ◊ Не підносити голку з робочою ниткою до лица.

- ◊ Не вколювати голку у свій одяг, а лише у гольник.
- ◊ Не розсаджувати дітей близько один біля одного.
- ◊ Робочу нитку відрізати ножицями, але їхні гострі кінці не-підносити близько до обличчя.

Підготовка до вишивання

- ◊ Запропонувати перед вишиванням помити руки, щоб не бруднити виріб.
- ◊ Вишиваючи, сидіти треба прямо, опираючись на спинку стільця.
- ◊ Сидіти треба так, щоб світло падало зліва, а місце роботи було б добре освітлене.
- ◊ Процес вишивання має тривати не більш як 15 хвилин, щоб виключити можливість перевтоми.
- ◊ Провести інструктаж з техніки безпеки.

Навчання вишиванню

1. Спочатку в дітей формують уміння вселяти нитку у голку та зав'язувати вузлики.

2. Ознайомлення зі швом “голка вперед”. Для цього на першому етапі пропонується виконати роботу на прошитих без ниток смужках картону або на смужках із зошита в клітинку. Це необхідно для розвитку окоміру та вміння рівномірно виконувати стібки.

3. Виконання стібків по зазделегідь витягнутій вихователем нитці у тканині. Ними можуть бути краї серветки або якоїсь іншої майбутньої вишиваної роботи.

4. Як підсумок засвоєних вишивальних умінь та навичок старші дошкільники за контурами малюнка, переведеного на тканину за допомогою копіювального паперу або намальовані за їхнім бажанням, можуть виконувати завдання самостійно.

Дещо складніше навчити вишивати хрестиком. Тут важливу роль відіграє і вибір тканини. Найкраще підходить мішковина тобто та, що з неї шийють мішки, або інша тканина, що на ній чітко видно горизонтальні і вертикальні переплетення ниток.

Дії вихователя можуть мати таку послідовність:

1. Розглядання виробів, вишитих хрестиком, а також окремо одного хрестика (бажано у збільшеному вигляді), але з дотриманням кольору, що є на вишиванці.
2. Підведення вихованців до висновку, що хрестик складається з двох напівхрестиків.
3. Дати завдання намалювати на смужках паперу в клітинку горизонтальних, а потім і вертикальних орнаментів з хрестиків.
4. Шиття по мішковині спочатку горизонтальних, а потім вертикальних напівхрестиків.
5. Обшивання хрестиками країв серветки.

Примітка. Для дітей, котрі добре оволоділи вишиванням “хрестиком”, пропонується вишити квітку або щось інше за їхнім бажанням. При цьому необхідно наголосити, що для відтворення вишиваного взірця хрестики необхідно рахувати.

Витинання

Техніка витинання проста і полягає у тому, що силует задуманої композиції вирізають так, щоб одразу вийшла симетрична фігура. Для цього папір квадратної або будь-якої іншої форми та певного розміру складають учетверо, восьмеро (можна і більше залежно від задуму та товщини паперу) і ножицями вирізають різні елементи рослинних розеток (зірка, квіти, листок, хмелик, вінок та ін.), геометричні форми чи контурні зображення птахів або людей. Наклеюють витинанки вареною картоплею або клеєм.

Навчання витинанню

Мета: закріпити навички володіння ножицями, вміння акуратно складати та ділити по діагоналі аркуш паперу; розвивати творчість, фантазію. Викликати зацікавлення виготовленням витинанок.

Матеріал: виготовлені взірці серветок, папір квадратної форми, тонований або кольоровий папір для фону, ножиці, клей, пензлики для наклеювання, клейонка та серветка для зняття залишків клею.

Техніка безпеки. Наголосити на правилах користування ножицями.

Підготовча робота. 1. Розглядання витинанок та визначення способів і прийомів їх виготовлення. 2. Створення санітарно-гігієнічних умов для роботи та позитивної емоційної атмосфери.

Виготовлення сніжинки

Квадратну серветку або аркуш паперу скласти навпіл по діагоналі, щоб вийшов трикутник-хустинка.

Трикутник-хустинку ще двічі по діагоналі поділити навпіл. Ножицями зрізати верхній кут трикутника й заокруглити його низ. На бічних сторонах трикутника робити надрізи різної форми на невеликій відстані один від одного.

Обережно розгорнути витинанку і наклеїти.

При виготовленні витинанок необхідні увага і зосередженість. Для малюків, що добре володіють ножицями, така робота не надто складна і викликає великий інтерес. Вона дає можливість експериментувати. Адже, змінюючи кількість надрізів на бокових сторонах трикутників та їхню форму, можна завжди одержати нову неповторну витинанку.

Кераміка

Ліплення, що на ньому ґрунтується виготовлення керамічних виробів, визначено програмами навчання і виховання у дошкільних закладах.

Дбаючи про розвиток сенсомоторики, дрібних м'язів рук, уже з дворічного віку малят навчають елементарним технічним прийомам ліплення: відривати, розкочувати, з'єднувати, заципувати та ін. У старшому дошкільному віці іде процес удосконалення набутих умінь: навчають ліпити посуд, іграшки за народними мотивами та за аналогією до місцевих керамічних виробів. Тому в дитячій підготовчій групі досить добре сформовані навички ліплення. Однак на занят-

тях з ліплення дошкільникам здебільшого пояснюється сам процес виготовлення конкретного виробу, запланованого у програмах і планах вихователя, та послідовність виконання дій. При цьому майже відсутні розповіді про кераміку та видатних майстрів. Це аж ніяк не сприяє вихованню емоційно-ціннісного ставлення до керамічних виробів, а також не викликає зацікавлення процесом їх виготовлення.

Навчання виготовленню керамічних виробів

Мета: закріпити властивості глини та прийоми роботи з нею; викликати інтерес до народних керамічних виробів та способів їх виготовлення і використання; розвивати дрібні м'язи рук, удосконалювати сенсомоторику; виховувати естетичний смак, бажання працювати з глиною, вдосконалювати свої уміння та навички.

Матеріал: дощечки, стеки, глина, взірці народних керамічних виробів.

Підготовка глини. Глину заливають водою та енергійно розмішують до тих пір, поки не стане однорідна маса і на дно посудини не осядуть дрібні камінці і сторонні домішки. Коли суміш відстоїться (10–20 хв), воду зливають і залишають глину на кілька годин на повітрі, щоб випарувалася зайва вода. Потім за потребою додають дрібний пісок, інколи – кілька крапель соняшникової олії.

Зберігання глини. Для роботи беруть стільки глини, скільки необхідно для одноразового використання, а зайву зберігають у затінку, обгорнувши кілька разів вологою ганчіркою, яку час від часу поливають водою. Для зберігання глини можна скористатися і поліетиленовим пакетом.

Методи і прийоми ліплення з глини такі самі, як і з пластиліну.

Перед виготовленням керамічного виробу необхідно розглянути взірець. При цьому активізувати діяльність дітей на обстеження форми, деталей та елементів розпису. Вихователь повинен сам підвести дітей до вибору найоптимальніших способів і методів виконання завдання.

Виліпленій речі можна надати завершеності і охайності за допомогою стеків або паличок, а також прогладивши мокрими пальцями, поролоною губкою або клаптиком мокрої тканини. Завдання педагога – виробити у дошкільників уміння і навички, вчити охайності у роботі.

При виготовленні фігурок з глини слід пам'ятати, що в середині або в непомітному місці треба зробити порожнину. Тоді при висушуванні та випалюванні річ не буде тріскатися.

Розписувати керамічний виріб треба тоді, коли він ще не зовсім висох, але не одразу після виліплення. Найкращий час – через добу після виготовлення виробу.

Готову розписану річ треба сушити при звичайній кімнатній температурі не менше, ніж тиждень.

Ткання

Якщо з вишиванням, керамікою старші дошкільники зустрічаються досить часто і ці виробни народних ремесел для них не є нові, а витинанка знайома як

виготовлення “сніжинок”, то ткання відоме лише як вид переплітання смужок паперу. Тому елементарні вміння і навичка ткання майже відсутні, але формування їх не складає великих труднощів для педагога.

Навчання дітей ткацтву проводиться у години праці за наявності дитячих ткацьких станочків або рамок.

Навчання тканню

Мета: навчити дошкільників елементам ткацтва. Викликати інтерес до цього виду ремесла. Виховувати естетичний смак, розвивати увагу, зосередженість, окомір, удосконалювати сенсорні здібності.

Матеріал: різноколірні нитки, тасьма, сутаж, різнобарвні тонкі шнури, малюнок взірців плетіння.

Обладнання: ножиці із заокругленими кінцями, шпульки для прядива та ниток, рамки, дитячі ткацькі станки.

Техніка безпеки при тканні

Робоче місце має бути добре освітлене, а діти не повинні сидіти близько один біля одного.

Робота проводиться підгрупами (6–8 дітей) у кожній і триває не більше 15 хв.

При використанні рамок треба бути обережними із цвяхами.

Підготовка до роботи

Ознайомити дітей з правилами користування дитячими станками (див. інструкцію, що додається до дитячих ткацьких верстатів).

Розглядання різноколірних ниток (бажано вовняних або акрилових), підбір їх за кольорами, відтінками, навчання поєднувати кольори, розвиток естетичного смаку.

Вибір ескізу майбутньої роботи. Їх зазделегідь готує вихователь.

Ткання на рамках

Оскільки не в усіх дошкільних закладах є дитячі ткацькі верстати, їх можна замінити рамками, що виготовляються як з дерев'яних планок, так і з картону.

Виготовлення рамок

Дерев'яну планку завширшки 1,5–2 см і завдовжки 36 см розрізають так, щоб вийшли дві планки по 10 см і дві по 8 см. Це бічні сторони рамки. На двох протилежних сторонах на відстані 1 см забивають цвяхи (для того щоб на них можна було намотати основу з ниток). Рамка готова для роботи.

Таким самим способом вирізають рамку з картону. Але замість цвяхів на відстані 1 см на протилежних сторонах роблять маленькі надрізи для закріплення ниток і підготовки основи – сітки для ткання. Можна для цього використати коробку з-під цукерок.

1. Доцільно буде нагадати вихованцям про способи виготовлення барвистих килимків із різноколірних смужок паперу та відновити їх знання про ткацтво і килимарство, розглянути в деталях обладнання до заняття.

2. Перед дітьми маленькі ткацькі верстати або рамки. Якщо ткатимуть старші дошкільники, то основа на рамках має бути вже готова. Її готує вихователь, а на занятті пояснює принцип роботи. Завдання для дітей старшого дошкільного віку полягає у тому, щоб вони навчилися, підбираючи різні кольори, переплітати основу човником.

3. При тканні на рамках роль човника може виконувати скріпка (канцелярська), що до неї кріпиться робоча нитка. Човник з робочою ниткою ходить угору і вниз, переплітаючи нитку основи.

4. Діти підготовчої групи основу роблять самі на одному з попередніх занять з ручної праці. Вони можуть ткати за виготовленими ескізами.

ВИХОВНИЙ ВПЛИВ НАРОДНИХ РЕМЕСЕЛ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ*

Традиційно в українській народній педагогіці народні ремесла виступають як один із засобів ранньої соціалізації та етнізації дитини. Однак у сучасній педагогічній практиці їх виховний потенціал використовується недостатньо.

З метою поглибленого вивчення деяких аспектів формування морально-трудо-виховних якостей у старших дошкільників засобами народних ремесел було розроблено структурно-логічну модель морально-трудового виховання. Вона ґрунтувалася на єдності знань про народні ремесла та моральні норми поведінки, традиційні для нашого народу з емоційно-ціннісним ставленням дітей до виробів, занять і практичною реалізацією набутих знань у трудовій діяльності та в повсякденному житті. Це зумовило відповідно вибір:

когнітивного (лат. *cognitio* – знання, пізнання, пізнавальний; той, що відповідає пізнанню) компонента, що визначає рівень знань про народні ремесла;

аксіологічного (від гр. *α'ξι'α* – цінний; аксіологія – наука про цінності, їхню природу та зв'язок із соціальними та культурними цінностями і структурою особистості) компонента, що характеризує рівень емоційно-ціннісного ставлення до виробів, процесу їх виготовлення та різних видів пізнавальної та трудової діяльності;

праксеологічного (від гр. *πρᾶξις* – діяльний; праксеологія – наука про діяльність) компонента, що свідчить про рівень трудової активності дитини.

Показниками когнітивного компонента можуть виступати:

◇ поінформованість старших дошкільників з різних видів народних ремесел (уміння розрізняти окремі види, матеріали, з яких вони зроблені, та ін.);

◇ знання про спосіб виготовлення, оздоблення виробу та його призначення;

◇ знання про регіональні особливості виробів, звичаї, традиції та обряди, пов'язані з процесом їх виготовлення і використання.

*Любомира Калуська. Виховний вплив народних ремесел на формування особистості старших дошкільників // Проблеми освіти: Наук.-метод.збірник. Вип.7. – К.1997. – С.213–219.

Нами було розроблено три різнорівневі підходи щодо оцінювання знань дітей про українські народні ремесла.

Високий (В) – у дітей достатні знання про народні ремесла, їхні відповіді на запитання відзначаються повнотою; розрізняють види, матеріали, з яких зроблені, колористику, орнаментику, народну символіку, способи виготовлення; знають призначення розглядуваної речі, деякі звичаї і традиції, пов'язані з ними.

Достатній (Д) – знають види народних ремесел, матеріали, з яких зроблені, частково обізнані з їхнім призначенням. На деякі запитання відповідають непевно, погано орієнтуються у засобах оздоблення.

Низький (Н) – на запитання про народні ремесла відповідають переважно одним словом, а деякі запитання залишаються зовсім без відповіді, постійно чекають на підказку з боку вихователя та однолітків.

Методика визначення рівнів знань дітей про народні ремесла

Завдання: виявити рівень знань старших дошкільників про народні ремесла.

Метод: бесіда.

Інструкція. У груповій кімнаті – вишивані, ткани, керамічні вироби. Кожній дитині пропонується відповісти на конкретні запитання, що стосуються різних видів народних ремесел.

Відповіді оцінюються за п'ятибальною шкалою, а за сумою балів визначаються рівні знань про народні ремесла. Вони подані у таблиці

Види ремесел	Рівні знань та їхня кількісна характеристика в балах		
	Високий	Достатній	Низький
Вишиванки	30–35	21–29	7–20
Витинанки	17–20	12–16	4–11
Кераміка	30–35	21–29	7–20
Ткання	25–30	18–24	6–17

Бесіда проводилася за питаннями, визначеними конкретно для кожного виду ремесла.

Вишивання

- ◊ Назви вишивані вироби.
- ◊ Розкажи про візерунок на вишиванці.
- ◊ Які символи та обереги є на твоїй вишиванці?
- ◊ Розкажи про призначення вишитої речі.
- ◊ Які звичаї, пов'язані з вишиванками, ти знаєш?
- ◊ Які ти знаєш види швів?
- ◊ Яким способом вишита серветка, доріжка та ін. (гладдю, хрестиком та ін.).

Витинанка

- ◊ Що таке витинанка? Чому так називається?
- ◊ Як колись використовували витинанки?

- ◊ Як можна виготовити витинанку?
- ◊ Від чого залежить візерунок витинанки?
- ◊ Кераміка
- ◊ Як називаються вироби з глини?
- ◊ Як називається пристрій, що допомагає виготовляти керамічні вироби?
- ◊ Як називаються люди, що виготовляють керамічні вироби?
- ◊ Розкажи про оздоблення виробів з глини.
- ◊ Опиши керамічний виріб.
- ◊ Назви предмети, виготовлені з глини.
- ◊ Розкажи про оздоблення гуцульських керамічних виробів.

Ткання

- ◊ Знайди ткани вироби. Назви їх.
- ◊ Розкажи про візерунки на тканих виробках.
- ◊ Які кольори використовували при тканні рушників?
- ◊ З чого виготовляли нитки для ткання?
- ◊ На чому ткали? Як називався верстат, що на ньому ткали?
- ◊ Чим відрізняється плахтова тканина від верети або килима?

Показники аксіологічного компонента:

◊ вмотивований вибір того чи іншого виду народних ремесел (колір, форма, інші ціннісні характеристики виробів, що впливають на почуття та емоції старших дошкільників);

◊ модальність емоційного ставлення до виробів (позитивне, негативне, індиферентне) до занять. Воно проявляється у бажанні слухати розповіді про народні ремесла, розглядати вироби, ділитися враженнями від естетичного сприйняття.

На основі показників було виділено три рівні прояву ознак емоційно-ціннісної реакції на народні ремесла старшими дошкільниками: високий, достатній, низький.

Високий (В) – дитина проявляє захоплення, із задоволенням розглядає взірці народних ремесел, прагне відповідати на запитання, доповнює відповіді товаришів, з цікавістю слухає про народні ремесла, прагне дізнатися про них якомога більше, проявляє бажання навчитися виготовляти подібні вироби.

Достатній (Д) – надає перевагу якомусь одному виду ремесла. Модальність емоційного прояву – нейтральна: дитина не проявляє бажання відповідати, ділитися враженнями про народні ремесла, зовні виглядає дещо пасивною, однак на пропозицію вихователя відповідає охоче, хоча і не завжди повно. При відповіді проявляє нерішучість, хвилювання, збудженість. Не виявляє особливого зацікавлення заняттями з народних ремесел.

Низький (Н) – не цікавиться предметом навчання, не уважна під час розповіді вихователя, пасивна, бажання розповідати про народні ремесла – відсутнє. Оцінні судження повторюють уже сказане іншими дітьми. Дитина потребує додаткових запитань, що містять підказку та уточнення, не виявляють жодного інтересу до процесу виготовлення виробів.

Методика визначення рівня емоційно-ціннісного ставлення дошкільників до народних ремесел

Завдання: виявити рівень сформованості емоційно-ціннісного ставлення до народних ремесел.

Методи: аналіз, опитування, спостереження. Об'єктами спостереження за емоційною реакцією дітей на деякі вироби народних ремесел і під час розповіді про них були: вираз обличчя дітей, збудженість, захоплення, темп мови та ін.

Інструкція. Опитування проводиться у кімнаті або куточку народознавства, де представлені різні вироби народних ремесел.

Запитання до бесіди

- ◇ Чи подобаються тобі вироби народних умільців?
- ◇ Чи знаєш ти людей, що славляться виготовленням таких речей?
- ◇ Чому їхні вироби такі гарні?
- ◇ Що тобі подобається у роботі майстрів?
- ◇ Чи любиш слухати розповіді про народні ремесла? Що найбільше тобі запам'яталося?
- ◇ Чим тобі подобаються вироби?
- ◇ Розкажи про ті вироби, що тобі найбільше сподобалися.
- ◇ Чи бажаєш навчитися виготовляти подібні речі?

Кожна позитивна відповідь оцінювалася за шкалою від 0 до 4 балів, де оцінка "0" свідчила про повну неспроможність дати відповідь або про повну байдужість до виробів народних майстрів. Оцінка "4" ставилася за чіткі відповіді та максимально активні форми виявлення емоцій при ознайомленні з різними видами народних ремесел. Рівень емоційно-ціннісного ставлення кожної дитини до них визначався сумою балів, яка для високого рівня становила від 25 до 32 балів, для достатнього – від 17 до 24, а для низького – від 0 до 16.

Показником праксеологічного компонента морально-трудового виховання можна вважати такі:

- ◇ потреба дитини у праці, її активна спрямованість на виконання трудових дій;
- ◇ поведінка під час трудової діяльності;
- ◇ оволодіння навичками якогось ремесла.

Оскільки праксеологічний компонент визначає цілеспрямовану діяльність дитини під час трудових дій та вдосконалення нею своїх умінь та навичок, на основі показників було визначено такі рівні сформованості ознак трудової активності у старших дошкільників:

Високий (В) – діти проявляють постійний інтерес до трудової діяльності, пов'язаної з народними ремеслами, відчувають потребу в ній, самостійно цікавляться трудовими процесами, способами виготовлення ремісником предметів і речей; уміють аналізувати трудові завдання; вибирати відповідні матеріали та інструменти для роботи; володіють уміннями і навичками виготовлення деяких речей; точно виконують завдання, проявляють інтерес до результатів своєї праці; відзначаються високим рівнем мотивації (виготовляти корисну річ для когось).

Достатній (Д) – не мають постійної потреби у трудовій діяльності, низький рівень інтересу до неї, недостатньо сформовані вміння і навички. Діти виконують мінімум від поставлених завдань; їхні рухи завжди відзначаються точністю при виконанні завдань. Постійно розраховують на допомогу вихователів та однокласників.

Низький (Н) – дитина пасивно включається у трудовий процес, проявляє повну індиферентність у ставленні до трудових дій і завдань, до оволодіння навичками виготовлення виробів.

Методика визначення рівнів трудової активності

Спрямування на працю

Завдання: виявити кількість дітей, зацікавлених різними видами праці, зокрема тієї, що стосується народних ремесел.

Метод: спостереження за поведінкою дітей у момент вибору видів трудової діяльності та включення у виконання трудових дій.

Інструкція. Вихователь пропонує дітям різні види трудової діяльності (робота в куточку природи, миття іграшок, прибирання у груповій кімнаті, ручну працю). До кожного виду праці підготовлені матеріали і знаряддя. На окремому столику розкладені матеріали та інструменти для праці з народних ремесел (тканина, голки, нитки, дитячі ткацькі станки, глина та обладнання для роботи з нею, різноколірний папір, ножиці та ін.). Спостереження проводиться за такими проявами поведінки:

- ◊ дитина без вагань вибирає вид діяльності;
- ◊ одразу включається у виконання трудового завдання;
- ◊ чекає заохочення з боку дорослого;
- ◊ не виявляє інтересу, а байдуже спостерігає за діяльністю своїх товаришів.

Запис здійснюється у такій таблиці:

№ п/п	Прізвище, ім'я дитини	Ручна праця на основі ремесел				Праця в природі				Господарсько-побутова праця				
		1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4	

Примітка: цифри 1, 2, 3, 4 – різні варіанти проявів поведінки дитини.

Мотивація трудової діяльності

Завдання: виявити мотивацію трудової діяльності дітей.

Методи: бесіда, опитування.

Інструкція. У процесі трудової діяльності дітям ставляться запитання: для чого ти це робиш? Чому хочеш навчитися виготовляти ту чи іншу річ? Їм пропонується три варіанти відповідей на перше запитання:

- а) роблю просто так, оскільки всі роблять;
- б) роблю для себе;
- в) роблю, щоб подарувати комусь.

За відповіді: а) 1 бал, б) 2 бали, в) 3 бали. Аналогічно на друге запитання необхідно вибрати з двох одну:

- а) щоб руки були вмілими;
б) оскільки мені дуже подобаються такі речі.

Відповідь а) оцінюється двома балами; відповідь б) одним. Щоб навчитися вишивати, витинати, ткати, виготовляти керамічні вироби, необхідно набути конкретних умінь і навичок кожного з цих видів народних ремесел. Для зручності спостережень і виявлення рівня оволодіння дитиною певними навичками пропонуємо такі аркуші-картки.

Аркуш-картка № 1 (вишивання)

Список дітей групи	Навички				Оцінка роботи			Рівні оволодіння навичками		
	вселення нитки в голку	зав'язування вузла	виконання швів		5	4	3	В	Д	Н
			"голка вперед"	хрестик						

Аркуш-картка № 2 (витинання)

Список дітей групи	Навички		Оцінка роботи			Рівні оволодіння навичками		
	Складання паперу	Володіння ножицями ліплення						
			5	4	3	В	Д	Н

Аркуш-картка № 3 (кераміка)

Список дітей групи	Навички		Оцінка роботи			Рівні оволодіння навичками		
	Способи виготовлення	Прийоми ліплення						
			5	4	3	В	Д	Н

Аркуш-картка № 4 (ткання)

Список дітей групи	Навички		Оцінка роботи			Рівні оволодіння навичками		
	Фіксація (скріпки та нитки)	Приєм переплітання						
			5	4	3	В	Д	Н

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНА РОБОТА З ПЕДАГОГІЧНИМ КАДРАМИ

Вихователь – центральна фігура у дошкільному закладі. Недаремно кажуть: який вихователь, такі і в нього діти. Від того, наскільки педагог критично підходить до аналізу своєї роботи, використовує новинки психолого-педагогічної науки і практики, передовий досвід, шукає нові методи і прийоми навчально-виховної роботи з дітьми, дбає про свій інтелект і культурний розвиток, залежить рівень розвитку та вихованості його учнів.

Видатний педагог В. Сухомлинський говорив: “Якщо ви хочете, щоб щоденне проведення уроків не перетворилося на нудну, одноманітну повинність, ведіть кожного педагога щасливою стежиною творчого дослідження”.

Ці слова однаковою мірою стосуються і педагога-дошкільника. Завдання методиста – працювати над поповненням знань, педагогічної та загальної культури, виробленням навичок не лише аналізувати і критично ставитися до своєї діяльності, але й постійно шукати нові форми і прийоми роботи з дітьми, використовуючи передовий педагогічний досвід та передові освітньо-виховні технології.

У багатьох дошкільних закладах методична робота з педагогічними кадрами вибудовується на діагностичній основі. Перед складанням плану роботи на навчальний рік проводиться анкетування вихователів, вивчаються їхні запити, потреби, пропозиції і відповідно до цього проходить їх корекція. Користь від цього велика. Методична служба має змогу не лише розгорнути роботу з метою збагачення знань з тих чи інших проблем, але й підтримати творчі задуми вихователів, вчасно надати допомогу тим, хто її потребує.

Для ефективної організаційно-методичної роботи з педагогічними кадрами доцільно провести спеціальне дослідження на виявлення знань про народні ремесла та позицію вихователя щодо їх впровадження у навчально-виховний процес у дошкільних закладах. З цією метою можна запропонувати педагогам оцінити свої знання з різних видів народних ремесел за 10-бальною шкалою оцінок.

Примітка. По горизонталі в рядку 10 клітинок із вписаними цифрами від 1 до 10. По вертикалі – назви видів ремесел. Проти кожного виду ремесла вихователі виставляють оцінку своєї обізнаності з ними.

Види ремесел	Шкала самооцінки									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Вишивання										
Витинання										
Кераміка										
Ткацтво										
Різьба по дереву										
Карбування										
Випалювання										

Окрім того, доцільно провести анкетування за такими орієнтовними питаннями: Що ви розумієте під поняттям “народні ремесла”?

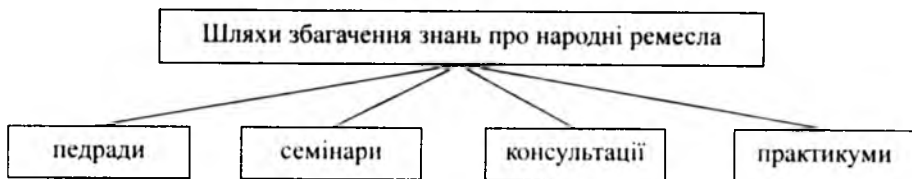
Чи доцільно знайомити дошкільнят з ними?

Які види ремесел вважаєте доступними для роботи зі старшими дошкільниками?

Чи можуть народні ремесла впливати на формування певних якостей у малят? Якщо можуть, то яких саме?

Які форми роботи зі старшими дошкільниками, на вашу думку, є найбільш оптимальними?

Існують різні шляхи, форми і методи збагачення виховательського колективу знаннями про народні ремесла та їх використання у роботі з дітьми. Навчання може проходити на консультаціях, семінарах, семінарах-практикумах та ін. Графічно робота з педагогічними кадрами представлена такою схемою:

Розглянемо окремі форми роботи з педагогічними кадрами у дошкільному закладі з цієї проблеми. Дослідження підтверджують, що у вихователів недостатній або середній рівень знань про народні ремесла. Тому доцільним є проведення **проблемного семінару**. Це одна з форм підвищення кваліфікації і професійного рівня педагога, що полягає у самостійній роботі кожного учасника. Завдання такого проблемного семінару – поглиблення знань про народні ремесла, оволодіння навичками самостійної роботи над проблемою з педагогічною та мистецтвознавчою літературою, вдосконалення вміння поєднувати теоретичні положення з практичною діяльністю. У підготовці семінару важлива роль належить методисту. Він пропонує основну проблему, що витікає з анкет, розробляє проблемні питання, дає консультації, поради, рекомендації щодо підготовки, пропонує відповідну літературу для опрацювання.

Семінар може бути теоретичним, на якому педагоги інформують про різні види народних ремесел, подають відомості про їх виникнення, розвиток, поширення, орнаментальні особливості та регіональні відмінності. У цьому випадку відбувається процес взаємозбагачення і взаємодоповнення знань вихователів про народні ремесла.

Більшу користь приносить **теоретико-практичний семінар**. Він спонукає перевіряти набуті теоретичні знання практичною роботою з дітьми. На таких семінарах, за заздалегідь складеним і обговореним планом, вихователі можуть представляти не лише теоретичну інформацію про ремесла, але й обговорювати елементи досвіду роботи з дітьми, зміст занять, методику ознайомлення з народ-

ними ремеслами, методику навчання трудовим діям, принципи добору різних видів для роботи з дітьми та інші проблеми, пов'язані з їхніми виховними можливостями. Форма проведення такого семінару може бути довільна, у тому числі і як “бесіда за круглим столом”.

Важливе значення мають **консультації**. За формою проведення вони можуть бути групові та індивідуальні, а за змістом – теоретичні, методичні або практичні. Можуть проводитися за планом і бути позаплановими. Найважливіше завдання – задовільнити потребу вихователів у розширенні, збагаченні або уточненні знань про народні ремесла або у методиці їх використання у роботі з дітьми.

Практика підказує, що не всі педагоги володіють елементарними навичками будь-якого ремесла. Тому виникає потреба у **семінарі-практикумі**. Його основна мета – допомогти вихователям в оволодінні практичними вміннями та навичками. При цьому надзвичайно важливо, щоб одержані знання і практичні навички безпосередньо реалізовувались у практичній роботі з дітьми. Після проведення такого практичного семінару можна запропонувати вихователям розробити різні активні форми передачі знань і вмінь своїм вихованцям.

Доцільною і потрібною формою роботи є **відкриті перегляди занять** та інших заходів. Вони можуть стосуватися як занять з ознайомлення з народними ремеслами, так і організації праці на їхній основі. Методист узгоджує з колективом та безпосередніми виконавцями перегляду тему, основну мету і завдання, дає відповідні консультації.

Відкриті перегляди цінні тим, що під час їх проведення і в процесі обговорення уточнюються окремі питання методики, структури та змісту, різних форм проведення занять, доцільність використання демонстраційного, роздаткового та інших допоміжних матеріалів.

Пропонуємо орієнтовний навчально-тематичний план роботи з педагогічними кадрами щодо використання народних ремесел у навчально-виховному процесі дошкільних закладів.

Педрада

Розвиток емоційно-естетичного ставлення до навколишнього як результат ознайомлення старших дошкільників з народними ремеслами.

Семінари

1. Народні ремесла – важлива складова духовної культури українського народу.
2. Народні ремесла і промисли Прикарпаття (твоеї місцевості).
3. З історії народних ремесел.
4. Регіональні особливості різних видів народних ремесел.

Практикум

1. Навчання вихователів елементам вишивання.
2. Виготовлення витинанки.
3. Ткання на рамках та дитячих станках.

Консультації

1. Як ознайомлювати дошкільників з різними видами народних ремесел.
2. Організація праці на основі знань про народні ремесла.

Перегляди занять з:

- а) ознайомлення з народними ремеслами;
- б) організації навчання трудовим діям на основі народних ремесел.

Тематичні перегляди комплексних або комбінованих занять

1. Хато моя, біла хата (ознайомлення з давніми речами вжитку, інтер'єром, видами рукоділля і ремесла),
2. І на тім рушничкові... (ознайомлення з вишивкою, символами та оберегами на вишиванках, звичаями і традиціями, пов'язаними з ними).
3. При гончарному крузі (кераміка та її виготовлення, способи оздоблення, регіональні особливості тощо).
4. У світі чарівних витинанок.
5. Край диво-майстрів (знайомство та зустріч з народними умільцями).
6. Рушничок для мами (навчання елементам вишивання).
7. Прикрашу кімнату витинанками (виготовлення витинанок).

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ З НАРОДНИХ РЕМЕСЕЛ УДОМА

Поради для батьків

“Як сонце і місяць освітлюють землю, так батько з матір'ю повинні освітлювати добрим прикладом свого життя дітей”, – так писав у свій час видатний педагог С. Полоцький.

Саме родинне оточення, вихователі мають навчити дитину бачити, розуміти і цінувати прекрасне у різних видах мистецтва, у природі, у взаєминах між людьми та їхній трудовій діяльності. Одним із засобів реалізації цих завдань може бути художня праця, заснована на знаннях про народні ремесла.

Як організувати такі заняття вдома?

Найперше необхідно виділити куток для праці, де б дитина могла зберігати різноманітні матеріали, інструменти, власні вироби. Він повинен розташовуватися у найосвітленішому місці кімнати.

Дошкільнята, котрі відвідують дитячий садок, уже мають сформовані деякі елементарні вміння і навички, певні знання про якості, властивості та конструктивні можливості різних матеріалів. З метою розширення діапазону знань про навколишній світ і предмети, які в ньому є, доцільно продовжити вдома досліди та експерименти. Вони сприятимуть пізнанню дитиною властивостей і якостей різних матеріалів. Потрібно звертати увагу на художнє оздоблення готових виробів, розглянути фрагменти візерунків, запропонувати знайти знайомі рослинні елементи, геометричні форми (що нагадують ці ягоди? чиї це листочки? яку квіточку в природі нагадує ця вишита (намальована)? яка геометрична фігура подібна до цього елемента візерунка? Така робота сприятиме закріпленню знань у дітей, розвиватиме їхню творчість і фантазію.

Навчіть свого малюка карбувати на фользі. Для цього на кришку від молока або сметани нанесіть візерунок, що його потім треба витиснути, провівши за контурами кілька разів використаним стержнем від кулькової ручки.

Чимало цікавого можна виготовити з ниток і клаптиків тканини. Дайте можливість дитині пофантазувати, запропонуйте ескізи композицій.

У процесі таких занять діти стають уважніші, охайніші, більш посидючі та врівноважені, зростає їхня вправність, розвиваються творча уява і фантазія.

Орієнтовна тематика роботи з батьками

Лекції

1. З історії народних ремесел.
2. Народні ремесла як частина культури українського народу.
3. Рання соціалізація дітей засобами народних ремесел.
4. Виховання особистості дитини на основі народних ремесел.

Бесіда. Як заохотити дитину до рукоділля?

Консультації.

1. Як розвивати у дітей здатність до естетичного сприймання різних видів народних ремесел?

2. Вдосконалення вмінь і навичок, одержаних у дитячому садку на заняттях з ручної праці, що ґрунтуються на знаннях про народні ремесла.

Практикум. Опануємо разом з дітьми деякі з видів народних ремесел.

Виставки. Виставка робіт батьків і дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артемова Л. В. Національний дитячий садок на Україні // Дошкільне виховання, 1991. – № 6.
2. Бех Т. Д. Психологічні умови ефективності виховної дії // Радянська школа, 1992. – № 1. – С. 41–46.
3. Квітуче народне мистецтво / Упоряд. Маланчук В. А. – Львів, 1964.
4. Калуська Л. В. Виховний вплив народних ремесел на формування особистості старшого дошкільника // Проблеми освіти. – Вип. 7. – К., 1997.
5. Калуська Л. Народні ремесла як засіб морально-трудового виховання старших дошкільників: Дис... на здобуття вченого ступеня канд. пед. наук. – Івано-Франківськ, 1994. – 161 с.
6. Калуська Л. Родинне виховання дошкільників засобами народних ремесел // Гуцульська школа, 1998. – № 1.
7. Кириченко О. Враховувати всі аспекти: До проблеми підвищення дитячої працездатності: // Дошкільне виховання, 1993. – № 1. – С. 6.
8. Коваль Я. Непроминальний чар витинанки // Чарівне веретено: Нариси / Упоряд. Дем'янюк А. Г. – Львів: Каменяр, 1990. – 86 с.
9. Чарівне веретено. Нариси / Упоряд. А.Г. Данилюк. – Львів: Каменяр, 1990. – 86 с.
10. Виготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте: Психологический очерк. – М.: Просвещение, 1991. – 93 с.
11. Горностаев П. Я. Коменский о трудовом воспитании детей // Школа и производство, 1992. – № 3–4. – С. 6–10.

ФОЛЬКЛОРНІ ТА ХУДОЖНІ ТЕКСТИ ПРО НАРОДНІ РЕМЕСЛА

1. Прислів'я та приказки

- У ремісника золота рука.
- З ремеслом дружити – в житті не тужити.
- Учися ремесла такого, щоб міг жити з нього.
- Який ремісник, така й робота.
- Діло майстра величає.
- Кожен майстер своє ремесло хвалить.
- Майстра по роботі впізнати.
- Гончара глина годує.
- Не святі горшки ліплять, а прості люди.
- Добра пряля і на скіпці напряде.
- Добре з чужої пряжі і батоги плести.
- Що напяла, то й мишка вкрала.
- Яке волокно, таке й полотно.
- Без веретена пряжі не спрядеш.
- Доведе ниточка до клубочка.
- Скільки клубочок не в'ється, а кінець знайдеться.
- Тонка нитка швидко рветься.
- І собака б ткав, якби хто нитки в'язав.
- Ото ткач: нитка рветься, а він у плач.
- Без голки кожуха не пошиєш.
- Куди голка, туди й нитка.
- Має нитку, має голку, шиє все життя без толку.
- Пошив: на собаку мале, а на kota велике.
- І кравець з голки живе.

2. Загадки

- Всіх я обшиваю, сама ж одягу не маю. (*Голка*)
- Кінь сталевий, хвіст шовковий. (*Голка*)

Звідки з'явилися вишиванки

Легенда

Колись давним-давно серед мальовничої природи жили чоловік та жінка. Все було б добре, та діток у них не було. Нарешті, через багато років у хаті з'явилося двоє дівчаток: одна білявенька з русявим волоссячком, а друга – чорнявенька з волоссям чорним, як смола.

Збігали роки. Виросли дівчата справжніми красунями, були серцем добрі, всім допомагали, батьків радували та шанували. Припали до вподоби двом юнакам за свою вроду, вдачу і працьовитість. Ніщо не віщувало біди, але горе прийшло неспо-

дівано. Оселився серед цієї краси страшний Змій. Якось пролітав він над долиною, де дівчата полотно вибілювали на сонці, побачив їх і вирішив взяти у полон. Перетворившись у чудового метелика, він сів на травичку, а потім, перелітаючи з квітки на квітку, з кущика на кущик, все далі і далі заманював дівчат. Опинилися сестри у непролазних хащах, де ні звір не проходить, ні пташка не пролітає. Метелика враз не стало. Все почорніло, закрутилося, заревіло. Перед ними став страшний змій. Схопив дівчат і поніс у своє царство. Плачуть дівчата, а він регоче, реве, жалю їм завдає. Бо не любить слуга злого духу, щоб щастя ходило між людьми, щоб добро панувало.

Плачуть дівчата і кидають по одній волосині чорного і русявого волосся. Може, по цих волосинах їх знайдуть юнаки і вони повернуться додому. І сталося дивовижне: добрий лісовий дух оживив їх і перетворив на чорні й червоні ниточки.

Прилетів змій у своє царство, замкнув на важкі залізні замки полонянок і ліг відпочивати.

Тим часом юнаки дізналися, що дівчат украв змій і вирушили в дорогу дівчат рятувати та з неволі визволяти. Довго йшли вони полями, лісами. Раптом побачили у траві чорні та червоні ниточки.

Здогадалися вони, що це дівчата їм слід залишили. Почали змотувати вони нитки у клубочки та так і підійшли до змієвого палацу.

Викликали Змія на бій. Вилетів розлючений, страшний, із ніздрів вогонь палає. Не було у хлопців зброї, лише ниточки схрестили. І сталося диво: вони перетворилися на міцні мечі, що відразу відрубували по дві голови. Розправилися відважні юнаки зі Змієм, упав палац – і лише купка попелу залишилася від нього. Визволили полонянок хлопці й віддали їм решту чорних і червоних ниток. Цими нитками хрестиками вишили дівчата чудо-сорочки. З вдячністю одягли їх юнаки. Ще кращими і сильнішими стали. А дівчата всім рідним теж повишивали сорочки. Бо на візерунках вишиванок були добрі обереги від усього злого, подаровані добрим лісовим духом дівчатам-полонянкам. Відтоді, кажуть старі люди, повелося вишивання. І де у хаті є вишиванки, там рід живе добре і щасливо.

3. Коломийки про вишиванки

1. Нема краю веселого,
Як та Гуцульщина.
Вишиванку вишиває
Найменша дитина.	2. Нема краю веселого,
Як гуцульські села.
Куди зайдеш, скрізь побачиш
Вишиванок силу.
3. Нема таких вишиванок
На всім білім світі,
Вони душу вивертають
І дорослим, й дітям.	4. Вишиванко наша славна,
Ти наша єдина.
В тобі гордість, в тобі слава,
І краса, і сила.
5. Ой, вишию вишиванку,
Та ще буду шити,
Щоб заздрісно було тому,
Хто не вміє шити.	6. Та я собі молоденька
Рушник вишивала,
Аби я тим рушниченьком
Хату прикрашала..

7. Ой сиджу я біля столу,
Хрестом вишиваю,
Та я своїй матусеньці
Гарно помагаю.
8. Ой солодкі дівчатонька,
Пустіть нас до хати.
Ми вам будем помагати
Рушник вишивати.
9. Ой дівонько-голубонько,
Хочу поклонитись.
То дай мені свій рушник,
Аби подивитись.
10. Вишивали гуцулочки
За чотири ночі,
Та не змогли вишивати,
Бо боліли очі.
11. Ой у лісі на горісі
Сорока скрекоче.
Мамка мусить вишивати,
Бо доня не хоче.
12. Мамка мусить вишивати
І двір замітати,
Бо у доні є робота –
Їстоньки чекати.
- 4. Колискова**
Льон збирала,
Тонкі нитки пряла.
Тонкі нитки пряла,
Сповиточки клала,
Щоб було дитя вродливе,
Щоб було дитя щасливе.

Мамин рушник

В. Багірова

Мамин рушник – малюнок неначе.
Квадратик – то я. Між стежинами скачу.
Зелені стежки і барвисті нитки –
То я у букетик збираю квіти.
Мамина вишивка – літо у хаті.
Мамину вишивку люблю я читати.
Я вже поводитись вмію з нитками,
Вишию скоро пісню для мами.

Швачка

І. Деркач

Біля самого віконця
Сіла Любочка мала.
Позолотою від сонця
На тканину тінь лягла.
А поглянь – з лиця тканина
Вся у квітах – аж цвіте,
Це для ляльки, для Галинки,
Буде платтячко нове.
Нитка голку доганяє –

Вдало швачка пришиває
Рукавці та комірець
І тоненький поясець.
В Любки личенько щасливе –
Вийшло платтячко красиве,
І радіє вся сім'я:
Швачка в нас тепер своя.

Біле поле полотняне

Т. Коломієць

Біле поле полотняне,
Рівно ткане, чисто пране.
А по ньому голка ходить,
За собою нитку водить.
Покрутнеться так і с'як –
Зацвіте червоний мак.
Зазирає і там, і тут –
Василечки зацвітуть.
Застрибає навпрошки –
Зажовтіють колоски.
А як пройдесться поволі –
Заряхтять листочки в полі.
Біле поле полотняне
Рушником барвистим стане.

Як Мартусина сорочечка виросла на полі

Б. Данилович

Пригріло весняне сонечко. Мартусин тато ходить по полю і розкидає по ньому маленькі зернятка.

– Що ви робите, тату? – питає Мартуся.

– Льон сію, доню. Виросте з нього сорочечка для тебе. Минув один тиждень, другий, і на полі виросла зелена травичка.

– Гарна буде зелена сорочка, – думає Мартуся.

А травичка росте й росте. Сонечко її пригріває – пестить, а дощик поливає. І ось дивись: розцвіла травичка дрібними синіми квіточками. Такими синіми, як Мартусині очі.

– Ой, і гарна ж буде синя сорочечка, – радіє Мартуся. Цвіли квіточки, аж поки не облетіли. І тільки зелені голівки на стеблинах погойдувалися.

Одного дня прийшла на поле Мартусина мама і стала виривати льон з корінням. Пов'язала його в снопики, а потім поклала в ставочок у воду.

Засумувала Мартуся, що її сорочечку топлять у воді.

Минуло два тижні. Мама витягла льон із води і висушила на сонці.

А потім на терлиці¹ ламала його, терла, руками чесала. І став льон гладкий і м'який.

– Оце ж і буде тобі гарна сорочечка, – говорила мама Мартусі. А Мартуся думає:

– Цей льон зовсім, як волосся, а до сорочки ніяк не подібний. Минула осінь, прийшла зима. У зимові вечори закладала мама льон на кужіль² і пряла довгі нитки.

– Турр, турр, турр, – щовечора туркотів кужіль у хаті.

Це є нитки, – сказала Мартуся, – а де сорочечка?

– Буде й сорочечка, – відповіла мама і поставила в хаті ткацький верстат. Натягла на нього основу і почала ткати. Переплітала зручно нитки, і Мартуся бачила, як з ниток робилося полотно. Міцне, довге, сіре полотно. Мама розклала його на снігу, морозила, а навесні розстеляла на траві і поливала водою. Від води і сонечка полотно стало біленьке-біленьке.

А одного дня взяла мама ножиці – чах-чах – покраяла полотно. Сіла потім до машини і почала шити.

Тарахкотіла машинка – трах-трах-трах – мама сорочечку шила. І вже на другий день вбрала Мартуся нову сорочечку. Але не зелену і не синю, а білу-біленьку.

Народження сорочки

Л. Загоруйко

Нечутно ступає вже вечір чорнявий.
Од блиску сніжинок спалахує вишня.
Он прясти сідає бабуся на лаві,
І серця торкається лагідна пісня.
Ось човник літає в такт пісні початій,
Сувої полотна лежать сіруваті.
Як тільки роса висихає на квітах,
З бабусею йшли ми полотна білити.
І сонце їх пестить палкими долонями,
І вітер цілує устами прозорими,
Ще й блискітки хвилі на них осідають.
За тиждень сувої біліють, аж сяють.
Вже вітер осінній колише калину.
Чекаю пісень, що до мене прилинуть.
Бабуся сорочку сідає кроїти,
А там – забувають небачені квіти.
На ній оживають прадавні веснянки,
І спів чорнобривців, ромашок зітхання.
Та промені перші калинових ранків,

¹ Терлиця – знаряддя, що на ньому терли коноплі, льон.

² Кужіль – у поданому тексті знаряддя, що на ньому намотували волокно льону, з якого пряли нитку; кужіль – куделя.

І лебедя клич про самотне смеркання.
Тож я зберігаю сорочку і досі,
Милуюсь, які чепурні ці віночки,
Вдихну її запах, чолом притулюся,
Гаптована ж сонцем і серцем бабусі.

Сонячні кольори

С. Дутченко

Рано-рано прокинулося Сонечко. Прокинулося і сказало:

– Нумо, промінчику, стрибай на землю!

Зіскочив промінчик із неба на землю. А на землі – трава. А на траві – роса.

Відбився промінчик у краплинці роси, і засяяла маленька райдуга.

Якими кольорами? А ось якими: червоним, оранжевим, жовтим, зеленим, голубим, синім, фіолетовим.

Сонечко по небу котиться, промінчик по землі стрибає – назустріч новим сонячним барвам.

Півник Грицько вилетів на паркан і закукурікав: “Ку-ку-ріку! Ку-ку-ріку! Здрастуй, Сонечко!” І зарум’янів від сонячного світла його червоний гребінець.

Бабуся Явдоха пішла на город, висмикнула із землі дві морквини. Одна морквина була оранжева, друга – жовта. І обидві помахували своїми однаковими зеленими косичками. І привітно усміхалися: “Доброго ранку! Здрастуй, Сонечко!”

Перестрибнув сонячний промінчик через грядки й вибіг на лужок. А там квіточки вже прокинулися: голуба вероніка, синя волошка та фіолетова фіалка. До Сонечка тягнуться й промовляють: “Вітаємо тебе, Сонечко! Дякуємо тобі, що ти нас розбудило!”

Сонячний промінчик далі почимчикував, а бабуся Явдоха почала онучок будити:

– Вставайте, дрімливиці! Сонечко вже високо!

Прокинулися Марійка і Катруся. Вмилися, на ганок вибігли.

Як яскраво світить Сонечко!

Вишиванка

М. Сингаївський

Ми своїми вправними руками
Вишивали рушничок для мами,
Щоб на свято маму привітати,
Нашу радість їй подарувати.
Є на ньому півники святкові,
Є на ньому квіти малинові,
Щоб на свято маму привітати,
Нашу радість їй подарувати.
Синя нитка – птиці прилітають,
А червона – квіти зацвітають,

Щоб на свято маму привітати,
Нашу радість їй подарувати.
Листя вишиваєм зеленаве,
Сонце вишиваємо ласкаве,
Щоб на свято маму привітати,
Нашу радість їй подарувати.

Рушник

М. Хоросницька

А моя матуся
Ніжними руками,
А моя матуся
Шовками-нитками
Шие-вишиває!
Я вночі проснуся,
А моя матуся
Спати не лягає, –
Шие-вишиває!
Скоро, – каже мати, –
Березня дев'яте.
Ми портрет Тараса
Рушником прикрасим.

Швачка

О. Гузій

Я й собі, так, як бабуся,
Шити геть усе навчуся.
Ось лиш трішки підросту,
Нитку в голку протягну.
Викрою собі спідничку,
Пасувала щоб до личка.
Блузку вишию рядочками
Зелененькими листочками.
Та ще хочу фартушинку,
Як у мами, в горошинку.

Вишиванка

І. Деркач

Вишиванку мати
Принесла мені,
Я вберуся в неї

У травневі дні.
Як вберуся в неї,
Побіжу у гай.
Хто побачить – скаже:
– Хлопчик наче май.

Вишиванка

Л. Лежанська

Вишиває нам бабуся рушники.
Я й собі отак навчуся залюбки.
Квіточки оті, що в лузі у росі,
Мамі вишию на блузі геть усі.

На моєму рушничку

Т. Мовчан

На моєму рушничку
Квіти, як у квітничку:
Ружі, сон, лілея біла,
А на мак ще й бджілка сіла.
Бджілка, бджілонька мала
Мед для мами принесла.

Наш рід

А. М'ястківський

Мама вишиває на білому полотні зелений барвінок, жовтогарячі чорнобривці,
сині волошки. Навіть маленьку качечку-утінку вишила.

- Що це буде, нене? – питає Дмитрик.
- Українська святкова сорочечка для тебе.
- Чому українська? – допитується хлопчик.
- Бо вишиваю такі квіти, які ростуть на нашій землі. А земля наша зветься Україною. І ти – маленький українець.
- А ти, мамо?
- І я, і твоя бабуся – українки, твій татко і дідусь – українці. Ми українського роду і любимо нашу землю, наші квіти. Україна – як наша рідна хата. І сусіди в нас є – Білорусь, Росія, Молдова.
- А хіба в сусідів не такі самі квіти цвітуть, як у нас?
- І такі, й інакші – свої, тому й вишивки в нас схожі, і різні.

Вишиванка

В. Крищенко

Мама вишила мені
Квітами сорочку.
Квіти гарні, весняні:

– На, вдягай, синочку.
В нитці – сонце золоте,
Пелюстки багряні.
Ласка мамина цвіте
В тому вишиванні.
Вишиваночку візьму,
Швидко одягнуся.
Підійду і обніму
Я свою матусю.

Витинанки

М. Людкевич

Витинаю все, що бачу,
Схочу – все переінакшу,
Витну зайця так, що звірі
Витівкам його повірять.
Буде зайчик танцювати,
На сопілці вигравати.
Зможе зайчик все, що схоче,
Навіть гору перескочить.
Ляже спати на хмарині,
Наче на м'якій перині.
І присниться зайченяті
Рідний ліс, і мама, й тато.

Як народилася веселка?

*Про рослини-барвники. За сторінками повісті С. Носаня
"Пір'яна з крила жар-птиці"*

... Наша земля – це не просто земля. Кожне дерево на ній, кожна гравинка – це не просто дерево, травинка. Це мудра загадка природи, яку людина повинна берегти, любити і водночас зрозуміти, розгадати. Куди не гляньте – скрізь, у кожного дерева свій колір, своя краса... Найбарвистішу веселку здатні створити руки людські. З кори молодої вільхи світло-червона фарба добувається, а з дубової – темно-червона.

Дідусь простяг руку і зірвав під берестом стебло звіробою, що викинуло жовтогарячі зірочки цвіту. – Що це?

– Лікувальна рослина звіробій, – відповіли діти.

– Але ця квітка не лише лікувальна. З неї можна добувати гарну жовто-червону фарбу.

Якщо молодий пирій і молоде жито висушити, розтерти у порошок, залити збираним молоком і поставити у темне місце на добу для настоювання, буде гарна зелена фарба.

Підмаренник – лікарська рослина, але і з неї також можна добути дуже гарну червону фарбу, майже пурпурову.

А гляньте вгору на липу. З її цвіту, що не тільки рятує людину від застуди, дає смачний чай, можна приготувати гарний рожевий, світло-коричневий настій для фарбування ниток. Тільки, щоб фарба не линяла, треба знову ж таки у сироватці вимочити, а потім у холодній воді виполоскати.

Лише з одних трав можна до тридцяти кольорів дістати. З листя горіха – коричневий, з бузини – фіолетовий, з цибулиння – від жовтого до коричневого. Скільки-то фарб довкола нас! У кожній грудці глини, у кожній найменшій травині-билинні.

...Макарко збирає глину для виготовлення фарб, та ще й панську худобу доглядає. Запаслася череда чи прилягла у видолинку хлопець бігцем до ближчого яру і добирає різних відтінків, виколупує грудки глини й обережно ховає у торбу. Потім висушить, потовче, перетре у порошок і залиє у різних посудинах водою. Ретельно розмішує, дає відстоятись. Поступово вода висихає і залишається глина. Хлопчик збирає на ганчірку верхній шар, найчистіший і найдрібніший. З нього буде найкраща фарба. Помітив Макарко і те, що коли недопалити глину, виходять світлі тони, перепалити – темні. Помітив і запам'ятав. Так добув з рудої глини охристо-червоний та вишневий кольори...

А які гарні олійні фарби вигадав Макарко!

Викинув хазяїн пляшку згіркої олії на смітник, а він її взяв, переварив, нашкріб у соснах живиці, додав, щоб фарба блискучішою вийшла. Сипнеш у той розчин білої випаленої глини – є біла олійна фарба, вкинеш червоної – червона, аж сяє.

Так ще з самого малку оволодів секретами добування фарб і мистецтвом малювання заслужений майстер народної творчості Макар Корнійович Муха. Колишній наймит самотужки навчився мистецтву гончарства, вишивки, малювання.

Гончарний круг

За сторінками повісті С. Носаня "Пір'їна з крила жар-птиці"

Задумливо походжає Макар Корнійович між квітами на своєму подвір'ї і поглядає на хвіртку. Скоро вже мають підійти його вихованці.

Ось вони, цілим гуртом. Аж серце забилося в старого. Власне дитинство на мить пригадалося, як ходив колись у сусіднє село Райгород до гончарів по науку...

І хоч нині і немає вже особливої потреби у гончарних виробах, бо у магазині сповна різного посуду, Макар Корнійович має намір посвятити своїх учнів у секрети виготовлення звичайного горщечка, макітерки, полумиска, без яких не обходилася жодна господиня.

Посередині кімнати, що править художнику за майстерню, стоїть дерев'яне суцільне колесо, схоже на стіл, десь із метр у діаметрі. Нижче – друге. Обидва з'єднані віссю. Біля тієї загадкової споруди – стілець. Зверху – сирій буханець глини.

– Оце, діти, і є гончарний круг. Без нього не обійтись, виготовляючи горщик,

миску, тарілку або, скажімо, вазу, Макар Корнійович поставив на круг поряд із сірим буханцем глини струнку високу білу вазу із соковитим орнаментом.

– З чого ж її зроблено? – спитала котрась із дівчаток.

– З такої ось глини, що лежить біля вази.

– Ніколи б не повірив, – буркнув Яшко.

Макар Корнійович узяв до рук глиняний вальок, немов зважаючи у долоні: – Глина, любі діти, у руках людини може плакати й сміятись.

Діти тісенько оточили майстра. Стоять довкруги, пильно стежать за кожним рухом. Ось Макар Корнійович, присівши на стілець, поволеньки розкручує легкими поштовхами ноги нижній круг, а на верхній до валька глини приставляє великого пальця. Круг розмірено набирає швидкості, глина під пальцями слухняно розширюється, краї зводяться вгору. Спливає кілька хвилин, круг зупиняється. Дідусь підводить голову, усміхнено дивиться, тримаючи на долонях гарненьку мисочку з рівним денцем і боками.

– От вам і мисочка. А зараз буде щось інше. Під рукою майстра швидко виостає опецькувате горнятко...

Діти довідалися, що для кожного виробу треба підбирати певний сорт глини. Спершу її добувають із землі. Тоді вона вивітряється рік-два на поверхні. Далі її замішують на воді, ретельно, ото як тісто для хліба. Видаляють з неї найдрібніші камінчики, смітинки і лише потім кладуть на гончарний круг. Дванадцять годин вигрівається горнятко чи ваза на слабкому вогні у печі, ще дванадцять годин – на сильному, а тоді ще дванадцять годин виробу холонуть у печі.

Візерунок наносять одразу ж, як виготовили вазу, поки ще сира.

Треба підібрати різні глини, перепалити для одержання потрібного кольору. Коли орнамент нанесено, всю посудину покривають пісковим розчином у воді. І садять у піч. Через тридцять шість годин будемо мати гарну річ.

Гончарний круг

Т. Коламісць

Старається гончарний круг,

І глина тягнеться до рук,

Стає вона горнятком –

Малятком-товстенятком.

Гончар горня оте зніма –

І глина в руки йде сама,

І знов же – тим порядком

Кружля, щоб стать горнятком.

Горнята-двійнята

А. Качан

– Звідки ви взялися,

Горнятка-двійнятка?

– З гончарного круга
Зійшли ми спочатку.
А потім нам пензель
Боки розписав
І жар у печі
Своїм духом обдав.
– А хто ж вас, горнятка,
Із глини ліпив?
– Дівчатка-близнятка
З сім'ї гончарів.

Додаток 2

КОРОТКИЙ СЛОВНИК НАРОДОЗНАВЧИХ ТЕРМІНІВ

Ангоб – тонкий шар глини, що його наносять на поверхню керамічного виробу перед випалюванням, щоб закрити колір або грубу структуру матеріалу. Буває білий та кольоровий;

кольорова або біла глина, яка застосовується для художнього розпису гончарних виробів.

Басамани – декоративні стрічки з кольорового металу, що прикрашали гуцульські капелюхи.

Башти – елементи орнаменту, що мають вигляд видовжених по вертикалі трикутників з кружечками на вершинах.

Бесаги – перекидні подвійні торбини господарського призначення, виготовлені з декоративних вовняних тканин.

Близнята – однакові здвоєні керамічні чи дерев'яні горшечки, корпуси яких з'єднані вгорі круглою ручкою.

Вазонки – елементи орнаменту, що відтворюють стилізовану форму вазона.

Верета – рядно; домоткана гладка або з візерунком тканина для домашнього вжитку; вовняний тканий виріб у вигляді вузького смугастого килима.

Веретено – стержень для навивання пряжі.

Вічко – елемент орнаменту у вигляді кружечка, обнесеного одним або двома пасочками, що застосовується в інкрустації.

Віконце – ромбовидний елемент орнаменту, почленований навхрест чотирма лініями, нагадує форму віконця.

Віночок – комбінований орнаментальний мотив у вигляді тоненького ланцюжка видовжених вузьких прямокутників, з'єднаних двома трикутниками.

Волічка – вовняні нитки.

Вуставка – вишивка на верхній частині рукава жіночої (рідше чоловічої) сорочки.

Гадючки – орнаментальні мотиви у вигляді півкіл, що виходять по обидва боки симетрично.

Галузочки – орнаментальні мотиви у формі стилізованих гілочок.

Гачки – орнаментальні елементи гачкоподібної форми.

Гердан – жіноча нашийна прикраса; коротка, візерунчаста, винизана з намистинок або бісеру стрічка, що облягає шію і зав'язується ззаду.

Дашки – елементи орнаменту у формі трикутника.

Деревице – елемент орнаменту у вигляді стилізованої форми дерева.

Доріжка – орнаментальний мотив різьби у вигляді драбинки, по обох боках якої розміщуються півдуги у формі трикутників.

Драчки – дерев'яні гребені для вичісування вовни.

Двійнята – див. Близнята.

Дубельтові зайчики – орнаментальний мотив, що складається з 2-х рядків трикутників, зубці яких повернуті у протилежні сторони.

Дужки – орнаментальний мотив різьби у вигляді півкіл, розміщених послідовно на одній лінії.

Жолобки – орнаментальний мотив різьби у вигляді ланцюжка, скомпонованого з півкіл видовженої форми і жолобкоподібними вирізами.

Журавлі – елемент орнаменту у вигляді журавля у польоті.

Заячі вушка – елементи орнаменту у вигляді двох загострених овалів, що нагадують насторожені вуха зайця.

Зірниця – орнаментальний мотив інкрустації у вигляді кола, від якого радіально відходять зображення трикутників, що нагадують промені зірок.

Зубчики – орнаментальний мотив у вигляді послідовно розміщених, однакових за величиною трикутників.

Ільчате письмо – спосіб різьблення по дереву, в основі якого лежить рисунок, виконаний густо врізаними лініями, які переплітаючись перпендикулярно або навкіс, створюють різьблену сітку на поверхні дерев'яного виробу. Ільчате письмо і контурна різьба – найдавніші способи декорування виробів з дерева.

Кантини – елемент орнаменту у вигляді квадратної рамки.

Киптар – декоративна безрукавка з овечої шкіри.

Кистка – інструмент для нанесення розтопленого воску на писанки.

Колиска – тип орнаментального візерунка або цілої композиції гуцульського килима.

Колачі – орнаментальний мотив у вигляді послідовно розміщених на одній лінії кружечків. Центральна частина площі кружечків декорована ільчатим письмом і обведена контурною лінією.

Копанці – мотив орнаментальної різьби, в основі якої лежить квадрат, почленований прямими лініями, що йдуть з протилежних кутів через центр.

Корчага – глечик з вузькою шийкою для зберігання напоїв, поширений на Закарпатті.

Кривулька – орнаментальний мотив у вигляді ламаних прямих відрізків однакової величини.

Крисаня – чорний повстяний капелюх.

Кужіль – прядиво або вовна, намотані на кілок у прядці.

Костриця – здерев'янілі частини стебел, що їх одержують як відходи при первинній обробці прядивних рослин (льону, конопель та ін.) для звільнення волокна. З костриці виготовляють целюлозу, папір, будівельні матеріали.

Ліжник – пухнаста домоткана ковдра або покривало з овечої вовни.

Медівники – орнаментальний мотив у вигляді гостроконечного трикутника, поставленого вниз вершиною на кружечки.

Мичка – зв'язка конопляних або лляних волокон, приготовлених для прядіння.

Млинок – зигзагоподібний орнаментальний мотив у вигляді ламаних смужок, що ритмічно повторюються і утворюють форми зубців.

Обручки – орнаментальний мотив в інкрустації, що складається з подвійних кілець.

Огірочки – орнаментальний мотив, що складається з видовжених по горизонталі ромбів, які дотикаються гострими кінцями один до одного.

Перемітка – головний убір заміжніх жінок у вигляді рушника, кінці якого заткані узором.

Писальце – дерев'яний прутик, у кінець якого встромлена вузька бляшана трубочка конусоподібної форми. Воно слугує для розписування писанок.

Плетінка – орнаментальна композиція у вигляді переплетених навхрест ліній.

Пшеничка – орнаментальний мотив у вигляді зерняток пшениці.

Прясельце – тягарець, що його насаджували на веретено, щоб надати йому сталості і різноманітності обертання. Воно відоме з часів неоліту. Спочатку їх виготовляли з глини, пізніше з каменю. На Русі в II–III ст. були поширені прясельця з рожевого шиферу (виготовлялися поблизу Овруча на Житомирщині).

Ріжок – волячий ріг з гусячим пером на кінці, що ним розписують керамічний посуд.

Скринька – орнаментальний мотив у вигляді двох прямокутників, що перетинають один одного і утворюють хрестоподібну форму.

Сіканець – орнаментальний мотив різьби у вигляді сітки.

Сонечко – орнаментальний мотив у вигляді кіл, що на них розміщені трикутники, які символізують промені сонця.

Сосонка (смерічки) – орнаментальний мотив у вигляді стилізованих смерек.

Тайстра – тканина вовняна торбина.

Тарнички – орнаментальний мотив у вигляді півкіл, поставлених кінцями догори, місця з'єднання яких завершуються кружечками.

Цирка – спосіб вишивання (мережка у поєднанні з гладдю).

Черес – чоловічий широкий шкіряний ремінь.

ХУДОЖНЯ ПРАЦЯ ДОШКІЛЬНИКІВ

ІДЕЇ ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ У НАУКОВІЙ ТА НАРОДНІЙ ПЕДАГОГІЦІ М. СТЕЛЬМАХОВИЧА

Проблема адаптації дитини до суспільних умов, набуття нею досвіду входження в людське співтовариство і підготовка до життя були у центрі всієї виховної системи багатьох поколінь.

М. Стельмаховичу належить чи не одна з провідних ролей в узагальненні родинних традицій трудового виховання. У його дослідженнях є чітке визначення мети, завдань і найголовніших принципів народної педагогіки, у якій праця розглядається як “могутній виховний засіб і мірило людської порядності. Саме у ній розвиваються здібності людини, формується її світогляд і моральне обличчя” [5, с. 54–55].

Постійно черпаючи, наче з глибокої криниці, народну мудрість, академік влітає її в канву своїх наукових досліджень. Праця і моральність у народній філософії – поняття нероздільні. І це підкреслює вчений, наводячи яскраві народні перлини. “Моральний той, хто працюючий”, “У праці – краса людини”, “Землю прикрашає сонце, а людину – праця”.

Близькими до цього є думки видатних педагогів минулого і сучасності.

“Без праці нема щастя..., Неробство – жива труна, а бездіяльна людина подібна мертвому”, – говорить Я. Коменський. Людина, “...якщо не навчиться і не звикне до праці, залишиться непотрібним волоцюгою, тягарем суспільства, “як трутень у середовищі бджіл”, – підкреслює О. Духнович.

К. Ушинським висловлена думка про те, що “... тіло, розум і серце людини вимагають праці..., а виховання повинно безупинно турбуватися, щоб, з одного боку, відкрити вихованцю можливість знайти собі корисну працю у світі, а з іншого – викликати у нього невтомне бажання праці” [11, с. 23].

Дуже співзвучні з цим є узагальнені М. Стельмаховичем ідеї народної педагогіки щодо трудового виховання дитини, адже вони “...відображають жагуче прагнення батьків до того, щоб забезпечити якомога вищий рівень трудової підготовки дітей, збудити в молоді як психологічно, так і морально постійний потяг до праці, причому такий сильний, щоб вихованець соромився власного байдкування, обурливо ставився до ледарів та нероб...” [5, с. 175].

Надзвичайно цінними є представлені вченим деякі методи та прийоми трудового виховання, відображені в українській народній філософії, у якій навіть народження дитини сприймалося як прихід нового трудівника чи трудівниці. (Бабаповитуха обрізувала пуповину хлопчика на сокирі – щоб був добрим майстром, а дівчинці на гребені – щоб була гарною рукодільницею.)

Далі процес входження дитини у світ праці, освоєння нею моральних норм проходить через різні види усної народної творчості. Уже в піснях, що їх співала мати над коліскою, є спрямування на працю:

*А ти, коте сірий, вимети нам сіни,
А ти, білуватий, прибери нам в хаті,
А ти, коте рудьку, та витопи грубку,
А ти, коте чорний, сідай в срібний човен,
Лови рибки повен.
А ти, кошенятко, колиши дитячко.*

Із перших забавлянок, що їх чує дитина (наприклад: “Сорока-ворона”, “Печу, печу хлібчик”), звучить мотив працьовитості і лідарства, бо лише працьовиті одержують кашку. А в іншій потішці: “Кують, кують ковалі то великі, то малі” є схвалення трудового процесу, взаємна робота дорослих і дітей, допомога дорослим, повага до старших. І таких прикладів у М. Стельмаховича – безліч.

Зважаючи на активність дитячої природи, Я. Коменський порівнював дошкільників із мурашками, які повинні бути постійно зайняті якоюсь справою, бо “...неробство шкідливо для душі і тіла” [9, с. 58].

А видатний педагог В. Сухомлинський пропонує залучати дітей до виконання ними посильних завдань з того часу, “... як тільки дитина навчиться нести своєю рукою ложку від тарілки до рота” [6, с. 59].

Акумулюючи досвід народної та наукової педагогіки, М. Стельмахович підтримував раннє залучення дітей до трудової діяльності. Адже, за даними психологічних (М. Задесенець, А. Запорожець, О. Киричук, Г. Костюк та ін.) та педагогічних (О. Духнович, С. Русова, В. Сухомлинський), досліджень саме дошкільні роки є сензитивними у засвоєнні моральних цінностей, пізнанні навколишнього світу. У цей період “душа дитина найчутливіша і найвразливіша” [4, с. 44], характеризується надзвичайно великим емоційним відгуком, появою перших психологічних передумов формування особистості [8, с. 62], коли іде процес оволодіння предметним світом як світом людської діяльності [10, С. 509], коли вона за ці роки пізнає більше, аніж може пізнати за пізніші [3, с. 40–41].

Акцентуючи увагу на першому вступному або ігровому етапі трудового навчання та виховання, М. Стельмахович підкреслює, що за “правильного виховання дитина набуває деякої самостійності... вступає у працю психологічно, засвоюючи слова “праця”, “працювати” в основному через такі ефективні виховні засоби, як колискові пісні, пестушки, утішки, різні заклички, в яких славиться праця. Він наводить цілий ряд малих жанрів фольклору, які “...збуджують у дитини інтерес і повагу до праці”, “...закликають працювати”, “славлять дружну і наполегливу працю” і в результаті підводять до висновку, “... що коли на світі працює все живе і гарний лише той, хто працює, то й вона повинна працювати, бо без праці жити не можна” [5, с. 176–179]

Мирослав Стельмахович, підтримуючи позицію В. Сухомлинського, що базувалася на народній педагогіці, стверджував: “Чим раніше дитина вступить у трудову діяльність, тим краще, бо це повністю відповідає вродженому потягові людини щось робити, діяти. Гасити цей природний потяг не слід, навпаки, його тре-

ба всіляко підтримувати”. Категорично виступаючи проти тих, хто трудове виховання відкладав на значно пізніші терміни”, вчений висловлювався так: “Побожовання, що раннє залучення до праці перевантажує дітей, безпідставне, а формула “малий ще, підросте, тоді й напрацюється” надумана, нежиттєва, протиприродна, шкідлива [5, с. 182].

ЛІТЕРАТУРА

1. Кононко О. Соціально-емоційний розвиток особистості. – К.: Освіта, 1998. – С. 185–191.
2. Кузьменко В. Соціальна компетентність дошкільнят: особливості, показники та шляхи розвитку // Дошкільнє виховання. – 2001. – № 9.
3. Русова С. Дошкільнє виховання // Україна. – 1991. – № 4. – С. 40–41.
4. Русова С. Український дитячий садок // Україна. – 1991. – № 5. – С. 44.
5. Стельмахович М. Г. Народна педагогіка. К.: Рад.школа, 1985. – С. 54–55.
6. Сухомлинський В. Вибрані твори: В 5 т. – К.: Рад.школа, 1976. – Т. 4. – 640 с.
7. Сухомлинський В. Вибрані твори: В 5 т. – К.: Рад.школа, 1974. – Т. 5. – 639 с.
8. Запорожець А. Психическое развитие ребенка / Избр.психол.труды: В 2 т. – М.: Педагогіка, 1986. – Т. 1. – С. 62.
9. Коменський Я. А. Материнская школа. – М.: Учпедгиз, 1947. – С. 58.
10. Леонтьев А. Проблемы развития психики. – М.: МГУ, 1981. – С. 509
11. Ушинський К. Д. Труд в его психическом и воспитательном значении // Семья и школа. – 1974. – № 1. – С. 23.

ПРАЦЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЗАСІБ РАННЬОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДИТИНИ

Становлення особистості починається у дошкільному віці з ранньої етнізації та соціалізації дитини, тобто природного входження її у духовний світ і традиційне життя рідного народу, в культуру нації як складову загальнолюдської культури.

Теоретична основа соціалізації дитини в праці була ще закладена Г.Сковородою, О.Духновичем, Я.Коменським, Й.Песталоцці та ін. Значний внесок у розробку даної проблеми внесли С.Русова, В.Сухомлинський, К.Ушинський, М.Стельмахович. Хоча в минулі часи не існувало такого поняття, як соціалізація, однак проблема адаптації дитини до суспільних умов, набуття нею досвіду входження в людське співтовариство і підготовка до життя були у центрі всієї виховної системи багатьох поколінь. Зокрема, увага концентрувалася на моральному аспекті праці.

Ідеалом для Г.Сковороди виступала гармонійно розвинута людина, що пізнала радість творення у “спорідненій праці”. Він уперше дав обґрунтування праці як моральної категорії.

На глибинних позиціях розуміння ролі праці у вихованні підростаючого покоління стояли Т. Шевченко, Л. Українка, І. Франко та багато інших передових діячів. У поглядах багатьох педагогів минулого і сучасного в основі лежить принцип народного трудового виховання. Розглядаючи працю не лише як категорію економічну, але й моральну та виховну, як внутрішню потребу людини, як першооснову буття, їй відводили першорядну роль у процесі ранньої соціалізації дитини, засвоєнні нею досвіду ведення господарства, формування трудових умінь

та навичок, основ ремесел, звичаїв, традицій роду. Тобто відбувався активний процес підготовки дитини до життя. Про нерозривну єдність морального і трудового виховання свідчать багаточисельні взірці народної мудрості українського народу, через які дитина входить у світ праці, освоює моральні норми співжиття.

Особлива роль в осмисленні засад народного трудового виховання належить В.Сухомлинському. Визначаючи джерелами народної мудрості трудову діяльність людини, він зазначає, що завдяки їй (тобто праці) “людина пізнає світ серцем” [4, с.175]. Тобто, виділяється ще одна важлива сторона праці – естетична, емоційна, чуттєва. Трансформуючи ідеї народного трудового виховання на сучасність, учений-педагог пропонує залучати дітей до виконання ними посильних завдань з того часу, “... як тільки дитина навчиться нести своєю рукою ложку від тарілки до рота” [4, с.175].

Серед незначної кількості наукової народознавчої літератури найбільш ґрунтовний аналіз морально-трудового виховання дав М. Стельмахович. У його дослідженнях є чітке визначення мети, завдань і найголовніших принципів народної педагогіки, що в ній праця розглядається як “могутній виховний засіб і мірило людської порядності. Саме у ній розвиваються здібності людини, формується її світогляд і моральне обличчя” [3, с.54–55].

Виховання працьовитості, поваги до людини праці і бережного ставлення до предметів людської діяльності є досить важливою проблемою.

Розглянемо працю з позицій ранньої соціалізації дитини.

Виводячи показники соціальної компетентності дошкільника, В. Кузьменко під поняттям соціалізація розуміє наступне:

Дитина дошкільного віку:

“знає, що є моральними цінностями для даного колективу;
варіює свою поведінку з метою пошуку найбільш адекватної за даних умов;
прагне здійснювати вплив на підтримку позитивних цінностей;
узгоджує свою поведінку з поведінкою інших дітей шляхом самопорівняння;
володіє коректними за змістом та інтонуванням висловлюваннями, щоб відстоювати власні інтереси” [2].

Тобто у дитини має сформуватися чесність, добросовісність, позитивна спрямованість на виконання трудових завдань та доручень, вміння доводити розпочату справу до кінця, одержувати задоволення від виконаної праці, охайність, доброзичливість, бажання допомогти, вміння радіти за добрі результати своїх товаришів і навички милування їх роботою, зацікавлення професіями та людьми праці, бережне ставлення до всього, що є у навколишньому оточенні та виготовлено людськими руками. Дошкільник повинен оволодіти навичками культури спілкування, вмінням етично, аргументовано відстоювати свою позицію.

Отже, виходячи з цього загального визначення, соціалізація дошкільника – це одна з умов формування життєздатної особистості, що найефективніше здійснюється у процесі виконання дітьми трудових завдань.

Проведемо паралель між народними традиціями і сучасними тенденціями соціалізації дитини в праці.

В. Сухомлинський дуже влучно писав: “Народна педагогіка, яка знає чарівну силу праці, відкрила перед нами нові джерела виховної мудрості, невідомі в книжній педагогічній теорії. Ми переконались, що тільки завдяки праці, у якій є і піт, і мозолі, і втома, людське серце стає чутливим, ніжним. Завдяки праці людина набуває здатності пізнати навколишній світ серцем. Народна педагогіка знає, що для дитини посильно і що непосильно, і вимагає починати трудове виховання з того часу, як тільки дитина навчиться нести своєю рукою ложку від тарілки до рота” [4, с.175].

Найкращими умовами виховання народна педагогіка вважає такі, при яких дитина завжди розумно завантажена корисними справами.

Култ праці, що панував в Україні, сприяв тому, що діти просто не могли не працювати: змалечку привчалися обслуговувати себе, прибирати в домівці, готувати їжу, шити, прясти, господарювати на подвір’ї, в полі, доглядати за молодшими братиками та сестричками. У процесі виконання трудових завдань та внаслідок спостережень за укладом життя родини, сільської чи міської громади, дитина виробляла навички спілкування, засвоювала моральні норми поведінки та людського співжиття, входила в атмосферу родинних та суспільних взаємовідносин. Тобто відбувалася соціалізація свідомості дитини, що розглядається як процес засвоєння індивідом соціальних норм, цінностей і перетворення соціального досвіду у відповідні до соціального середовища установки, потреби, прагнення, ціннісні орієнтири і соціалізація діяльності як процес засвоєння форм діяльності відповідно до особистих можливостей та здібностей.

На жаль, чимало традицій народного трудового виховання призабуто.

Наукові психолого-педагогічні джерела та й практика роботи засвідчують, що, починаючи з трирічного віку, дитина прагне до самостійності, до праці.

Однак батьки, всупереч народним традиціям, усувають малюків від виконання посильних завдань, виконуючи все за них. Таким чином, проектується не соціально активна особистість, а ледар, егоїст, що звикає перекладати з раннього дитинства і впродовж усього життя свої проблеми на чужі плечі.

Сама по собі праця без відповідної мотивації, емоційного її сприйняття не стане одним із виховних засобів і не відіграватиме важливої ролі у ранній соціалізації дитини.

Виходячи із вищесказаного, надзвичайно важливим є зацентрувати увагу педагогів на таких питаннях:

- ◊ формування постійної потреби у діяльності, інтересу до праці та результатів власних трудових дій;
- ◊ виховання зацікавлення трудовими процесами, способами виготовлення речей;
- ◊ ознайомлення з різними професіями та організація зустрічей з майстрами своєї справи;

◊ постійне залучення дітей до виконання посильних трудових завдань у садку та вдома;

◊ вироблення навичок аналізувати трудові завдання.

Трудова діяльність набуває тоді виховної цінності у напрямку соціалізації дитини, коли приділяється велика увага формуванню у дошкільників культури та естетики праці:

◊ організація робочого місця;

◊ самостійний добір матеріалів та інструментів;

◊ економне витрачання матеріалів;

◊ послідовність і чіткість виконання трудових дій;

◊ охайність;

◊ порядок на робочому місці.

Не менш важливим є знання дітьми правил спільної діяльності: не заважати один одному, допомагати один одному, формувати уявлення про різні способи надання допомоги один одному та ін.

Отже, залучення дітей до праці, включення їх у виконання посильних трудових завдань може стати основою формування багатьох соціально-моральних якостей, зокрема таких важливих, як бажання та вміння працювати, приносити когось користь, повагу до людей праці та бережне ставлення до продуктів людської діяльності, вміння долати труднощі і власними зусиллями досягати бажаних результатів, відчуття задоволення своєю роботою. Найголовніше завдання педагога – ознайомити з народними трудовими традиціями; виховати пошанівне ставлення до будь-якої праці, сформувати переконання: все, що необхідне для життя людей, створюється працею.

Література

1. Кононко О. Соціально-емоційний розвиток особистості. – К.: Освіта, 1998. – С. 185–191.
2. Кузьменко В. Соціальна компетентність дошкільнят: особливості, показники та шляхи розвитку // Дошкільнє виховання – 2001. – № 9.
3. Стельмахович М. Г. Народна педагогіка. К.: Рад.школа, 1985. – С. 54–55.
4. Сухомлинський В. Сто порад вчителю. – К.: Рад.школа, 1988.
5. Коменский Я. А. Материнская школа. – М.: Учпедгиз, 1947. – С. 58.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ІНТЕГРАЦІЇ ХУДОЖНЬОЇ ПРАЦІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ТА УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ЛАНКИ ОСВІТИ*

Праця впродовж історії розвитку суспільства була і залишається одним із найважливіших чинників формування людини.

Розглядаючи трудову діяльність як категорію не лише економічну, але й моральну та виховну, народна педагогіка вимагає якнайранішого залучення дітей до виконання посильних трудових обов'язків.

На жаль, у сучасній педагогічній практиці ми маємо часто зовсім протилежне явище: батьки намагаються виконати за дитину посильну для неї роботу, а педагоги інколи доручають виконувати такі трудові дії, які у певній частині малят не викликають жодного інтересу.

Якщо діти-дошкільники ще мають потяг до праці, то, підростаючи і приходячи у школу, в більшості з них інтерес до трудової діяльності майже зникає. Тому виховання працьовитості і поваги до праці є досить важливою проблемою.

Нами було зроблено спробу встановити деякі причини такої аномальної закономірності як зниження рівня трудової активності, пов'язані з дорослішанням дітей.

Наявність значної кількості методичної літератури з проблем трудового виховання, достатній (у деяких випадках досить високий) рівень оволодіння методикою організації і керівництва різними видами трудової діяльності з боку вихователів сприяють формуванню у старших дошкільнят паростків працьовитості.

Багаторазові цілеспрямовані спостереження за поведінкою дітей під час трудової діяльності у дошкільних закладах м. Івано-Франківська (№№ 23,25,18) свідчать про досить високий рівень трудової активності. На прикладі 27 дітей однієї з груп, за якою велося спостереження, проаналізуємо наявність показників цієї якості.

Із даної кількості дошкільнят зразу в роботу включалися 20–23 і лише у різних видах трудової діяльності кілька (від 3 до 5) чекали заохочення з боку дорослого.

Що стосується інтересу до трудової діяльності, то він в основному тримався впродовж усього заняття. Лише в окремих випадках у 3-х (II, 1%) дітей спостережуваної групи він дещо знижувався після 15 і 20 хв роботи. На неодноразові пропозиції зробити перерву в роботі, реакції були вкрай негативні.

Виявлено також, що у дітей підготовчої групи достатньо сформовані трудові вміння і навички у різних видах діяльності. У 20 із 27 дошкільнят – достатній і високий рівні.

Отже, дані спостережень, експериментальної роботи, а також багаторічний досвід дають підставу стверджувати, що у старших дошкільників є чітко виражена потреба у трудовій діяльності, спрямованість на працю, інтерес до неї, на-

* Любомира Калуська. Деякі аспекти інтеграції художньої праці у дітей старшого дошкільного віку та учнів початкової ланки освіти // Інтеграція елементів змісту освіти. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Полтава, 1994. – С. 83–85.

явність певних трудових умінь і навичок, визначених програмовими вимогами до навчання і виховання у дошкільному закладі.

Виникає запитання: чому ж, починаючи із початкової ланки освіти, відбувається процес зниження трудової активності дітей?

Причина вбачається нами у тому, що немає чіткої інтеграції між дошкільним закладом і початковою ланкою освіти. Це зумовлено, перш за все, невідповідністю програмових вимог з художньої праці для дітей підготовчої групи і першим класом. Деякі з них значно занижені для дітей першого і навіть другого класів, інші дублюють роботу з художньої праці, що проводилась у підготовчій групі садка. Наприклад: для першого класу (Програми середньої загальноосвітньої школи 1–3 класи. – К.: Освіта, 1992. – С.164) рекомендують такі вироби з паперу: закладка для книжок, пакет для насіння та ін.; для дітей підготовчої групи програмою “Малятко” визначено такі вироби з паперу: атрибути для ігор, ялинкові прикраси, персонажі і декорації для лялькового театру. Тому для багатьох дітей, що прийшли з дитячого садка в школу, сам трудовий процес втрачає новизну, втрачається інтерес, а разом з ним знижується і рівень трудової активності.

Вихід з такої ситуації є. Для цього необхідно:

1. Привести у відповідність програми з художньої праці у садку і в початковій школі.

2. Налагодити тісну співпрацю вихователів дошкільних закладів з учителями початкових класів. (Спільні виставки робіт дітей, допомога у ремонті іграшок ін.)

3. Посилити роз’яснювальну роботу серед батьків щодо привчання їхніх дітей з ранніх років до праці і безпосереднього залучення малюків до виконання трудових завдань вдома.

РЕАЛІЗАЦІЯ МОВЛЕННЄВИХ ЗАВДАНЬ НА ЗАНЯТТЯХ З ХУДОЖНЬОЇ ПРАЦІ

Загальновідомо, що мова впливає на розумовий розвиток дітей та формування у них пізнавальних здібностей. Ще видатний педагог К. Ушинський підкреслював, що “дитя входить в духовне життя оточуючих його людей однозначно через посередництво рідної мови, і, навпаки, світ, що оточує дитину, відбивається у ній своєю духовною стороною”.

Досвід підказує, що навчання дітей рідної мови обмежується здебільшого заняттями з мовленнєвого спілкування, а в інших видах діяльності цьому питанню не приділялася належна увага. Безумовно, відведених програмою занять для опанування рідною мовою недостатньо. Тому виникає потреба активізувати діяльність педагога щодо реалізації мовленнєвих завдань. Робота над збагаченням словника, вимовою звуків, граматичною будовою та зв’язним мовленням має відбуватися постійно у всіх видах дитячої діяльності.

Одним з раціональних шляхів, спрямованих на інтелектуальний, сенсорний, психологічний, естетичний і мовленнєвий розвиток дитини є заняття з худож-

ньою праці. Широкий вибір матеріалів, інструментів, прийомів виготовлення виробів і поробок впливають на мовленнєву активність.

Нами було проведено цілеспрямоване спостереження за реалізацією мовленнєвих завдань на заняттях з художньої праці. Воно проводилося за такою схемою-матрицею:

Тема	Мовленнєві завдання			Методи активізації мовленнєвої діяльності	Мова вихователя	Мова дітей
	Звук. Культура	Словник	Грам. будова			

Примітка. За поданою схемою можна проводити спостереження за реалізацією мовленнєвих завдань на інших заняттях та в різних видах діяльності дітей.

Аналіз відвіданих занять у різних вікових групах дітей дошкільних закладів засвідчив, що пояснювальна мова вихователів дещо спрощена, нечітка у мовленнєвому визначенні трудових дій. Лише у незначній частини педагогів мова відзначалася емоційністю, барвистістю, спостерігалось їхнє прагнення активізувати мовленнєву діяльність своїх вихованців.

Незважаючи на те, що художня праця належить до прикладної діяльності і основне завдання – навчати дошкільників практичним трудовим умінням і навичкам, все ж на таких заняттях можна значною мірою реалізувати і мовленнєві завдання. Робота ця складна, копітка і вимагає від вихователя попередньої підготовки. По-перше, необхідно підібрати відповідні інструменти, матеріал і різноманітні взірці. По-друге, ретельно продумати і відібрати дидактичні ігри, можливі і доступні для дітей певного віку, досліди та експерименти, що мають допомогти дитині пізнати різні властивості і конструктивні можливості різноманітних матеріалів. Така робота сприятиме не лише розвиткові пізнавальних інтересів, інтелекту, мислення, поповнюватиме знання про предметний світ, що оточує дитину, але й допоможе зреалізувати багато мовленнєвих завдань.

Так, при ознайомленні з тими чи іншими виробами, матеріалами та інструментами для роботи активний словник дітей може поповнюватися новими словами і поняттями:

- іменниками, що означають назву предметів (ножиці, папір, картон, капелюх, серветка, кросна та ін.);
- прикметниками, що різнобічно характеризують предмети, з якими дитина має справу на занятті (твердий, м'який, гладкий, глянцевий та ін.);
- дієсловами, які вказують на ті дії, що ними треба керуватися, щоб виконати завдання (різати, стригти, рвати, згинати, гофрувати та ін.).

Показуючи різноманітні взірці, вироби тощо, вихователь навчає своїх вихованців цілеспрямовано розглядати їх, порівнювати, зіставляти, визначати словесно подібне і відмінне, розрізняти форму, колір і його відтінки, фактуру, влас-

тивості. Тут є можливість як самому педагогові дати взірець стійких народних порівнянь, так і залучити дошкільників до їхнього підбору. Це сприятиме розвитку не лише предметного і предметно-образного мислення, логічно-сислової пам'яті, творчої уяви, але й збагатить мову малят новими лексичними засобами, в даному випадку – образними (наприклад, папір – білий, як сніг; каштан – твердий, як камінь. Дітям пропонується завдання: коли ще, в яких випадках можна вжити такі словосполучення?) наприклад, цукор – білий, як сніг, білий, як папір; твердий, як камінь – серце тверде, як камінь, тобто жорстоке, немилосердне. .

Ознайомлюючи з новим поняттям чи предметом, спонукаючи вихованців промовляти слова, що їх позначають, педагог одночасно вимагає чіткої виразної вимови кожного звука.

На заняттях з художньої праці формується правильна граматична будова мови. Все залежить від того, наскільки продумані запитання ставить педагог до своїх вихованців, наскільки вимагає при відповідях дітей узгоджувати слова, вибирати правильні граматичні форми.

Рівень мовленнєвої діяльності дошкільників залежить від методів та прийомів її активізації з боку педагога і стилю його спілкування з дітьми.

Подаємо перелік тем для занять з художньої праці та орієнтовані мовленнєві завдання, що їх можна реалізувати.

Тема заняття	Мовленнєва діяльність		Методи і прийоми активізації мовленнєвої діяльності
	Словник	Грам. будова мовлення	
Середня група			
Папір, віяло, вітальні листівки, ланцюжок із кружечків.	Папір, картон, тонкий, товстий, прозорий, гладкий; складати, згинати, стригти, різати, лінія згину, аркуш паперу, паперове намисто.	Папір необхідно скласти як? (охайно, рівно). Віяло виготовляється шляхом гофрування паперу.	Порівняйте різні види паперу та його властивості. Розгляньте взірці виробів (з яких частин складається виріб? як можна його виготовляти? де можна використати?)
Природний матеріал: гриби, пташка, човник, рибки в акваріумі	жолуді, каштани, горіхи, крилатки ясена, рибки, гладкий, коричневий, подовгастий; скріпити	Гриби виготовляються з жолудів	Дидактичні ігри, спрямовані на визначення конструктивних властивостей різних матеріалів:

			а) “З чого зроблено?” Завдання: навчити групувати предмети за матеріалом, з якого вони зроблені (метал, гума, скло, дерево), активізувати словник дітей.
			б) “Магазин” Завдання: збагатити словник означеннями, вдосконалювати вимову, зв’язну розповідь. Вчити описувати предмети.
			в) Що предмет розповідає про себе? Завдання: розвивати зв’язне мовлення, вчити описувати предмети, виділяючи їхні характерні ознаки.

Старша група

Папір цовник, кишенька, літак, стріла, витинанки. Силуетне вирізування (котик, півник, метелик).	трафарет, шаблон, суцільна пряма лінія, цупкий, щільний папір, надріз, вздовж, навпід, трафарет, шаблон.	Прикласти шаблон або трафарет до лінії згину (при силуетному вирізуванні котика, півника та ін.)	Порівняння паперу за товщиною, кольорами та їхніми відтінками. Дидактичні ігри: а) “Не помились”. Завдання: вправляти у розрізненні предметів за матеріалом і збагатити словник поняттями, що їх позначають.
Природний матеріал: бабка, метелик, вуж, кошеня, птахи.	Насіння ясена, продовгуватий, ягоди шипшини, шапочки жолудя, лусочки шишки, пір’я, дзьобик.	Для тулуба метелика використовують жолудь без шапочки.	б) Подібний – неподібний. Завдання: вправляти дітей у вживанні слів, що означають різні властивості матеріалів

			та виробів, вчити розрізняти, знаходити подібне і відмінне; формувати зв'язне мовлення. в) Кому що потрібно? Завдання: збагатити словник назвами предметів та словами, що позначають професії. Розвивати зв'язне мовлення. Вправляти у класифікації предметів.
папір килимоч, іграшки- забави, декоративне панно з листівок, новорічна свічка, вироби з пап'є-маше, мозаїчне панно.	Глянцевий, гофрований, бархатний, цераментний, шаблон, деталі, ескіз малюнка, серпантин, панно, пап'є-маше, фон.		Порівняння стиснутого клаптика паперу зі стиснутою пружиною. Творча розповідь: папір і пружина. Дослід: що можна робити з папером? Дослід: папір і дія води.
Природний матеріал: панно із засушених квітів, солом'яний бичок, тварини із соломи.	Ескіз, панно, фон, жмут соломи.	Жмут соломи складається навпіл і перев'язується ниткою.	Порівняння колосків і стебел різних злаків. Розвивати вміння чітко висловлювати свою думку зв'язною мовою. Розглянути картини з соломи та вироби, інкрустовані нею. Розповіді дітей на теми: “Що на моїй картинці?”, “Про що розповідає виріб?” Дослід: солома і дія води. Творчі розповіді “Подорож соломинки”.

Нитки, тканини	Годка, нитки, наперсток, штопання, мережка, серветка, теґьма, гудзики.	Голка-чарівниця допомогла вишити сорочку.	Ознайомити з видами тканин та їхніми властивостями:
Мережка, штопання, пришивання гудзиків, серветка, аплікація з тканин.			а) Бесіда. З чого зроблено твій одяг? б) Дидактична гра. Що з чого зроблено? в) Легенди та повір'я про льон, коноплю.
			г) Досліди: визнач властивості матеріалів (рвуться, мнутья) г) Дослід: тканини і дія на них води. Розповіді на основі власного досвіду на тему "Наші вмiлі рученята".

Примітка.

1. Підкреслені букви використовувати для вправлення дітей у звуковимові.
2. Орієнтовні методи активізації можуть бути використані як фрагмент заняття з художньої праці або у повсякденному житті.

РОЛЬ ХУДОЖНЬОЇ ПРАЦІ У ВСЕБІЧНОМУ РОЗВИТКОВІ ДИТИНИ. ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ

Заняття з художньої праці є однією а основних форм навчання дошкільнят трудовим діям. Головне їхнє значення полягає у систематичному здійсненні загальнорозвивальних, навчальних і виховних завдань. Їх суть полягає у:

- ◊ розширенні знань дітей про навколишній світ і речі, створені людьми у процесі праці;
- ◊ формуванні морально-естетичних уявлень;
- ◊ розвитку сенсорних здібностей, творчої уяви і фантазії;
- ◊ удосконаленні навичок мовної культури;
- ◊ виробленні трудових умінь;
- ◊ навчанні планувати, організувати і контролювати свою роботу,
- ◊ працювати самостійно, дотримуватися культури та естетики праці;
- ◊ розвитку творчих здібностей, нахилів та інтересів.

Перелічені завдання можна реалізувати різнобічною діяльністю дітей з багатьма видами матеріалів і предметів, засобами та прийомами ознайомлення з ними, максимальним використанням їхнього виховного впливу.

Правильно організована художня праця у дитячому садку і вдома, систематичне виконання у процесі занять усіх поставлених завдань сприяє закріпленню позитивних емоцій, стимулює бажання працювати, тобто формує духовні й фізичні сили дошкільника. Усе це є доброю підготовкою до успішного навчання в школі.

Як і всі інші, заняття з художньої праці мають розвивальний характер. Дошкільнята набувають знань про різні види матеріалів, їхні властивості, засвоюють відповідну термінологію. Розглядаючи взірці виробів, вони обстежують їхню форму, колір, характеризують будову та співвідношення деталей, визначають спосіб виготовлення. А це вимагає від дитини цілеспрямованого спостереження, осмислення структурних елементів виробу, напруження пам'яті, усвідомлення самостійних дій. Тобто відбувається процес розширення уявлень про навколишній світ, розвивається уява, пам'ять, активізується розумова діяльність, оскільки діти оволодівають елементарними навичками мислительних операцій.

Водночас із удосконаленням та розвитком психічних процесів розвивається мовлення. Заняття з художньої праці дають можливість відучити від користування загальними словесними означеннями, давати більш точну характеристику предметам, матеріалам та їхнім властивостям. Коротка доступна і цікава інформація про матеріали, їхнє походження, різні види та властивості не лише поглиблює знання, підсилює емоційне сприймання, а й збільшує запас слів новими поняттями (пап'є-маше, картон, вовна, макраме та ін.).

Розглядаючи взірець, закріплюються деякі просторові й математичні поняття (прямокутник, трикутники, ромби, круги тощо), а при описі різних дрібних предметів, зроблених власноручно, діти привчаються використовувати конкретніші словесні вирази (наприклад, ті, що стосуються просторових зв'язків: зверху, збоку, зліва і т.п.). Мова збагачується епітетами (наприклад, папір (який?) гладенький, чистенький, тоненький, порівняннями (білий як молоко, як сніг) та іншими лексичними засобами, вдосконалюються граматична будова і зв'язне мовлення (при описуванні зразків, аналізі та оцінюванні невеликих предметів, виготовлених власноручно або товаришами).

Художня праця благотворно впливає і на розвиток сенсомоторики – узгодженості в роботі очей і рук, удосконалює координацію рухів. Водночас, обстежуючи предмет або матеріал, дитина набуває чуттєвого досвіду, що відіграє велику роль у пізнанні довкілля. Спочатку предмет сприймається очима загалом, надалі обстеження предмета рукою і поглядом супроводжується аналізом основних частин і визначенням їхніх властивостей (форма, величина, пропорції тощо). На наступному етапі виділяються дрібніші деталі та їхні пропорційні співвідношення.

Наприкінці відбувається повторне цілісне сприймання предмета чи матеріалу. Таким чином, малятам пропонується система узагальнених дій на пізнання

предметів, матеріалів та їхніх властивостей, пропорційних співвідношень цілого і його частин. Чим ширшою буде орієнтація дітей у цьому, тим скоординованішими, чіткішими і впевненішими будуть рухи, вдосконалюватимуться трудові вміння і навички, більше розвиватимуться творчі здібності.

Видатний педагог В. Сухомлинський писав, що “витоки творчих здібностей і обдарування дітей – на кінчиках їхніх пальців. Від пальців, образно кажучи, ідуть найтонші струмки, котрі живлять джерела творчої думки. Чим більше впевненості й зображувальності у рухах дитячої руки, тим краща взаємодія із знаряддям праці; чим складніші рухи для цієї взаємодії, тим глибше входить взаємодія руки з природою, із суспільною працею в духовне життя дитини”.

Для успішного розвитку творчих здібностей на занятті з художньої праці доцільно продумувати і творчі завдання. Спочатку розглядаються різноманітні дрібні предмети, виготовлені власноручно, як взірці.

Педагог запитує дітей про матеріал, з якого вони виготовлені, його властивості, про послідовність роботи, пропонує знайти кілька варіантів виготовлення, подумати над декоруванням. Завершальний етап такої роботи – поява нових продуктів дитячої діяльності. Саме на цьому етапі дитина починає цікавитись якістю своєї продукції, намагається зробити її якнайкраще, відчуває задоволення від виконаної роботи.

Добре продумані творчі завдання (наприклад, такі настанови педагога: зміни, знайди інше вирішення, придумай) спонукають до використання набутих знань, умінь, навичок у предметах, виготовлених з власної ініціативи. Дитину “підштовхують” до розуміння того, що можна знайти нові комбінації, видозмінити раніше зроблене, до усвідомлення реальної можливості знайти застосування своїй продукції у житті. Виникає атмосфера творчості й співпраці з дорослим.

Різноманітні матеріали та їхні перетворення у вироби, цікаві декоративні форми і предмети, зроблені власноручно, сприяють естетичному вихованню. Це благодатний ґрунт для розвитку в малят здатності естетично сприймати дійсність, знаходити красу в навколишньому, розвивати художній смак і фантазію. У процесі занять формуються норми моральної поведінки, виховується охайність, товариськість, доброзичливість, працьовитість. Під впливом педагога дитина емоційно і свідомо підчиняється загальним вимогам: уважно слухає пояснення, вчасно виконує завдання, дотримується певної послідовності при виготовленні того чи іншого виробу, привчається до виконання трудових дій, до самостійності, набуває навичок взаємодопомоги та колективної співпраці. Окрім того, вчиться добирати інструменти для роботи, раціонально їх розміщувати, економно витрачати матеріали, дотримуватися порядку на робочому місці. Все це виховує витримку, дисципліну, певні етичні норми поведінки у процесі оволодіння вміннями та навичками, елементи критичного ставлення до себе, товаришів, продуктів їхньої праці.

Для ефективного використання художньої праці в якості виховного засобу педагог має вибирати ефективні методи педагогічного впливу. Це особистий приклад, дружня тактовна допомога, постійне заохочення до виконання трудових завдань, організація дослідницько-пошукової діяльності щодо визначення якостей, властивостей та конструктивних можливостей різних матеріалів та ін.

ЗМІСТ І СТРУКТУРА ЗАНЯТЬ

Зміст занять з художньої праці складають трудові завдання, поставлені перед дітьми певної вікової групи і реалізовані у конкретних уміннях і навичках кожної дитини.

Широкий вибір матеріалів, інструментів, прийомів виготовлення, виробів і предметів, зроблених власноручно, визначають змістову різноманітність занять. Вони передбачають навчання дошкільнят трудовим умінням і навичкам роботи з папером, тканиною, природним і непридатними дріб'язковими матеріалами, здійснення морального, трудового та естетичного виховання.

Структура занять ґрунтується на послідовному оволодінні уміннями і навичками, визначається поставленими завданнями і тривалістю активної дитячої працездатності, зумовленої віковими та індивідуальними особливостями. Саме від цього залежить ефективність навчання і виховання на заняттях з художньої праці.

Психологами доведено, що у дитини стан працездатності збігається з перебігом психічних процесів – уваги, зосередженості, швидкості реакції на нові повідомлення і через це найточніших рухів під час виконання трудових дій.

Багаторічні спостереження за поведінкою дошкільнят показали, що їхня працездатність, увага значною мірою залежать від зацікавлення трудовими діями, процесом виготовлення невеликих предметів і виробів, від навантаження, що їм дається.

Виходячи з вищесказаного, доцільною є така структура занять, коли на першому етапі дітей зацікавлюють майбутньою роботою, на другому – дають відчуття смаку трудового процесу, а на третьому – підбивають підсумки виконаного завдання. Заняття з художньої праці, як і більшість інших, складається з трьох частин: вступної, основної та заключної. Для всіх них однаково важливими є виконання навчальних, розвивальних і виховних завдань. Вступна частина є своєрідним підготовчим підґрунтям до безпосереднього навчання дітей трудовим діям. Вона спрямована на мобілізацію уваги, емоційну установку на зацікавлення предметом майбутньої діяльності.

Результатом її має бути психологічна готовність дошкільника включитись у працю і оволодіти певними вміннями і навичками. Важливу роль у цьому відіграє емоційна розповідь вихователя, гарні ілюстрації, демонстрування взірців, використання художньої літератури і фольклору (загадки, прислів'я та ін.), музики. Тривалість – 5–6 хв.

Суть основної частини полягає у реалізації набутих знань у практичній діяльності, в оволодінні конкретними вміннями та навичками, що впливають із завдань цього заняття. Її тривалість – від 10 до 25 хв (залежно від віку дітей).

У заключній частині аналізують дитячу діяльність на занятті, тобто трудові вміння і навички та результативність праці. Завдання вихователя – спонукати малят до активного обговорення та оцінювання робіт, а також поведінки у процесі виготовлення виробу. Необхідно акцентувати увагу на проявах таких позитивних моральних якостей як взаємодопомога, чуйність, тактовність, захоплення вдалою роботою товариша, самокритичність. Тривалість – 2–5 хвилин.

Заняття з художньої праці можуть бути комплексні й комбіновані. Наприклад, ознайомлення дошкільників з різними матеріалами та їхніми властивостями, експериментально-дослідницька робота може проходити на заняттях з таких розділів програми: “Дитина і навколишній світ”, “Мовленнєве спілкування”, “Рідна природа” та ін. Але навчання трудовим умінням і навичкам повинно відбуватися на заняттях з художньої праці з невеликою (6–8) підгрупою дітей. Планувати такі заняття доцільно двічі на тиждень з кожною підгрупою залежно від навчальної мети. В одних випадках увага зосереджується на навчанні новим умінням і навичкам, в інших – удосконалюються набуті раніше, перевіряється рівень оволодіння дитиною трудовими діями, якість виготовлення виробу чи невеликого предмета. Потрібно зауважити, що одноманітні дії, як і виготовлення одних і тих самих предметів, знижують інтерес до діяльності. Для уникнення цього треба планувати виготовлення різноманітних виробів, що ґрунтуються на однакових уміннях і навичках.

МЕТОДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДІТЕЙ НА ЗАНЯТТІ

Реалізуючи навчально-виховні завдання на заняттях з художньої праці, необхідно враховувати вікові та індивідуальні особливості дітей, розумовий розвиток, рівень сформованих трудових умінь і гігієнічні умови. Надзвичайно важливо продумати доцільні форми організації занять, знайти такі методи і прийоми, щоб у дитини виникло бажання працювати й вона прагнула навчитися виготовляти деякі речі своїми руками, отримавши від цього естетичну насолоду.

Важливим моментом в організації занять є постановка мети і відповідної мотивації трудової діяльності. Діти повинні знати, для чого і для кого вони виготовлятимуть предмети, яка конкретна користь від їхньої діяльності.

Увага і активність дошкільнят на занятті, їхній емоційний стан залежать від добору трудових завдань, їхньої доступності й посильності для конкретної вікової групи, прийомів вихователя і методів організації. Тому завдання педагога – зацікавити малят роботою, проводити її систематично, послідовно, йдучи від простого до складного в опануванні вміннями та навичками, навчити “думати вголос”, тобто виготовляти якусь річ і супроводжувати цей процес словесним описом.

Вихователь може використовувати різні методи організації на занятті.

Це здебільшого залежить від завдань, поставлених педагогом. Ознайомлення з різними матеріалами, їхніми властивостями, виробами можна проводити фронтально; при навчанні трудовим умінням і навичкам доцільним буде груповий або індивідуальний метод.

Вище було зазначено, що вступна частина заняття готує дитину до основного оволодіння вміннями і навичками, спрямована на психологічну готовність навчитися виготовляти різноманітні дрібні предмети. На початку основної частини головним завданням є активізація мислительної діяльності. Дошкільникам пропонується визначити, яким умінням і навичкам вони повинні навчитися, щоб виготовити подібну річ, продумати послідовність роботи. Діти осмислюють завдання, спостерігають за послідовністю виготовлення виробу вихователем, вислуховують його пояснення. Після цього починають самостійно відтворювати трудові дії. При цьому активізується розумова діяльність, воля, пам'ять, концентрується увага. Усе це викликає напруження нервової системи, підвищення психічних і фізіологічних функцій організму.

Такий стан дитини не може довго тривати. Тому при проведенні занять вимагається найдоцільніше чергування навантаження і відпочинку, а тривалість (залежно від віку) може бути від 15 до 20–30 хв. Іноді через стійкість інтересу і захоплення роботою воно затягується. Якщо переконання у доцільності відпочинку не дають результатів і малюки не бажають переривати діяльність, обов'язково треба зробити невелику перерву, включивши кілька цікавих вправ на різні групи м'язів. Запобігає втомі й спокійна лагідна музика на занятті. Її доцільніше використовувати у тому разі, коли більшість дітей засвоїли послідовність виготовлення виробу і оволоділи для цього елементарними вміннями та навичками. При цьому вихователь може використовувати індивідуальний метод (надання допомоги конкретним дітям при потребі).

Щоб усі діти групи оволоділи певними трудовими вміннями й навичками, вихователеві доцільно вести облік груп, що займаються. Оптимальна кількість дітей у них – 6–8. Для запису можна скористатися схемою, якою можна послугуватися цілий навчальний рік, при цьому визначивши конкретні продукти праці з різних матеріалів, що їх він виготовлятиме з дітьми своєї групи.

Систематичні, добре продумані й організовані заняття навчають дітей користуватись інструментами, виготовляти різні вироби і невеликі предмети, економно витрачати матеріали і дбайливо ставитися до виробів. Усе це сприятиме вихованню працьовитості, формуванню елементів культури праці й культури поведінки під час трудової діяльності.

Стиль спілкування з дошкільнятами – це тон довір'я і співпраці, співпереживання, радості дорослого за успіхи вихованців. Інколи маленька невдача викликає у дитини розчарування, зневіру в своїх силах, небажання продовжити роботу. Вихователь повинен вибрати такі форми впливу, відшукати такі слова, щоб підбадьорити малюка, допомогти йому, навчити долати труднощі. Необхідною умовою збереження дитячої безпосередності у праці є ненав'язливе керівництво трудовою діяльністю при врахуванні інтересів, уподобань, здібностей кожного вихованця.

Список дітей	Робота з папером		Робота з каниною		Робота з природним і покидьковим матеріалами		
	Продукти праці						
	Гараж		Котик		Торбинка	Серветка	Панно з листя
	Дата						
	10.02.03						
I група 1. Орел Р. 2. Іванюк О. 3. 4.							
II група 1. Бай Л. 2. Дзбан Ю. 3. Смолій Г. 4.							
III група 1. Титар В. 2. Плис Р. 3.							

Щоб заняття з художньої праці відповідали поставленим навчально-виховним завданням, вони мають бути цікаві, викликати певне емоційне піднесення та настрої. Інтерес до них у будь-якій віковій групі забезпечується новизною завдань, котрі викликають роботу думки, активні дії, позитивні емоції, бажання досягти результату.

Зацікавленню цим видом діяльності сприятиме й використання ігрових прийомів, деяких жанрів фольклору, дидактичних ігор, дослідницько-експериментальної роботи при ознайомленні з різними матеріалами, їхніми властивостями та виробами. Велике значення матимуть і зустрічі з народними умільцями, відвідування різноманітних виставок й організація у кінці року виставки дитячих робіт з різних матеріалів. Удосконалювати свої вміння і навички дошкільники можуть у вільні години вранці, після обіду, а в теплу пору року – на прогулянці.

АНАЛІЗ ДИТЯЧИХ РОБІТ

Часто, підбиваючи підсумки заняття, вихователь ставить дітям запитання: чим ви сьогодні займалися? що робили на занятті? Дошкільнята перелічують завдання і трудові дії. На перший погляд це може видатися недоцільним. Але це зовсім не так. Повторення сприяє закріпленню знань, умінь та навичок, а також послідовності виготовлення конкретного виробу.

Надзвичайно важливим моментом на останньому етапі заняття є обговорення і оцінка результатів дитячої праці. Вона має бути доброзичливою, повчальною

ною і аж ніяк не формальною, може виражатися не лише словами, а й мімікою, інтонацією голосу, поглядом. Поза увагою педагога не повинні залишитися прояви позитивних або негативних моральних якостей (наприклад, взаємодопомога, співчуття до невдач товариша або радість за нього та ін.).

Орієнтовний аналіз можна провести за таким планом:

1. Загальна характеристика роботи.
2. Відзначення позитивного у роботі й поведінці.
3. Тактовна і доброзичлива вказівка на недоліки.

Якщо у більшості малюків трапляється одна і та сама помилка у роботі, за уваження доцільно зробити вголос, в усіх інших випадках – індивідуально.

Ні в якому разі не можна протиставляти результати праці різних дітей. Це принижує гідність у одних і може викликати зверхність у інших.

Значний виховний і розвивальний ефект дає залучення дітей до активного обговорення виробів товаришів і своїх власних. При цьому розвивається мислення, мова (граматична будова, зв'язне мовлення, закріплюються нові слова і поняття), виробляється вміння зіставляти, порівнювати (наприклад, дитячі вироби із взірцем вихователя), виховується доброзичливість, тактовність, об'єктивність і справедливість. Цю роботу треба починати ще з середньої групи. Малюкам пропонується розповісти про окремі фрагменти роботи (як ти це зробив? як з'єднавав деталі? які матеріали використовував? чим і як прикрасив?). При цьому доцільно використати ігровий прийом, коли роботи аналізують від імені іграшкового персонажа.

У старших і підготовчих групах дітей можна навчати самостійно аналізувати дрібні предмети, висловлюватися про роботу товариша, давати поради один одному. Завдання вихователя – навчити доброзичливо та з повагою ставитися до результатів праці однолітків, тактовно і справедливо говорити про недоліки.

При навчанні аналізувати вироби педагог може скористатися опорною схемою, розробленою Л. Куцаковою.

Загальна оцінка роботи	Оцінка деталей та елементів	Добір кольорів	Відповідність взірцеві	Охайність	Міцність	Естетичне оформлення, прояв творчості

Оскільки у дітей шести-семирічного віку значно вищий рівень розумового розвитку, опорна схема може ускладнюватися такими колонками:

1. Практичне використання виробу.
2. Відповідність форми, кольору, пропорцій фактурі матеріалу.

ТЕХНІКА БЕЗПЕКИ НА ЗАНЯТТЯХ

На заняттях з художньої праці користуються різними інструментами, найчастіше ножицями та голкою. Тому, найперше, необхідно так розсадити дітей, щоб створити безпечні умови праці. Для запобігання травм вихователь має стежити за дотриманням дошкільнятами таких правил:

Ножиці класти кільцями до себе і не залишати їх розкритими.

Передавати ножиці кільцями вперед.

Не гратися ножицями, не підносити їх до обличчя, користуватися лише за потребою.

Голку зберігати у гольниці, не залишати її на робочому місці без нитки.

Передавати голку в гольниці і з ниткою.

Не гратися голкою, не брати її в рот і не втикати в одяг.

До і після роботи перевірити наявність голок у гольниці.

Не відволікатися під час роботи з голкою.

Зберігати голку з ниткою у гольниці у спеціально відведеному місці.

Під час роботи користуватися наперстком.

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ З РІЗНИМИ ВИДАМИ МАТЕРІАЛІВ

Матеріали, що їх використовують на заняттях з художньої праці, мають різні властивості й конструктивні можливості. Це зумовлює відповідну підготовчу роботу і побудову занять. Пропонуємо деякі рекомендації щодо організації роботи з різними видами матеріалів.

Папір

При роботі з папером часто використовують ножиці. Їх треба тримати у правій руці й користуватися ними при потребі.

Основні прийоми роботи з папером – згинання, гофрування, розрізання, вирізування по контуру, наклеювання.

Дошкільнят необхідно ознайомити з властивостями паперу і картону. З цією метою доцільно провести такі досліді: а) визнач відтінки і кольори паперу; б) розрізні за товщиною; в) що з папером можна робити (рвати, різати, гофрувати, стригти, згинати тощо); г) попливе чи потоне (папір і дія води); г) стиснути клаптик паперу і розглянути його форму після стискання, порівняти зі стиснутою пружиною; д) провести тупою стороною ножиць по нарізаних паперових стрічках (довжина 8, ширина 1 см). Що сталося зі стрічкою?

Для гофрування краще використовувати щільний папір (як для малювання).

При згинанні або розгинанні паперу, тобто виготовленні гофровки, для дітей старшої групи потрібно робити розмітку олівцем, а у підготовчій групі запропонувати це зробити самостійно.

При гофруванні папір треба спочатку згинати через рівні проміжки лише в одному напрямку. Інтервали можна теж попередньо розмітити. Доцільно також ознайомити дошкільнят з іншим способом гофрування.

Аркуш паперу складають навпіл, потім кожну половину ще навпіл і так до кінця для одержання відповідної густоти гофровок.

При згинанні необхідно наголосити і звернути увагу на охайність і вирівнювання країв.

При виготовленні колективних композицій із клаптиків різноколірного рваного паперу треба навчити дітей вибирати колір, щоб він гармонував і поєднувався із загальним фоном та іншими кольорами. Така робота сприятиме формуванню естетичних смаків, сенсорних здібностей.

Пап'є-маше

Пап'є-маше (від фр. papier mache – буквально – жований папір) – паперова маса, яку легко формують і одержують із суміші волокнистих матеріалів (паперу) з клеєм, крохмалем, гіпсом та ін.

Технікою пап'є-маше виготовляють підноси, вази, шкатулки. Вироби ці досить міцні, легкі й довговічні.

Пап'є-маше – матеріал, що його отримують наклеюванням невеликих клаптиків паперу у кілька шарів (переважно 5–7) по якій-небудь поверхні, моделі або формі.

Для виготовлення виробів з пап'є-маше необхідні форми (моделі) для обклеювання, мисочка з клеєм, газета, папір, ножиці, а для ґрунтовки – левпас.

Розглянути з дітьми вироби з пап'є-маше. Запропонувати відгадати, з чого вони зроблені.

Провести досліди: а) легкий чи важкий предмет. Для цього дати в руки керамічну тарілочку з глини і аналогічну – з пап'є-маше.

Виготовлення невеликих предметів з пап'є-маше

Нарізати або нарвати папір дрібними клаптиками (чим дрібніше, тим краще).

Окремо у мисочки чи коробочки скласти розірвані клаптики паперу і газети. Доцільно використовувати папір двох видів, щоб можна було відрізнити наклеєні шари від ненаклеєних.

Для першого шару необхідно використовувати воду, а не клей. Це дуже важливо. Інакше готова річ міцно приклеїться до предмета або форми. Всі інші шари змащують клеєм. Чим більше шарів паперу, тим кращою буде річ.

Після висихання річ обережно знімають з форми і ґрунтують, що уможливить згладження всіх нерівностей.

Поверхня з пап'є-маше добре обробляється левпасом (емульсійний ґрунт, до складу якого додають тальк).

Склад левпасу: дві склянки розведеного столярного клею міцної концентрації, дві столові ложки натуральної оліфи і трошки менше половини склянки масляного лаку. Все розмішати. Потім до цього складу всипати невеликими порціями тальк, змішаний навпіл з крейдою. Тальк і крейду попередньо треба просіяти. Добре усе розмішати і довести до стану густого тіста, потім прокип'ятити.

Треба увесь час помішувати, щоб суміш не підгоріла. Лець теплий левпас тонким шаром накладають на поверхню пап'є-маше.

Моделі для пап'є-маше добре ліпити з сиріої глини. Вона пластична, довго зберігає форму і не тріскається.

Клей варять з картопляного, пшеничного або житнього борошна з додаванням незначної кількості столярного клею. У посудину вливають 1 л води, всипають 3–4 столові ложки борошна, добре розмішують і ставлять варитися. Після висихання річ знімають з форми і розмальовують.

Природний матеріал

При роботі з природним матеріалом використовують ножиці, голку, шило. Тому необхідно дотримуватися відповідних правил техніки безпеки.

Основними прийомами роботи є згинання, скріплювання деталей невеликих предметів і наклеювання.

Значну увагу необхідно приділити збиранню і заготівлі природних матеріалів, підготовці їх до роботи. Це надзвичайно захоплюючий процес, пов'язаний із мандрівками на природу. Він дає можливість відчути багатство і різноманітність форм, кольорів, розвиває фантазію і творчість дошкільнят.

Серед великої кількості природного матеріалу найчастіше у дошкільних закладах використовують солому, жолуді, каштани, мох, насіння і плоди культурних і диких рослин, кору дерев, різноманітні гілочки, листя, засушені квіти та ін.

Солома

1. Роботу з соломою треба починати з ознайомлення з її властивостями. З цієї метою доцільно провести екскурсію у поле. Розглянути колоски пшениці, жита, ячменю, вівса. (Добре було б у куточку поля біля садка висіяти ці злаки.) Розповісти дітям про використання соломи в минулому і тепер, розглянути картинки з соломи та вироби, інкрустовані нею.

Для ознайомлення з властивостями соломи пропонуємо провести такі досліді: Показати солому різних злаків. Чи однакового вона кольору? (Солома різних злаків різниться відтінками у кольорі.)

Попливе чи потоне? (Солому кидають у воду.)

Стиснути солому міцно у руках. Що з нею станеться?

Розірви соломинку. Спробуй розрізати ножиком або пострігти.

2. Для картин із соломи бажано вибрати темний фон, що на ньому вона чіткіше виділятиметься, і виготовити ескіз.

3. Розміри малюнка обов'язково мають відповідати розмірам картону, вибраного для колективної картини-панно. Деталі малюнка переносять на папір і виготовляють окремо. Для надання охайності роботі дрібні деталі малюнка варто наклеїти на тонкий папір, а потім перенести на підготовлений фон.

4. Клей краще наносити не пензликом, а паличкою або трісочкою. Ними зручно знімати з соломинки надлишок клею.

Примітка. Якщо клею на соломинці буде надто багато, то при наклеюванні на папір він виступить за краї і розтечеться по її поверхні.

Від цього солома втратить блиск, а вся робота виглядатиме неохайною. Якщо клей усе-таки розтікся по соломинці, то його швидко можна зняти вологою марлею.

5. Для інкрустації найпридатніша житня солома.

6. Солома приклеюється канцелярським клеєм (казеїновим або декстриновим), але при висиханні часто утворюється щільна ламка плівка, що псує роботу. Тому найкраще використовувати клей ПВА.

7. Для виготовлення ляльок та інших іграшок із соломи її попередньо замочують на 2–3 години у воді.

Інші природні матеріали

1. Ознайомлення з властивостями різних природних матеріалів, правилами їх збирання та зберігання.

Дидактична вправа “Що де росте?”

Досліди:

а) попливе – потоне;

б) важче – легше;

в) рветься, ламається, кришиться.

Дидактична гра “Впізнай за описом” (вихователь, а потім і дитина описують один із виставлених видів природних матеріалів, що з його властивостями дошкільнят уже знайомили).

2. Деталі невеликих предметів найкраще з’єднувати клеєм ПВА. Для скріплення використовують також пластилін, гілочки та палички, що їх вставляють у зроблені шилом отвори. Дірочки в основному робить вихователь. Діти ще не можуть правильно користуватися шилом.

3. Лакування деяких невеликих предметів робить вихователь теж.

4. Зберігати предмети з природного матеріалу треба на полицках під склом. Вони мають бути розташовані на рівні очей дитини.

Непридатний дріб’язковий матеріал

З цього матеріалу (перелік його великий: це і клаптики тканини, і порожні коробки від сірників, кришки з-під лимонаду та молочних продуктів, тюбики від зубної пасти, різноманітні пластмасові пляшечки та ін.). Можна зробити оригінальні іграшки, сувеніри, різноманітні пристрої, що завжди мають практичне застосування. Для їх виконання потрібні бажання, трохи терпіння і фантазія. Наприклад, порожня упаковка від губної помади може слугувати пеналом для зберігання голок, порожні тюбики від пасти слугують за матеріал для карбування; обрізки тонкого мідного дротика, скручені у пучечок і розправлені, опущені у клей, а потім у зафарбовану в зелений колір тирсу нагадують чудове дерево.

Чимало цікавих іграшок можна виготовити з порожніх коробок від сірників (собачка, бичок, крокодил, лялька, тигрєня, клоун, зайчик, кіт, робот та ін.), з порожніх шпульок від ниток (собака, дракончик, вольниця), з яєчної шкаралупи

(ляльки, клоуни, порося), з порожньої ампули від кулькової ручки (літак), з кришок (зайчик, жабка), з деревної стружки (різноманітні картини, панно, іграшки).

Тканини

Основними прийомами роботи з тканиною є шиття, вишивання, обметування країв, вирізання, виготовлення аплікації.

Дітей необхідно ознайомити з видами тканин, їхніми властивостями і виробництвом. З цією метою необхідно провести таку роботу, яка сприятиме розширенню знань та інтересу до дій з тканиною. Це може бути бесіда “З чого виготовляється одяг”; дидактична гра “Що з чого зроблено”; легенди та повір'я про льон, тканиня, прядіння, вишивання.

Заняття: а) З чого зроблено твій одяг? б) Як сорочка в полі виросла?

Досліди:

а) визнач властивості тканин (рвуться, мнуться, тканина прозора, щільна, цупка, тверда, м'яка, барвиста, кольорова, однотонна, легка, тепла, шовкова, вовняна, лляна та ін.). На столі у вихователя – різноманітні клаптики тканин. Дошкільнята беруть по клаптику в руки і дають йому характеристику;

б) різні види тканин змочити водою. Яка тканина найкраще вбирає воду?

в) одяг з яких тканин найкраще сохне? Цей дослід доцільно провести після прання лялькового одягу з різних тканин.

Використання фольклорних матеріалів (наприклад, загадки про голку, ножиці та інші інструменти) сприятиме кращому засвоєнню правил користування ними і дотримання правил техніки безпеки.

Дошкільнята повинні навчитися відмірювати нитку, вселяти її у голку, зав'язувати вузлики, оволодіти навичками шиття, вишивання. Ознайомлення зі швами повинно мати не лише навчальний характер, а й відповідну мотивацію трудових дій (наприклад, серветка для матері, чарівний мішечок для дітей ясельної групи).

Шов “голка вперед” виконують справа наліво, різними за довжиною стібками. Він використовується для зметування, тимчасового з'єднання деталей тканини. Шов виконують так: з виворітного боку голку з ниткою виводять на лицьовий бік. Відступивши на деяку відстань, роблять стібок (стібок – відстань між вводом і виводом голки на тканині). Далі цей процес повторюється. Цим швом прикрашають одяг, рушники, скатертини.

Шов “голка через край” виконують справа наліво і зліва направо. Використовують для з'єднання окремих деталей, обметування країв по зрізах виробу, як декоративний шов. Назву свою одержав тому, що виконується по краю тканини і попереджує випадання ниток на зрізах, створює міцність і охайність у роботі. Іноді цей шов називають обметувальним. Він використовується і при виконанні аплікації на тканині. Шов виконують так: з виворітного боку виводять нитку на лицьовий бік, перекидають нитку через край тканини. Процес неодноразово повторюється.

Шов “панихрест” виконують справа наліво. З виворітного боку виводять голку на лицьовий бік і роблять стібок по діагоналі направо вгору. Потім роблять вколювання наліво вгору і виводять голку на лицьовий бік. Наступний стібок іде по діагоналі вниз у точку, де починався попередній. Знову роблять вколювання на нижній лінії й виводять голку на лицьовий бік. Далі процес повторюється. З лицьового боку шов нагадує ламану лінію, а з виворітного – дві паралельні прямі.

Шов “хрестик” виконують справа наліво і навпаки, широко використовується у вишиванні. Найпростіший спосіб виконання: спочатку роблять стібки по діагоналі між двома лініями в один бік, потім, закінчивши шиття, повертаються назад. На виворітному боці виходять прямі вертикальні лінії. Шов “хрестик” можна виконувати відразу. Голку виводять на лицьовий бік у нижньому лівому куті й роблять стібок по діагоналі у верхній правий кут. З виворітного боку повертаються у верхній, лівий, і завершують шов у правому нижньому куті. Новий стібок починається з лівого верхнього кута. З виворітного боку виходить зигзагоподібна лінія.

Вишивати хрестиком нескладно, для цієї роботи потрібні гарні малюнки. Дуже зручно використовувати готову тканину з малюнками або вишивати на канві (канва – сітчаста тканина з полотняним переплетенням ниток).

5. Підготовка і обробка тканини для аплікації. Призначені для аплікації нетовсті тканини (шерстяні, лляні, бавовняні) попередньо треба обробити рідкими клейкими сполуками. Так, тонкий шовк, сатин, ситець, крепдешин, тонку вовняну тканину, мереживо досить накрохмалити. Цупкіші тканини (сукно, тканини для меблів, плюші, штучне хутро) обробляють желатином. Для цього 30 г желатину розводять в 1 л води, просочують ним виворітний бік цупкої тканини і дають висохнути. Після висушування сукно і тканину для меблів необхідно злегка пропрасувати, а штучне хутро та плюші у вологому вигляді закріпити кнопками на дошці без прасування, щоб не порушити структури ворсу, і лише після висихання вирізати потрібні площини.

6. Різати тканину можна звичайними (зріз буде гладеньким) і спеціальними зубчастими ножицями (зріз буде у вигляді невеликих зубчиків).

ОРІЄНТОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ З ХУДОЖНЬОЇ ПРАЦІ

Вихователям подається перелік трудових операцій, орієнтовні продукти праці, матеріали, інструменти, необхідні для виготовлення конкретних виробів. Водночас розкривається мотивація трудової діяльності та зв'язок художньої праці з іншими видами діяльності, пропонується по кілька варіантів виробів з різних видів матеріалів для середньої та старшої груп.

Середня група

Трудові операції	Орієнтовні продукти праці	Матеріали	Інструменти	Мотивація трудової діяльності	Зв'язок художньої праці з іншими видами діяльності
1	2	3	4	5	6
Папір Згинання. Різання.	Гармошка. Віяло. Вітальні листівки. Ланцюжок із кружечків.	Різноколірний папір. Різноколірний папір.	Ножиці, клей, серветки та ін.	Подарунок для близьких та друзів. Намисто для ялинки.	Розучування віршів про ялинку, прикрашання її зробленим намистом.
Природний матеріал. Збирання природного матеріалу.	Гриби, пташка, човник, рибки в акваріумі.	Жолуді, каштани, шишки, горіхові шкаралупи, аркуш голубого паперу, засушені листочки з верби.	Шило (для вихователя). Клей та обладнання для наклеювання, ножиці.	Для доброго лісовичка.	Народна мудрість про природні явища. Ігри з виготовленими іграшками. Виставка композицій із засушеного листя.
Поклькочковий матеріал. Властивості наявного непридатного дріб'язкового матеріалу.	Візочок із двох шпульок від ниток та сірникової коробки.	Дві шпульки від ниток, порожня коробка від сірників.	Клей та обладнання для наклеювання.	Візочок для пораненого зайчика.	Бесіда про турботливе ставлення до тварин.

Художнє плетіння. Навички переплітання.	Косичка	Кольорові шнури, нитки, тасьма, трава.		Батіжок для коника.	Гра "Конячки".
Поролон. Вміння перев'язувати нитками поролон.	Вінні-Пух	Поролон, нитки.		Іграшка для мене і моїх друзів.	Розвиток мовлення. "Як ми граємось із Вінні-Пухом".

Середня група

Трудові операції	Орієнтовні продукти праці	Матеріали	Інструменти	Мотивація трудової діяльності	Зв'язок художньої праці з іншими видами діяльності
1	2	3	4	5	6
Папір. Згинання.	Вітальна листівка.	Папір	Кольорові олівці для прикрашання	Для матусі	Морально-етична бесіда на тему "Несу добро і приємність людям".
Згинання, складання.	Кораблик, гараж. Кишенька.	Те саме	Ножиці, клей, серветки та ін.	Подарунки для маленьких друзів.	Зустріч з дітьми молодшої або ясельної групи, ігрові дії з подарованими іграшками.
Складання, різання, Розгладжування.	Витинанки.	Те саме	Ножиці	Прикрасимо нашу світлицю.	Заняття (Дитина і навколишній світ + мовленнєве спілкування). "Чарівні витинанки.)
Виготовлення об'ємних виробів.	Метелики, літаки, котик, півник.	Папір, картон.	Ножиці, клей та обладнання для наклеювання.	Для ігрового куточка.	Пограймось зробленими іграшками.

Виготовлення паперових виробів за шаблоном.	Роздатковий матеріал: зайчики, котики, рибки та ін. Атрибути для сюжетно-рольових ігор.	Картон	Ножиці, шаблони.	Підготуємо матеріал для роботи на заняттях. Використаємо в іграх.	Сюжетно-рольові та рухливі ігри з використанням виготовлених атрибутів.
	Іграшки-гойдалки.	Картон.	Ножиці, шаблони, клей і обладнання для наклеювання.	Подарунок для сестрички (братака).	Вивчення забавлянки "Гойдаша".
Природний матеріал. Властивості природного матеріалу.	Збирання і сортування природного матеріалу.			Для майбутньої цікавої роботи.	Екскурсії в природу для збирання природного матеріалу.
Складання композицій із засушеного листя, трав, квітів.	Барвистий килим.	Осіньне листя.	Ножиці, клей і обладнання для наклеювання.	Для роздягальні.	Оформлення роздягальні, композиція на осінню тематику.
Виготовлення персонажів казок.	Троє поросят.	Качани кукурудзи, пластилін, гарбузове насіння, сірнички або палички.	Шило, пластилін.	Покажемо виставу "Троє поросят".	Обігрування казки "Троє поросят" із використанням виготовлених персонажів.
	Вовк	Шишки, клей, палички для ніг.	Шило.		Виставка композицій із засушеного листя.
Вироби з соломи.	Солом'яні ляльки, бичок та ін., меблі.	Солома		Іграшки для дітей, меблі для лялькової кімнати,	Обігрування казки "Котик і Півник" із використанням виготовлених персонажів.

Покидьковий матеріал. Властивості наявного непридатного дріб'язкового матеріалу.	Вазочки з платмасових пляшок.	Пластмасові порожні пляшки, ножиці. Фарби, пензлики.	Шило, ножиці, клей та обладнання для наклеювання. Шило, пластилін.	Створимо затишок у кімнаті.	Бесіда про турботливе Економічне виховання, розвиток уяви, фантазії.
Художнє плетіння. Навички переплітання.	Косичка	Кольорові шнури, нитки, тасьма, трава.		Крісло для ляльки.	Бесіда на тему "Вчуса робити добро для інших".
Поролон. Уміння перев'язувати нитками поролон.	Іграшкові котик, півник та інші персонажі	Поролон, нитки.		Іграшка для мене і моїх друзів.	Розвиток мовлення. "Як ми граємось із персонажами казок.
Ткання. Переплітання.	Барвистий килимок.	Смужки паперу або тасьми.	Рамки. Скріпка або човник для переплітання.	Для лялькової кімнати.	Бесіда про ткання. Дидактична вправа "Що з чого зроблено?"

Середня група

1. Гармошка, віяло, вітальні листівки

Ці предмети виготовляють способом згинання і складання паперу. При роботі необхідні охайність, увага і точність виконання. Для гармошки і віяла прямокутний аркуш паперу (розмір вибирає вихователь) згинають і складають один раз до себе, а другий – від себе. Щоб дітям було зручніше робити гофрування, варто олівцем зробити розмітку.

Вітальні листівки діти можуть прикрасити аплікацією або малюнком.

2. Ланцюжок із кружечків

Нарізати смужки завдовжки 6–7 см і завширшки 0,5–1 см. Зі смужок формують кільця з'єднанням країв клеєм і чіпляють одне кільце до іншого, утворюючи кольорове паперове намисто для ялинки.

3. Гриби

Для ніжок використовують жолуді, а для шапочок – каштани. Скріплюють пластиліном.

4. Пташка

Для виготовлення пташки необхідно: волоський і лісовий горіхи (тулуб і голова), гілочки дерев (ноги, шия), два сухих насіннячка акації (очі), крилатки ясеня (хвіст), пластилін.

До волоського горіха за допомогою пластиліну прикріпити дві гілочки. Це – лапки. Голову – лісовий горіх – з'єднати за допомогою пластиліну з тулубом. Пластиліном прикріпити очі й хвіст.

5. Човник

Посередині горіхової шкаралупи прикріплюється парус, зроблений з паперу.

6. Рибки в акваріумі

На голубому аркуші паперу діти спочатку викладають засушені травинки, а з засушених вербових листків та інших виготовляють рибок. Коли композиція готова, починають наклеювати.

7. Візочок з двох шпυльок

Залежно від ширини шпυльок вирізають прямокутник для візка, колеса з картону. (Бажано, щоб вирізав вихователь.)

Порожню коробку від сірників приклеюють до шпυльок. До візка приклеюють колеса і чіпляють шнурочок.

Основні вимоги до знань і вмінь

Діти середньої групи повинні:

- ◇ уміти розрізняти деякі види матеріалів (папір, тканина, природний та непридатний дріб'язковий матеріали);
- ◇ мати уявлення про різні види художньо-прикладної діяльності людей;

- ◇ виробити навички декоративного плетіння та виготовлення найпростіших виробів з паперу, природного та непридатного дріб'язкового матеріалів;
- ◇ наводити порядок на робочому місці після завершення трудових дій.

Старша група

1. Човник

Для човника потрібний щільний гладкий папір квадратної форми. Кути квадрата згинають до центру. Потім згинають попарно всі сторони на середню лінію. Добре загладжують лінії згину і знову розгортають невеликий предмет до заготовки. Далі кожний кут по чергово ділять навпіл і, стискаючи пальцями, зводять його сторони до центру заготовки. У результаті виходить фігура, що складається з квадрата в основі й чотирьох трикутників. Кути згинають попарно у протилежні сторони, а весь невеликий предмет, виготовлений власноручно, ділять навпіл уздовж утвореної щілинки. Добре пропрасувавши зігнуті сторони, одержують човник.

2. Кишенька

Папір квадратної форми скласти вдвоє, а потім скласти ще раз удвоє, але в іншому напрямку. Вільний верхній кут складеного вчетверо квадрата загнути всередину. Кишенька готова.

3. Стріла

Білий або кольоровий цупкий папір прямокутної форми складають удвоє вздовж, прогладжують лінію згину і розгинають папір. Загинають два кути до середньої лінії. Ці самі кути загинають ще раз до середньої лінії, перегнувши їх навпіл. Загинають ще раз ці самі кути до лінії згину. Перегинають заготовку так, щоб загнуті кути вивернулися назовні, і розправляють їх.

4. Літачок

Квадрат складають по діагоналі, беруть за протилежні кути, зводять їх, щоб утворився подвійний трикутник. Гострі кути піднімають угору, щоб вони зішлись по середині. Виходить квадрат на трикутнику. Бічні прямі кути з нижніми сторонами складають до середньої лінії. Вирівнюючи їх, роблять те саме з верхніми сторонами. Розділивши прямі кути навпіл, зводять обидві сторони на середню лінію. З кутів повинні вийти трикутники. У залишеної стрічки паперу згинають кути і вводять її у середину невеликого предмета. Потім згинають прямий кут трикутника навиворіт, а всю іграшку по лінії осі – на лицьову. Літачок готовий.

5. Витинанки

Сніжинка. Квадратний аркуш паперу згинають по діагоналях, а потім по суцільних прямих лініях. Зрізають верхівку трикутника і рівняють низ. На бічних сторонах трикутника роблять надрізи на певній відстані один від одного.

Аналогічно вирізають серветки, мереживо для прикрашання полицок.

Закладки для книжок. Прямокутний аркуш паперу (завдовжки 20 см, завширшки 5 см) складають учетверо або восьmero, заокруглюють кути і на бічних

сторонах роблять надрізи у вигляді рослинних або геометричних елементів. Вирізану закладку бажано наклеїти на папір (краще картон) іншого кольору. Це буде гарним фоном для вирізаного візерунка.

Метелики, котик, півник. Папір (переважно прямокутної форми) складають навпіл. До лінії згину прикладають трафарет або шаблон (половину задуманої роботи), обводять олівцем і вирізують за визначеними лініями.

6. Ялинкові прикраси

Ліхтарики. Аркуш кольорового прямокутного або квадратного паперу поділити навпіл. Від лінії згину через 0,5–1 см зробити надрізи, не дорізаючи до кінця 1,5–2 см. Розгорнути ліхтарик і склеїти краї.

У такий спосіб можна виготовити кошачок, прикріпивши дно і ручку.

Ребристі іграшки. Вирізають чотири-шість заготовок із щільного кольорового паперу, склеюють половинки двох деталей разом, поступово додаючи решту заготовок. Перед приклеюванням останньої у середину вводять нитку для підвішування іграшки на ялинку. Таким методом можна зробити яблука, грушки, ялинки та ін. (Розмір – на вибір вихователя.)

Сонечко. Використовують глянцевої жовтий папір. Вирізають прямокутний аркуш паперу, складають його навпіл. Від краю подвійної сторони відступають 1 см і проводять лінію. З боку згину роблять розрізи через 5–10 мм. Останню смужку відрізають повністю. Нерозрізану частину загинають в середину і склеюють. Заготовку згортають по колу і підвішують на ниточці.

Новорічна свічка. Серпантин складають петлями, щоб утворилася пласка зірочка, і приклеюють до основи. З кольорового паперу склеюють свічку і наклеюють посередині пласкої зірочки.

Примітка. Основою може слугувати кольоровий круг або овал із картону. Якщо немає серпантину, його виготовляють зі смужок паперу, провівши по них тупою стороною ножиць.

6. Іграшка-гойдалка

Два прямокутні аркуші паперу (завдовжки 16 см, завширшки 4 см), з яких формують два циліндри склеюванням бічних сторін, що слугують підпорою для гойдалки. З третього прямокутного аркуша (завдовжки 12 см, завширшки 4 см), склеївши поздовжні бічні сторони, отримують перекриття і з'єднання двох стопок. Із тонкого дроту роблять колиску і прикріплюють до поперечного циліндра.

Примітка. Для сидіння вирізаємо квадрат і прикріплюємо до дротяного каркаса.

Бабка. Для роботи необхідно насіння ясена, яблук, суха гілочка, пластилін. З пластиліну або глини виліпити продовгуватий живіт і округлу голову. З насіння яблук або іншої трави зробити очі й розташувати їх у верхній частині голови. Хвіст зробити із сухої гілочки і прикріпити до животика ззаду. Крила бабки – крилатки ясена (або клена) вставити попарно у бічні частини животика. Вуса і лапки зробити з тонкого дротика.

Метелик. Для тулуба метелика використовують жолудь без шапочки, для крил беруть маленькі (для нижніх) і великі (для верхніх) листя будь-якого дерева. Головою послугує ягода шипшини. Вусики – з гілочок або дротика. Все скріплюється за допомогою пластиліну або клею.

Вуж. Для роботи необхідні різні за розмірами шапочки з жолудів (не менше 15). Головою вужу послугує маленький жолудь. На тонкий дротик нанизують маленький жолудь, а за ним – шапочки.

Примітка. Кінець дротика зав'язують вузликом. У центрі кожної шапочки жолудя шилом роблять дірку. Розміри шапочок від голови до хвоста повинні зменшуватися. Для того щоб краще голова-жолудь була прикріплена до тулуба, кілька чашечок, що прилягають до неї, наповнюють пластиліном.

Кошеня. Для голови взяти ягоду шипшини і насадити на тонку гілочку або половину сірника (без сірки). Шилом або фломастером обвести очі, вуса зробити із соснової хвої, а з двох лусочок шишки – вуха. Для тулуба можна використати дві великі шипшинові ягоди, з'єднані сірником. Ноги і хвостик можна зробити з половинок сірників або паличок.

Птахи. Тулубом можуть бути жолуді, шишки, каштани, ягоди шипшини; головою – ягоди меншого розміру. Ноги можна зробити з двох гілочок однакового розміру, а крила із листків або пір'я. Дзьобик – маленька гілочка, а очі з насіння трав. Усе кріпиться за допомогою пластиліну або дірок, зроблених шилом.

Тварини. Тулуб тварини можна зробити з шишок, різних за розміром, формою і видом (соснові, ялинові, смерекові та ін.), з жолудів, каштанів, шкаралуп горіхів, різних кісточок. Для голови найкраще знадобляться шкаралупи горіхів, жолуді, ягоди, недозрілі лісові горіхи. Очі можна зробити з насіння кропу, гороху; ноги – з гілочок дерев, кущів.

Ведмедик. Одну велику продовговату шишку (тулуб) скріплюють з іншою, меншою і круглою шишкою (голова). Вушка – пофарбовані насінинки гарбуза. Лапи – з пластиліну або палички.

Зайчик. У продовговатому жолуді з шапочкою роблять шилом дві дірки і вставляють у них палички. Це тулуб і ніжки. З обох боків жолудя прикріплюють передні лапки, а посередині жолудя – голову з круглого жолудя або вишневої кісточки, що на ній малюють очі, ніс, рот. Вушка роблять з крилаток ясена.

Ослик. Для виготовлення ослика необхідно приготувати чотири маленькі гілочки або чотири половинки сірників, загострити їх з одного кінця і щільно вставити у проколи жолудя. Якщо використати вигнуті гілочки, складеться враження, що ноги ослика зігнуті. Копитця роблять із шапочок жолудя. Для голови можна використати квасолю (або біб), з одного кінця якої шилом зробити прокол для шиї, а з другого кінця зверху – два проколи для вух. Для тулуба потрібен великий жолудь без шапочки. У ньому необхідно зробити шість проколів шилом: для ніг, шиї і хвоста. Місця з'єднання ретельно змазують клеєм. Вушками послугують лусочки із шишок.

Олень. Для голови оленя беруть жолудь, роблять у ньому шилом три дірочки: дві – зверху (у них вставляють дві розгалужені гілочки – роги), одну – знизу (у неї вставляють сірник для з'єднання голови і шиї). Дві ялинові шишки (одна більша, друга менша) з'єднують між собою. Це тулуб і шия. У шишці-тулубі роблять п'ять дірочок: чотири для ніг, одну для хвоста і вставляють сірники. У верхній частині шишки-шиї також роблять дірочку і з'єднують сірничком з головою оленя. Мордочку можна намалювати фарбами або олівцями.

Коник. Голову коника роблять із загостреної частини кукурудзяного качана. Потім за допомогою товстої гілочки (обидва її кінці загострені) скріплюють тулуб і голову, а тулубом слугує решта качана. Для ніг коника використовують невеликі гілочки, кінці яких необхідно загострити для з'єднання з тулубом. Гриву і хвіст роблять з кукурудзяного волосся. Очі коника – гарбузові або соняшникові зернятка, вуха – з лусочок шишки.

Крісло (з соломи). Для крісла необхідно п'ять-сім соломинок. Беруть одну соломинку, закладають її за два пальці й повертають руку долонею доверху, щоб кінці були вгорі. Поруч накладають ще одну соломинку, а кінці попередньої загинають донизу. У такий спосіб накладають решту соломинок. Обережно знімають з пальців, ніжки зв'язують ниткою. Стільчик готовий.

Іграшки з поролону. Іграшкові тварини, персонажі казок можуть бути виготовлені з поролону шляхом перев'язування деталей нитками і розмальовування фломастерами очей, носа, рота та ін.

Основні вимоги до знань і вмінь

Діти старшої групи повинні:

- ◇ знати різні види матеріалів, їхні властивості й використання;
- ◇ визначати мету праці й відповідно до неї добирати матеріал для роботи;
- ◇ раціонально використовувати обладнання і матеріал, дотримуватися по слідовності у роботі;
- ◇ виконувати правила техніки безпеки;
- ◇ виготовляти невеликі предмети власноручно за взірцем і своїм власним задумом;
- ◇ оволодіти навичками обстеження різних матеріалів і невеликих предметів;
- ◇ виробити вміння з'єднувати частини виробів, декорувати їх.

ДИТЯЧІ ПОРОБКИ З РІЗНИХ ВИДІВ МАТЕРІАЛІВ

1. Килимок

Один аркуш кольорового паперу прямокутної форми беруть за основу, нарізають кольорові стрічки з паперу. Цю трудову дію виконують самостійно. Барвисті стрічки переплітають і переплетений килимок фіксують клеєм по основі.

2. Закладки для книжок

Способи плетіння залишаються ті самі, що й при виготовленні килимків, тільки у даному разі вужча основа і більш вузькі стрічки. Один кінець закладки можна прикрасити (вирізати і наклеїти квіточку та ін.). За взірць пропонують кілька малюнків. Прийоми виготовлення закладок не показують.

3. Іграшки-забави з рухомими кінцівками

За шаблонами діти вирізають з тонкого картону деталі і з'єднують їх. Спочатку вихователь показує іграшку в дії і пропонує зробити подібну. На дошці вивішують схему, на якій зображені деталі до кількох іграшок. Перед дітьми лежать різні шаблони, тонкий кольоровий картон, дротик в оболонці, обрізки кольорового паперу у конвертах. Вихователь пропонує зробити іграшку за взірцем або придумати свою. Показує і пояснює, як скріпити частини (шилом або цвяхом роблять дірочки, що слугують місцем з'єднання деталей).

4. Мозаїка

Для виготовлення мозаїчного панно необхідні такі речі: великий картон, що слугуватиме його основою, клаптики кольорового паперу, олівець, ножиці, клей, обладнання для клею, копіювальний папір.

Зробити ескіз малюнка і перевести його через копіювальний папір на картон. Клаптики кольорового паперу розмістити на малюнку, відповідно дібравши кольори та їхні відтінки. Наклеювати по частинах.

5. Декоративне панно з листівок

Три однакових листівки поділити на смужки завширшки 1 см. З картону вирізати дві смужки завширшки 1 см і склеїти драбинку. Ширина драбинки повинна дорівнювати ширині листівки, а довжина – довжині альбомного листка. Нарізані смужки наклеюють на драбинку, а внизу роблять китиці.

Примітка. Кожну з трьох листівок нарізають окремо і відрізані стрічки нумерують. На драбинку наклеюють спочатку три перші стрічки, потім три другі і т.п.

6. Панно на крузі “Бузок”

Підготувати картонний круг ($D = 15\text{--}20$ см), нарізати кружечки ($D = 1$ см) з білого, синього, бузкового паперу.

На крузі малюють ескіз гілки бузку. На стержень від ручки беруть кружечок кольорового паперу, виділяють у ньому центр і згинають до середини довільно. Не знімаючи зім'ятого кружечка зі стержня ручки, вмочують у клей і переносять на ескіз на крузі. Після наклеювання стержень обережно виймають. Так роблять доти, поки ескіз не буде заповнений.

7. Декоративні квіти

Для квітів необхідно мати цигарковий або гофрований різноколірний папір, ножиці, клей, маленькі камінчики, дротик в оболонці із зеленого пластика.

Примітка. Якщо немає гофрованого паперу, то його можна зробити з тонкого кольорового паперу.

Підібрати кольори і відповідний розмір паперу квадратної форми. Накласти різноколірні гофровані квадрати один на одного (два-три шари. Це можуть бути кілька кольорів або один з відтінками), знайти середину і перемотати дротиком, краї скріпити клеєм. Відділити кожен шар і розправити.

Щоб одержати квіти гвоздики, потрібно припідняти краї складок, обрізати ножицями краї і зробити кілька надрізів по лініях згину (тобто гофровках) до середини. Це надасть квітці розпушеного вигляду.

Для отримання квітів жоржини кольоровий папір нарізають на квадрати (3х3 см). З кожного квадрата формують конус. Підготовлені конуси наклеюють на картонний круг вершинами до центру.

Вертушка. Для невеликих предметів, виготовлених власноручно, використовують щільний папір квадратної форми, який складають у трикутники. За лініями діагоналей роблять надрізи, не доходячи до центру 10–15 мм. Потім з'єднують у центрі чотири кути і закріплюють предмет цвяхком.

Їжак. Використовують сірий глянцевий папір. З картону вирізають овал. З глянцевого паперу вирізають коло радіусом 5–6 см. Принцип роботи той самий, що і при виготовленні жоржин.

Півник. Для невеликого предмета краще використати бархатний папір різних кольорів. Іграшка складається з таких деталей: тулуб, голова, два крила, хвіст, гребінець, дзьоб, підставка.

Тулуб і голову вирізають з паперу однакового кольору. Кінці смужок щільно намазують клеєм і згортають у кільце. Голову і тулуб склеюють разом. Крила і хвіст можуть відрізнитися за кольором, але повинні бути з паперу одного ґатунку. Крильця вирізають за шаблоном. Прикріплюють гребінець, хвостик, дзьобик, очі. Готовий невеликий предмет прикріплюють на підставці з паперу.

Можна виготовляти чимало іграшок із циліндричних, прямокутних і конусоподібних форм. Це залежить від творчості вихователя та дітей.

8. Картини і панно із засушених рослин

Виготовляють ескіз майбутньої картини чи панно, переносять його на вибраний фон, основу і відповідно до нього добирають засушені рослини. Для наклеювання потрібен клей ПВА, ВФ та інші, крім казеїнового, силікатного канцелярського (від них листки тьмяніють).

9. Коренепластика

Зібрані під час прогулянки сухі корінці й гілочки дерев добре почистити, промити у воді, просушити. А далі – фантазія і творчість вихователя і дітей зроблять

свою справу. Додавши якісь деталі до корінця, можна одержати надзвичайно цікаві оригінальні вироби.

Аплікація з соломки. Створюють ескіз аплікації. Папір змащують клеєм і накладають підготовлену соломку. Кінці соломки не повинні виходити за лінію ескизу. Потім повертають заготовку на виворітний бік і за контурною лінією обрізають ножицями зайвий папір разом із соломкою. Цим досягається гарна якість роботи. Для основи беруть темний фон. Це може бути також тканина, натягнена на рамки, або фанера.

Підготовлені фрагменти кладуть на основу, знаходять найкраще композиційне розташування і приклеюють. До готового невеликого предмета з виворітного боку приклеюють петельку для підвішування.

Солом'яний бичок. Жмут соломки складають навпіл, перев'язують нитками, де повинна бути мордочка і шия. Виділивши шию, ділимо цей жмут навпіл і перев'язуємо нитками дві передні ноги. Інший, дещо довший жмут, соломи згинаємо навпіл і приставляємо до ший. Перев'язуємо нитками. Кілька соломинок залишаємо для хвостика, а задню частину тулуба теж перев'язуємо нитками. Від хвостика, розділивши соломку на дві рівні частини, формуємо ноги бичка. Їх теж фіксуємо нитками.

Солом'яна стайня для бичка. З паперу роблять викрійку бічних стін стайні за принципом виготовлення коробочки. Олівцем позначають вікна і двері, вирізають їх, після чого стіни склеюють клеєм ПВА. Заздалегідь підготовлену соломку розрізають уздовж і наклеюють на пергаментний папір. За допомогою умовної мірки переносять розміри стін на наклеєну на пергаментний папір соломку, вирізають деталі й наклеюють на стінки стайні. Дах вирізають окремо з того самого паперу, що і стіни, обклеюють соломкою і прикріплюють до стін.

Солом'яна лялька. Солому однакової довжини збирають у пучечок завтовшки 4–6 см, згинають навпіл і, трохи відступивши від верхівки (орієнтовно на 2 см), пучок перев'язують кілька разів міцною ниткою. Це – голова. Потім з обох сторін пучка виділяють невелику кількість соломинок для рук, кінці обрізають і перетягують ниткою. Талію ляльки перетягують міцною ниткою, а низ розправляють – виходить спідничка. Лице ляльки малюють фарбою. Різноманітність солом'яних ляльок залежить від оформлення.

Солом'яний хлопчик. Його можна виготовляти аналогічно, як ляльку, але замість спіднички снопик соломи ділять навпіл (від талії) і вниз кожна половинка перев'язується міцною ниткою.

Смільвий вершник на коні. Коника виготовляємо так, як і солом'яного бичка, лише для хвоста залишаємо довший жмут соломи і робимо гриву. Вершником може бути солом'яний хлопчик.

Песик. Підбирають два жолуді: великий – для тулуба і маленький – для голови, у першому шилом роблять шість отворів (для з'єднання ший, ніг і хвоста), а в

другому – один (для шиї). Потім виготовляють ноги. Для передніх ніг використовують загострені з двох кінців гілочки середньої довжини, а для задніх – дві короткі. У чотирьох чашечках жолудя у центрі роблять проколи шилом і в них вставляють гілочки. Далі ноги з'єднують з тулубом, для чого жолудь ставлять ледь похило так, щоб задніх ніг майже не було видно. Щоб ноги були більш стійкими, чашечки жолудів слід нановнити пластиліном. Ззаду вставляють коротку зігнуту гілочку. Це – хвостик. До голови пластиліном прикріплюють маленьку гілочку – ніс, з пластиліну також виліплюють очі й вуха, а для шиї використовують маленьку гілочку. Обережно з'єднують з тулубом.

Півник. З жолудя знімають шкірочку і ножем роблять прорізи зверху і внизу. У щілину зверху вставляють невеликий червоний лист (це гребінець), а знизу – крилатки клена (це борода). Дзьоб роблять із загостреної гілки, очі – з паперу або насіння. Їх приклеюють за допомогою клею. Для тулуба беруть велику видовжену шишку, в якій шилом роблять дірочку для шиї, а внизу – два отвори для ніг і кілька дірочок для хвоста. Дірочки роблять і у двох чашечках. Коротку вузьку гілочку загострюють з обох кінців і нею з'єднують тулуб і голову. Гілочки-ноги загострюють з обох кінців і вставляють їх одним кінцем в отвір шишки, а другим – у чашечку жолудя. У шишку вставляють кілька пір'їнок для хвоста.

Бичок. Іграшку роблять коричневого кольору. Вона складається з двох коробок. Коробку накладають на коробку, наполовину зміщуючи вперед одну з них, що слугуватиме за голову. Малюють очі й вуха, приклеюють ноги і хвіст, роги.

Із коробок для сірників можна зробити дівчинку, клоуна, зайця та ін.

Дракончик. Для роботи використовують різні матеріали. Тулуб і голову роблять з пінопласту. Якщо цього матеріалу нема, то використовують коробку для сірників, заздалегідь обклеївши її кольоровим папером. Для лапок використовують чотири ковпачки від тюбиків зубної пасти, шию роблять з вільної від ниток шпильки. Деталі з'єднують клеєм ПВА, очі вирізають з цупкого паперу, а дрібні деталі домальовують фломастером.

Літак. З паперу виготовляють крило, стабілізатор і киль. Крило змащують посередині клеєм, кладуть на нього порожній стержень від кулькової ручки, а зверху накладають змащену клеєм паперову стрічку завдовжки до 30 мм, добре стискають деталі. З паперу вирізаний стабілізатор вводять у надріз стержня (стабілізатор змащений клеєм), виготовляють хвіст і приклеюють.

Невеликі предмети з кришок від пляшок. З цих кришок можна зробити чимало цікавих іграшок-сувенірів. Для з'єднання деталей використовують клей "Марс", "Фенікс", "Момент-1". Кришки обклеюють кольоровим папером відповідно до задуму, а потім малюють очі, рот, ніс та інші елементи. Для зайчика треба мати шість кришечок: дві – на лапки, по одній – на голову і тулуб, дві зігнуті до середини – на вуха.

Для жабки потрібно п'ять кришок: три кришки складають трикутник, а дві

склесні з одного боку і прикріплені до трикутника. Це голова і тулуб жабки. Доклеїти очі з паперу – і жабка готова.

Іграшки з поролону. Їх виготовляють перев'язуванням прямокутних або квадратних форм, надаючи вигляду певної тварини або предмета.

Невеликі предмети з яєчних шкаралупок. З них можна виготовляти клоунів, поросят та ін. Якщо порожнє яйце розмалювати і приклеїти капелюх – вийде клоун; якщо поставити горизонтально, зробити з картону ніжки, а з дротика хвостик, приліпити вухка і розмалювати очі, ніс – вийде симпатична свинка.

ІНШІ ВИДИ РУКОДІЛЛЯ

1. Макраме – техніка ручного плетіння

Квадратний вузол. В'яжеться на чотирьох нитках: перша і четверта нитки – робочі, друга й третя – ведучі. Зігнуто під прямим кутом ліву робочу нитку (1) підкладають під дві ведучі, нитки (2, 3) і накладають на праву робочу (4). Робочу праву нитку (4) накладають на ведучі (3, 2) і протягують у петлю з лівої робочої нитки (1). Вузол затягується нитками (4) і (1), де лівий вузол. Правий в'яжемо аналогічно, лише роботу починаємо з правої нитки (4).

Примітка. Якщо в'язати цілий ряд лише з правих або лівих вузлів, то одержимо кручений шнур. Якщо чергувати початок роботи з лівої і правої робочих ниток (1 і 4), то вийде ряд пласких вузлів. Якщо, зв'язавши плаский квадратний вузол, поміняти місцями робочі (1 і 4) нитки з ведучими (2 і 3), а ведучі зробити робочими – вийде квадратний вузол на змінних нитках.

Репсовий вузол. Можна плести зліва направо і навпаки. При плетінні зліва направо ведучу нитку беремо у праву руку, а робочу – в ліву. Робочу нитку перекидаємо поверх ведучої, тільки уже з правого боку ведучої нитки і протягуємо кінець робочої нитки через утворену петлю. На ведучій нитці утвориться два витки, що їх необхідно вирівняти й підтягнути.

При плетінні репсового вузла справа наліво ведуча нитка знаходиться у лівій руці, а робоча – у правій. В'яжеться аналогічно, лише робоча нитка спочатку перекидається праворуч, а потім ліворуч.

2. Шнур для занять ранковою гімнастикою

Для роботи потрібні чотири шнури по 2 м. Посередині в'яжуть квадратний вузол (правий і лівий). Двоє дітей в'яжуть по шість-сім вузлів в обидва боки. Далі плетуть кручений шнур 10 см в обидва боки.

3. Підвіска для вазонів

Беремо білизняні шнури (6 шт.) завдовжки 3 м 70 см (можна брати вісім шнурів, тоді підвіска буде не на трьох шнурах, а на чотирьох). У шести (восьми) шнурів визначаємо середину, в'яжемо по три-чотири квадратних вузли в обидва боки. З'єднуємо всі нитки разом (а їх 12 або 16), утворивши петельку. На 12 нитках в'яжемо квадратний вузол (1 і 12 нитки – робочі, усі інші – ведучі).

Розділяємо по чотири нитки, на яких в'яжемо квадратними вузлами (можна чергувати квадратні вузли з крученим шнуром або перемінним) три ланцюжки завдовжки 40–50 см. Робимо кошичок для вазона: дві нитки першого ланцюжка зв'язуємо квадратним вузлом. Так поступово в'яжемо і з'єднуємо всі нитки. У такий самий спосіб в'яжемо другий і третій ряди кошичка. Потім усі нитки збираємо у пучок (у нас знову 12 ниток) і в'яжемо квадратний вузол (1 і 12 нитки робочі, всі інші – ведучі). Обрізаємо нитки до певної довжини й розпушуємо.

4. Підставка під гаряче

Нарізати 24 шнури по 1 м і приколоти їх на поролоні, відступивши 24–25 см від краю нитки. Беремо по чотири нитки і в'яжемо квадратні вузли. Вийде шість квадратних вузлів. Наступні ряди в'яжемо у шаховому порядку й одержуємо полотно з 12 рядів, відкидаючи по дві нитки з кожного ряду збоку, в'яжемо ще кілька рядів так, щоб в останньому залишився один вузол. Ділимо нитки навпіл і закінчуємо роботу рядом репсових вузлів, в'язаних зліва направо і навпаки. Аналогічно закінчуємо роботу з другого кінця. Нитки підрівнюємо і розпушуємо.

5. Декоративне панно

Виконується із залишків шнурів. Нарізаємо 97 ниток по 10 см; 31 нитку по 25 см; 10 – по 20 см; 9 – по 30 см.

Для роботи потрібні: кругла палиця завдовжки 50 см і діаметром 1–1,5 см, голка, нитки, ножиці.

З нарізаних ниток діти формують кружечки і зшивають їх зі зворотного боку. Коли всі кружечки різних розмірів будуть готові, зшиваємо чотири семипелюсткові квітки (нитки по 25 см, чотири квітки з восьми маленьких кружечків, усередині яких є один великий (нитки – 25 см), три квітки із семи маленьких кружечків (10 см). Потім усе складаємо у композицію згідно з малюнком або за бажанням.

6. Штори для дверей

Для роботи потрібні: кольорові листівки, ножиці, канцелярські скріпки.

Послідовність роботи

1. Нарізаємо листівки смужками прямокутної форми.
2. Кожний прямокутник ділимо навпіл і до лінії згину загинаємо два краї.
3. По лінії згину об'єднуємо два зігнуті краї.
4. Пропихаємо скріпку у два отвори.
5. До “одягнутої” скріпки чіпляємо іншу скріпку і пропихаємо у неї заздалегідь підготовлений прямокутник (див. пп. 2 і 3), тобто знову “одягаємо” скріпку. Таким чином досягаємо відповідної довжини шнура.

6. Підготовлені шнури кріплять на планку або карниз і вішають на двері.

7. Аплікація з соломи

Матеріал: картон, солома, клей, пензлик, серветка, клейонка, ножиці. Для аплікації використовують вівсяну, пшеничну, ячмінну соломку, відповідно підготовлену (див. розділ “Природний матеріал. Солома”).

Підготовка до роботи

1. Порізати соломку так, щоб не було вузлів.
2. Занурити у гарячу воду.
3. Розгорнути вологі трубочки з соломи і розрівняти їх гарячою праскою.

Послідовність роботи

1. На картон або цупкий папір нанести задуманий малюнок.
2. Наклеїти соломку відповідного кольору і довжини.
3. За контурами вирізати задумане ножицями.
4. Вирізаний малюнок із соломки наклеїти на композиційне тло.

Примітка. Якщо малюнок із соломки наклеюватиметься ще на якесь тло, то соломку наклеюють на дуже тонкий папір, а потім вирізаний малюнок переносять на картон.

8. Аплікація з листя

Осіньне листя треба розправити гарячою праскою через газетний папір. Потім так само, як і соломку, наклеїти клеєм ПВА на нанесений малюнок.

З підготовленого листя можна вирізати необхідні для сюжетної композиції фігури, квіти, тварини і наклеїти на папір відповідно до задуму.

Готову аплікацію з листя накрити аркушем чистого паперу, зверху дощечкою чи картоном і покласти на неї щось важке.

За добу аплікація готова.

9. Штучні квіти

Яблуневий цвіт. Для роботи потрібні: шматочки різноколірної простої тканини, ножиці, тонкий дріт (діаметр – 1,5–2 мм), суха розлога гілочка.

Разом з дітьми вихователь нарізає з тканини “вісімки” (тобто форму, яка складається з двох з’єднаних кружечків і нагадує цифру вісім. Діаметр кружечків – 1 см).

Діти добирають по три-чотири “вісімки”, знаходять центр і по ньому обмотують дротом. Відступивши від попередньої квітки на 4–5 см, у такий самий спосіб “чіпляють” другу квітку і так аж до закінчення взятої довжини дротика. Дротик з готовими квітами прикріплюють до гілочки.

Ромашки. Для роботи потрібні білий папір, жовтий і зелений пластилін, суха гілка для стебла, ножиці, олівець.

На білому папері діти малюють за трафаретом восьмипелюсткову (або більше) квітку. Таких квіток треба три. За контурами вирізають квітки і закріплюють їх на стеблі за допомогою пластиліну (всередині жовтого, а внизу біля стебла – зеленого).

Голубі дзвоники. Із картонних форм для яєць вирізають дзвоники, закріплюють на стеблі. Листки вирізають з кольорового паперу і за допомогою дротиків прикріплюють до стебла.

Примітка. Вирізані дзвоники фарбують гуашшю у голубий колір і після висихання прикріплюють до стебла.

Гвоздики. Необхідно металеві спиці завдовжки 30–35 см, діаметром 2–3 мм, тонкий металевий дріт діаметром 0,1–0,2 мм; різноколірна пряжа, бажано акрилова.

Виготовляємо пелюстки квітки. Їх має бути кілька і різних за розмірами (10, 15, 20, 30, 35 мм у діаметрі):

- три пелюстки діаметром 10 мм, довжина дроту 7 см;
- три пелюстки діаметром 15 мм, довжина дроту 10 см,
- п'ять пелюсток діаметром 20 мм, довжина дроту 13 см;
- п'ять пелюсток діаметром 35 мм, довжина дроту 16 см;
- сім пелюсток діаметром 45 мм, довжина дроту 18 см.

Роботу починають зі стеблини. На спицю щільно намотують зелені нитки.

Для пелюсток нарізають дріт відповідної довжини.

Кожен дротик для пелюсток намотують на спицю, щоб вийшла спіраль. Знімають її зі спиці, злегка розгинають і надають форму листка.

Від основи пелюстки обмотуємо нитками увесь дротик, зачіпляючи ними за зигзаг дротика.

Фіксуємо до стебла перші три найменші пелюстки, потім наступні з діаметром 15, 20, 35, 45 мм.

Ця робота копітка, вимагає терпіння, уваги і розрахована на колективну злагожену працю дітей.

РОБОТА З ПЕДАГОГІЧНИМИ КАДРАМИ

З метою підвищення кваліфікації вихователів, набуття ними певних умінь і навичок організації занять з художньої праці методист заздалегідь планує роботу. Згідно з його розкладом проводяться індивідуальні консультації, практикуми, семінари-практикуми, гуртки та ін.

Індивідуальні консультації допомагають вихователям вирішити питання організації художньої праці, виготовлення невеликих предметів і навчання цьому дітей. Залежно від кваліфікації вихователя вони можуть бути теоретичні, методичні або практичні.

Якщо у процесі роботи з художньої праці у значній кількості педагогічних працівників виникають труднощі, то організовують групові консультації. У цьому разі методист розробляє план, у якому враховуються всі питання, що вимагають уточнення.

Орієнтовна схема плану

1. Тема консультації.
2. Основні питання.
3. Ілюстрування теоретичних положень (наведення наочних прикладів демонстрування практичних навичок, послідовність процесу виготовлення невеликих предметів).
4. Навчання практичним навичкам вихователів.

5. Обговорення питань, що виникли під час консультації.
6. Висновки методиста.
7. Рекомендована література з окресленої теми.

Орієнтовна тематика консультацій

1. Організація занять з художньої праці.
2. Художня праця і сенсорний розвиток дитини.
3. Як навчити дітей аналізувати вироби, виготовлені їхніми руками?

Практикум – форма підвищення кваліфікації, найдоцільніша для молодих вихователів. Завдання і зміст його залежать від конкретних практичних потреб. Наприклад, вихователі не мають відповідних навичок роботи з соломкою. У даному разі завдання практикуму будуть такими:

- ◇ наочно продемонструвати вироби з соломки;
- ◇ ознайомити з художньо-конструктивними властивостями соломки;
- ◇ показати серію простих і доступних для дітей дослідів із соломкою;
- ◇ проінструктувати про заготівлю, зберігання та підготовку соломки до роботи;
- ◇ навчити виготовляти вироби з використанням соломки;
- ◇ дати практичні рекомендації щодо методики навчання дітей трудовим діям із соломкою.

Відповідно до завдань практикуму складають план.

1. Вступна лекція або бесіда.
2. Практичні заняття.

Після кожного практичного заняття доцільно пропонувати вихователям реалізувати свої знання у практичній роботі з дітьми. З метою вивчення ефективності практикуму, зробити перегляд занять з художньої праці (мається на увазі робота з соломкою) у кожного вихователя, починаючи з середньої групи. Після їхнього ґрунтовного аналізу запропонувати педагогам розробити варіанти вправ, завдань та інших засобів, котрі б сприяли зацікавленню дітей роботою з соломкою та опануванню відповідними навичками (наприклад, різноманітні ігрові прийоми).

Орієнтовна тематика практикумів

1. Проведення дослідів для визначення художньо-конструктивних властивостей різних матеріалів.
2. Оволодіння практичними навичками виготовлення виробів: з паперу, природного матеріалу, непридатного дріб'язкового матеріалу, тканини, шнурів та інших матеріалів.

Семінар. Його суть полягає у поглибленій самостійній роботі всіх членів колективу над певною актуальною проблемою.

Завдання семінару: підвищити теоретичний рівень вихователів; розвинути вміння аналізувати і узагальнювати спостереження; поєднувати теорію з практикою; робити обґрунтовані висновки.

Керівник семінару ознайомлює усіх з основною темою семінару, теоретично дає характеристику проблеми, рекомендує літературу учасникам семінару, пропонує тематику доповідей. Уся робота постійно діючого семінару проводиться згідно з календарним планом.

Як підсумок семінару кращі доповіді можуть бути рекомендовані для науково-практичної конференції або висвітлені у пресі.

Орієнтовна тематика проблемного семінару

“Художня праця у житті дошкільника”.

Орієнтовна тематика доповідей

1. Роль художньої праці у всебічному вихованні дитини (трудовому, фізичному, моральному, естетичному). Ця тема досить широка і якоюсь мірою становить цілий комплекс доповідей, що дають можливість вихователям експериментально перевірити кожний з компонентів.

2. Розвиток творчих здібностей дітей на заняттях з художньої праці.

3. Вплив занять з художньої праці на розвиток і вдосконалення психічних процесів.

4. Сенсомоторика і художня праця.

Крім перелічених форм роботи, варто було б хоч один раз на два-три роки включати до річного плану питання художньої праці.

Орієнтовна тематика педрад

1. Художня праця як один із засобів морального виховання.

2. Реалізація мовленнєвих завдань на заняттях з художньої праці.

Орієнтовна тематика відкритих переглядів занять

1. У дивосвіті природи (робота дітей з природним матеріалом).

2. Чарівна соломинка (виготовлення виробів із соломи).

3. Цей дивовижний папір (вироби з паперу).

4. Голочка-майстриня (шиття, вишивання).

5. Умілі рученята (невеликі вироби з непридатного дріб'язкового матеріалу).

ХУДОЖНЯ ПРАЦЯ ДОШКІЛЬНИКІВ УДОМА

“Дай синові твоєму здоровий розум, дай йому добрий звичай, дай йому добру волю, – і ти вже дав йому багатство.”

О. Духнович

Успішність виконання родиною своєї провідної функції – виховання дітей, їхнього всебічного розвитку і підготовки до суспільно корисної праці визначається здебільшого виховним потенціалом сім'ї. Він залежить від матеріальних і побутових умов, морального та емоційного мікроклімату, трудової атмосфери.

Великою помилкою багатьох сучасних матерів і татусів є усунення дітей від будь-яких трудових навантажень і обов'язків. Така позиція батьків щодо трудового виховання дітей дає гіркі плоди: їхні нащадки виростають лінивими, байдужими до людей і людської праці. Щоб цього не трапилося, починаючи з раннього віку, кожна дитина має бути зайнята якою-небудь корисною справою і не проводити час у бездіяльності. Якщо дитина, як і інші члени родини, виконує трудові обов'язки, вона звикає змалечку поважати працю батька, матері. А це має велике значення для виховання таких якостей, як турботливість, відповідальність, бажання працювати. Адже малюк за своєю природою діяльний та енергійний. Завдання батьків і полягає у тому, щоб спрямувати дитячу енергію на корисні справи. Досягти цього можна двома шляхами: а) коли батьки навчають дітей корисним умінням і навичкам; б) коли дошкільнята наслідують трудові заняття батьків. “Як сонце і місяць освітлюють землю, так батько з матір'ю повинні освітлювати добрими прикладами свого життя дітей”, – так писав свого часу видатний педагог С. Полоцький. Саме родинне оточення, вихователі мають навчити дитину бачити, розуміти і цінувати прекрасне у різних видах мистецтва, у природі, у взаєминах між людьми та їхній трудовій діяльності. Одним із засобів реалізації цих завдань може бути художня праця.

Як організувати заняття з художньої праці вдома?

Найперше необхідно виділити куток для праці, де б дитина могла зберігати різноманітні матеріали, інструменти, власні вироби. Він повинен знаходитися у найосвітленішому місці кімнати.

Дошкільнята, котрі відвідують дитячий садок, уже мають сформовані деякі елементарні вміння і навички, певні знання про якості, властивості та конструктивні можливості різних матеріалів, їхнє використання й виготовлення з них найпростіших виробів. З метою розширення діапазону знань про навколишній світ і предмети, що є в ньому, доцільно продовжити вдома досліди та експерименти. Вони сприятимуть пізнанню дитиною властивостей і якостей різних матеріалів. Треба звертати увагу на художнє оздоблення готових виробів, розглянути фрагменти візерунків, запропонувати відшукати знайомі рослинні елементи, геометричні форми (що нагадують ці ягоди? чий це листочки? яку квіточку в природі нагадує ця вишита (нама-

льована)? яка геометрична фігура подібна до цього елемента візерунка? Така робота сприятиме закріпленню знань дітей, розвиватиме їхню творчість і фантазію.

Гуляючи з дитиною у парку або в лісі, зберіть різноманітний природний матеріал (жолуді, шишки, гілочки, насіння трав, корінці, мох тощо). Довгими осінніми та зимовими вечорами запропонуйте дитині самій придумати сюжети та персонажів. При необхідності допоможіть у реалізації задуманого.

Вдома завжди знайдеться різноманітний картон, шпульки від ниток, коробки від сірників, кришечки від пляшок (металеві та з фольги) та ін. Навчіть свого малюка виготовляти невеликі предмети з пап'є-маше, карбувати на фользі (для цього на кришку від молока або сметани нанесіть візерунок, що його потім треба витиснути, провівши за контурами кілька разів використаним стержнем від кулькової ручки), робити візочки зі шпульок та ін.

Багато цікавого можна виготовити з ниток і клаптиків тканини. Дайте можливість дитині пофантазувати, запропонуйте ескізи композицій.

У процесі занять з художньої праці ви згодом помітите, що ваші діти стали уважніші, охайніші, більш посидючі та врівноважені, зросла їхня вправність, розвинулися творча уява і фантазія.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артемова Л.В., Кудикіна Н.В., Школьна І.О. Ознайомлення дітей з працею дорослих. – К.: Рад. школа, 1988. – 176 с.
2. Павленчик В. Сила оцінного слова: Використання педагогічної оцінки у вихованні позитивного ставлення до трудових завдань // Дошкільне виховання – 1998. – №10. – С. 6–7.
3. Прикрась свій дім / Гура Л.П., Жоголь Л.Є. та ін. – 2-е вид. – Техніка, 1990. – 303 с.
4. Стельмахович М.Г. Народна педагогіка. – К.: Рад.школа, 1985. – С.54–55.
5. Стельмахович М.Г. Народно-педагогічні погляди на дитину // Народна творчість та етнографія. – 1989. – №16. – С. 116–119.
6. Сухомлинський В. Вибрані твори: В 5 т. – К.: Рад.школа, 1976. Т. 4. – 640 с.
7. Сухомлинський В. Сто порад учителям. – К.: Рад.школа, 1988.
8. Сухомлинський В. Вибрані твори: В 5 т. – К.: Рад. школа, 1974. – Т. 5. – 639 с.
9. Венгер Л.А., Пилюгіна З.Г., Венгер Н.Б. Воспитание сенсорной культуры ребенка. – М.: Просвещение, 1998. – 144 с.
10. Коменский Я.А. Материнская школа. – М.: Учпедгиз, 1947. – С.58.
11. Куцакова Л.В. Конструирование и ручной труд в детском саду. – М.: Просвещение, 1990. – 158 с.
12. Маркова Т. Воспитание трудолюбия у дошкольников. – М.: Просвещение, 1991. – 108 с.
13. Пантелеева Л.В. и др. Художественный труд в детских садах СССР и СФРЮ. – М.: Просвещение; Белград: Завод за уджбенике и наставна средства, 1987. – 287 с.
14. Пониманская Т. и др. Совершенствование трудового воспитания детей в семье: Метод. рекомендации. – К., 1990. – 23 с.

15. Проскура Е.В., Чарнецкая Р.Т. Конструирование игрушек на уроках трудового обучения. – К.: Рад. школа, 1986. – 72 с.

16. Ушинский К.Д. Труд в его психическом и воспитательном значении // Семья и школа. – 1974. – №1. – С. 23.

Додаток 1

ІНФОРМАЦІЙНІ ВІДОМОСТІ ПРО ДЕЯКІ ВИДИ МАТЕРІАЛІВ* (пергамент, папірус і папір)

На малоазійському узбережжі існувало колись Пергамське царство. Саме тут за двісті років до нашої ери почали виробляти цей дивний “папір”. Телячі шкури мочили, старанно вишкрібали з обох боків, вибілювали у вапні, натягали на спеціальні рами і так сушили. Коли шкури висихали, їх знімали, акуратно обрізували – і виходив гладенький, тонкий і дуже міцний “папір”. На ньому було легко і зручно писати, але це було дуже відповідальне писання. Адже цей “папір” коштував надто дорого, на ньому не можна було писати абияк. За назвою місця, де його виготовляли і звідки вивозили, – Пергам – цей “папір” назвали пергамен, пергамент.

Навіть після того, як з’явився наш звичайний папір, порівняно дешевший, люди ще довго користувалися пергаментом, бо він був значно міцніший за папір і не псувався так швидко, як сучасний.

В Україні пергаментом користувалися ще порівняно недавно – чотириста років тому. На ньому тогочасні правителі писали важливі документи. Пергамент можна побачити в музеях, де зберігаються старовинні книги.

Нині у нашій мові існують поряд два слова – папірус і папір. Лише слава і популярність їх далеко не однакова. Слово “папір” відоме всім, ми його промовляємо чи не щодня, а то й щогодини: адже це й паперові пакети, й паперові гроші, й аркуші паперу, а якщо віднести сюди ще й вироби з паперу, то виявиться, що нас оточує паперове море (книжки, зошити, блокноти, газети, журнали, афіші і т. д.).

А от слово “папірус” ми промовляємо значно рідше. Та й не всі знають точно, що це таке. Спочатку це було одне слово, але згодом воно розділилося на два: залишився старий папірус і з’явився новий папір.

Слово “папір” прийшло до нас через польську мову з німецької і зустрічається в книжках, починаючи з XVI ст. Вимовлялося воно у всіх трьох мовах майже однаково: у німців – папір, у поляків – папієр, в українців – папір. Німці взяли це слово з латинської мови (нею, як ви пам’ятаєте, розмовляли у Стародавньому Римі; у середні віки в Європі нею писали наукові праці). Римляни це слово, як і багато інших, запозичили у греків, а греки – у єгиптян. Так ми дійшли з вами до прабатьківщини слова “папір” і до рослини, що називалася папірусом.

* За уривками книги: Коваль А.П. Життя і пригоди знайомих незнайомих. – К.: Веселка, 1990. – С. 36–42.

Ми в Єгипті. Нині береги Нілу – це піщана пустеля Сахара. Але в ті далекі часи, в які ми з вами потрапимо, на берегах Нілу росли ліси. Коли Ніл розливався, земля на його берегах перетворювалася на суцільні болота, там росли комиші, висока тростина. Тільки ця тростина зовсім не схожа була на наше, скажімо, татарське зілля. Була дуже висока і сягала п'яти метрів. Уявляєте? Стебло її завершувалося суцвіттям, схожим на нашу сучасну парасольку. Можете собі уявити, яке це було суцвіття, коли кожна “спиця” цієї “парасольки” сягала 50 сантиметрів завдовжки.

Для Єгипту рослина ця була чужинкою: її завезли з тропічної Африки у ще давніші часи. Занесений спочатку в Єгипет, а згодом у Палестину, папірус розрісся. Величезні зарості його розповзлися не лише по берегах Нілу, а й по берегах інших річок і озер.

Цю рослину єгиптяни назвали папіур, тобто “річковий”. Пристосовуючи чуже слово до своєї вимови, спершу греки, а потім римляни зробили з нього папірус.

Як же виготовляли з цієї рослини папір? Чи був він схожий на сучасний?

Дуже довго ніхто не міг повторити того, що свого часу робили єгиптяни. Таємниця виготовлення папірусу була втрачена. І лише у 1966 р. цю таємницю розгадав єгипетський учений Хасан Рагаб. Після довгих і марних пошуків йому вдалося зробити справжній папірус, котрий нічим не відрізнявся від стародавнього.

Це робилося так. Товсту частину стебла тростини розрізали на 10–12 смужок. Їх підсушували на сонці, а потім замочували у воді. Через добу витягали з води і відбивали дерев'яним молотком. Щоб смужки стали м'якими, гнучкими і прозорими, їх треба мочити і відбивати молотком тричі. Ще вологі смужки складають на шматок полотна так, щоб одна смужка трохи находила на іншу. Зверху смужок, тільки вже впоперек, кладуть ще один ряд смужок. Усе це накривають шматком полотна. Це і є майбутній аркуш паперу-папірусу. Його кладуть під прес, час від часу змінюючи вологе полотно сухим, аж поки аркуш не зробиться зовсім сухим.

Який же він, цей папірусний аркуш? Він має ніжний світло-бежевий колір і гарну сітчасту поверхню.

Написану на папірусі книгу не складають, а згортають у сувій. Найдовший серед знайдених сувоїв папірусу понад 40 метрів завдовжки.

А де й коли з'явився наш сучасний папір, що його нині роблять з деревини?

Той папір, що його ми знаємо і використовуємо, винайшов китасць Чай Лунь ще у II ст. н. е. Проте на європейські землі такий папір потрапив значно пізніше – в XI чи XII ст. Коли папір з'явився на українських землях, сказати важко, бо через війни й пожежі старовинних документів, написаних на папері, збереглося мало. Найстарішому такому документові шістсот років.

Папір

Папір (від іт. *bambagia* – бавовна) – один з найдоступніших і цікавих сучас-

них матеріалів, що складається переважно з рослинних волокон. Уперше одержаний у II ст. в Китаї. З XIX ст. виготовляється в основному з деревини. Відомо близько 600 видів паперу.

Види паперу

Газетний. Цей папір розрахований на продукцію короткого терміну користування. Виготовляється з небіленої целюлози (25%) і деревної маси (75). Може бути використана для виробів з пап'є-маше.

Книжково-журнальний. Такого паперу виробляється кілька видів залежно від терміну користування і способу друку: друкарський папір – для друкування книг і журналів; нотний – для нот; літографський – для ілюстрацій; офсетний – для офсетного друку; естамповий – для друкування з металевих гравюр.

Картографічний папір. Призначений для друкування карт. Виробляється з целюлози і матерчатого волокна і буває трьох видів: для географічних, гідрографічних і топографічних карт.

Картографічний папір добре проклеєний, гладкий, міцний, має мінімальну остаточну деформацію після зволоження і висушування.

Обкладинковий. Кольоровий папір слугує для обкладинок, придатний для обкатування, оформлення таблиць, коробок і апікацій.

Альбомний. Згідно зі стандартом такого виду паперу не зареєстровано. Альбомним часто називають щільний обгортковий папір.

Фарбований. Настільний папір виготовляється з обкладинкового або обгорткового паперу, пофарбований з одного або двох боків. До цього виду належать мармуровий, глянцевиий і шагрєневиий папір (має вигляд шкіри). Усі види фарбованих паперів використовуються для оформлення таблиць, коробок, футлярів, обкатування і апікацій.

Шпалєрний – для негрунтованих, ґрунтованих і тиснених шпалєр. Такого паперу в продажі не буває, але самі шпалєри з різноманітними малюнками можуть бути використані у роботі з дітьми.

Афішний папір – тонкий, кольоровий, може використовуватись у виробі з пап'є-маше.

Для письма папір буває різних сортів залежно від його складників.

Креслярсько-малювальний. До цього виду входить папір креслярський (виготовляється з відходів тканин 70% і біленої целюлози 30%), малювальний (целюлоза 100% або з додаванням 25% відходів тканин), калька паперова (папір, просочений воском і олією, може використовуватись для виготовлення ялинкових іграшок), міліметровий папір (папір з друкованою сіткою виготовляється з добре проклеєного паперу).

Виробляють такі види паперу: електроізоляційний, цигарковий, вологовбираючий, фотопапір, обгортковий, жиронепроникний папір.

Види картону

Картон для переплетення (бурий, жовтий, сірий макулатурний, кольоровий).

Картон для виготовлення коробок (бурий деревний, виготовляється з пропареної деревної маси, досить міцний; білий деревний – дуже ламкий; жовтий солом'яний; макулатурний).

Картон електроізоляційний слугує для ізоляції високовольтних трансформаторів, електромашин і електродвигунів.

Картон промислово-технічний

Жакардовий. Належить до текстильних видів, слугує для виготовлення перфорованих карт для ткацьких верстатів.

Матричний. З цього картону виготовляють форми для відливання штампів.

Прокладковий. Використовується для ущільнення водо- і теплостійких прокладок у машинобудуванні та при монтуванні різноманітних трубопроводів.

Азбестовий. Виготовляється з чистого азбесту або суміші його з мінеральним наповнювачем і зв'язувальною речовиною. Використовується з теплоізоляційною метою.

Квитковий. Для виготовлення проїзних квитків.

Штампувальний. Для виготовлення штампованих виробів.

Картон будівельний, покрівельний та гідроізоляційний слугує основою для виготовлення руберойду і толю, добре всмоктує розплавлений бітум. Використовується для тепло- і звукоізоляції.

Картон взуттєвий слугує заміником шкіри при виготовленні деталей взуття: задників, устілок.

Картон декоративний використовується для внутрішнього оздоблення автомобілів, вагонів і т. п., розмальовується у різні кольори, може мати поверхневі лакові плівки і внаслідок відповідної обробки за зовнішнім виглядом може наближатися до шкіри, дерева, каменю та ін.

Пап'є-маше

Пап'є-маше (від фр. *raree mache*, – букв. – жований папір) – паперова маса, що її легко формують і одержують із суміші волокнистих матеріалів (паперу) з клеєм, крохмалом, гіпсом тощо. Він являє собою матеріал, що його отримують наклеюванням маленьких клаптиків паперу в кілька шарів (переважно 5–6) по якій-небудь моделі або формі.

Природний матеріал

Здавна природний матеріал використовували для виготовлення різних невеликих виробів. Е.Гульянци дуже влучно сказала про природний матеріал, що він є “коморою для фантазії та гри уяви. А якщо його поєднати зі спритністю рук, то все можна оживити, дати друге життя”.

Усі природні матеріали можна поділити на дві великі групи: рослинні й міне-

ральні. До рослинних належать листя дерев і кущів, кора, квіти, солома, шишки, жолуді, каштани тощо; до мінеральних – пісок, черепашки, камінці та ін.

Квіти і листя. Їх використовують у засушеному вигляді. Є два способи засушування.

1-й спосіб: на газету кладуть вату, а на неї листок з квітами і перекладають ще однією газетою. Так укладають кілька шарів газети з квітами та листям, ставлять під прес у сухому приміщенні. Добре, якщо є сушильна шафа. Тоді спресовану газету з квітами і листям укладають у нього для підсушування.

2-й спосіб: на газети вкладаються зошити з газети або паперу із зірваним листям і пелюстками квітів, зверху їх накривають чотирма газетами, потім знову кладуть газетний зошит з листям і т.п. Купку накривають фанерою або картоном з просвердленими дірочками. Зверху кладуть вагу не менше, ніж 15 кг. У приміщенні повинно бути сухо і тепло. Термін засушування – 4–6 днів.

Примітка.

1. Листя краще збирати і засушувати восени.

2. Для майбутніх картин необхідно засушити листя срібнолистої тополі, осінньої малини, каприфолію, бузини, клена, глоду та інших рослин з гарними формами і забарвленням.

3. При тривалому зберіганні папір або картон, що знаходиться між листям, час від часу треба замінювати.

4. Листя, що знаходяться між сторінками газети, можна пропрасувати теплою праскою.

Тополинний пух збирають під час цвітіння тополі. Можна збирати і ті, що попадали на землю, але в них є багато насіння, яке необхідно викинути. Пух зберігають у банці або в коробці.

Картини з пуху виходять чорно-білі, тому необхідно добре продумати тему майбутньої роботи.

Пухом можна викладати хмари, воду, місячне сяйво, дерева та ін. Він добре доповнює картини, виконані з інших природних матеріалів.

Картини з використанням пуху найкраще виконувати на бархатному папері. Закріплювати клеєм не потрібно, бо ворсинки бархатного паперу і пуху самі між собою добро скріплюються.

Кора дерев. Вона має різний зовнішній вигляд (колір, товщина, характер верхні). Кора соснова, дубова, березова (середньої товщини) використовується для підставок при виготовленні різних сюжетних композицій та окремих іграшок з природного матеріалу. Крім того, вона може використовуватись як додатковий матеріал при виготовленні іграшок.

Підставки до іграшки з кори виглядають краще, коли їх покрити лаком. Зібрану кору обов'язково треба прокип'ятити, щоб знищити личинки короїда.

Найкраще кору клеїти на фанеру, бо вони близькі за фактурою.

Брати кору живих дерев не можна.

Березова кора – береста використовується для оздоблення і виготовлення іграшок. Заготовляти бересту треба навесні з повалених бурею дерев. Роблять це так: надрізають уздовж гілку або стовбур і знімають кору, очищають її від бруду і моху, протирають з внутрішнього боку вологою ганчіркою, а зовнішній бік чистять шкіркою. Береста зберігається у сухому і прохолодному місці, оскільки від сонця і тепла вона швидко втрачає гнучкість, скручується. Цю властивість берести використовують при виготовленні деяких іграшок.

Коріння. З будь-якого корінця можна виготовити невеликий виріб. Для цього треба лише уважно придивитися і уявити майбутній виріб. Найкраще брати невеликі корінці зі складними згинами, різними переплетеннями, їх необхідно почистити від землі, промити у воді, обрізати довгі хвости і добре просушити.

Гілки дерев. З них можна виготовляти велику кількість невеликих предметів. Для цього потрібно брати маленькі з багатьма відростками гілки з дерева, що всохло.

Гілочки дерев можуть бути прекрасним додатковим матеріалом для виготовлення іграшок з інших природних матеріалів.

Шишки. Чудовий матеріал для об'ємних іграшок і цікавих невеликих виробів. За формою вони нагадують частини тулуба тварин, людини, різні за величиною і зовнішнім виглядом. Найкраще використовувати ті з них, що ще не розкрилися. Після збирання їх сортують за формою, величиною і розкладають в окремі коробки. Щоб шишка довго зберігала свою форму і не розкривалася, її лакують.

Каштани мають гарну блискучу поверхню яскраво-коричневого кольору. Свіжа оболонка їх легко проколюється шилом. З них конструюють чоловічків, тварин. Зберігають у сухому прохолодному приміщенні у коробках.

Жолуді – це плоди дуба. Бувають різні за формою і величиною. Збирають їх восени, коли вони дозріли і впали з дерева. Збирають також їхні чашечки. З жолудів, як і з каштанів, виготовляють різноманітні фігурки чоловічків, тварин, роблять намисто, штори для дверей. Зберігають у сухому приміщенні.

Мох найчастіше використовується для передачі фону, зображення рослинності і т.п. Мох легко приклеюється будь-яким клеєм.

Горіхи (лісові, кедрові, волоські), кісточка вишні, сливи, абрикос є хорошим матеріалом для різноманітних невеликих виробів. Збирати їх треба у міру дозрівання, добре промивати, висушувати і зберігати у сухому прохолодному місці.

Насіння слугує в основному як додатковий матеріал для виготовлення іграшок з природного матеріалу. Для цього придатне насіння клена та ясена. Вони відомі дітям як крилатки. З них можна зробити крила для бабки, вуха для зайця, плавники для рибки. З насіння липи виходять антени для космонавтів, а з дрібного насіння різних трав – очі. Насіння збирають восени, добре просушують (інакше воно запліснявіє і зіпсується) і зберігають у полотняному мішечку.

Декоративні гарбузи бувають різної форми і відтінків. З них легко вирізати фігурки людей, робити маски та інші невеликі вироби. Після висихання вони добре зберігаються.

Мак. Коробочки достиглого маку мають округлу форму і тонкі стінки. З них виготовляють кошики, посуд, прикраси та ін.

Кукурудза. Прості за виконанням, але оригінальні за формою іграшки можна зробити з кукурудзяних качанів без зерна. Особливо гарними виходять різні тваринки. Для аплікації використовують кукурудзяне листя, попередньо пропрасоване теплою праскою. А як додаток до різних виробів використовується волосся кукурудзи.

Солома – важливий матеріал у сільському господарстві. Нею покривали дахи, хати, стодоли та інші господарські будівлі. Її використовували для відгодівлі худоби.

Із соломи робили язичницьких богів, що з ними колись зустрічали навесні Ярило-Сонце, а восени проводжали. У деяких регіонах України соломі використовували і в інших обрядових діях під час проведення різноманітних свят. Так, на Івана Купала із соломи інколи виготовляли ляльку Марену, або Купайлицю, що її в кінці свята спалювали на вогнищі чи кидали у воду.

Язичницькі обряди давно забуті, але вміння робити фігурки з соломи залишилося. Люди навчилися використовувати її природну красу при створенні чудових композицій та картин.

Використовують соломі з різних злаків (пшениці, вівса, ячменю, жита). Зрізана у період молочної стиглості зерна, вона має приємний зеленкуватий колір, тонкий пружні стебла. Її заготовляють відразу ж після дозрівання злаків, коли стебла ще не зім'ялись і не вимокли під дощем. Не варто збирати її після обмолоту, бо тоді вона стає м'якою і непридатною для роботи.

Тканини і волокнисті матеріали

Для вироблення тканин потрібна сировина, тобто волокнисті матеріали. Вони бувають рослинного і тваринного походження. Натуральні текстильні волокна виробляють зі стебел і листя деяких рослин.

Льон – трав'яниста рослина заввишки 1 м і більше, росте майже по всій Україні. Існує понад 200 видів, а в Україні – до 40. Це цінна сировина для одержання гарних, міцних і м'яких тканин. Вони еластичні, здебільшого сірувато-голубуваті. Для збільшення м'якості, голубизни, полиску лляні тканини піддають багаторазовому пранню і вибілюванню на сонці. Для виготовлення лляного полотна використовують стебло льону. З насіння виготовляють олію, оліфу, лаки, фарби, додають при виготовленні лінолеуму, застосовують у медицині.

Конопля – трав'яниста рослина заввишки 2–3 м. Конопляні волокна міцні, відносно тверді, матові з вохристо-жовтуватим відтінком. Здебільшого викорис-

товуються для виготовлення канатів, мішковини, парусини. З насіння виготовляють олію.

Найвищого гатунку була пряжа з “плосконі” – перших, “білих” конопель, що її волокна відзначалися довжиною, міцністю, білизною, бархатистістю. Полотно з такої пряжі виходило біліше, м’якше, з приємним оксамитовим полиском.

Шерсть – цінне волокно, що його одержують із волосяного покриву деяких тварин: овець, кіз, верблюдів, кроликів. Тварин стрижуть, потім шерсть миють, сушать, очищують, прочісують на чесальних машинах, де волокна розпрямляються, витягуються і лягають паралельно. З вовняного прядива і ниток виготовляють трикотаж, тканини. Найціннішою є вовна тонкорунних овець. Крім того, вовняні тканини поділяються на три основні групи: камвольні, що їх одержують із гладких тонких ниток високої якості; тонкосуконні, що їх використовують для пошиття костюмів, пальт; грубошерсні, що з них шийють шинелі та інший верхній одяг.

Мохер одержують з вовни ангорських кіз і кроликів.

Шовк натуральний виготовляють з коконів тутового, дубового шовкопрядів. Відомо понад 200 видів гусениць, що в’ють кокони, але лише шість з них дають волокно.

Бавовна – багаторічна теплолюбна рослина заввишки 1 м і більше. У світі росте до 35 видів бавовни і більше, а для одержання текстильного волокна використовують чотири види. Квітка біла, кремова або жовта з п’ятьма великими пелюстками. Бавовняне волокно одержують після визрівання насіння. Волокна очищують від нього та іншого сміття і відправляють на бавовнопрядильні комбінати. З бавовняних волокон одержують побутову, білизняну, технічну тканини, роблять сітки та ін. З відходів виробляють целюлозу, папір, лаки, лінолеум, картон.

Штучні волокна вперше були одержані у кінці минулого століття з природних полімерів – бавовняної, деревної та іншої целюлози спеціальною обробкою. До таких волокон належить нітрошовк, мідно-аміачний, віскозний, ацетатний шовки.

Синтетичні волокна виготовляють із синтетичних полімерів хімічною обробкою різноманітних речовин: нафти, кам’яного вугілля, газів. Капрон, нейлон дістають у процесі переробки кам’яного вугілля. Лавсан роблять з продуктів нафти.

До синтетичних волокон належить також хлорин, вінол, кримплен, мегалон (за своїми властивостями наближається до бавовни), сидлон, оксалон (використовують для пошиття спецодягу металургам, пожежникам).

ОБЛАДНАННЯ ТА ІНСТРУМЕНТИ ДЛЯ ЗАНЯТЬ З ХУДОЖНЬОЇ ПРАЦІ

Усі заняття з художньої праці повинні проводитися при обов'язковому дотриманні санітарно-гігієнічних вимог. Столи і стільці мають відповідати зросту дитини і розташовуватися так, щоб робоче місце було достатньо освітлене, а світло падало з лівого боку.

Для зберігання різних видів матеріалів, необхідних для роботи, доцільно виділити одну шафу. Найкраще для цього підійдуть закриті стелажі. У них можуть зберігатися і різні взірці виробів, а в окремому місці – й деякі інструменти.

Голка має бути велика і з великим вушком. Її зручно тримати у руках і легше навчитися вселяти нитку.

Крейда необхідна для позначення контурів.

Кросна (синонім до слова п'яльці) – спеціальний пристрій у вигляді двох кілець, що натягуються одне на друге для закріплення тканини при вишиванні.

Лінійка потрібна при проведенні ліній на папері або тканині.

Наперсток – металевий ковпачок зі спеціальною насічкою, що одягається на палець для попередження від уколу голкою. Він винайдений у XVII ст. амстердамським майстром-ювеліром. Наперсток добирають відповідно до величини пальця, щоб було зручно працювати.

Ножиці повинні бути із заокругленими кінцями, невеликі (до 140–170 мм). Розмір кілець має відповідати розмірам дитячої руки. Від тупих і туго закручених ножиць швидко втомлюються руки.

Олівець призначений для проведення контурних ліній на тканині й папері.

Сантиметр або інша умовна мірка.

Шило. Довжина ручки 5–7 см, діаметр – до 2 см. Довжина частини, що слугує для проколювання, – 3–3,5 см. Шило не повинно бути дуже товстим. У більшості випадків ним має користуватися вихователь, а не дошкільники.

ДИДАКТИЧНІ ІГРИ

Середня група

З якого матеріалу виговлено?

Дидактичне завдання. Навчити дітей групувати предмети за матеріалом, з якого вони зроблені (метал, гума, скло, дерево, пластмаса); активізувати словник дітей; виховувати спостережливість, увагу, вміння чітко виконувати правила гри.

Ігрове правило. Предмет можна класти лише на той піднос, що зроблений з того самого матеріалу.

Ігрові дії. Вгадування на дотик предметів, відгадування їх за описом; пошук предметів, виготовлених з різних матеріалів; групування їх за якістю; використання “чарівного мішечка”.

Хід гри. Для цієї гри добирають предмети, виготовлені з різних матеріалів. Вихователь проводить коротку бесіду до початку гри, у процесі якої уточнює знання про те, що всі предмети, котрі нас оточують, виготовлені з різних матеріалів.

Дидактична вправа. Які ви знаєте матеріали, а також предмети, виготовлені з них? Педагог пропонує нову гру. Впізнай на дотик, з чого зроблений предмет.

Магазин

Дидактичне завдання. Вчити описувати предмет, що його треба купити, бути ввічливим.

Ігрові правила. Купівля відбудеться лише тоді, коли правильно буде описано предмет. З купленими предметами, іграшками діти потім граються.

Ігрові дії. Загадування, відгадування, продаж і купівля предметів.

Хід гри. До початку гри влаштовують вітрину з товарами, вибирають “продавця”. Той, хто піде у магазин і купить там щось, не показує іншим дітям, а просить за описом відгадати куплену річ. Гра продовжується, поки у магазині не розкуплять усі товари.

Що предмет розповідає про себе?

Дидактичне завдання. Вчити дітей описувати предмети, виділяючи їх найхарактерніші ознаки; розвивати зв'язне мовлення, вміння уважно слухати товариша, доповнювати його розповідь.

Ігрові правила. Розповідати все про предмет, який узяв до рук.

Ігрові дії. Пошук предмета, подібного з описаним. Хто першим знайшов, той бере інший предмет для опису.

Хід гри. Для цієї гри вихователь готує два комплекти іграшок: один ставить у ящикок, другий розкладає у груповій кімнаті. Дитина описує вибраний нею предмет з ящика, інші діти шукають подібний.

Старша група

Не помились

Дидактичне завдання. Вправляти дітей у розрізненні предметів за матеріалом; закріплювати знання про такі властивості предметів, як: твердий, м'який, щільний, гладкий, блискучий, матовий.

Ігрові правила. Зібрати у кошик предмети однакової якості, розповідати про властивості предметів.

Ігрові дії. Дітей, котрі змагатимуться, поділити на кілька підгруп. Підгрупа, котра знайде більше однакових за матеріалом і властивостями предметів, виграє. Пошук закінчується, коли прозвучить сигнал.

Хід гри. Гра починається з короткої бесіди з дітьми про предмети, що їх оточують у груповій кімнаті. При цьому увага звертається на матеріал, з якого зроблені ці предмети. Далі діти виконують ігрові дії.

Подібний – не подібний

Дидактичне завдання. Навчити дітей порівнювати предмети за кольором, формою, величиною, матеріалом; розвивати спостережливість, мислення, мову.

Ігрові правила. Знаходити два подібні предмети, вміти довести, що вони подібні. Відповідає той, на кого вкаже стрілочка.

Ігрові дії. Пошук подібних предметів.

Хід гри. Заздалегідь у груповій кімнаті розкладають різноманітні предмети. Вихователь нагадує дітям про те, що їх оточує багато предметів, різних і однакових, подібних і зовсім не подібних.

Педагог ставить завдання перед дошкільнятами: необхідно пройти по кімнаті, вибрати два подібних предмети і сісти на місце. На кого покаже стрілочка, той розповість, чому він узяв саме ці два предмети, у чому полягає їхня подібність.

Кому що потрібно?

Дидактичне завдання. Вправляти дітей у класифікації предметів, в умінні називати їх, визначати професії людей, яким ці предмети необхідні у роботі.

Ігрові правила. Називати предмети, необхідні для роботи людям певної професії.

Ігрові дії. Кидання м'яча або роздача фішок.

Хід гри. Вихователь називає людину за професією, а діти говорять, що їй потрібно для роботи.

Що зроблено людиною?

Дидактичне завдання. Закріплювати і систематизувати знання дітей про те, що створено людиною.

Ігрові правила. Називати предмети, зроблені людиною, вказуючи, з чого вони зроблені.

Ігрові дії. Роздавання фантиків за правильну відповідь.

Хід гри. У процесі бесіди з дітьми вихователь уточнює їхні знання про предмети, створені природою і людиною. “Що зроблено людиною і з чого?” – запитує вихователь і за правильну відповідь дає фантик.

Підготовча група

Чия робота?

Дидактичне завдання. Поглиблювати, уточнювати знання дітей про працю людей, виховувати інтерес до неї, повагу до трудівників.

Ігрове правило. Групувати предмети за місцем їх виробництва і матеріалом, з якого вони зроблені.

Ігрова дія. Змагання, хто дасть більше правильних відповідей.

Хід гри. На столі у вихователя лежать різноманітні предмети. Вихователь бере у руки предмет і запитує: – Що це? Де виготовили цю річ? Хто виготовив?

З якого матеріалу? З чого і ким зроблено?

Дидактичне завдання. Уточнити знання дошкільнят про те, звідки у них одяг. Дати початкові уявлення про властивості та якості різноманітних тканин.

Ігрові правила. Слухати уважно розповідь вихователя, добирати до його розповіді відповідні малюнки та ілюстрації.

Ігрові дії. Подорож туди, де росте бавовна, льон, вирощують овець, а також мандрівка на фабрику одягу.

Хід гри. Для гри потрібні ілюстрації, малюнки, на яких зображено процес вирощування льону, бавовни, виготовлення з них тканин і пошиття одягу. Вихователь роздає дітям малюнки і говорить:

– Чи знаєте ви, з чого виготовлені ваші платтячка, костюмчики?

Вихователь ознайомлює дітей з вирощуванням і переробкою льону, бавовни, виготовленням вовняних тканин і далі – з виготовленням одягу. Свою розповідь вихователь супроводжує демонструванням картинок.

На закріплення проводить такі вправи:

а) добери картинку до того, про що я розповідатиму;

б) розкажи, звідки до тебе прийшла така гарна сорочечка; платтячко.

Навчальне видання

КАЛУСЬКА ЛЮБОМИРА ВАСИЛІВНА

ДИВОКРАЙ

**Вибрані дидактико-методичні матеріали
для працівників дошкільних закладів**

КНИГА ПЕРША

Головний редактор проекту: Б. Фенюк
Редактор: І. Дворницька
Технічний редактор: А. Трут
Літературний редактор: А. Семенова
Набір: Л. Калуська
Верстання: Р. Козак
Обкладинка: О. Курило

Підписано до друку 2. 04. 2003. Формат 60x84 1/16. Папір офсетний. Гарнітура "Times".
Друк офсетний. Ум. друк. арк. 18,6. Обл.-сид. арк. 22,3. Наклад 2000.
Видавництво **"Мандрівець"**, свідоцтво про державну реєстрацію КВ №8104.
46001, м. Тернопіль, вул. Качали, 3. Тел. (0352) 52-06-20, тел./факс (0352) 43-39-62.